

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

УРБАНІСТИЧНИЙ ФОРУМ 2020
19-21 листопада
November 19-21 URBAN FORUM

ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ:

МІСТОПЛАНУВАННЯ, АРХІТЕКТУРА,
ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ

Збірник наукових праць

Частина 1

Київ-2020

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет будівництва і архітектури
Міністерство розвитку громад та територій України
Представництво Польської академії наук в Києві
Комітет з питань організації державної влади, місцевого
самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Верховної
Ради України
Фонд Ебергарда Шьока (ФРН)
Фонд підтримки будівельної галузі (ФРН)
Представництво Фонду Ганса Зайделя в Україні (ФРН)
Краківський політехнічний університет ім. Тадеуша Костюшко
(Польща)
Караденізський технічний університет (Туреччина)
Ташкентський інститут інженерів іригації та механізації сільського
господарства (Узбекистан)

УРБАНІСТИЧНИЙ ФОРУМ 2020
19-21 листопада
November 19-21

ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ: МІСТОПЛАНУВАННЯ, АРХІТЕКТУРА, ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК I

Частина 1

КИЇВ 2020

УДК 711+719+72+323.174+316.4+908+930.85

П 82

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського національного університету будівництва і архітектури, протокол № 35 від 30 листопада 2020 р.

Редакційна колегія

Куліков П.М. – д.е.н., проф., ректор КНУБА (голова)
Негода В.А. – заступник міністра розвитку громад та територій України
Клочко А.А. – Голова Комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування ВРУ
Бялас М. – в.о. директора Представництва ПАН в Києві
Мьоллер П. – член правління, Директор, Фонд Ебергарда Шьока (Німеччина)
Вайзе Т. – віце-президент Фонду підтримки будівельної галузі
Деревінський В.Ф. – д.і.н., проф., КНУБА
Дьомін М.М. – д.арх., проф., КНУБА
Івашко Ю.В. – д.арх., проф., КНУБА
Ілскі З. – д.п.н., проф., Вроцлавська політехніка (Польща)
Кобиларчик Ю. – д.арх, проф., Краківська політехніка (Польща)
Козловські Т. – д.арх, проф., Краківська політехніка (Польща)
Йелда Айдин Тюрк – PhD, доц., Караденізський технічний ун-т (Туреччина)
Кресіна І.О. – д.п.н., проф., Ін-т держави і права ім.В.М.Корецького НАН України
Крупа М. – д.арх., проф., Краківська політехніка (Польща)
Кузнієрз-Крупа Д. – д.арх., проф., Краківська політехніка (Польща)
Малиновський В.Я. – д.п.н., проф., Луцький національний технічний університет
Малкевич А. – д.п.н., проф. (Польща)
Мамедов А.М. – к.т.н., доц., КНУБА
Наумкіна С.М. – д.п.н., проф., Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського
Паприця К. – д.арх, проф., Краківська політехніка (Польща)
Перегуда Є.В. – д.п.н., проф., КНУБА
Плоский В.О. – д.т.н., проф., КНУБА
Тімохін В.О. – д.арх., проф., КНУБА
Ткаченко В.В. – д.і.н., проф., КНУБА
Тонкачєєв Г.М. – д.т.н., проф., КНУБА
Турсунов О.Б. – д.т.н., проф., Ташкентський інститут інженерів іригації та механізації сільського господарства (Узбекистан)
Шебек Н.М. – д.арх., проф., КНУБА
Чернишев Д.О. – д.т.н., проф., КНУБА
Яковлев Д.В. – д.п.н., проф., НУ «Одеська юридична академія»

Рецензенти:

Горбатенко Володимир Павлович – доктор політичних наук, професор

Товбич Валерій Васильович – доктор архітектури, професор

Просторове планування: містопланування, архітектура, політичні та соціокультурні засади. Зб. наук. пр. Вип. І. В 2-х ч. Київ–Тернопіль : «Бескиди», 2020. Частина 1. 299 с.

ISBN 978-967-567-119-7

УДК 711+719+72+323.174+316.4+908+930.85

© КНУБА

ЗМІСТ

УРБАНІСТИКА ТА ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Тімохін В.О. Нові міста в розвитку регіонів.....	8
Габрель М.М. Феномен просторової ізомерії в урбаністиці.....	13
Ищенко М.П. Філософські та соціально-політичні пріоритети еволюції суспільства, міст, мегаполісів	17
Плешкановська А.М. Об'єднана територіальна громада як об'єкт проектування комплексного плану просторового розвитку	22
Шебек Н.М., Сенів О.Т. Методи партисипації в містобудуванні	27
Банах В.А., Банах А.В., Малишева Ю.О. Залежність між рельєфом і площею забудови, віднесений до горизонтальної поверхні території.....	31
Устінова І.І., Дьомін М.М. Реінтеграція зони відчуження Чорнобильської АЕС засобами територіального планування.....	36
Шебек Н.М., Туровець О.Ю. Прогресивні тенденції функціонально-планувальної організації аеропортів та зони їх впливу	41
Дук Н.М., Суматохіна І.М. Конструктивно-географічні підходи до планування територій промислових міст та агломерацій	47
Бачинська Л.Г. Єдиний представницький центр в Києві: причини відсутності	50
Гарбар М.В., Щурова В.А. Методичні підходи до прогнозування розвитку велоінфраструктури Києва	56
Петруня О.М., Тригуб Р.М. Неформальне проектування. Способи застосування кишенькових парків в містах України	60
Гуськова А.М. Принципи формування системи відкритих просторів міста	66
Ярощук І.В., Василюк М. Вирішення проблеми переробки та утилізації сміття в місті Києві....	71

Шереметьєва В.В.

Містобудівна адаптація науково-виробничих архітектурних об'єктів77

Азарова І.Б.

Адаптивні підходи управління проектами в будівництві81

Литвиненко І.В.

Значення земельних сервітутів при просторовому розвитку населених пунктів86

**ЕКОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ.
ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА РОЗВИТОК
МІСТ ТА СУСПІЛЬСТВА**

Ткаченко В.В., Климчук М.М., Клочко А.А.

Світові тенденції формування регіональної системи управління енергозбереженням89

Семко В.Л.

Взаємовплив епідемій та соціально-історичних процесів: спроба теоретичного аналізу95

Зінов'єва О.С.

Сталий розвиток міста як відповідь на виклики пандемії.....99

Іваницька І.І., Войко Н.Ю.

Сучасні екопоселення – реальна альтернатива урбанізації.....104

Булах І.В.

Перспективи територіально-просторового розвитку містобудівної системи закладів охорони здоров'я України.....108

Апостолова-Сосса Л.О., Киричков Н.Ю.

Містобудівні підходи для адаптації до кліматичних змін у містах України112

Осипенко К.В., Андрющенко І.М., Кузьмішина Р.С., Тарабанова Ю.С.

Триптих. Динаміка індексу стану навколишнього середовища України як індикатора екологічної сталості118

Частина 1 (Осипенко К.В., Андрющенко І.М.)

Частина 2 (Осипенко К.В., Кузьмішина Р.С.)

Частина 3 (Осипенко К.В., Тарабанова Ю.С.)

Шевченко А.С.

Характеристика впливу пандемії на значимість та відвідуваність ландшафтно-рекреаційних просторів у найкрупніших містах світу134

Селіхова Я.В.

Роль енергоефективних екологічних поселень в сталому розвитку та принципи їх проектування..... 136

Пасічник К.М.

Сучасні фінансові механізми в розвитку енергетичного сектору в Україні 138

Медведська Л.Є.

Популяризація та розвиток інтелектуальних ігор в умовах пандемії..... 148

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МІСТ ТА РЕГІОНІВ

Згурська В.Л.

Державна стратегія регіонального розвитку України на 2021-2027 роки у контексті європейських концепцій просторового розвитку 153

Узун Ю.В., Коч С.В.

Результати реформи децентралізації на прикладі ситуації в регіонах Південно-Західного прикордоння України 159

Явір В.А.

Історична конституційна основа унітаризму як форми державного устрою України 171

Осипенко К.В., Ключниченко Є.Є.

Вплив категорій відносної та абсолютної (крайньої) бідності на формування сталого розвитку населених пунктів України..... 176

Буряченко А.Є.

Державно-приватне партнерство як інструмент фінансового порозуміння 182

Козюра І.В.

Рушійні сили містобудування в Канаді в “еру муніципальної реформи” 189

Стойко О.М.

Коллективна пам’ять та комодифікація як основні чинники топонімічної політики..... 193

Гербут Н.А.

Залежність статусу жінок в суспільстві від символічної репрезентації їх у міському соціальному просторі 198

Стеценко С.В.

Про політичний дизайн концепту «розумного міста» 202

Гордієнко М.Г.	
Алгоритми оптимізації територіального устрою новітньої України	206
Ярошук І.В., Рябуха Ю.С.	
Саморегульвні будівельні організації, як механізм публічного управління у сфері містобудівної діяльності	212
Бурда І.О.	
Проблеми «великого міста»: вплив на природу людини	217
Мигун М.Д.	
Ключові аспекти реформи децентралізації в Україні	220
Донченко К.А., Баєва Ю.Є.	
До питання доступу до інформації у контексті публічності органів влади	223

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК ТА ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Пристайко В.В.	
Питання доступу цивільного населення до життєво необхідних послуг (міської інфраструктури) в умовах збройного конфлікту	227
Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І., Урбанський М.В., Марченко Р.О.	
Децентралізація публічної влади в умовах введення в дію стратегії національної безпеки України.....	231
Халява В.М.	
Політика будівництва житла для ветеранів АТО/ООС: державно-приватне партнерство.....	240

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МІСТ ТА РЕГІОНІВ.ТУРИЗМ

Федулова Л.І.	
Вплив культури на урбанізацію	243
Ціватий В.Г.	
Історичні міста України та історико-культурне просторове планування міст (проблеми історичної урбаністики, урбаністичного туризму та історико-культурного туризму)	247
Смирнов І.Г., Цуй Джибо	
Порівняльна характеристика Лінії Арпада (Україна) та Лінії Молотова (Польща) як прикордонних туристичних об'єктів військової архітектури	253

Пилипенко О.Є.	
Процеси урбанізації в сучасній Україні та проблема збереження пам'яток культури та архітектури.....	260
Тицький С.І.	
Проблема еволюції бюрократичної власності на залізничному транспорті як фактору прискорення урбанізації Правобережної України другої половини ХІХ – початку ХХ століття у східноєвропейській історіографії.....	265
Дьомкін П.О.	
Міська реформа 1870 року як джерело вивчення міського права українських міст в Російській імперії.....	271
Красковська М.П.	
Політико-історичні і культурні засади розвитку українських регіонів.....	276
Карпенко О.В.	
Ресурсний потенціал історико-культурної спадщини об'єднаних територіальних громад Київської області	280
Чан П., Дін Я.	
Переосмислення традиційної китайської архітектурної спадщини в контексті розвитку Китаю в сучасних умовах	285
Бачинська О.В.	
Вплив влади на релігійне життя історичного Києва.....	288
Ніколаєва Т.М.	
Київські дуби – живі свідки історії у розвитку туристичної індустрії	293
Малежик Д.І.	
Творчість художньої нонконформістської інтелігенції м. Києва в другій половині 1960 – 1970-х рр.	296

УРБАНІСТИКА ТА ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

*Тімохін Віктор Олександрович,
доктор архітектури, професор, КНУБА*

НОВІ МІСТА В РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Нові й історичні міста відрізняються і своєю формою, і структурою, і своєю долею. Сьогодні, коли історичні міста більш менш досліджені, проблеми і особливості виникнення, становлення і розвитку нових міст потребують все зростаючої уваги архітекторів і урбаністів, соціологів, екологів, культурологів та інших фахівців. Один із відомих дослідників цих проблем зауважив, що сьогодні «понятіе «новый город» становится все более расплывчатым и неопределенным» [1, с. 13]. Особливої яскравості проблема невизначеності і розпливчатості набуває в періоди протистояння між традиційною міською культурою і масовою культурою тотальної урбаністичної цивілізації.

На протистояння і одночасну залежність у розвитку культур і цивілізацій вказував видатний філософ, історик і культуролог у думках: про органічність культури малих провінційних міст і механічність цивілізації надвеликих міст і світових столиць; про протистояння культури осілих і цивілізації «інтелектуальних кочівників»; про вплив природного макрокосмосу Всесвіту на мікрокосмос людини та її штучне урбанізоване оточення, на його еволюцію та історичну долю [2]. Якщо провести досить прозорі і традиційні для містобудівних теорій аналогії між макрокосмічним устроєм зірково-планетарних систем і мікрокосмосом систем розселення, то нові міста, як правило, займають місце супутників своїх « материнських » історичних міст і мають спільну з ними і з регіоном історичну долю. Історія нових міст свідчить про те, що вони відігравали роль не тільки сателітів, а іноді виконували столичні функції, ставали самостійними і автономними. Іншими словами, місця і ролі нових міст у регіональному розселенні були різнорідними і різноманітними і коливались у широкому діапазоні між створенням осередків родинної міської культури і, частіше,

нав'язуванням масової гуртожиткової культури урбаністичної цивілізації.

Найбільшого розквіту будівництво нових міст досягнуло у стародавній Греції, де кожний з її регіонів - іонійський, дорійський, коринфський т.ін., - а також їх міста-держави (поліси) засновували нові міста-колонії на узбережжях Середземного, Егейського і Чорного морів. Сиракузи і Селінунт, Мілет і Галікарнас, Олександрія і Візантій, Ольвія, Херсонес і Пантікапей були, з одного боку, носіями міської синойкійської культури міст-полісів, а з іншого, - збагачували цю культуру у контактах з іншими цивілізаціями. «Следует отметить, что возникновение многочисленных колоний сыграло прогрессивную роль в развитии греческой культуры, так как греки вступили во взаимодействие с наиболее передовыми народами древнего мира» [3, с.46].

Виникнення Пірею – першого нового міста-супутника в Афінському регіоні – сприяло цим цивілізаційним зв'язкам і заклало основу, напевно, першої в світі міської агломерації. У 60-ті роки ХХ ст. поряд з Афінами і Піреєм в місцевості Авіос Димитрос запроектовано ще одне місто-супутник. Тенденції до колонізації територій новими містами - таборами, містами - фортецями, містами для переселенців продовжувались у імперські часи глобального поширення римської цивілізації в Африці, Азії та Європі. З часом деякі з цих невеликих міст поступово розвинулись у високоурбанізовані столичні регіони Парижа, Лондона і Стамбула, а римські стратегічні дороги в Італії та в інших країнах Європи сприяли виникненню і розвитку існуючих і нових міст. Поряд з грецькою міською культурою *polis* виникла римська імперська урбанізаційна цивілізація *urbs*.

У Середні віки будівництво «бургів», тобто міст-фортець для військових гарнізонів і захисту для сільського населення під час війни, стало основою для формування нових міст. Ці бурги – своєрідні міста-супутники - для знатних родів розміщувались поза містом і використовувались феодалами як місця «...куда они отправлялись во время борьбы с цехами, долгое время ведя оттуда войны с городами, из которых были изгнаны» [4, с.137]. У середньовічній Європі повсюди виникали нові поселення у місцях розробки корисних копалин, утворювались поселення аграрно-ремісничого профілю з обробною промисловістю. Крім того біля великих міст будувалася значна кількість монастирів – своєрідних прообразів нових автономних самодостатніх поселень з власним ідеалізованим укладом життя.

Вони дали поштовх для пошукових проектів нових ідеальних міст в епоху Відродження. Пропозиції італійських, німецьких і французьких архітекторів, художників та інженерів (Філарете, Ж.Перре, Д. Спекле) базувались на уявленнях про ідеальну фортифікацію, автономність і соціальну ієрархію (А.Дюрер) нових поселень. Ідеї соціальної рівності і гармонії були підхоплені в утопічних проектах нових міст « Нової гармонії » (Р.Оуен) і фаланг (Ш.Фурье) – нових міст поблизу існуючих. За думкою авторів ці міста повинні були служити експериментальним взірцем для мешканців звичайних міст, сприяти більш рівномірній організації системи розселення.

Значний внесок у теорію нових міст був зроблений видатними містобудівниками і урбаністами, схильними, як до традиційної міської культури (Е.Говард « Місто – сад»), так і активної урбанізації (лінійне місто А.Сорія і Мата, І. Серда, М. Мілютин), на базі промислового міста (Т.Гарнье) і великого міста з містами-супутниками (Р. Енвін), нарешті, на основі рівномірного розселення на щільно урбанізованих територіях (В. Кристаллер, А. Льош). Пізніше деякі з цих ідей і концепцій були розвинуті Ф.Л.Райтом в серії утопічних проектів «Країна Узонія». Концепції нових міст, як осередків міської культури для «осілих» і суцільно урбанізованого оточення для «кочівників» активно розроблялись у 70 - і роки ХХ ст. творчими групами молодих архітекторів («Архігрем», «Суперстудіо», «Архізум» т.ін.). У цей час з'явилися пропозиції щодо нових міст у долинах розселення, так звані НЕРи (О.Гутнов, І.Лежава), нове місто Ауровіль («Місто світанку») – експериментальне місто в Індії, - де застосовувалась більш органічна спіральна форма плану, на відміну від регулярних гіпподамових розпланувань в більшості новоутворених міст.

У ці роки разом з утопіями активно розвивалося проектування і будівництво нових міст. Воно відбувалося на основі аналізу досвіду нових світових столиць: Делі (Індія), Анкара (Турція), Канберра (Австралія). Услід за ними були запроєктовані нові столичні міста Чандігарх і Бразилія. Столичні регіони і регіони надвеликих європейських і американських міст були окільцьовані ланцюжками міст-супутників. У післявоєнній Англії був прийнятий закон про будівництво 8 нових міст-супутників навколо Лондона, у новій концепції 60-х років додалося ще 3 нових міста. Наприкінці 60-х років для Парижського регіона було розроблені пропозиції для 5 нових міст [5].

Схожа динаміка з поправкою на масштабність містобудівних проєктів проглядається в розвитку столичних регіонів скандинавських країн і в Нідерландах [1]. У конкурсних пропозиціях розвитку Вашингтону пере-важають проєктні рішення з великою кількістю нових міст-супутників [6]. Якщо до цього додати більш ніж півтисячі нових міст, що з'явилися на карті бувшого СРСР у 1926-56 р.р. [7], а також нові міста в країнах бувшого соцтабору [8], то проблема нових міст може бути визнана однією з найважливіших урбаністичних проблем ХХ- початку ХХІ ст.

На початку ХХІ ст. тенденція до зростання ролі нових міст в регіональному розселенні продовжує розвиватися у напрямі проєктування і будівництва еко- і технополісів, міст для екологічних біженців, міст в екстремальних середовищах, міст для політичних і кліматичних біженців тощо. У своїх нових проєктах П. Солері продовжував розвивати власну аркологічну концепцію, яка включала нові міста в пустелі, на воді і в космосі. Ці ж ідеї мали місце у проєктах екологічних міст в Інчхені і в Абу Дабі (Н.Фостер), у пропозиціях «плаваючих екополісів» (В. Каллебаут). Почали з'являтися проєкти нових суперурбанізованих багатоповерхових міст-хмарочосів.

На противагу концептуальному проєктуванню нових міст на вільних територіях і акваторіях виникли ідеї їх імплантації в суцільно урбанізовану територію мегаполісів. Саме на цій основі з'явилися концепції «міста в місті» і «острівної архіпелагової архітектури» [9]. В урбанізованому середовищі мегаполісів почали формуватися різноманітні кластерні утворення, технопарки і технополіси, а поряд з ними нові «силіконові долини» й університетські кампуси т. ін. Виникаючи в надвеликих містах з історичними традиціями у вигляді оаз, островів та архіпелагів, вони в якійсь мірі повертали на суцільно урбанізовану територію традиційну міську культуру, надаючи із середини поштовх її сталому розвитку в межах материнського міста.

Багата історія класичного містобудування і сучасної урбаністики свідчить, що роль і місце нових міст у розвитку надвеликих міст-регіонів, а також систем розселення потребує подальших досліджень. В них повинні знайти своє вирішення ціла низка проблем щодо сталого розвитку і перетворення нових міст в комфортне урбоміське середовище з ознаками гармонічного співіснування традиційної культури і сучасної урбаністичної цивілізації. Один із шляхів вирішення цих проблем пропонує міська синергетика [10]. В ній розглядається гармонічний розвиток міста з

позицій постадійного розгортання містоформуєчих процесів: розосередження, самоорганізації, концентрації й адаптації міських функцій і населення. На противагу деперсоналізованим і анонімній масі населення нових міст (переселенців, кочівників, експериментаторів, маргіналів чи безхатків) серед міських мешканців виділяються спільноти містян, слободян, урбодян і поселян, які є носіями і традиційної, і масової культури. Вони у процесах самоорганізації, без зовнішнього тиску і наперед заданого плану, а навпаки, у відповідності до своєї внутрішньої природи і ментальності обирають індивідуальну траєкторію розвитку свого міста і свою долю, формують власне, найбільш підходяще для кожної спільноти, комфортне й естетично повноцінне урбоміське середовище.

Такий підхід повинен сприяти узгодженню в процесах самоорганізації вимог збереження міської культури і використання досягнень урбанічної цивілізації на шляху створення нових синтетичних середовищних форм і структур в нових й історичних містах. На цьому шляху нове місто може отримати право на власний внесок у міську культуру, у розвиток регіональної культури, а також завоювати право на власну урбаністичну долю. Раніше чи пізніше цивілізаційні процеси глобальної урбанізації уповільняться і призупиняться на порозі нового витка у розвитку регіональних міських культур. У цей перехідний період нові міста можуть стати життєвим середовищем для експериментальної перевірки дієвості процесів самоорганізації і для виховання нової людини. Ното urbanus, спроможної творити гармонічне урбоміське середовище.

Список використаних джерел

1. Мерлен П. Новые города. Москва: Прогресс, 1975. 254 с.
2. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории. Т.2. Всемирно-исторические перспективы. Минск: «Попури», 2019. 704с.
3. Бунин А.В., Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. Т.1. Москва: Стройиздат, 1979. 495 с.
4. Вебер М. Город. Москва: Strelka Press, 2018. 252 с.
5. Современная архитектура. 1969. №6.-121с.
6. Реконструкция городов (опыт зарубежных стран). Москва: Стройиздат, 1967. 112с.
7. Баранов Н.В. Современное градостроительство. Москва: Госстройиздат, 1962. 268с.

8. Гольдзамт Э.А., Швидковский О.А. Градостроительная культура европейских социалистических стран. Москва: Стройиздат, 1985. 463с.

9. Аурели П.В. Возможность абсолютной архитектуры. Москва: Strelka Press, 2014. 304с.

10.Тімохін В.О. Архітектура міського розвитку. 7 книг з теорії містобудування. Київ: КНУБА, 2008. 629с.

*Габрель Микола Михайлович,
доктор технічних наук, професор, НУ «Львівська політехніка»*

ФЕНОМЕН ПРОСТОРОВОЇ ІЗОМЕРІЇ В УРБАНІСТИЦІ

В обґрунтованій автором моделі багатовимірного містобудівного простору «людина – функції – умови – геометрія – час» для задач містобудування (просторової організації й розвитку урбанізованих систем) [1, с. 22–25] особливу роль відіграє геометричний вимір, який включає множину характеристик і показників: розміру, величини, конфігурації, форми, концентрації об'єктів (елементів), і властивості, що пов'язані з масштабом, а також внутрішньосистемними зв'язками й розташуванням в оточенні. Цей вимір є визначальним у задачах просторової організації та розвитку систем.

Автор визнає і намагається не порушувати принцип леза (бритви) Оккама «не ускладнювати суті без потреби; не робити більше припущень, ніж це мінімально потрібно» [2], не хворіє псевдонауковими хворобами (бажанням прикрасити примітивну суть думки атракційними й надуманими термінами); прагне просто говорити про складне, а не навпаки; є прихильником системного підходу в дослідженні й проектуванні урбанізованих систем та ідей «нового урбанізму». Теоретики «нового урбанізму» Е. Амін та Н. Гріфт, А. Лефевр, В. Беньямін, Л. Мамфорд, П. Бурдьйо, Е. Соджа, Б. Хаймер, С. Мілграм [3–5] пропонують відхід від ідей та концепцій «функціонального міста», здійснивши «просторовий поворот» до розуміння міста як живого організму, поєднання об'єктивної й суб'єктивної реальності життєдіяльності простору і соціуму в просторі. Зростає роль суб'єктивного (нематеріального) в сприйнятті та формуванні міста. В центр урбаністичної діяльності переміщується людина та особливості її існування в просторі; практики спілкування між групами й індивідами в місті; громадські простори та особливі

громадські місця; ідеології, знаки, коди смисли й образи ландшафту; літературно-поетичні та сценічно-театральні підходи до трактування й проектування урбанізованих систем тощо. У напрямі «нового урбанізму» поняття соціології міста розширюється до категорії «психологія міста». Порушена нами проблематика узгоджується з сучасними теоретичними концепціями урбаністики.

Автор упевнений, що має право розглядати окремий елемент у контексті системи. У даному випадку геометричний вимір, але розуміти його пов'язаність із людиною (її сутністю й потребами), умовами, функціями та часовим вимірами. Одним із інтегральних показників геометричного виміру, який має значення в просторовій організації та розвитку урбанізованих систем, є «положення елементів». Розташування впливає на комфортність середовища, доступність об'єктів, ефективність рішень та пов'язується з поняттям *просторової ізомерії*. Постає потреба осмислення феномену ізомерії для урбаністики та задач проектування урбанізованих систем.

Ізомерія (*ізо* від грецьк. рівний, однаковий; *мерос* – частина, частка) — хімічні сполуки, однакові за елементним складом і молекулярною масою, але різні за фізичними й хімічними властивостями, що зумовлено різним просторовим і скелетним розташуванням атомів у молекулах (тобто їх будовою) [6]. Ізомеризація — перетворення хімічних поєднань (перегрупування атомів і молекул), або зміна їх просторового положення при збереженні кількісного й якісного складу речовини. Розрізняють структурний, просторовий, конформаційний і оптичний види ізомерії. Розуміння їх властивостей є важливими й ефективними для сприйняття морфології та сутності урбанізованих систем. Структурними називаються ізомери, які мають різний порядок зв'язку атомів у молекулі. Структурна ізомерія буває трьох видів: міжкласова; ізомерія, що пов'язана з будовою каркасу; ізомерія положення функціональної групи або кратного зв'язку.

Просторові ізомери мають однакові структури, але відрізняються їх взаємним розташуванням у просторі. Міжкласові ізомери містять різні функціональні групи і належать до різних класів сполук. Потрібно звернути увагу на те, що властивості міжкласових ізомерів значно різняться. Ізомерія каркасу — коли фізичні властивості речовини різні, а хімічні є подібними, оскільки вони відносяться до одного класу. Ізомерія положення функціональної групи або положення кратних зв'язків також не викликає складнощів у розумінні. Є молекули плоскі й поворот атомів щодо подвійного зв'язку в них неможливий. Інша група має можливості виділення вже чотирьох ізомерних сполучень. Перша пара ізомерів — приклад ізомерії каркасу, друга пара має однаковий порядок зв'язку

атомів у молекулах, але різне розташування в просторі. Положення по одну сторону від лінії подвійного зв'язку називається цис-положення (цис-ізомер); по різні сторони — транс-положення (транс-ізомер). Геометричні ізомери мають різні фізичні константи, але схожі хімічні властивості. Оптичні ізомери можуть мати тільки речовини, які мають асиметричний атом вуглецю; є дзеркальним зображенням один одного, їх неможливо поєднати так, щоб вони збіглися. Незважаючи на те, що властивості оптичних ізомерів практично ідентичні, ці речовини можуть істотно відрізнятися за своєю активністю, сумісністю та іншими якісними властивостями.

Розважання над категорією «ізомер» та «ізомеризація» дозволяють застосовувати її основні положення для розуміння морфології й сутності урбанізованих систем, проектування та обґрунтування шляхів їх розвитку. *Просторова ізомерія в урбаністиці* — це новий і досить складний для розуміння матеріал. Пояснити її можна з використанням геометричних закономірностей. Автор має особливе ставлення до геометрії античних часів — мислителі й філософи ще за багато століть до н.е. виявляли вміння спостерігати, бачити, аналізувати й робити правильні висновки. Геометрія виступає в них як ефективний інструмент для обґрунтування і прийняття рішень: геометричного розпланування, пропорціонування, розміщення архітектурних об'єктів та великих комплексів у різних просторових умовах. Стосовно урбаністики цю тему можна розкрити через матеріальну й нематеріальну форми міського простору — слід розрізнити геометричну структуру (фізичну форму міста) та морфологічну структуру, яка включає і розкриває сутність внутрішньої будови, пов'язується з перцепційним (чуттєвим) сприйняттям зовнішнього середовища (предметів). Проілюструємо феномен просторової ізомерії в урбаністиці на прикладі задач розміщення й багатофункціональності.

Питання *раціонального розміщення об'єктів* для створення відповідних властивостей мають враховувати умови, потреби людини й критерії оцінки рішень (раціональність та доцільність зв'язку: людина – потреби – функції – умови). Задачі розміщення складають окрему групу в урбаністиці. Наведемо приклад розміщення двох нових автозаправних станцій симетрично з різних сторін магістралі (дзеркальне розміщення). Залежно від звичок людей заправляти автомобіль (при поверненні додому чи дорогою до праці) ефективність та режими їх функціонування, а відповідно, і рішення будуть (мають бути) різними. Розміщення нового елемента в уже складеній урбанізованій системі вносить зміни в систему зв'язків. Система з чітко визначеним центром, на який скеровано основні зв'язки, обумовлює те, що чим ближче до

ядра розміщуватиметься новий елемент, тим більше зв'язків він зруйнує (перетне) і переорієнтує. Відповідно, розміщення нового елемента на периферії може не зачіпати складних зв'язків, передбачаючи їх розвиток. Розміщення нового соціально важливого елемента на деградованій території міста послужить ядром її реформування та розвитку.

Багатофункціональні комплекси ефективні власникам (розширюються можливості для здачі в оренду окремих площ та інших видів бізнесу). Щодо корисності й вигідності для відвідувачів виникає ряд застережень, адже тут зустрічаються й перетинаються траєкторії руху людей з різними потребами. Скупчення людей з різними потребами (шукаючи свою покупку, перешкоджаємо людям із іншими цілями) актуалізує питання, чи потрібно, що доцільно і як об'єднувати функції відповідно до критеріїв оцінки (соціально-еколого-економічна ефективність) проектного рішення. Особливе місце слід відвести потребам дослідження і проектування процесів у містах та багатофункціональних зонах і комплексах.

Список використаних джерел

1. Habrel, M. (2016). *Przestrzenna organizacja systemow urbanistycznych. Podejscie metodologiczne*. Lodz : Wydawnictwo University Lodzkiego, 186 s.
2. ОККАМ, (2018). *Новая философ. энциклоп.* : Электронная библиотека ИФ РАН. URL: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASH01b7ec01008dba3d6c128fb7> [дата звернення 11.11.20].
3. Бурдые, П. (2007). *Физическое и социальное пространство* : пер. с франц.; отв. ред. перевода Н. А. Шматко. [в:] *Социология социального пространства*. М.: Институт экспериментальной социологии; Спб.: Алтейя, с.49–64.
4. Дронова, О.Л. (2015). *Новий урбанізм: у пошуках виходу з урбаністичного колапсу*. Український географічний журнал. № 3, с. 33–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UGJ_2015_3_7 [дата звернення 10.11.20].
5. Лефевр, А. (2002). *Идеи для концепции нового урбанизма* [в:] *Социологическое обозрение*, т. 2, № 3, с. 1–8.
6. Зык, Н.В., Белоглазкина, Е.К. & Тиханушкина, В.Н. (1998). *Основы стереохимии: метод. разработка для студ. химических, биологических и медицинских факультетов ун-тов*. М. URL: <http://www.chem.msu.ru/rus/teaching/stereo/ii.html#p041> [дата звернення 11-12.11.20].

*Ищенко Микола Павлович, д-р філософських наук, професор,
професор кафедри державної служби, публічного адміністрування
та політології Черкаського національного університету імені
Богдана Хмельницького*

ФІЛОСОФСЬКІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЕВОЛЮЦІЇ СУСПІЛЬСТВА, МІСТ, МЕГАПОЛІСІВ

Актуальність дослідження і впровадження в життя прогресивних філософських, соціально-політичних ідей і пріоритетів еволюції сучасних суспільств, міст, мегаполісів наростає під тиском об'єктивного закону еволюції людства, суть боротьби за виживання. Саме він зумовлює всі історичні метаморфози і трансформації суспільств в тисячолітній, багатосистемній життєдіяльності сучасної цивілізації.

Вихідним, основоположним пріоритетом є виконання об'єктивного закону еволюції людства, який вже сьогодні вкрай загострює боротьбу народів і країн за виживання, за життєпридатні ареали, за території і ресурси тощо. Фатальність досліджуваних проблем зумовлена багатьма конкретними причинами: виживання людства під ударами загроз третьої світової війни, глобальних проблем, загальнопланетарних криз і катастроф, дегуманізації людини, антидемократизації в системі публічного управління, урбанізації, глобалізації, діджиталізації тощо

Починаючи з другої половини ХХ ст., суспільство характеризується розширенням і прискоренням соціальних та культурно-психологічних трансформацій. Вони були пов'язані із постмодернізмом як світоглядною домінантою тогочасної цивілізації, а також з глобалізацією. Перераховані події зумовили зміни в усіх сферах людського буття, у тому числі і в сфері урбанізації. З цього періоду почалося формування мегаполісу як постмодерністської форми урбанізації з власною специфікою різних життєвих просторів які характеризують мегаполіс як соціокультурний феномен.

У цьому контексті результати наших 50-ти річних наукових досліджень дають нам можливість узагальнити і виділити для впровадження найефективніші ідеї та пріоритети у розв'язанні найгостріших проблем сучасного світоустрою та особливо еволюції сучасних суспільств та міст. Відповідно до вимог діджиталізації вони формують складний, але прозорий алгоритм, складнопідрядну формулу, публічну програму впровадження в життя **ЛОГІЧНОЇ**

прогресії пріоритетів, тобто покрокових дій від першого, вихідного до останнього пріоритету як дії на виході: виживання суспільств, міст і всього людства.

У полі практичного впровадження тут найкраще в якості наочного прикладу філософії й методології прогресу скористатись когнітивною методологією філософії гуманізму і демократії професора М. П. Іщенка [1, с. 89, с. 176]. Це - **методологія початку пріоритетів та дій від вихідного об'єктивного закону еволюції**, суть індивідуальної боротьби за виживання, коеволюції і людиноцентризму та нової загальноцивілізаційної мегапарадигми прогресу, а також системної теорії й методології філософії гуманізму і демократії, яка аргументується на цінностях та принципах гносеологізму, плюралістичності, світоглядно-антропоцентричної аргументації і нелінійного, поліцентричного мислення, сукупна дія яких синхронізує виконання об'єктивного закону соціального становлення суверенної, гармонійної особистості, миролюбної молоді та модернізацію моделі цифрової трансформації (діджиталізованої) ефективної системи державного, публічного управління, а також розбудову гуманного, демократичного, відкритого громадянського суспільства, зростаючого добробуту та сталий розвиток прогресивної, миролюбної, світської, національно-патріотичної Української держави, яка підпорядковує свою діяльність задоволенню потреб, перш за все українців, а тому захищає мир, здійснює політику нейтралітету й мирного співробітництва з усіма народами і державами Світу **та впроваджує в життя завершальний пріоритет - стратегію сприяння дії об'єктивного еволюційного закону виживання людства** й збереження екологічної придатності планети Земля для майбутніх поколінь.

Усі означені в цій логічній прогресії пріоритети детерміновані об'єктивними законами, перш все, законами поділу праці, поділу власності, поділу влади, поділу соціуму та ін. Серед всіх виділених у наведеному алгоритмі відповідно до теми дослідження вихідним філософським і соціальним пріоритетом до впровадження в сучасному суспільстві у містах є урбанізація та урбаністична архітектура. Тому варто почати перш за все з демографічної кризи та наростання темпів урбанізації (від лат. *urbanus* – міський, місто).

Остання є об'єктивним процесом грандіозного розростання міст та підвищенням їх ролі у розвитку суспільства. Урбанізація є послідовним зростанням ролі міського населення у соціально-політичній, економічній, духовно-ідеологічній життєдіяльності, в

торгівлі, виробництві, бізнесі. Головний показник урбанізації – збільшення долі міського населення в суспільстві.

Для сучасного етапу урбанізації характерна концентрація населення у великих містах з населенням більше 100 тис. Тому важливість адаптації народів до нових умов людської організації, якою є мегаполіс, стає одним з найактуальніших завдань.

В умовах децентралізації в Україні зростає роль міст, полісів, мегаполісів та місцевих і регіональних еліт в системі місцевого самоврядування. Міста сьогодні здобувають статус власне полісів (поліс - від грец. *polis* – місто-держава), які є пращурами сучасних мегаполісів. Це була особлива форма соціально-економічної і політичної організації суспільства у Стародавній Греції та Римі. До складу полісу входили місто і прилегла до нього територія.

Було б дуже добре нам скористатись досвідом античних полісів, які були першим в історії втіленням реальної єдності політичної структури і громадянського суспільства. Подальший розвиток привів у пізній античності до розпаду поліса на державу та громадянське суспільство. Сучасний мегаполіс, інколи мегелополіс (від грец. *megas* – великий і *polis* – місто) – велетенське місто, яке утворилося внаслідок зростання і фактичного злиття багатьох міст і населених пунктів.

Суспільство, міста, мегаполіси в будь-якій країні стають все більш гетерогенними за своїм соціальним, національно-етнічним, расовим, релігійним складом тощо. А це породжує масу різних гетеротопій в них. І найбільші соціально-економічні навантаження від цього падають на міста і мегаполіси. Мегаполіс як соціокультурний феномен є особливим чином організована соціально-політична, економічна, культурна територія, яка стала результатом урбаністичної соціотектоніки. У мегаполісах люди часто характеризують себе як відкрите суспільство, простір з вільними відносинами між гетеротопіями, гетто, елітарними та егалітарними районами, кварталами, анклавами, агломераціями тощо, які формують закриті простори в містах.

Соціальну і архітектурну тектоніку суспільного та приватного культурного простору мегаполісу характеризує відсутність єдиної чіткої структурованості і централізованої керованості. Простір мегаполісу перестає бути централізованим і дисциплінованим. У ньому з'являються такі нові топографічні якості, як несиметричність, неструктурованість, гетерогенність.

Тому важливим соціальним пріоритетом є формування в мегаполісах гуманного, демократичного, відкритого суспільства,

критерії розвитку якого конкретизовані К. Поппером у праці «Відкрите суспільство і його вороги. Глава 10. Відкрите суспільство і його вороги». І дійсно, в наш час мешканці міст ототожнюють себе з відкритим суспільством, лише з певним обмеженням просторів, в яких самі умови виживання можуть бути обмежені.

На еволюції суспільства початку ХХІ ст. позначилось виникнення та безпрецедентне розгортання такого нового об'єктивного явища, як глобалізація. Масштабні глобалізаційні процеси, що відбуваються в усьому світі, вимагають інноваційного переосмислення та аргументованого реформування суспільств, мегаполісів та ще й модернізації моделі цифрової трансформації (діджиталізованої) ефективної системи державного, публічного управління, адаптованої до зазначених трансформацій.

Еволюція суспільств свідчить, що гуманістичні і демократичні цінності та принципи лежать в основі глобалізаційних змін. Аналіз впровадження таких цінностей гуманізму і демократії як захист життя і миру, свобода, рівність, миролюбність, гуманність, демократичність переконує, що саме вони детермінують високий рівень прогресивного розвитку суспільства.

Найвищі досягнення розвинених країн показують наскільки гостро актуалізується питання реформування українського суспільства на основі ідей, цінностей гуманізму і демократії та впровадження їх в процеси розбудови світської держави й гуманного, демократичного, відкритого громадянського суспільства. Це може забезпечити втілення в життя уже досягнутих надбань суспільного прогресу, який невпинно рухає людину, все людство до все більш досконалих, більш зрілих, мирних, цивілізованих форм способу життя людей.

Еволюція мегаполісу, як архітектурно вибудованого та організованого соціокультурного простору, породжує специфічну мегаполісну політику, економіку, культуру, свідомість і менталітет. Урбанізовані простори, великі території сучасності являють собою сукупність специфічних соціальних, політичних, економічних, духовно-ідеологічних, культурних агломерацій та гетеротопій. Серед них чільне місце посідає архітектура міст як мегаполісна архітектура зі своєю національною і географічною специфікою, яка презентує еволюційне досягнення урбанізованих просторів.

Якщо вже говориться про еволюцію суспільства та мегаполісів, то відпадають будь-які розмови про соціальні революції. Оскільки об'єктивний закон еволюції всесильний і непереможний, то всі надії на будь-які дивовижні дарунки від революцій теж марні. Це досить

переконливо довів А. Камю у праці «Бунтівна людина. V. Міра і безмірність». В ній він підкреслює «...революція, яка не знає інших меж, крім історичної ефективності, означає безмежне рабство».

Не варто також плекати якісь благородні сподівання і на війни. Тут достатньо не забувати про трагедію Хіросіми і Нагасакі, про руйнівні наслідки війн. А це все переконує, що всі дії суспільства необхідно пов'язувати, узгоджувати не з революціями чи війнами, а з об'єктивним законом еволюції суспільства, з мирними шляхами його еволюції. Краще було б для багатьох країн приєднуватись до Пагуоського руху за мир.

Соціальним пріоритетом є те, що різні анклавні за своїм соціальним складом можуть носити нейтральний соціально-політичний і економічний характер. Етносоціополікультурні простори в гетерогенному суспільстві можуть являти собою закриті або напівзакриті території й соціальні співтовариства з неструктурованим простором, соціумом у формах «гетто», мафій і різних напівмаргінальних співтовариств. Різні маргінальні групи в мегаполісі набули самодостатності як прояву соціокультурної диференціації численних верств населення. Тому соціальна значимість громадянського суспільства, міст і мегаполісів полягає в тому, що вони в умовах сучасної постіндустріальної цивілізації виконують комплекс інтеграційних, філософських, політичних тощо функцій. Власне їх можна позначити як форму філософії, політики, культури, як традицію, що продовжує виконувати інтеграційну роль.

Таким чином, всіма суцями у світі, кожним суспільством, мегаполісом, кожною людиною керує, перш за все, об'єктивний закон еволюції. Він як Бог, і з ним необхідно все узгоджувати і «служити» йому.

Список використаних джерел та літератури

1. Наукові школи України. Наукова школа філософії гуманізму і демократії М. П. Іщенка [Електронний ресурс] // Науковці України — еліта держави. Том V. — К.: ВИДАВНИЦТВО ЛОГОС УКРАЇНА, 2017. — 300 с. — Режим доступу : <http://logos-ukraine.com.ua/project/index.php?project=nued5&image=1>.

*Плешкановська Алла Михайлівна,
доктор технічних наук, професор, професор КНУБА,
директор Інституту Урбаністики, м. Київ*

ОБ'ЄДНАНА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА ЯК ОБ'ЄКТ ПРОЕКТУВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО ПЛАНУ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

Чим більш високий ієрархічний рівень, до якого відноситься та чи інша містобудівна система, тим складніше множинність її внутрішніх і зовнішніх зв'язків, і тим більш непередбачуваним може бути реакція цієї системи на будь-які управлінські рішення [1; 2, с. 60; 3, с. 106].

Відповідно до Закону «Про регулювання містобудівної діяльності» [4, ст. 2, 5] основою прогнозування перспективного розвитку територій, встановлення напрямів їх раціонального використання і забудови задля забезпечення сталого розвитку виступає сформована система документації з просторового планування (містобудівної документації). Процес децентралізації, який розпочався в Україні з 2014 року, вніс суттєві зміни не лише в адміністративно-територіальній устрій країни, але й у сформовану систему просторового планування, ввівши новий базовий містобудівний об'єкт – *територію об'єднаної територіальної громади (ОТГ)*, що обумовило необхідність внесення змін до цього закону та запровадження такого нового виду містобудівної документації як *комплексний план просторового розвитку території (КППР)* територіальної громади [5, п. 8, ст. 16¹].

Визнаючи безумовну необхідність забезпечення нового адміністративного елемента документацією з просторового планування, яка має визначати перспективи розвитку ОТГ, встановлення режимів використання і забудови території, створення необхідної соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, слід зупинитись на деяких дискусійних моментах, пов'язаних з введенням нового об'єкту просторового планування [4, ст. 4, нова редакція] та проблемах практичної реалізації розроблення такого документу як КППР.

1. Неоднозначність та неспівпадіння проектних і фактичних меж ОТГ.

Станом на 10.09.2020 р. в Україні вже зареєстровано 983 із 1469 територіальних громад, створення яких передбачено відповідно до розпорядження КМУ щодо визначення адміністративних центрів та затвердження територій спроможних територіальних громад. Затвердженою Методикою формування спроможних територіальних громад визначено критерії оцінки їх спроможності, серед яких –

чисельність населення, економічні бюджетно формуючі показники, достатній кадровий потенціал та ін. Одним з ключових критеріїв спроможності є – *неподільність площі території* громади та пов'язані з нею *межі території* ОТГ. Зокрема, це мало забезпечити прийняття максимально ефективних рішень з просторового планування нового об'єкту.

Відповідно до проекту реформи децентралізації були визначені проектні межі територіальних громад, які базувались на цілісності адміністративно-територіальних одиниць вищого рівня (субрегіонального і регіонального) та, перш за все, їх нерозривності. Нажаль, аналіз фактичних меж зареєстрованих територіальних громад свідчить, що ці вимоги далеко не завжди дотримані [7]. Кілька подібних випадків лише на прикладі Чернігівської області наведені на Рис. 1. Можна визначити, щонайменше, чотири принципові моделі відмінностей від проектних контурів та просторової розчленованості ОТГ:

- *відокремлена модель* – формування території ОТГ з двох або більше відокремлених частин (випадок А);
- *роздільна модель* – формування ОТГ шляхом поділу проектної території громади на дві самостійних частини (випадок Б);
- *пустотна модель* – формування території ОТГ з виділенням частини внутрішнього простору проектної ОТГ в самостійний територіальний об'єкт (випадок В);
- *розчленована модель* – формування території ОТГ у вигляді геометричної фігури складної незамкненої конфігурації (випадок Г).

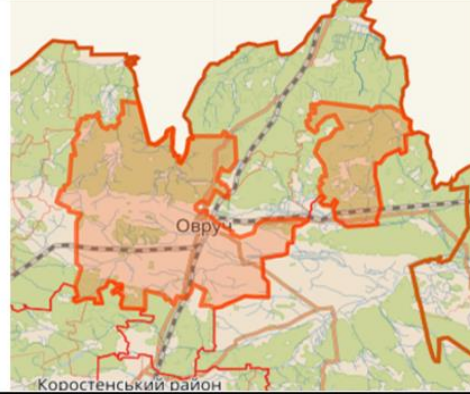
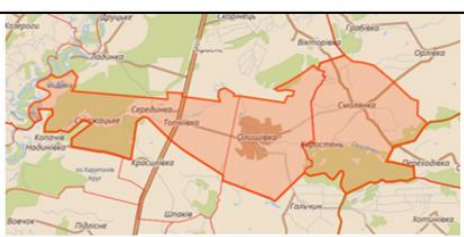

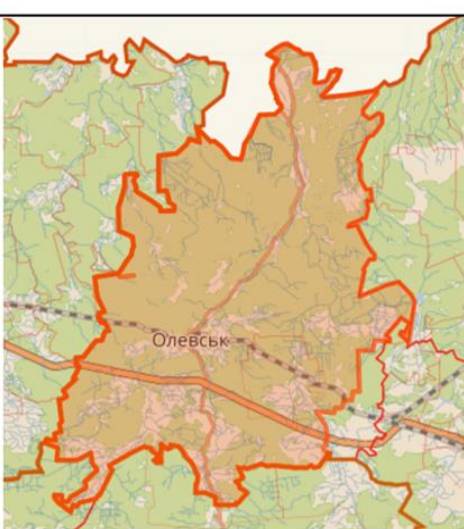
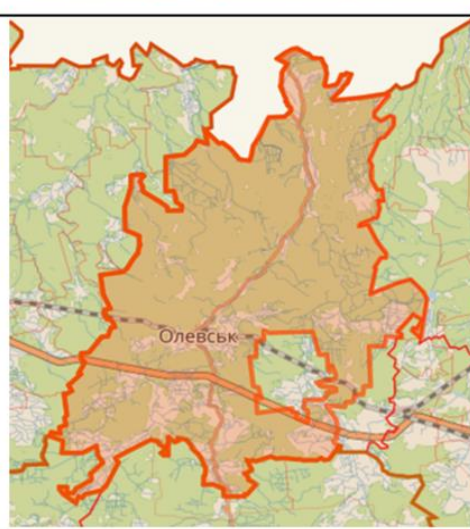
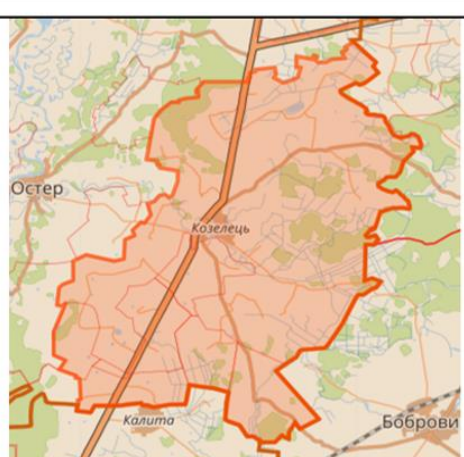
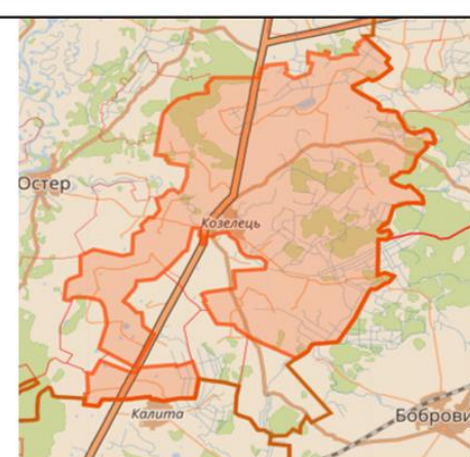
Об'єднана територіальна громада	Проектні межі територіальних громад	Фактичні межі зареєстрованих громад
А. Овруцька міська територіальна громада		
Б. Олишівська сільська територіальна громада		
В. Олевська міська територіальна громада		
Г. Козелецька селищна територіальна громада		

Рис. 1. Неспівпадіння проектних і фактичних меж територіальних громад (на прикладі ОТГ Чернігівської області)

Виникає невизначеність прийняття та затвердження містобудівних рішень відносно територій, що адміністративно не входять до ОТГ, але мають бути включені до розроблення містобудівної документації, яка передбачає формування цілісних (нерозривних) систем забезпечення існування ОТГ.

2. Суттєвий діапазон площ території ОТГ.

Кількісні параметри площі території нового містобудівного об'єкту мають надзвичайно великий діапазон. Але, зважаючи на специфіку нового виду містобудівної документації – комплексного плану просторового розвитку ОТГ (КППР), який відповідно до Закону [7] стає базовим документом місцевого рівня, слід відокремити міські ОТГ, зокрема міста Київ, Севастополь та обласні центри, територія яких виступає об'єктом розроблення генерального плану населеного пункту, та об'єднані селищні та сільські територіальні громади, території яких є об'єктом проектування КППР.

Так, наприклад, площа сформованих сільських і селищних ОТГ переважно складає від 100 до 300 км². При цьому, найменші за площею ОТГ (30...40 км²) розташовані в західній частині країни: (30,7 км² – Бедевлянська сільська громада Закарпатської обл., 34,2 км² – Зимноводівська та Сокільницька сільські громади Львівської обл., 37,7 км² – Костриківська селищна громада Чернівецької обл.). Найбільші за площею громади розміщені на сході, і їх площа сягає до 1000 км² (983,8 км² – Новопокровська селищна громада Луганської обл.).

Розроблення КППР, який представляє собою, з одного боку, сукупність різних видів містобудівної документації (генеральних планів окремих населених пунктів, планів зонування та детальних планів території), а, з іншого, має одночасно виступати документацією із землеустрою, надзвичайно ускладнюються у випадку розроблення для ОТГ з великими площами території.

3. Дискусійність територіально-планувального рівня, до якого віднесено КППР. З точки зору прийняття управлінських рішень, передача повноважень з регіонального та субрегіонального рівня на місцевий та віднесення території ОТГ до базового місцевого рівня є цілком виправданим і логічним. Але з точки зору просторового планування, об'єктами містобудівної документації місцевого рівня традиційно виступали території в межах населених пунктів – сільських, селищних і міських. Території поза межами населених пунктів в сукупності з ними відносились до регіонального рівня. Як вже зазначалось, об'єднана територіальна громада може створюватись як на базі окремого населеного пункту, так і їх сукупності з прилеглими

територіями поза межами, і кожен з цих варіантів мав виступати об'єктом самостійного проектування. Проте, процес проектування в таких випадках буде відрізнятися.

4. *Відтермінованість у часі розроблення окремих складових КППР.* Встановлена необов'язковість розроблення генеральних планів для окремих населених пунктів у складі ОТГ створює проблеми в частині прийняття коректних планувальних рішень щодо розвитку структурних підсистем та затвердження загальних техніко-економічних показників проект в цілому.

5. *Скасування плану зонування як самостійного документу.* План зонування (або кодифікована карта) на первинному етапі свого запровадження в Україні виступав лише складовою частиною місцевих правил забудови, які, в свою чергу, мали статус нормативно-правового акту місцевого рівня [8]. В трактуванні закону № 711-IX [7] цей документ фактично нівелюється як регуляторний документ і має лише інформаційний характер.

6. *Необхідність узгодження масштабу* топографо-геодезичної зйомки, необхідної для розроблення різних видів містобудівної (генеральні плани та плани зонування – М 1:10000, 1:5000, 1:2000; детальних планів території – М 1:2000, 1:500) та документації із землеустрою (М 1:500). Виконання нового виду документації – КППР – однозначно вимагає застосування спеціального програмного забезпечення та відповідних фахових спеціалістів, а також необхідність надання кінцевої інформації до баз даних Містобудівного та Земельного кадастрів, що. Потребує певного часу для їх підготовки.

Відтермінованість введення в дію закону № 711-IX до липня 2021 року надає можливість внести необхідні корективи в законодавство та належним чином підготуватись до розроблення КППР з метою забезпечити ОТГ зручною документацією з просторового планування.

Список використаних джерел

1. Концепція публічного управління у сфері містобудівної діяльності. Аналітичні записки (2019). Київ, 365 с.

2. Фільваров Г.Й., Плешкановська А.М. (2001). Проблеми сталого розвитку населених пунктів України. *Містобудування та територіальне планування*, № 9. – С. 105-119.

3. Габрель М.М. (2018). Зміст урбаністичних та задач просторового планування, підходи й методи їх вирішення. *Містобудування та територіальне планування*, № 65. – С. 60-77.

4. Про регулювання містобудівної діяльності (2011). *Закон України* № 3038-VI. Редакція від 16.10.2020.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

планування використання земель. *Закон України № 711-IX* від 17.06.2020.

6. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. Станом на 10 вересня 2020. – Режим доступу:

https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/593/%D0%9C%D0%BE%D0%BDi%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3__10.09.2020.pdf

7. Геопортал адміністративно-територіального устрою України. – Режим

доступу:
<https://atu.gki.com.ua/ua/karta#map=5//50.35948029282476//30.871582031250004&&layer=8906587201596708-1,100//7376316114267884-1,100>.

8. Приян А.М. (1999). Правила забудови міських територій в системі містобудівного проектування. Сучасні проблеми архітектури та містобудування, № 5. – С. 65-69.

*Шебек Надія Миколаївна, доктор архітектури, професор,
Сенів Олександр Тарасович, студент архітектурного факультету,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

МЕТОДИ ПАРТИСИПАЦІЇ В МІСТОБУДУВАННІ

Однією із нагальних проблем у формуванні міського середовища є віддаленість громадян від містобудівних процесів. У цьому контексті громадянське суспільство є важливим елементом забезпечення чітких і дієвих рішень, які б впорядковували взаємодію архітектора і громадянина під час різних етапів процесу проектування та планування для створення комфортних умов життя. Тому методи партисипації є важливим кроком вирішення цієї проблеми.

Рух партисипації – співпраці архітектора і споживача, з'явився і почав набувати прихильників у другій половині ХХ сторіччя. До найбільш популярних форм партисипації відносять *захисне*, чи *адвокативне планування* (архітектор виконує роль захисника інтересів мешканців, які виступають проти необґрунтованої і жорстокої урбанізації), *арбітражне планування* (у конфліктній ситуації архітектор виступає у ролі миротворця – шукає компромісне розв'язання проблеми містобудівного розвитку) і *альтернативне проектування* (архітектор розробляє альтернативний проект розвитку міста і виставляє його на вибір громадськості).

Рух «архітектури контестації» започаткували архітектори з США, які на зламі 1970-х років відстоювали інтереси мешканців гетто. Згодом рух захисного планування поширився в Америці та в західноєвропейських країнах, набувши рис «арбітражного планування». В 1970-1980 роках європейські архітектори, які виступали проти руйнування історичного середовища, вдавалися до розробки *контрпропозицій* і агітували мешканців підтримувати альтернативні проектні пропозиції орієнтовані на усталені цінності міського життя [1].

У наш час усі проектні пропозиції щодо розвитку території європейських населених пунктів неодмінно враховують думки їх мешканців. У багатьох випадках місцеве населення бере активну участь не лише в обговоренні наявних проблем, але і безпосередньо в розробці, а іноді й в реалізації проектних пропозицій [2, 3]. Серед найцікавіших реалізованих проектів, виконаних із залученням майбутніх споживачів, можна згадати будівлю медичного факультету Лувенського університету поблизу м. Брюсселю, Бельгія (1968-1972 рр.), творча група архітектора Л. Кролла; житловий комплекс у м. Байкер, Ньюкасл, Великобританія (1972-1974 рр.), архітектор Р. Ерскін; проект благоустрою набережної в м. Літлхемптон, Великобританія (2010 р.), архітектори з Studio Weave.

За діючим законодавством проектанти в Україні також мають брати участь у громадському обговоренні усіх містобудівних проектів на місцевому рівні [4, 5]. Проте, нажаль, ця процедура у більшості випадків носить формальний характер. Ігнорування проблеми нехтування інтересами місцевих громад загрожує пришвидшенням темпів розвитку специфічної інфраструктури, яка знищує автентичність міст та районів, а також блокує адаптивні можливості життєвого середовища. Нажаль, сьогодні ми спостерігаємо подібні явища вже у всіх містах України.

Слабкий вплив, незнання, дефіцит належної нормативної бази для громадян, які мають бажання впливати на містобудівні рішення, призводить до того, що в міському середовищі реалізуються проектні рішення, які влаштовують лише обмежене коло осіб, основною метою яких є збагачення або піар. Інші фактори – соціальні, історичні, кліматичні, екологічні, естетичні і т. д., до уваги не беруться. В результаті відбувається спотворення архітектурного середовища міст, а також суттєво погіршуються життєві умови тутешніх мешканців.

Основними причинами виникнення проблеми є відсутність контакту проектантів з громадою – не можливість спілкування, інформування, збору ідей, думок та пропозицій, консультування, тобто спільної взаємодії. Проблема зачіпає уряд, експертів, науковців,

архітекторів, інвесторів, громадськість (окремих людей або громадян, організованих у групи) [6]. Таким чином, до рішення проблеми підключаються усі люди, життя яких може змінитися, позитивно чи негативно, безпосередньо або побічно. Деяких наявність проблеми цілком влаштовує (корупційна складова), деяким байдуже, інші з усіх сил прагнуть щось змінити (створюючи громадські організації або групи за інтересами).

Ключовим питанням успішної взаємодії громадян і архітектора в містобудівному проектуванні є добре інтегрований робочий процес, в якому результат одного виду діяльності плавно переходить у наступний. Тому співпраця досягається за допомогою ефективних інструментів і методів.

Методи партисипації важко засвоїти з позицій відстороненого спостерігача, більш ефективним способом навчання у цьому випадку є занурення у партисипаційні процеси і з'ясування можливостей і вад безпосередньої співтворчості фахівців з населенням на практиці. Дослідження методів партисипації обіцяє дати цікавіші результати на матеріалі проектування об'єктів відносно нових для архітекторів, проте добре знайомих і надзвичайно потрібних представникам деяких спільнот, наприклад, прихильників екстремального велоспорту – даунхіллерів. Даунхілл (даун-хілл, англ. downhill – «вниз з пагорба») – це екстремальна гоночна дисципліна, яка передбачає швидкісний спуск з гори на гірському велосипеді, суть якої полягає в проходженні траси за певний час.

Розвиток велоспорту в Україні, у тому числі і екстремального, набуває великої популярності, проте спеціальної інфраструктури для тренувань на даний момент бракує. Любителі велоспорту об'єднуються у групи, самостійно організовують чемпіонати, своїми силами створюють різні види ґрунтових трас вздовж доріг, на гірських схилах, лісних тропках з великими пагорбами [7]. Основною проблемою формування таких осередків – це відсутня нормативна база щодо проектування і розташування їх у міському та приміському середовищах.

Застосовуючи методи партисипації, архітектор може познайомитися з особливостями життя велосипедистів-екстремалів, сформувавши уявлення про матеріально-просторові умови, необхідні для їх тренувань. Врахування досвіду, накопиченого спортсменами, під час розпланування елементів спортивної інфраструктури дозволить розробити принципові схеми середовища для даунхіллерів на різних рівнях структурної організації – від загальноукраїнської мережі до окремих локальних осередків.

Головним очікуваним результатом застосування методів партисипації в містобудівному проектуванні має стати осмислене та реалістичне формування стратегій подальшого розвитку міст та міських просторів, а також суттєвий підйом рівня участі громад у житті міста. Соціально-економічний ефект, на який можна сподіватися у разі практичної реалізації ідеї щодо формування елементів спортивної велоінфраструктури, пов'язаний з підвищенням рівня безпеки спортсменів-екстремалів, збільшенням комфортності середовища для дозвілля і відпочинку, створенням додаткових робочих місць у секторі громадського обслуговування.

Список використаних джерел

1. Основи дизайну архітектурного середовища. Основи дизайну архітектурного середовища. Підручник / В. О. Тімохін, Н. М. Шебек, Т. В. Малік та ін. – К.: КНУБА, 2010. – 400 с.

2. Шебек Н. М. Партисипаційні процеси у сучасній містобудівній діяльності // Історія, теорія та практика розвитку архітектурно-містобудівного середовища: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Київ: КНУБА, 2020. – С. 27.

3. «Право на місто»: як громада має брати участь у міському плануванні [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://mistosite.org.ua>.

4. Про затвердження порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 555.

5. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР.

6. Ковшун Л. Партисипативний підхід та практики на рівні громад / О. Левченко, Н. Величко, Л. Ковшун. – Херсон, 2018. – 28 с.

7. Оката І.О. Поява нових спортивних споруд у зв'язку з розвитком велоспорту // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. – 2011. – №28. – С. 395–399.

*Банах Віктор Аркадійович, доктор технічних наук, професор,
Банах Андрій Вікторович, кандидат технічних наук, доцент,
Малишева Юлія Олександрівна, аспірантка,
Запорізький національний університет*

ЗАЛЕЖНІСТЬ МІЖ РЕЛЬЄФОМ І ПЛОЩЕЮ ЗАБУДОВИ, ВІДНЕСЕНІЙ ДО ГОРИЗОНТАЛЬНОЇ ПОВЕРХНІ ТЕРИТОРІЇ

Основні недоліки процесу проектування при містобудівному освоєнні нових та реконструкції забудованих територій полягають, зокрема, у дослідженні природного середовища як комплексу ресурсів життєдіяльності, що організовується на обраній території, та врахуванні природних факторів для періоду до забудови без їх змінення в процесі функціонування та реконструкції території в часовій області. Також, відсутнє прогнозування стану містобудівного об'єкту як такого, що знаходиться на межі природної та антропогенної містобудівних систем, відсутній аналіз взаємного впливу змінних у часі природних процесів на забудову. Крім того, архітектурно-композиційна оцінка в повному обсязі здійснюється тільки для остаточного варіанта розпланувального рішення, тому в процесі містобудівного проектування важливо проводити корекцію та параметричну оптимізацію варіанту архітектурно-розпланувального рішення.

Основи взаємодії містобудівних систем викладені в працях М.М. Дьоміна [1], природні та антропогенні чинники взаємного впливу деталізовані у А.П. Осітнянко [2], але увага приділялася тільки окремому типу території, так само окремі випадки природних і антропогенних умов досить дослідив Д.Е.Пруссов [3]. В той же час гостро постає проблема аналізу містобудівних проектів та прогнозування впливу природних і антропогенних факторів і взаємодії відповідних систем на будь-яких, в тому числі рівнинних територіях з міською забудовою, при її повільному розвитку та особливо при реконструкції. З часом, що вимірюється десятиліттями, але далеким від терміну експлуатації об'єктів забудови, закладеному в проектах, природні умови під впливом антропогенних чинників змінюються порівняно до початкових настільки, що їх можна вважати непроектними, і це відображається в роботах Ю. П. Єгорова, В. Б. Ткаченка та інших [4-6]. Фактори взаємодії природної та антропогенної систем в процесі містобудівного освоєння територій та їх взаємний зв'язок досліджений у [7], але безвідносно до їх варіативності.

Оскільки основною властивістю природного рельєфу території є ухил її поверхні, задачею дослідження є одержання математичної

залежності у вигляді рівняння характерного параметру архітектурно-розпланувального рішення комплексу забудови в залежності від способу перетворення природного рельєфу, враховуючи ухил території.

При містобудівному освоєнні природних територій обов'язково проводиться комплекс робіт з її вертикального розпланування. Як правило, вертикальне розпланування комплексу забудови проектується з нульовим балансом земляних робіт, і, як наслідок, в загальному випадку ґрунт перерозподіляється тільки на території в межах комплексу забудови.

Перерозподіл ґрунту при вертикальному розплануванні призводить до змінення таких основних параметрів складових природної містобудівної системи – розмежованості рельєфу (горизонтальної та вертикальної) та кута нахилу поверхні території [4].

В свою чергу, змінення цих основних параметрів природної містобудівної системи викликає змінення напружено-деформованого стану ґрунтового масиву основи; стоку поверхневих вод; дренажу ґрунтових вод; порушення природної структури ґрунту; стрімке підвищення вологості та водонасиченості ґрунту; погіршення фільтраційної здатності ґрунту та ін.

Для кількісної оцінки взаємодії факторів природної та антропогенної містобудівних систем проведений аналіз даних реальних і експериментальних проектів вертикального розпланування для різних функціональних зон мікрорайонів на різних типах рельєфу, що дозволяє визначити допустиму (середню) величину змінення параметрів складових природної та антропогенної містобудівних систем. Результати аналізу наведено в табл. 1.

Таблиця 1.

Допустимі значення параметрів складових природної та антропогенної містобудівних систем

№	Призначення території	Допустима розмежованість горизонтальна / вертикальна, м/га	Середнє значення коефіцієнт у стоку	Середнє / максимальне питоме навантаження, т/м ²	Водоспоживання, м ³ /доб
1	Житлова зона	20 / 50	0,3...0,5	0,04 / 23...25	15...30
2	Ділянки шкіл	5 / 30	0,6...0,7	1,4 / 7...8	5...10
3	Ділянки дитячих садків	5 / 30	0,5...0,6	0,8...1,0 / 7...8	10...20
4	Ділянки	5 / 10	0,7...0,8	1,5...2,0 / 5...6	5...10

	культурно-побутових установ				
5	Ділянки гаражів	5 / 10	0,7...0,8	3,0...4,0 / 8...9	5

У якості одного з кількісних показників перетворення природної території обраний досить вартісний – обсяг земляних робіт, за допомогою якого можна оцінити як весь комплекс робіт з інженерної підготовки, так й техніко-економічні показники. При визначенні залежності між обсягами земляних робіт, ухилом поверхні території і типом забудови можна керуватися наступним.

Якщо природний рельєф місцевості має значний ухил, тобто є схилом, то ділянка забудови, відповідно, має різницю висотних позначок. Якщо на такій місцевості розміщуються комплекси забудови, то поверхня території перетворюється на одну або декілька рівнинних ділянок. Для спеціальних типів комплексів забудови при цьому не треба розпланувати поверхню з жорстко заданими ухилами, і рельєф перетворюється тільки для влаштування транспортних комунікацій та майданчиків будь-якого призначення.

В загальному випадку – при рівнинній території, або при наявності схилів – для визначення залежності обсягів земляних робіт і ухилів необхідно:

1) одержати залежність між величиною глибини рівнинної ділянки під комплексом забудови та ухилом ділянки забудови;

2) виходячи з конструктивних особливостей будівель, що складають комплекс забудови, визначити залежність між площею забудови та ухилом, що відноситься з обсягом земляних робіт при розташуванні такого самого комплексу забудови на горизонтальній поверхні території;

3) одержати залежність обсягу земляних робіт на 1 м² площі забудови та ухилу території для різних типів будівель, що складають комплекс забудови.

Базуючись на результатах експериментального проектування, були одержані залежності між глибиною рівнинної ділянки забудови та ухилом без урахування конструктивних особливостей різних типів будівель, що складають комплекс забудови, та орієнтації схилів, виходячи із можливостей улаштування стрічкового фундаменту, але враховуючи будь-який, в т.ч. нульовий, ухил природної території:

$$T = 11,15 \cdot e^{-0,014 \cdot i},$$

(1)

де T – довжина рівнинної ділянки, м;

i – ухил ділянки забудови, %.

Якщо у якості умовної одиниці комплексу забудови прийняти одну блок-секцію будівлі розмірами 12 x 15 м, розташованої на рівній території, та відповідний їй обсяг земляних робіт, то далі можна визначити залежності між площею забудови S , м², різних типів забудови та ухилом ділянки i , %.

1. Рівнинні комплекси забудови:

$$(2) \quad S = 882,5 \cdot e^{-0,17 \cdot i}$$

2. Каскадні секційні:

$$(3) \quad S = 458,9 \cdot e^{-0,06 \cdot i}$$

3. Каскадні коридорні:

$$(4) \quad S = 486,85 \cdot e^{-0,044 \cdot i}$$

4. Терасні комплекси забудови:

$$(5) \quad S = 352,5 \cdot e^{-0,035 \cdot i}$$

5. Комплекси забудови змінної поверховості:

$$(6) \quad S = 685,2 \cdot e^{-0,03 \cdot i}$$

Моделювання взаємодії складових природної та антропогенної систем і кількісна оцінка станів та ефективності території, що зазнала містобудівного освоєння, дозволить скласти алгоритм містобудівного проектування нових та реконструкції існуючих комплексів забудови як на рівнинних територіях, так і на таких, що мають ухил. Дослідження впливу різних розпланувальних варіантів комплексів забудови на територію з природним рельєфом дозволяють змоделювати та кількісно оцінити логічні зв'язки між природними та антропогенними факторами

впливу. Визначення додаткового навантаження від комплексу забудови на природну територію на різній глибині масиву ґрунту й для різних типів будівель дозволить оцінити вплив забудови на фільтраційні показники ґрунтів основи та інші параметри, чому й будуть присвячені наступні дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Демин Н. М. Управление развитием градостроительных систем : монографія. Киев: Будівельник, 1991. 184 с.

2. Осітнянко А. П. Планування розвитку міста. Київ: Київський національний університет будівництва і архітектури, 2005. 386 с.

3. Прусов Д. Е. Теорія та методологія прогнозування наслідків інженерної підготовки перетворення міських територій зі щільною забудовою та складними геологічними умовами : дис. ... докт. техн. наук : 05.23.20. Київ: Київський національний університет будівництва і архітектури, 2015. 429 с.

4. Банах А. В. Фактори взаємодії природної та антропогенної містобудівних систем. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування : науково-технічний збірник*. Київ: Київський національний університет будівництва і архітектури, 2017. Вип. 49. С. 251-257.

5. Єгоров Ю. П., Савін В. О., Галич В. Г. та ін. Вплив антропогенних факторів на деформації будівель, що експлуатуються впродовж тривалого часу. *Містобудування та територіальне планування : науково-технічний збірник*. Київ: Київський національний університет будівництва і архітектури, 2017. Вип. 65. С. 71-85.

6. Ткаченко В. Б., Вазі-Мукахаль В. Б., Гальченко О. В. та ін. Обґрунтування необхідності застосування додаткових заходів забезпечення надійності об'єктів міської забудови, що експлуатуються, в комплексі інженерної підготовки нового будівництва. *Наукові вісті Дніпропетровського університету*. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2018. № 14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdu_2018_14_5 (дата звернення: 2020-05-15).

7. Банах А. В. Причинно-наслідковий зв'язок факторів взаємодії природної та антропогенної систем в процесі містобудівного освоєння територій. *Проблеми розвитку міського середовища : науково-технічний збірник*. Київ: Національний авіаційний університет, 2018. Вип. 1 (20). 251 с. С. 13-23.

*Устїнова Ірина Ігорівна,
доктор архітектури, доцент, професор кафедри містобудування,
Дьомін Микола Мефодійович,
доктор архітектури, професор, завідувач кафедри міського будівництва,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

РЕІНТЕГРАЦІЯ ЗОНИ ВІДЧУЖЕННЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ АЕС ЗАСОБАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ

Лине 35-й рік від 26 квітня 1986 року. І сьогодні, зростання інтересу світової спільноти до проблем екологічної безпеки та досвіду подолання наслідків ядерної катастрофи, який набула Україна, стає підґрунтям для міжнародної співпраці. Означене зумовлює збільшення кількості відвідувачів зони відчуження. Мова йде не лише про вчених, експертів, інспекторів, журналістів, а про всіх бажаючих за умови дотримання вимог стосовно радіаційної безпеки. За офіційними даними, за період із 2014 по 2019 рік, тільки кількість туристів зросла більше ніж у 15 разів (із 8,4 до 124 тис. осіб), при цьому 80% туристів – іноземці [1]. З цього приводу, журнал Forbes включив ЧАЕС до переліку найекстравагантніших туристичних місць планети [2].

Зростання кількості туристів призвело до появи Указу Президента України «Про деякі питання розвитку територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» (2019 р.), який було видано «з метою стимулювання відродження територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, підтримки природоохоронної діяльності на цих територіях, створення умов для використання їх туристичного потенціалу, популяризації та утвердження бренд-меседжу «Безпечний Чорнобиль»» [3]. Рішення ж про те, що ЧАЕС має бути ліквідовано до 2065 року затверджено Законом України «Про Загальнодержавну програму зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкту "Укриття" на екологічно безпечну систему», було прийнято ще в 2009 році. У цій площині, актуальними стають питання щодо реінтеграції та функціонально-просторового впорядкування території зони відчуження, площа якої становить 2 600 км².

З аналізу захищених дисертацій України, які приділено Чорнобильській зоні (понад 100 робіт за розширеним (тематичним) пошуком авторефератів дисертацій в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського), та Національної доповіді України «Двадцять п'ять років Чорнобильської катастрофи...» [4] постає, що в країні немає досліджень, присвячених проблемам територіального планування та

містобудівного впорядкування території зони відчуження. Специфіка ж Чорнобильської зони відображена у тому, що переважна більшість (88%) дисертацій захищено у галузі медичних (75%) та біологічних (13%) наук. Утім, питання раціонального та легітимного використання цієї території не може бути вирішено без опрацювання відповідних методологічних основ, концепції її функціонально-планувальної організації та розробки комплексу проектно-планувальних робіт (містобудівної документації) щодо реінтеграції зони відчуження Чорнобильської АЕС.

В наш час у зоні відчуження, функціональне призначення якої полягає в недопущенні поширення радіоактивних забруднень та нагляді за станом природних систем й техногенних об'єктів, діють Державні спеціалізовані підприємства «Чорнобильська АЕС» та «Центральне підприємство з поводження з радіоактивними відходами», ключовим завданням якого є створення комплексу виробництв з дезактивації, транспортування, перероблення та захоронення радіоактивних відходів; Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник та інші [5].

Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник (площа 2 270 км²) був створений в Україні у 2016 році, в білоруській же зоні відчуження Поліський радіаційно-екологічний заповідник (площа 2 150 км²) заснували ще в 1988 році [6; 7]. Як відомо, радіоактивне ураження й функціонування природних систем не має державних кордонів. Відтак актуальним стає питання опрацювання спільної українсько-білоруської програми функціонально-планувального впорядкування транскордонних «Чорнобильсько-Поліських» заповідних територій площею майже у півмільйона гектарів. Тим паче, що методологічні основи та концептуальні положення організації території прикордонних районів на рівні регіонального планування вже опрацьовано українськими вченими-урбаністами [8; 9].

Безумовно, землі у зоні відчуження ЧАЕС не є придатними для більшості видів господарської діяльності. Означене актуалізує питання спорудження об'єктів альтернативної енергетики поблизу існуючих з часів СРСР ліній електропередачі, що дозволить зоні відчуження стати потужною складовою сектору «зеленої» економіки. У цьому напрямку здійснюються певні кроки. Й у 2018 році в Прип'яті офіційно відкрили першу сонячну електростанцію – Solar Chernobyl, річна продуктивність якої становить 1 024 МВт*год/рік [10].

Згідно з регламентів радіаційного захисту, на території зони відчуження можуть перебувати працівники місцевих підприємств на час роботи до двох тижнів у відведених для цього місцях. Проте, серед

«тимчасових мешканців зони» – людей, які працюють тут за вахтовим методом, науковців та туристів, які приїжджають сюди на декілька діб чи годин, у зоні відчуження постійно мешкають «повертанці» (за визначенням історико-етнографічної експедиції, до якої входила й Ліна Костенко) – люди, які повернулися сюди ще у 1986 р. На 1987 рік в зоні відчуження їх було понад 1 200 осіб; на 2007 рік – 314 осіб; на 2019 рік – 150 осіб. На 2018 рік середній вік мешканця зони становив 63 роки [2, 6]. Означене зумовлює необхідність вирішення питань щодо ревіталізації простору зони відчуження та регенерації її інженерно-транспортної інфраструктури, що сприятиме: упорядкуванню «міжселенних» просторів, науково-виробничих, сельбищних та природно-заповідних територій; підвищенню комфортності перебування та проживання у цій зоні людей із урахуванням режимів їх радіаційної безпеки та соціального захисту; розвитку сфери науково-пізнавального та екологічного освітнього туризму й, як наслідок, формуванню просторових передумов розвитку інноваційного кластеру «зеленої економіки» України та залученню іноземних інвестицій.

Відповідно до чинного законодавства, особливості регулювання містобудівної діяльності на територіях у межах зони відчуження визначаються Законом України "Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи". За цим Законом (стаття 12¹), погодження документації із землеустрою має відбуватись у відповідності до законодавства України у сфері містобудування та архітектури, а видача містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки – у відповідності до Закону України "Про регулювання містобудівної діяльності" [11]. Законом "Про регулювання..." (стаття 2.2) зазначено, що містобудівна документація, яка поділяється на документацію державного, регіонального та місцевого рівнів, є «інструментом державного регулювання планування територій»; а її вимоги (стаття 5.2) є «обов'язковими для виконання всіма суб'єктами містобудування» [12].

І тут починаються труднощі, оскільки в наш час відсутня будь яка містобудівна документація щодо розвитку територій у межах зони відчуження. Відсутність цієї документації зумовлює проблему легітимності реалізації будь-яких проектів з землеустрою та забудови земельних ділянок для реінтеграції зони відчуження на території самої зони. Сьогодні ця територія згадується лише у двох містобудівних документах, які затверджено: «Генеральна схема планування території України» (розроблено ДП "УДНДПМ "Діпромісто", затверджено у 2002 році); та «Схема планування території Київської області (розроблено ДП «УкрНДПЦивільбуд», затверджено у 1988 році). Але в

цих документах її лише означено як зону радіаційного забруднення та віднесено до переліку планувальних обмежень використання території. Подібним же чином зону відчуження згадано й в опрацьованих, але не затверджених: «Проекті Концепції територіального розвитку Київської області» (розроблено ДП «НДПІ містобудування», схвалено у 2007 році) та «Схемі планування території Київської області (розроблено ДП «УкрНДПІцивільбуд» у 2013 році).

Щодо Генеральної схеми, термін дії якої завершується у 2020 році. Кабінетом Міністрів передбачено розроблення нової Генсхеми планування території, в основу рішень якої має бути покладена затверджена Стратегія регіонального розвитку України до 2027 року [13, 14]. За проектом цієї «Стратегії» (додаток 2), серед дотичних до реінтеграції зони відчуження питань, які планується опрацювати у новій Генеральній схемі, є «Прикордонні регіони», «Природно-заповідні території» та «Центри економічного зростання» [14 с. 133, 134].

Себто, для вирішення питань реінтеграції зони відчуження Чорнобильської АЕС нагальним стає опрацювання містобудівної документації: від схеми планування території, генеральних планів населених пунктів та окремих планувальних вузлів, до проектів детального планування й забудови території. Планувальне впорядкування території (зони) радіаційного забруднення із особливим режимом використання, розвиток якої потребує державної підтримки, перш за все, вимагає опрацювання «Схеми планування території» [13, р. III, п.п. 3.4; 5; 14, с. 6, 7].

Означена «Схема планування території зони відчуження Чорнобильської АЕС» стане «першоосновою для розроблення системи стратегічних, прогнозних і програмних документів щодо здійснення регіональної політики, підготовки пропозицій» [15, п. 5.1] з реінтеграції зони відчуження й визначатиме принципові рішення стосовно:

- функціонального зонування території за режимами радіаційної безпеки та видами її переважного використання;
- планувальної організації та комплексного розміщення основних об'єктів національної екологічної мережі, промисловості, соціальної, інженерно-транспортної та туристичної інфраструктури;
- захисту від небезпечних процесів та явищ місць тимчасового перебування людей, а також охорони навколишнього природного середовища й об'єктів культурної спадщини.

Враховуючи особливість об'єкту планування, розробка «Схеми планування території зони відчуження» має бути проведена у дві стадії:

- опрацювання концепції функціонально-планувального впорядкування території зони відчуження, яка визначить основні

напрямки її господарського та містобудівного розвитку, безвідносно до строку реалізації;

- опрацювання проекту планування території зони відчуження, який розробляється на розрахунковий період – 20 років від строку затвердження.

Враховуючи специфіку зони відчуження, до опрацювання концепції функціонально-планувального впорядкування цієї території мають бути залучені профільні, щодо означеної проблеми, наукові установи Національної академії наук України та Національної академії медичних наук України; провідні вищі навчальні заклади України, зокрема: Київський національний університет будівництва і архітектури та Київський національний університет ім. Тараса Шевченка; науково-дослідні та проектні установи, насамперед: Український державний науково-дослідний інститут проектування міст "ДІПРОМІСТО" ім. Ю.М. Білокозя.

Список використаних джерел

1. За 2019 рік Чорнобильську зону відчуження відвідали 124 тисячі осіб. <https://cotiz.org.ua/novyny/za-2019-rik-chornobylsksku-zonu-vidchuzhen/>.

2. Незабутнє: минуло 32 роки від Чорнобильської трагедії. Наслідки. Туризм. Повертанці. <https://uamodna.com/articles/chornobylsjka-katastrofa-vchora-sjogodni-zavtra/>.

3. Указ Президента України № 512/2019 «Про деякі питання розвитку територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи». <https://www.president.gov.ua/documents/5122019-28317>.

4. Національна доповідь України “Двадцять п’ять років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього”. К.: КІМ, 2011. – 356 с. https://chnpp.gov.ua/images/pdf/25_chornobyl_ua.pdf.

5. Державні підприємства, які належать до сфери управління Державного агентства України з управління зоною відчуження. <http://dazv.gov.ua/diyalnist/pidприємства-ustanovi-ta-organizatsiji-shcho-nalezhat-do-sferi-upravlinnya-dazv.html>.

6. Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник. <https://zapovidnyk.org.ua/index.php?fn=maps>.

7. Полесский государственный радиационно-экологический заповедник <https://zapovednik.by/>.

8. Белоконь Ю.Н., Владимиров В.В., Фомин И.А. Организация территории приграничных районов (концептуальные положения): Монография. Киев, 2002. 88 с.

9. Білоконь Ю. М. Регіональне планування (теорія і практика): Монографія. Київ, 2003. 246 с.

10. На території ЧАЕС офіційно відкрили сонячну електростанцію Solar Chernobyl <https://delo.ua/business/na-territorii-chaes-otkryli-solnechnuju-elektrostantsiju-solar-ch-346844/>.

11. Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»: № 795-ХІІ // ВВР, 1991, N 16, ст.199. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-12>.

12. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності»: № 3038-VI // ВВР, 2011, № 34, ст.343. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>.

13. Закон України «Про Генеральну схему планування території України»: № 3059-III // ВВР, 2002, № 30, ст. 204. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>.

14. Державна Стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/Proekt-Derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027-roku.pdf>.

15. Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівнях: ДБН Б.1.1-13:2012. – [Чинний від 2012-10-01]. – К.: Мінрегіон України, 2012.– 26 с.] <https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-1025>.

*Шебек Надія Миколаївна, доктор архітектури, професор,
Туровець Олексій Юрійович, студент архітектурного факультету,
Київський національний університет будівництва і архітектори*

ПРОГРЕСИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНО- ПЛАНУВАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АЕРОПОРТІВ ТА ЗОНИ ЇХ ВПЛИВУ

Постійний розвиток науки та техніки, удосконалення технологій виробництва та засобів зв'язку зумовили постійну потребу в обміні інформацією та ресурсами між країнами. У той же час, крім передачі знань, відбувається обмін товарами і продуктами, культурними цінностями. Усі ці процеси стимулюють економіку країн, але у той же час роблять їх взаємозалежними.

Україна, що знаходиться у географічному центрі Європи, має бути особливо зацікавленою у розвитку трансрегіональних шляхів та

розвинених багатофункціональних вузлів у місцях їх перетину. Поєднання наземних і водних транспортно-пересадочних вузлів з аеропортами дозволяє сформувати потужні центри тяжіння людей і технологій, фокуси економічного зростання, осередки культури. Наявність таких центрів здатне позитивно вплинути на престиж держави, її конкурентоспроможність у сферах розвитку інноваційних виробництв, стимулювати розвиток науки туристичної галузі.

Нажаль, в Україні мало що робиться для формування центру авіаційного сполучення між Європою та Азією. Натомість у Стамбулі вже збудовано найбільший аеропорт-хаб у світі, що збільшуватиме вплив турецьких авіаліній на Європу. У Росії також розглядається питання створення хабу біля Ростова, що сполучатиме Європу та Азію. Тож проблему розбудови та вдосконалення національних аеропортів України необхідно досліджувати саме зараз.

Для запобігання стихійної забудови зони впливу аеропортів та з метою розробки пропозицій щодо ефективного використання цих територій потрібно об'єднати зусилля багатьох суміжних спеціалістів, у тому числі, інженерів з транспорту та архітекторів-містобудівників. Це дозволить не тільки простежити взаємозв'язок і взаємовплив теоретичних здобутків, отриманих в різних галузях знань, але й матиме певний додатковий потенціал для реалізації масштабних міждисциплінарних проєктів. Наприклад, знання закономірностей формування транспортних систем дозволить приймати більш ефективні архітектурно-просторові рішення, а також, спираючись на науковий прогноз розвитку транспортно-планувального каркасу, створювати гнучкі, композиційно завершені структури [1].

Для виявлення прогресивних тенденцій архітектурно-планувальної організації аеропортів та зон їх впливу необхідно ознайомитися з тими засобами підкорення схожих обставин, які були випробувані на практиці, та з наслідками реалізації конкретних пропозицій.

Аеропорт Шеннон – потужний міжнародний аеропорт-хаб в Ірландії. Через його зручне розташування він став головним дозаправочним пунктом для трансатлантичних перельотів. Аеропорт приносить колосальні прибутки, і на його базі утворилося місто, що його обслуговує. Варто відмітити наближеність забудови до аеропорту (рис.1). Заводи, розташовані поруч зі злітно-посадковою смугою та мають автомобільний доступ до неї. Далі з північного сходу розташовано бізнес парк міста, у східному напрямі – школа та житлові будинки. Можна сказати, що аеропорт повністю інтегрований у місто. Оскільки аеропорт не слугує кінцевою точкою рейсу, то культурно-побутове обслуговування здійснюється в аеропорту.

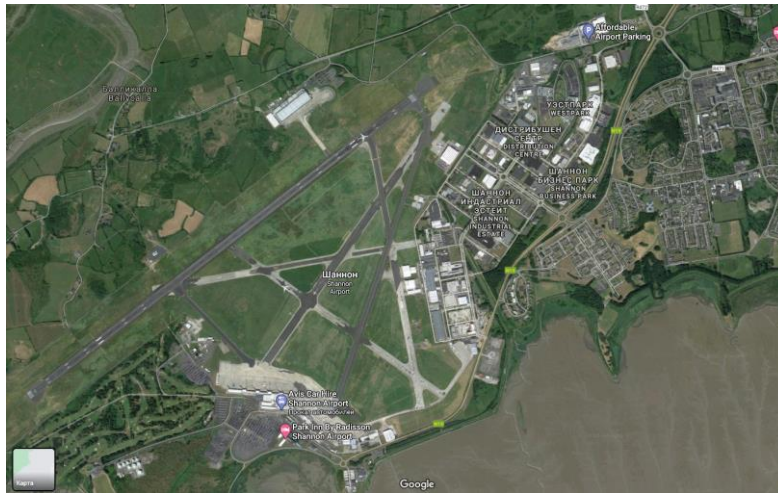

Рис. 1. Супутниковий знімок м. Шеннона [7]

Міжнародний аеропорт імені Гартсфілда-Джексона, також відомий як аеропорт «Атланта», найбільший у світі аеропорт за кількістю пасажирів та кількістю злетів-посадок [3]. Це головний хаб для багатьох американських авіакомпаній. В аеропорту знаходиться станція метрополітену, що поєднує його з містом. Навколо аеропорту сформувалася доволі щільна забудова, яка включає культурно-побутове обслуговування пасажирів, ділові центри та офіси (рис.2). Заводи та складські приміщення розташовуються тільки на невеличкій території на півдні та сході від вантажної злітно-посадкової смуги. Відстань від злітних смуг до індивідуальних житлових будинків щонайменше 700 м.

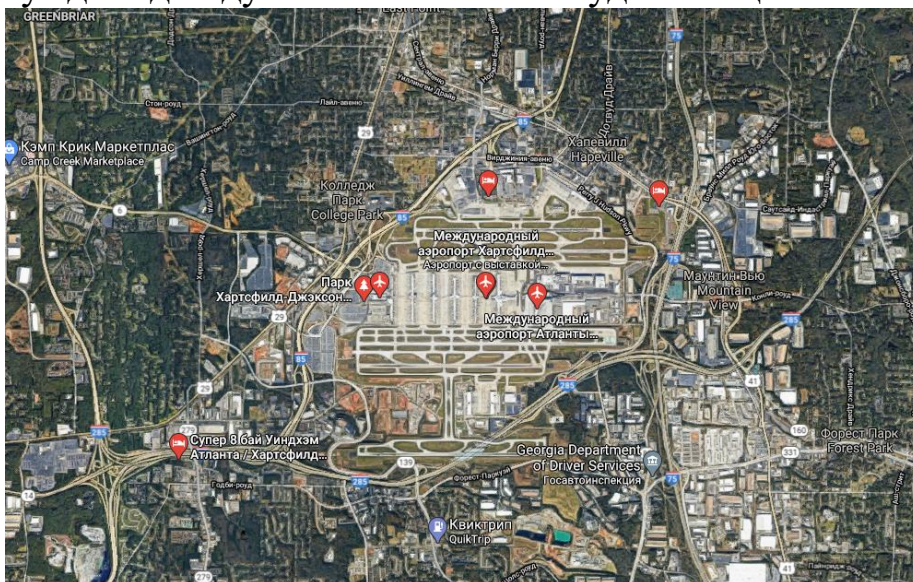

Рис. 2. Супутниковий знімок аеропорту Гарсфілда [7]

Міжнародний аеропорт імені Шарля де Голля розташований за 25 км на північний схід від Парижа був спроектований Полем Андрю і відкритий у 1974 р. Основний пересадочний вузол національної авіакомпанії Air France (та ще 6 авіакомпаній) щоденно приймає та відправляє понад 1400 рейсів більше ніж 100 авіакомпаній та обслуговує близько 150 000 пасажирів на добу [4]. Через розгалужену

систему термінали (всього 8) обслуговуються безкоштовним автоматизованим трансфером. Крім розташованих прямо між терміналами преміум-готелів та ресторанів, навколо аеропорту розміщено комплекси культурно-побутового обслуговування, торгівлі, хостели, готелі, складські приміщення, офіси та декілька заводів. Житлова забудова присутня на північному сході та на заході (рис.3).

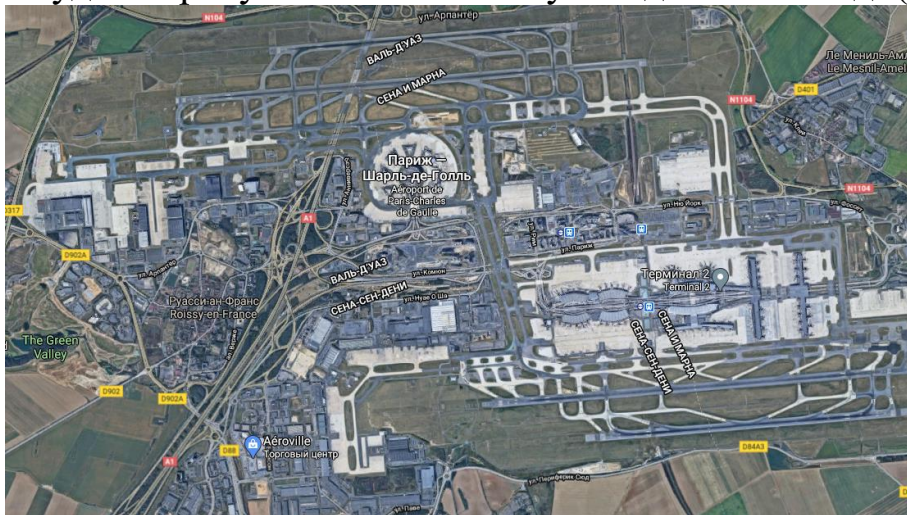

Рис. 3. Супутниковий знімок аеропорту Шарля де Голля [7].

Міжнародний аеропорт «Львів» імені Данила Галицького – третій за пасажиропотоком аеропорт в Україні. «Друге життя» старому, відкритому ще у 1929 році, летовищу дали Євро-2012 та Концепція архітектурно-планувальної організації території аеропорту (рис. 4).

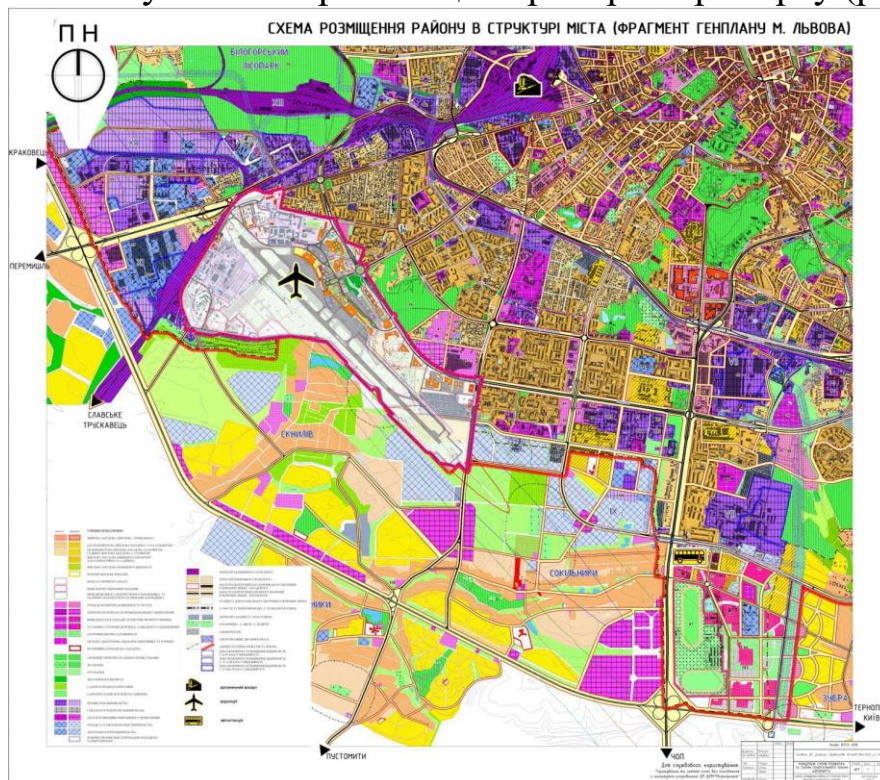

Рис. 4. Схема розміщення аеропорту та прилеглих до нього територій в структурі м. Львів [2]

За цією концепцією відбулася повна реконструкція аеропорту, побудова нового терміналу та створення автобусного транспортного вузла, що було виконано до 2012 року. Крім цього, до 2020 року передбачався розвиток прилеглих територій площею 269 га, зокрема будівництво центрів ділової активності, торгово-виставкових та спортивно-розважальні комплексів, створення спортивно-відпочинкового комплексу на базі колишньої військової частини, зв'язок комплексу культурно-побутового обслуговування та офісних будівель зі Скнилівським парком системою озелених бульварів. Дана концепція була вже частково виконана, проте залишилося невирішеним питання житлової забудови селища Скнилів, що розташовується на відстані 250-300 м від злітно-посадкової смуги та не має ефективного шумозахисту.

Міжнародний аеропорт Берлін-Бранденбург імені Віллі Брандта – головний і тепер єдиний аеропорт столиці Німеччини був відкритий 31 жовтня 2020 року. Він має чудово продумані транспортно-пішохідні зв'язки та станцію залізничного експресу під землею. Виділені місця під комерційні будівлі та сферу обслуговування (рис. 5). Але аеропорт став одним з найбільших національних провалів. Справа у тому, що він був відкритий з затримкою в 9 років, а загальний термін проектування та будівництва склали 30 років. Проблема таких великих затримок полягала у вирішенні містобудівного питання розміщення даного аеропорту ближче до Берліну та виділення для цього територій. Нажаль, ситуація почала погіршуватися вже на початку будівництва в 2008 році, коли менеджмент проекту взяла в свої руки держава, а не спеціалізована підрядна компанія, а роботи на площадці виконували різні місцеві інженерні компанії. При цьому в ході будівництва була збільшена пропускна спроможність аеропорту, через що проект зазнав значних змін. Координувати ситуацію було зовсім неможливо через відсутність централізованого менеджменту проекту та недостатній розвиток BIM-технологій на той час. Здачу об'єкта декілька разів переносили. Затягування будівництва призвело до значних витрат в обслуговуванні та до виведення з ладу готового обладнання. Будівля фізично та морально старіла, не почавши працювати, що завдало колосальних збитків.

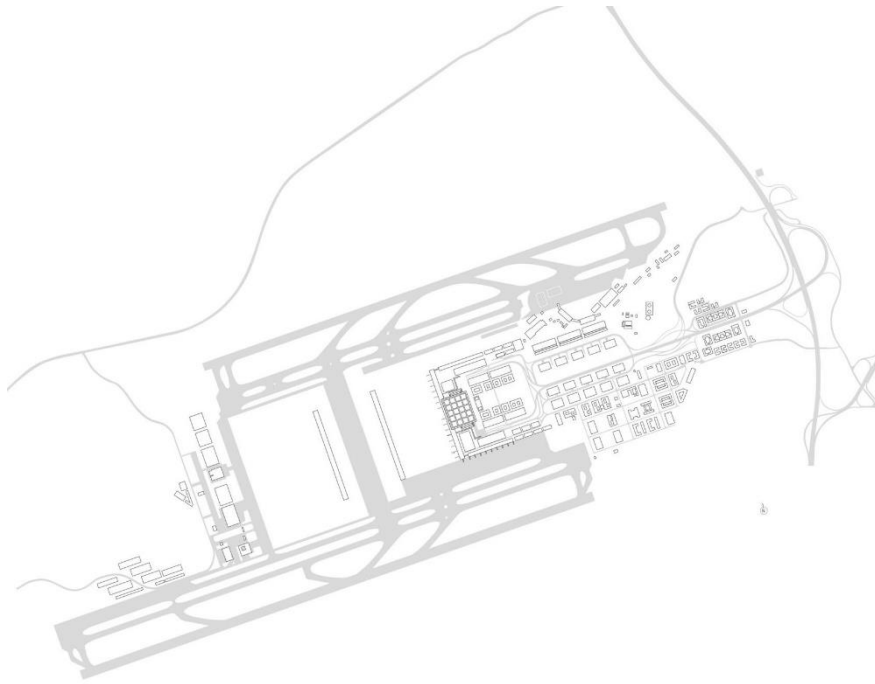

Рис. 5. Схема генерального плану аеропорту. Бюро gtr [8]

Висновки

Проведений аналіз показав, що сучасні міжнародні аеропорти-хаби притягують до себе щільну забудову громадського та виробничого призначення. На територіях навколо (а іноді і всередині аеропорту) розташовують готелі, ресторани, хостели, кафе, торгові центри, каршерінги. Помічена тенденція розміщення офісів компаній-корпорацій саме у зоні впливу аеропорту, що дозволяє їм підтримувати інтернаціональні зв'язки. Заводи та складські приміщення у прогресивних хабах мають доступ на територію аеропорту для розвантаження-завантаження потрібних ресурсів чи продукції. Житло може майже впритул знаходитися до території аеропорту, але його умовно відокремлюють від злітно-посадкових смуг. Вітчизняні об'єкти підтримують загальносвітові тенденції та поступово їх втілюють. Нажаль, є і погані приклади будівництва аеропортів, викликані відсутністю розуміння технології та відповідного менеджменту. Проте їх теж необхідно враховувати, щоб не припуститися аналогічних прикрих помилок.

Список використаних джерел

1. Древаль І. В. Структурні принципи композиційного моделювання об'єднаних вокзальних комплексів: спец. 18.00.01 "Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури". – Харків, 2002. – 13 с.
2. Концепція архітектурно-планувальної організації території аеропорту [Електронний ресурс] // Львівська міська рада. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/detalni-planu->

teritorij-old/1750-koncepcija-arkhitekturno-planuvalnoji-organizaciji-teritoriji-ajeroportu.

3. Міжнародний аеропорт імені Гартсфілда-Джексона [Електронний ресурс] // Wikipedia – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_аеропорт_імені_Гартсфілда-Джексона.

4. Міжнародний аеропорт імені Шарля де Голля [Електронний ресурс] // Wikipedia – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_аеропорт_імені_Шарля_де_Голля.

5. "Мы стали посмешищем". Как в Берлине 30 лет строили аэропорт [Електронний ресурс] // bbc. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/russian/features-54639473>.

6. Шеннон (аеропорт) [Електронний ресурс] // Wikipedia – Режим доступу до ресурсу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Шеннон_\(аеропорт\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Шеннон_(аеропорт)).

7. GoogleMaps [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/maps/>.

8. Berlin Brandenburg Willy Brandt Airport [Електронний ресурс] // gmp. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.gmp.de/en/projekte/512/berlin-brandenburg-willy-brandt-airport>.

*Дук Наталія Миколаївна,
кандидат географічних наук, доцентка кафедри географії,
Суматохіна Ірина Миколаївна,
кандидат географічних наук, доцентка кафедри географії,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ ПРОМИСЛОВИХ МІСТ ТА АГЛОМЕРАЦІЙ

Теоретичні основи та практика планування сталого розвитку українських міст потребує невпинного удосконалення. Це обумовлено різними чинниками, серед яких слід виділити такі: посилення інтеграційних процесів, трансформації міського середовища, неузгодженість між стратегічним генеральним плануванням міста і проектами розвитку окремих елементів планування в практиці муніципального управління [2, 4], соціальна активність населення,

недосконалість теоретико-методологічних основ планування міст. Практична значущість проблеми стратегічного планування стає ще актуальнішою для великих промислових міст, які зазнають швидких структурних змін містоутворюючих виробництв і пов'язаних із ними сфер життя міста – соціальної, екологічної [3, 5].

Безперечно, політичні та правові чинники визначають загальні підходи і моделі стратегічного планування просторової організації міст. Проведення реформ в Україні та впровадження у життя моделі децентралізації не є досконалими, однак в результаті позитивно позначаються на наповнюваності муніципальних бюджетів і формуванні витрат згідно принципу справедливості шляхом впровадження відкритого громадського бюджету (бюджету участі). Це сприяє покращенню умов життя населення.

Практика планування розвитку промислових міст спирається на раціонально-комплексний підхід і основні процедурні теорії та методи такі, як землекористування, функціональне зонування, екологічний розвиток, планування транспорту. Перспективним напрямом удосконалення теоретико-методологічних основ планування є конструктивно-географічний як такий, що дозволяє проводити комплексні дослідження соціально-економічних явищ і об'єктів у просторі та часі [5]. Конструктивно-географічний підхід стратегічного планування орієнтований за застосування міждисциплінарних та суто географічних методів і інструментів планування, а саме: дослідження природних ресурсів, аналіз інформації супутникових знімків щодо функціональних зон та ландшафтного покриву міст з подальшою їх класифікацією за типами природокористування; геопрогнозування чисельності населення та тенденцій зміни демографічних показників, застосування ГІС-технологій, розробка графічних матеріалів (діаграм, карт, схем тощо) для аналізу територіальної структури природокористування та екологічної ситуації, дослідження територій та об'єктів історико-архітектурної спадщини.

Аналіз чинних концепцій, програм, документів соціально-економічного розвитку міст Дніпропетровської області свідчить про створення можливостей успішної реалізації планувальних заходів. Це відноситься, перш за все, до промислових міст, які мають на своїй території потужні підприємства важкої промисловості як джерела наповнення міського бюджету. Це – міста Дніпро, Кам'янське, Кривий Ріг, Нікополь, Павлоград, у яких функціонують підприємства з видобутку й переробки природних ресурсів та створення експортної продукції.

Активізація інтеграційних процесів позначається на функціонуванні промислово-міських агломерацій регіону – Дніпрово-Кам'янської, Криворізької, Павлоградської та Нікопопольсько-Покровської. Це викликає потребу стратегічного планування розвитку не окремих міст, а агломерацій.

Так, Дніпрово-Кам'янська агломерація є багатофункціональною, двоядерною й найбільшою за розмірами території і місцевих бюджетів. Тому вона має можливості для різновекторного соціально-економічного розвитку. Покращення рівня якості життя населення має ґрунтуватися на концепції управління комплексним розвитком на основі раціонального використання загальних територіальних, природних, людських, виробничих, технологічних ресурсів. Починаючи з 2017 року одним із важливих інструментів управління розвитком міст є громадський бюджет, який враховує інтереси і потреби мешканців. Аналіз поданих на розгляд проектів за останні три роки свідчить про тенденцію зростання соціальної активності містян. Визнані ними пріоритетні напрямки розвитку міст характеризуються сталістю. Найпопулярнішими з них є розвиток освітнього комплексу (38% поданих проектів у 2020 році), благоустрій та інфраструктура 21%. На реалізацію прийнятих громадських проектів у 2020 році виділено понад 192 млн.грн. муніципального бюджету міста Дніпро, спрямованих на благоустрій, розвиток соціального і освітнього комплексів, зелених зон тощо. Громадськість не виявляє помітної активності у вирішенні питань екологічного розвитку (1% поданих проектів участі) [1].

Реалізація основних планувальних заходів має свою специфіку у різних функціональних зонах міст. Так, для спальних районів міст характерно зростання поверховості забудови, а відтак і зростання навантаження на природну основу ландшафту, а також зростання потреб в обслуговуючій інфраструктурі. В плануванні промислових зон актуальним є створення нових виробничих потужностей з використанням інноваційних, енергозберігаючих та екологічно чистих технологій, удосконалення інженерно-транспортної, логістичної інфраструктури, ревіталізація депресивних промислових районів. Як приклад наведемо проект індустріального парку в Дніпрі [1].

Щодо стану довкілля, то прикладами застосування зелених стратегій у практику розвитку агломерації є впровадження приватного і промислового зеленого тарифу, підключення сонячних електростанцій потужністю до 10 Квт у котеджних селищах, встановлення сонячних колекторів на дахах громадських, освітніх і приватних житлових будинків, освітлення вулиць на сонячних батареях. У місті Дніпро

реалізуються заходи покращення стану довкілля на основі управління міським транспортом – наприклад, розвиток мережі та збільшення складу електротранспорту, організація мережі електрозаправок, формування велоінфраструктури й популяризації переміщень на велосипедах.

Перспективи розвитку промислово-міських агломерацій пов'язані з удосконаленням методичної бази стратегічного планування у таких напрямках: моніторинг та прогнозування чисельності населення, тенденцій соціально-економічного розвитку та екологічного стану в цілях розробки загальної стратегії розвитку агломерацій; укріплення міського самоуправління на правовій основі; збереження спадковості реалізації загальних принципів і підходів до розвитку території в умовах зміни складу місцевих рад; муніципальна освіта; координація видів планування; реалізація комплексу муніципальних програм.

Список використаних джерел

1. Агентство розвитку Дніпра. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <https://dda.dp.ua>.
2. Генеральний план міста Дніпро. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <https://dniprorada.gov.ua/uk/page/generalnij-plan-mista>.
3. Новая программа развития города: Русский, 2017. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <https://www.un.org.ua>.
4. Програма економічного і соціального розвитку міста Дніпро. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <https://dniprorada.gov.ua>.
5. Руденко Л. Досвід застосування стратегічної екологічної оцінки в процесі планування в Україні / Л. Руденко, С. Лісовський, Є. Маруняк. /Український Географічний Журнал, 2016, 2. – С. 3-12.

*Бачинська Людмила Георгіївна,
кандидат архітектури, доцент,
професор кафедри Основ архітектури
та архітектурного проектування КНУБА*

ЄДИНИЙ ПРЕДСТАВНИЦЬКИЙ ЦЕНТР В КИЄВІ: ПРИЧИНИ ВІДСУТНОСТІ

Вступ. Історично так склалося, що в Києві – столиці України з багатим минулим – за радянські часи не був утворений єдиний представницький центр радянської влади, який, як завжди, за своєю суттю є ознакою вищої керівної сили в державі, створюється задля

демонстрації за допомогою символіки архітектурно-просторового рішення, формотворчих та декоративних атрибутів устрою та моці державної влади, ступеню її демократизації або централізації, головних напрямків у зовнішній та внутрішній державній політиці. Тим більше, що радянська країна, за своєю природою будучи закритою для зовнішніх зв'язків, широко використовувала архітектурні засоби для ідеологічного впливу на трудящі маси. В Києві ж окремі об'єкти – представники влади різних років спорудження – розкидані по історичному столичному центру. Тож в чому полягають причини відсутності такого значного для життя держави об'єкту в Україні? Що сприяло хаотичному розташуванню будівель-символів радянсько-партійної верхівки в просторі столичного центра?

Отже, *об'єктом дослідження* є наявність чи відсутність єдиного центру представницької архітектури в столиці України, що мусив бути сформованим за радянські часи. *Предмет дослідження* – способи і засоби, які були чи не були з якихось причин використані для формування такого центру як єдиного містобудівного ансамблю. *Мета дослідження* – з'ясування причин відсутності єдиного архітектурно-просторового об'єкту як центру владної місії у Києві. *Методика дослідження* - виявлення причин його відсутності у нинішній столиці та порівняльний аналіз з формуванням такого центру у першій радянській столиці України - Харкові.

Виклад основного матеріалу. Ще у 1918 році, відразу після революції, в час, коли Україна силувалася створити УНР, йшлося про потребу побудувати низку будівель для урядових функцій і навіть була обрана ділянка на Звіринці, що потребувала кардинальної розчистки. Але намагання заснувати ідеологічний центр у вигляді великомасштабного архітектурно-містобудівного ансамблю забудови із симетричною композицією розпочалися лише у 1934 році, коли було прийнято рішення про перенесення столиці з Харкова у Київ, фактично повернення її в місто, де ще верховодили князі у стародавні часи. Не зважаючи на складні політичні умови, на розруху в економічній галузі, яка налаштовувалася на новий лад відповідно до нових державних програм соціалістичного будівництва, на нестачу урядових коштів, радянська влада мала амбітні плани з формування нового центру столиці - символу нової міцної і сильної країни, оновленого життя, щасливого народу. Відразу були створені комісії з пошуку в історичному центрі міста місця для розгортання великомасштабного будівництва і залучені найкращі фахівці для розроблення пропозицій. Один з них П. Юрченко зазначав, що «планування Урядового майдану було завданням не так технічним, як політичним, оскільки «майбутній

архітектурний комплекс повинен стати живим зразком... досягнень... соціалістичного будівництва» [1]. Було запропоновано шість можливих майданчиків: звіринецький, печерський, липський, хрещатицький, розосереджений і михайлівський, щоби на прикладі експериментальних пропозицій оцінити можливості втілення державно-партійних ідей в життя. Але справжнім «викликом для архітекторів стали складний рельєф Києва і простір майбутньої площі, оточеної старою забудовою» [1].

Вивчивши наслідки проектних експериментів, їх позитивні і негативні боки, комісія митців зробила остаточний вибір, зупинившись на так званому михайлівському варіанті. У 1934-1936 роках було проведено чотири тури конкурсів на проект забудови урядового центру, переможцем яких став ленінградський архітектор Й. Лангбард. За його проектом треба було спорудити два симетричних шестиповерхових півкруглих будинки висотою не менш 40 м, кожний з окремим двором за зовнішньою галереєю з подвійними колонами, що мали корінфські капітелі. Головна композиційна ось ансамблю мусила бути спрямована на величезну, не менш як 75-метрову скульптуру вождя революції. Панорама з Дніпра підкреслювалася широкими парадними сходами [1].

Підготовка до втілення цієї ідеї специфічної просторової організації згідно з пануючою в суспільстві ідеологією комуністичної влади розпочалася з моменту знищення пам'яток архітектури – Трьохсвятительської (Василівської) церкви XII-XIII ст., її дзвіниці поч. ХУІІІ ст. та окремих частин Михайлівського Золотоверхого монастиря, на території яких мусив предстати об'єкт-близнюк будівлі колишнього ЦК КП(б)У, потім обкому КПУ (нині Міністерства закордонних справ) зі складною об'ємною побудовою, де за допомогою радянсько-ордерної системи та символіки, крім головної будівлі, був створений внутрішній двір, принаймні візуально ізольований від цікавих поглядів перехожих. Процес здійснення накресленого владою завдання затягувався в часі (через потреби руйнування Михайлівського, розчистку території, проведення конкурсів на проект крупного ансамблю, що включав площу Б. Хмельницького (Софіївську пл.), Володимирський проїзд, Михайлівську площу, паркову зону в бік Дніпра та домінуючу скульптуру вождя революції на його схилах) і не реалізований до сьогодні. Все це потребувало величезних коштів та часу напередодні другої світової війни [2].

У довоєнний період, коли вже чітко був відзначений головний державно-затверджений стильовий напрямок в архітектурі та містобудуванні – псевдокласицизм як спосіб відображення ідеологічно-партійних настанов і суті внутрішньодержавної політики, було

збудовано декілька об'єктів представницької архітектури, поставлених розрізнено, на окремих ділянках з випадковою орієнтацією осей симетричних головних фасадів. Так, відносно невеличка трьохповерхова будівля Верховної Ради (спочатку споруджувалася у 1936-1939 роках як будинок засідань ВУЦВК, автор проекту архітектор В. Заболотний) орієнтована у зелений простір Маріїнського парку, а боковим фасадом «дивиться» на вул. Грушевського [3]. Десятиповерхова півкругла споруда Кабінету міністрів (Раднаркому, Уряду, Ради міністрів) зведена у 1936-1938 роках архітекторами І. Фоміним та П. Абросимовим) [4], що нібито придавила забудову довкілля, височить на схилі Печерського пагорба, тим більше демонструючи зневагу до осової структури масиву головного фасаду. Будівля такого масштабу у просторі історичного центру Києва потребувала завершення композиції з акцентуацією на якусь матеріальну доміную. Великомасштабний дім Офісу Президента (Київського військового округу, Адміністрації Президента України) був зведений у 1936-1939 роках на вул. Банковій, 11, на фундаментах старої будівлі, збудованої у 70-х роках ХІХ ст. архітектором О. Шіле для військового командування. З 1918 року в ньому знаходився генштаб УНР. Новобудова кінця 1930-х років була споруджена за проектом архітектора С. Григор'єва, його помічником був Б. Жежерін, «в стилі «Урочистого сталінського комуністично-радянського монументалістського ампіру з давньоримською стилізацією», який був покликаний символізувати велич, могутність і вічність комуністичного режиму» [5]. Цей дім, зведений у суто регламентованому владою псевдокласичному стилі не тільки сьогодні проголошує архітектурним формотворенням про власну роль, але й під час окупації Києва німцями складав красномовне враження міцної і надійної адміністративної будівлі, тому був обраний завойовниками за прямим призначенням.

Отже, всі перелічені об'єкти представницької архітектури були збудовані у 1930-х роках, але на різних ділянках, що не могли утворювати єдину композицію, за виключенням задуму щодо створення урядового центру в районі стародавнього міста Володимира-Ярослава.

Цікаво, що до Жовтневої революції центром зосередження головних будівель був Хрещатик як буржуазний центр Києва. Тут були розташовані міська дума, будинок з округленим планом, за яким знаходився майдан, купецьке зібрання, київська біржа, готелі, але ці архітектурні об'єкти, як і вся забудова кінця ХІХ – початку ХХ століть, була розміщена за червоними лініями вулиць, без влаштування будь-яких парадних площ [6]. А після революційних подій 1917 року владні потреби вимагали розселення в будь-яких найбільш придатних до цього

будівлях. Так, для генштабу УНР був обраний Педагогічний музей, розташований по вул. Володимирській. Колишній інститут шляхетних дівчат (Жовтневий палац) новоспеченою владою був пристосований для функцій НКВС¹, включаючи підвали з камерами для ув'язнених.

Вже під час повоєнної реконструкції Хрещатика, безумовно визнаного народом і владою центру Києва, серед суміші житлових будинків для партійної і творчої еліти, торговельних об'єктів і окремих споруд мистецьких закладів, побудованих згідно з керівними планами і проектами, у 1952-1957 роках спорудили будинок міської державної адміністрації.

Отже, місія влади в об'єктах комуністичного, законодавчого, виконавчого, військового керма та внутрішніх військ, а також міського адміністративно-виконавчого апарату, що були розкидані по складному рельєфу центру столиці, не створили об'єднуючого простору окремої площі, або низки площ, побудованих згідно із загальною ідеєю формування комплексу представницької архітектури як символу радянської влади. Внаслідок усіх перелічених фактів і дій Київ так і не придбав урядового центру згідно з радянськими принципами формування містобудівного ансамблю представницької архітектури, що можна пояснити і потребами швидко знайти можливості для виконання державницьких функцій в придатних до цього будинках, і планами керівництва підкреслити багатозначність владних функцій відповідною символічністю просторової побудови, формотворення та декоративністю деталей з вираженням змістом радянськості, і величезною вартістю та трудомісткістю проведення будівельно-технологічних процесів.

Для порівняння розглянемо історію формування ансамблю забудови Майдану Свободи у Харкові – тимчасовій столиці України, що проіснував в такому статусі з 1918 до 1934 року. На відміну від Києва територія для створення урядового центру була знайдена швидко – це величезна за масштабом Ветеринарна площа, колишній пустир, що мала вхід з Сумської вулиці – історичного центру міста. Згідно з декларуванням новою владою інакшої соціальної структури населення і проголошеною диктатурою пролетаріату стиль формотворення мав бути новим, в дусі пролетарської культури і світосприйняття. За висловленням одного з авторів проекту будівлі Держпрому С. Серафимова він намагався вирішити цей об'єкт як частку організованого світу, показати фабрику, завод, який став палацом.

¹ Деякі автори вважають, що НКВС було розташовано в іншій будівлі вище за Жовтневий палац.

Стислий час, акумуляція засобів і ресурсів, розмах будівельних робіт на основі використання головним чином залізобетонних конструкцій дозволили за короткий термін з 1925 до 1933 року збудувати майже всі споруди, що утворили ансамбль площі в єдиному конструктивістському стилі. Лише зведення готелю Інтернаціонал розтягнулося до 1936 року і відповідно до оновлених державно-керівних вимог до стилетворення архітектурно-просторових рішень будівля втратила первинний динамічний образ. З часом проведені реконструкції та втрата окремих споруд призвела до коригування об'ємно-просторової побудови і стилю архітектури [7]. Але й на сьогодні за образом ансамбль зберігається.

Висновки. Таким чином, низка зазначених вище причин – це складний ландшафт Києва, доволі щільна історична забудова, відсутність вільного місця для будівництва великомасштабного урядового центра, відсутність фінансів на реалізацію не підйомного для тих часів амбітного задуму партійного керівництва, а також наявність багатьох пам'яток архітектури історично-релігійного характеру, що визначали Київ як місце паломників і які треба було руйнувати для визволення території. Специфіка київського плану й історичної забудови сформувалася на основі вулиці, а не площі. Тому на сьогодні, як і раніше, основною містобудівною одиницею історичного Києва є квартал. І урядовий також.

Список використаних джерел

1. Урядовий центр у Києві. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Урядовий_центр_у_Києві_\(1930-ті\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Урядовий_центр_у_Києві_(1930-ті)).
2. Звід пам'яток історії та культури України: Київ – 1999-2011. - Кн. 1, Ч. 1, 2, 3. - Будинок ЦК КП(б)У, 1936-38.
3. Будівля Верховної Ради. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Будівля_Верховної_Ради.
4. Будинок Уряду України. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Будинок_Уряду_України.
5. Будівля Офісу Президента України. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Будівля_Офісу_Президента_України.
6. Бачинська Л.Г., Бачинська О.В. Особливості формування забудови Києва в кінці ХІХ - на початку ХХ ст.: причини та тенденції./Збірник наукових праць «Сучасні проблеми архітектури і містобудування». - Вип.№ 47. - Київ: КНУБА, 2017. – С.21-26.
7. Бачинська Л.Г. Специфіка формування архітектури представницького центру влади у першій столиці Радянської України (1920-1950-ті роки). /WORLD SCIENCE. № 1 (29), Vol. 1, January 2018. MULTIDISCIPLINARY SCIENTIFIC EDITION. RS Global Sp. Z O.O., Warsaw, Poland, 2018. - p.50-58.

*Гарбар Марина Володимирівна, кандидат архітектури,
доцентка кафедри дизайну архітектурного середовища КНУБА
Щурова Вікторія Анатоліївна, кандидат архітектури, доцент,
доцентка кафедри дизайну архітектурного середовища КНУБА*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ВЕЛОІНФРАСТРУКТУРИ КИЄВА

Система міського планування є інструментом, який дозволяє суспільству впливати на процес формування середовища. Сучасне західне міське планування намагається налагоджувати й інспектувати цілісність міського простору шляхом поділу його на дві сфери з несхожими властивостями і призначенням та розбіжними планувальними критеріями. Публічний простір для об'єктів громадського призначення, які утримуються державою, також має проектуватись за умов її законодавчої підтримки [1]. Тому важливим документом для розвитку велоінфраструктури як соціального об'єкта є законодавча відповідність для розвитку велоінфраструктури, підтримка таких громадських утворень як асоціація велосипедистів міста Києва та розробка нормативних законодавчих актів щодо розширення велоінфраструктури.

Методологія екологічної реабілітації міського середовища, включає розширення ландшафтно-рекреаційних зон на підґрунті наукових досліджень у галузях природоохоронних, екологічних, географічних, містобудівних а також пов'язана з розширенням системи інфраструктури для використання екологічно чистих видів немоторизованого транспорту. Це пов'язано з влаштуванням безпечних зелених коридорів для користування велосипедним транспортом у щоденних поїздках, що корисне для здоров'я мешканців міста та середовища. І це не мають бути дублери до автодоріг чи їхні складові елементи, які можуть становити загрозу для велосипедистів. Також це мають бути окремо сплановані маршрути у паркових і транзитних просторах житлових зон, щоб не становити загрозу для пішоходів.

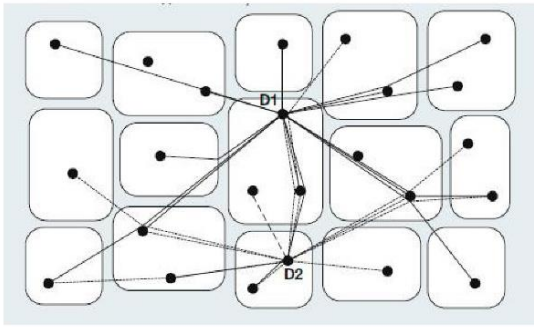
Місто можна розглядати як конгломерат штучних мікросистем: будинків і споруд житлової, промислової й комунально-складської забудови. Ці архітектурні та інженерні об'єкти є замкненими середовищами постійного або тимчасового проживання мешканців. На рівні генерального плану такими ж замкненими системами можна вважати райони найкрупніших міст, які мають свої особливості функціонального призначення території при наявності усіх складових і називаються: «урядовий», «спальний», «промисловий» тощо. Залежно

від переважної функції міського району або житлових масивів, менталітету корінних мешканців, переваг вікової категорії й треба виходити при розробці нових пропозицій щодо влаштування веломережі. На основі соціально-демографічних результатів дослідження, – наймолодші «спальні» житловий масиви Києва – Харківський, Позняки і Осокорки, які готові для впровадження нових змін. Дарницький район, територія якого 1380 га, з населенням понад 250 000 мешканців, послужив основою для впровадження пілотного проєкту «СТАРТ» розробки велоінфраструктури в Києві [2].

Для прогнозування розвитку велоінфраструктури доцільно використовувати методи передпроектного аналізу, які, в першу чергу, стосуються розробки оптимальних функціональних схем та роботи з генеральним планом. До якісних показників можна віднести ефективність зв'язків у веломережі, утилітарну оптимальність, зручність сполучення, єднання зв'язку міста з природними ресурсами. Для реалізації комунікативної функції необхідно передбачати формування розвинутих пішохідних зон та зон користування велосипедним транспортом, що сприятиме покращенню екологічної ситуації та охарактеризується як «зелена мобільність» міста [3].

З метою побудови підґрунтя для подальшої роботи над розробкою пропозицій щодо розвитку велоінфраструктури обрано наступні методи наукового дослідження: вивчення норм показників ведучих велокраїн, експертної оцінки, «еластичних ниток», стратегічних ескізів.

Результат застосування методу «еластичних ниток» та стратегічних ескізів використано при розробці велоінфраструктури Дарницького району в межах найбільш сприятливих ділянок для велосипедного руху житлових масивів Харківського, Позняки й Осокорки, розроблена Гарбар М.В. (рис. 1).

● основний пункт відправлення або призначення

ПРОГНОЗОВАНІ ПУНКТИ ВІДПРАВЛЕННЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ВЕЛОСИПЕДНОГО ТРАНСПОРТУ В СЕРЕДИНІ ЖИТЛОВОГО РАЙОНА

Рис. 1. Алгоритм застосування методу еластичних ниток для розробки прогнозованої велоінфраструктури житлових масивів Харківського, Позняки й Осокорки в м. Києві.

Метод гнучкого потоку, розроблений професором Баудівійном Бахом [4], визначає, куди їздять городяни щоденно. Центральна точка на схематичному плані у центрі скупчення напрямків сполучена з багатьма щоденними пунктами призначення еластичними нитками. Усі вони разом утворюють візерунки, подібні до променів зірок. Таку карту можна вжити для розробки напрямків руху велосипедного транспорту та місць паркування. Процедура Методу еластичних ниток містить кілька фаз: початкову, в якій аналізується існуючий стан житлового масиву та виділяються житлові комплекси і основні точки тяжіння. Пучки ниток вздовж шляхів і вулиць закріплюються кнопками-стовпчиками, таким чином з'являється наочна картина пішохідного і велосипедного руху, а в місцях скупчення «променів» доцільно улаштувати споруди або парковочні місця для велосипедів.

Вивчення впливу зовнішніх і внутрішніх чинників і умов на формування велоінфраструктури у містах дозволяє сформулювати кількісні показники: нормативні дані, доступність, радіуси обслуговування, та якісних: ефективність зв'язків, функції зберігання, сполучення видів транспорту, комфорт і зручність в досягненні пункту прикладення праці.

Вважаємо за необхідне окреслити окремі питання, пов'язані з прогнозуванням розвитку велоінфраструктури Києва: методи передпроектного аналізу – важливий етап для упередження від помилок на подальших стадіях проектування, розробка пропозицій має вестись з урахуванням природних, соціально-демографічних показників кожного району Києва на основі вивчення та аналізу досвіду ведучих країн в освоєнні велосипедної мережі.

Більш довгострокові прогнози називають перспективними, і хотілося б вірити, що прогнозування велоінфраструктури Києва не перетвориться на останні. Основні показники прогнозування – тренд і тенденція, які в повній мірі можна застосувати для розробки веломережі, для багатьох міст Європи стали здійсненою справою, верифікація зазначених прогнозів можлива на практиці. Саме тому для Київського національного університету по типу кампусів (в студентському містечку в Берклі, Каліфорнія, США, міста Хаутен і Гронінген, Нідерланди) авторами розроблено завдання щодо формування велоінфраструктури у межах дисципліни «Методика передпроектного аналізу» на кафедрі дизайну архітектурного середовища.

Список використаних джерел

1. Шкодовський Ю.М., Каменський В.І. Урбаністика: Підручник. Харків: ХНУБА, 2011. 180 с.

2. «Стратегія розвитку Києва до 2025р.», в пілотному проекті «СТАРТ» (ініційовано у 2011 році громадською організацією «Асоціація велосипедистів Києва» та включено до Стратегії розвитку Києва до 2025 року та проекту Генерального плану Києва). URL: <http://kmv.gov.ua/strategy.asp>.

3. Щурова В.А., Гарбар М.В. Удосконалення ландшафтно-рекреаційного середовища міст та позаміських територій шляхом впровадження велосипедної інфраструктури // WORLD SCIENCE / Multidisciplinary Scientific Edition: RS Global Publisher – RS Global Sp. z O.O., Scientific Educational Center / Warsaw, Poland. № 10 (38), October 2018, Vol.1. P. 15 – 21.

4. Розробка транспортної політики з врахуванням велосипедного руху: посібник. Утрехт, 2009. 326с. URL: <http://velotransport.info/?p=396>.

*Петруня Ольга Миколаївна, асистент,
olga_petrunya@ukr.net, ORCID: 0000-0003-3983-4496,
Тригуб Руслана Миколаївна, к.т.н., доцент,
r.tryhub@mistobuduvannya.net, ORCID: 0000-0003-0829-566x,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

НЕФОРМАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ. СПОСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ КИШЕНЬКОВИХ ПАРКІВ В МІСТАХ УКРАЇНИ

*Будущее, которое вы выбираете, гораздо важнее, чем то,
что вы знаете о ваших прошлых или текущих способностях.
Чарльз Смит*

Ми сприймаємо місто, як систему, в якій все пов'язане між собою. Місто – це перш за все люди, які знаходяться в цій системі, які створюють цей простір.

Щоб виявити, що входить в поняття найкраще місто, потрібно порівняти минуле і сьогодення та зрозуміти контекст. Якщо мешканці залучаються до процесу створення та ухвалення рішень по вдосконаленню та комфорту міської території, коли городяни спілкуються і працюють на місто, вони не відчують себе самотніми. Мешканці є частиною міста, вони створюють середовище та інфраструктуру, гармонію і порядок навколо. Тоді місто – є найкращим.

Історично міста будується або розвиваються, а іноді, нажаль, деградують. Міська структура постійно видозмінюється. Чим більша площа міста, тим більше можливостей до доступ до них. При наявності потенціалу, гармонійного розвитку та взаємного обміну між людьми легше формувати зв'язки. Тим кращим є місто.

Після старту реформи децентралізації, коли міста почали самостійно ухвалювати рішення і будувати свої стратегії розвитку, ситуація значно покращилась. Можна виділити міста, які більш активно розвиваються. Наприклад, це - Вінниця та Львів [1,3]. В них вже розроблена стратегія інтегрованого розвитку. Є практичні результати. Змінилося на краще навколишнє середовище, дозвілля та якість життя в місті в цілому. Є інші приклади, коли люди були вимушені масово включатися. Таким чином був відновлений парк «Наталка» у місті Києві. Протести — це пряма плата за незалучення людей у процес керування містом [3,8].

З точки зору сучасної урбаністики, суспільні простори є структурною частиною міста. Сьогодні ми не уявляємо собі міста, в якому не було хоча б кількох парків, видами яких може насолоджуватися кожен. Але більшість прогресивних міст приймають закони про Privately owned public spaces (про публічні простори, які знаходяться в приватній власності та обслуговуються приватними власниками) [2,4]. Інтегрована концепція розвитку міста є етапом неформального просторового планування міста.

Зони відпочинку стали важливим інструментом при плануванні великих міст. В умовах великих міст парк – один із важливіших і необхідніших місць відпочинку. Ще в у XIX столітті (епоха промислової революції) в Європі набула популярності ідея створення парків відпочинку. В ті часи таким способом намагалися покращити умови життя в перенаселених містах, що були забруднені фабриками. Так виникли перші сквери, відкриті для всіх.

«Кишенькові парки» - так у Польщі називають сквери біля житлових будинків, невеликі зелені куточки, створені для затишного проведення часу поруч з будинком. Термін pocket park, або vest pocket park на Заході виник в середині 1960-х років. Міста Європи США, Канада почали ущільнюватись. Зросла вартість землі, але навіть в найбільш щільній забудові залишались досить малі місця, які були досить незручні для створення нового будівництва. Ці ділянки використовувались під паркування, звалища або ніяк не були задіяні. Часто пустир виникав на місці зруйнованого будинку. Поступово пустирі почали перетворювати на зелені острівки. В Лондоні

«Ландшафтне насліддя», часто називають «секретним садом», так як він скритий в кварталі із одноманітною забудовою [3, 5, 9].

В Україні використовуються кишенькові парки місцевими жителями та співробітниками організацій, що розміщуються в зоні пішохідної доступності не довше ніж 5-15 хвилин. Парки такого типу розміщуються в місцях із значною інтенсивністю пішохідного руху. Вони створюються з урахуванням інтересів та потреб місцевих мешканців [1,2]. Їх облаштовують біля багатоповерхівок, на місцях, де раніше був пустир чи занедбаний газон. В кишенькових парках жителі можуть відпочивати, проводити зустрічі та збори.

Це єдиний спосіб створення нових суспільних просторів без масштабної реконструкції. Кишенькові парки - ефективні, маловитратні. Існують різні способи створення суспільних озелених площ в структурі міста. Це дає можливість перетворити незручні та занедбані місця на привабливі місця відпочинку [4, 6].

Кишенькові парки мають ряд переваг: покращують екологію навколишнього середовища, регенерують занедбані території, надають жителям можливості приймати участь у створенні парку, покращують атмосферу. Є привабливим простором для туристів, пунктом проведення тематичних свят та міроприємств.

В програмі озеленення міста кишенькові парки є частиною містобудівних планів регенерації. Виявлені окремі ділянки для їх розміщення.

Рис. 1. Схема розміщення кишенькового парку в системі міста

Кишенькові парки класифікуються за типом розміщення в системі міста на: П-подібні; розміщені вздовж стін; лінійні; кутові; розсіяні. Приклади представлені на Рис. 2.

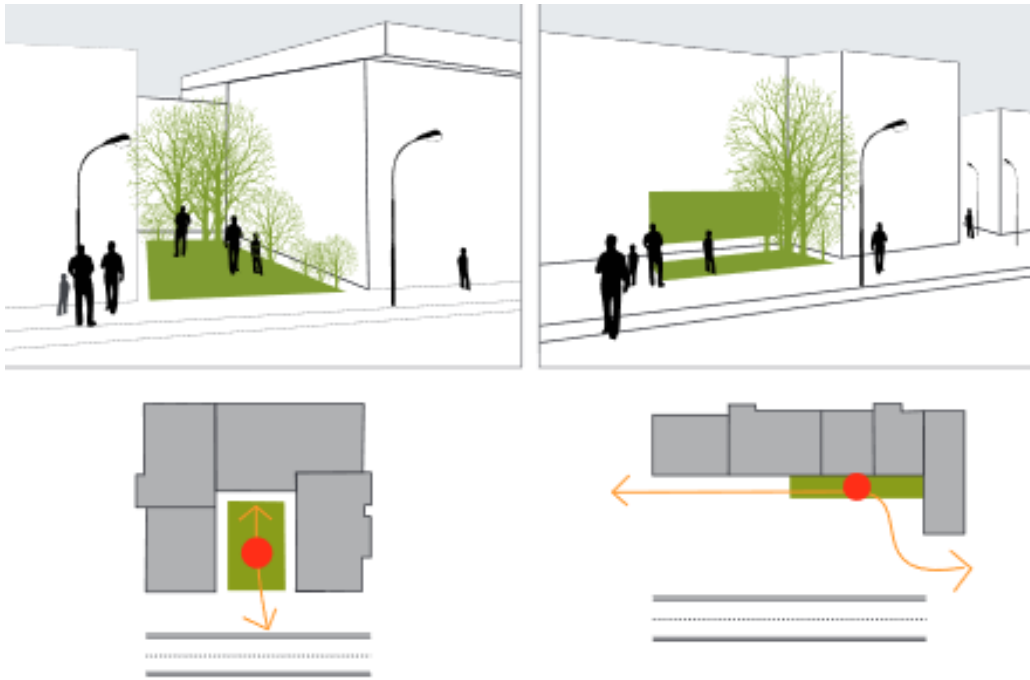

Рис. 2. Класифікація кишенькових парків
 Рис. 1. – П-подібний; рис.2 – вздовж стіни.

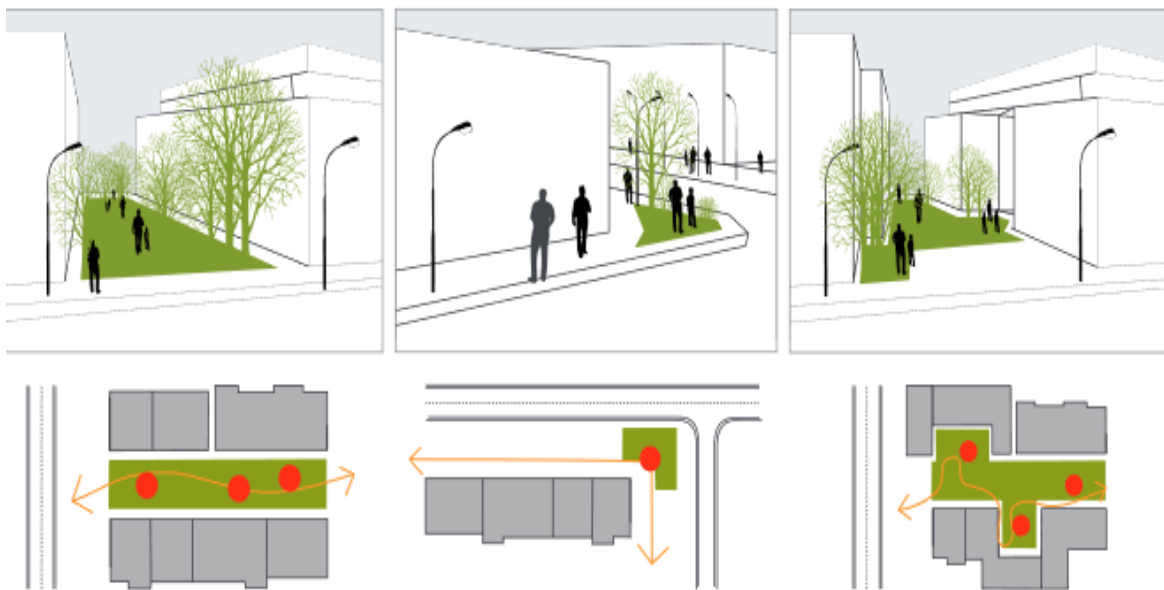

Рис.3. Класифікація кишенькових парків.
 Рис. 3 – лінійний; рис. 4 – кутовий; рис. 5 – розсіяний.

Розглянемо приклади кишенькових парків в країнах заходу. В Гонконгу кишенькові парки розміщують в найбільш непридатних ділянках міста: під естакадами, між двома будівлями. Так як зелені зони країни є дефіцитними. На одного жителя країни приходиться 3 кв.м. відкритого простору. Загальна площа таких парків 90 м.кв. В Лондоні подібна парки складають площу 185-370 кв.м. [8, 9].

Рис.4. «Кишенькові парки» у Польщі

Рис. 5. «Кишенькові парки» в Гонконгу

Рис. 6. «Кишенькові парки» в Гонконгу

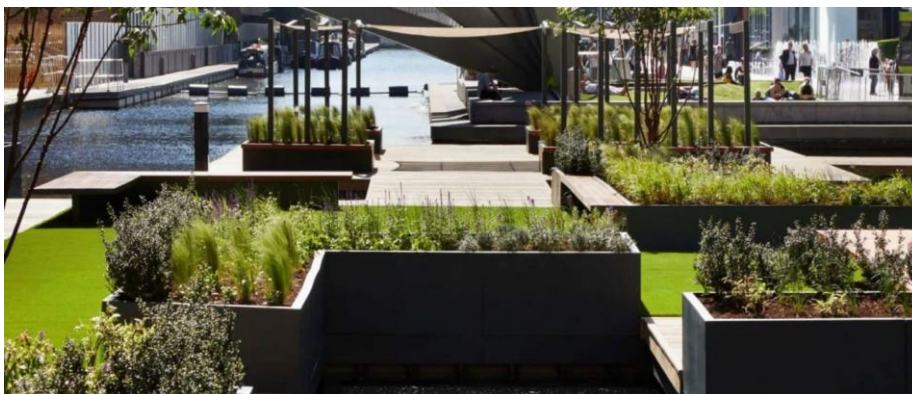

Рис.7. «Кишенькові парки» в Лондоні

Рис.8. «Кишенькові парки» в Україні

Кишенькові парки України створюються на одній із вільних ділянок під забудову або незначних ділянках землі неправильної форми, а іноді на паркувальних місцях. Можуть бути створені як суспільні простори для значних будівельних проектів. Існують міські, приміські, сільські, державні та приватні. Можуть бути створені біля пам'ятника, історичного пам'ятника або арт-проекту. В урбанізованих районах, особливо в центрі міста, земля досить дорога, кишенькові парки – це єдиний варіант для створення нових суспільних просторів без крупномасштабної реконструкції. В міських районах кишенькові парки є частиною планів відновлення міст.

В законодавстві України термін кишеньковий парк як поняття поки відсутнє. Площа міських скверів країни складає 0,5—2 га. Пасивні кишенькові парки складаються з двох садових лав або столиків біля фонтану. Бонусні парки – невеличкі за розміром, мають зелені фрагменти, що виникли як зелена ділянка на декількох квадратних метрах біля магазинів чи кафе [6, 9]. Незважаючи на такі маленькі ділянки, всі карманні парки багатofункціональні. Поступово нові кишенькові парки будуть виникати в межах міста. Якщо пройтись по будь-якій вулиці міст України, навіть в щільно забудованому центрі, можливо знайти невикористані або погано використані простори – пустирі. Їх можна перетворити на сучасні кишенькові парки. Тим самим значно підвищити якість середовища міст України.

Список використаних джерел та літератури

1. Определение термина Город. URL: <https://www.realtymag.ru/termini-nedvizhimosti-zhkh/opredelenija-g/gorod/> (дата звернення: 30.10.2020).

2. Берджесс С. Рост города: Введение в исследовательский проект. — Социальные и гуманитарные науки за рубежом. — Сер. 11: Социология, 2000.

3. Вебер М. Город / пер. с нем. Б.Н. Попова. — Пг.: Наука и школа, 1923. — С. 13—52.
4. Гаррис Ч., Ульман Е. Сущность городов // География городов. — М.: Прогресс, 1965 С. 255—268 (англ. Harris C. D., Ullman E. L. The Nature of Cities // Annals of the American Academy of Political and Social Sciences, 1945. — Vol. 242. — p.7—17).
5. Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь// Логос. — 2002. — No 3 (34). — С. 17—28.
6. Проектирование элементов благоустройства. Детские площадки. Малые сады: Учебное пособие/ В.О.Сотникова – 2 е издание. Ульяновск, Ул.ГТУ. 2010.-29 с.
7. Что такое планирование? URL: <https://plancraft.ru/theory/what-is-planning/> (дата звернення: 01.11.2020).
8. Из выгребной ямы в парк. URL: <https://gre4ark.livejournal.com/668346.html> (дата звернення: 30.10.2020).
9. Архив журнала «Зеленый город». URL: <https://green-city.su/archiv-zhurnala-zelenyj-gorod/> (дата звернення: 31.10.2020).

Assistant Olga Petrunia,

Kyiv National University of Construction and Architecture

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor Trigub Ruslana,

Kyiv National University of Construction and Architecture

Informal design. Ways to use pocket parks in Ukrainian cities

Public spaces are a structural part of the city. Today, we cannot imagine a city that does not have parks that everyone can enjoy. The article presents the typology and characteristics of pocket parks. The location of pocket parks in the city system is shown schematically.

Key words: ideal city, environment, pocket parks, attractive space, pocket park classification.

*Гуськова Анна Миколаївна, архітектор,
Департамент парків та рекреації Дніпровської міської ради*

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІДКРИТИХ ПРОСТОРІВ МІСТА

Місто із постійним перетворенням властивостей простору процесами формування його засобів архітектури, зв'язків людей та

ідентичностей, подібне до хімічних та фізичних елементів алхімії. Ця міська алхімія між простором та людиною найяскравіше представлена у зеленому ландшафті та соціальної динаміці. Зміни у відкритих просторах у міському середовищі відображають рівень культурного розвитку, цінності та соціальні практики населення. В свою чергу, рівень якості зелених зон впливає на саму людину, на її здоров'я, екосистему міста, тому цей процес є взаємним.

Проблема полягає у тому, що із зростанням динаміки розвитку міст та щільності забудови, масовим нехтуванням містобудівними правилами та обмеженнями за останні 15-20 років в Україні спостерігалось скорочення площі озеленення міст та лісових масивів. Саме тому, розвиток системи відкритих просторів спрямований на оновлення та розширення зелених зон міст й має свої особливості відносно до пострадянської системи забудови.

Одним зі способів реалізації принципів сталого розвитку проектування відкритих просторів є салютогенна модель, яка, на мій погляд, найбільш оптимальна для сучасної України [3]. Вона включає: якість ресурсів, а також інклюзивні стратегії планування та узгодженості між забудовою та озеленими зонами відпочинку населення і стає частиною формування «здорового міста», що в свою чергу, сприяє росту благополуччя та якості життя.

Другий принцип у плануванні відкритих просторів - системний підхід, який поліпшує розвиток мережі пішохідності в структурі міста. Зелені зони стають опорними точками у комплексному благоустрою міста: визначають стандарти якості та рівня благоустрою, дизайну та айдентика, що повинне стати пріоритетними цілями у загальному містоплануванні. Пішохідні зв'язки, підкріплені зеленими коридорами та зонами відпочинку, сприяють економічному динамізму, візуальному дослідженню простору містянами та туристами, встановлюють психоемоційні зв'язки місто-людина. Підхід безперервної єдиної зеленої мережі формує систему руху у місті: 5 км/год (пішохідна) або 15 км/год (велосипедна) мобільності [2, с.244]. Крім того, зелена мережа знижує супротив сприйняття та навантаження на психічний стан, на відміну від повсякденних випадків коли суспільний транспорт превалює над пішохідною активністю.

Третій принцип планування - тактичний урбанізм, розкриває механізм перетворення (конвертації) просторів, що втратили свою первинну функцію, у рекреаційні зони. Структурою пострадянської забудови у різних типах районів широко представлені озеленені неужитки, буферні зони, малі стадіони та інші, які з одного боку не мають економічної актуальності, з іншого зі зміною цінностей та

преференцій сучасності не знайшли нової функції. Їх можна інтегрувати у систему відкритих зелених зон з полі функціональною складовою.

Четвертий принцип - ієрархічність відкритих просторів, що дозволяє провести типологізацію зон та визначити кількісну складову, відношення різних типів зелених зон між собою, їх розміщення по районах та мікрорайонах міста. Міста із пострадянською структурою забудови мають виражені просторову диференціацію: «спальні», промислові, історичні та інші, а можуть бути змішаними. Вони мають різний економічний рівень, статусність, благоустрій, що в свою чергу впливає на розподіл зелених зон. У багатьох випадках центральні сквери, парки або лісопарки мають більш розвинену систему благоустрою, ніж райони із низьким економічним рівнем, де спостерігається занедбання об'єктів благоустрою, що колись мали статус скверу, парку, саду. В свою чергу є випадки коли структура промислових районів з інтегрованою житловою забудовою, або спальні райони взагалі не мають виділеної рекреаційної зони, що сприймається як соціальна нерівність міста. Для подолання нерівності можуть бути задіяні принципи конвертації та салютогеності і втілення принципу екодоступності.

Умови для впровадження екодоступності мають розглядатися на мікро- мезо-макрорівня.

Перша умова - пішохідна доступність. Її показником вважається час, коли шлях, за який можна дістатися від житлової будівлі до одного із входів рекреаційної зони складає 10 хвилин. Проектування такої доступності супроводжується встановленням загальної площі локації та площі озеленення еквівалентно до щільності населення та забудови [1]. Таким чином встановлюється кількість зелених об'єктів, що у кожному районі міста, буде різним та може змінюватися з часом. У сучасній практиці просторового дизайну саме показник пішохідної доступності підкріплений аналітикою із GIS технологіями, є найкращим інструментом для оцінки площі озеленення та просторового розподілу зелених насаджень.

Це в свою чергу має більш глобальний характер та впливає на рівномірний розподіл рекреаційного навантаження, тобто наявність зони відпочинку із десяти хвилинною пішохідною доступністю та якісними елементами благоустрою зменшить навантаження на районні парки та наблизить до місць проживання місця відпочинку. Екологічна витривалість суспільства в контексті розвитку відкритих зелених зон є ключовим фактором, і це є третя умова, адже саме доступність для різних вікових та соціальних груп є головним. На цьому рівні принцип доступності переходить до макрорівня, визначається інклюзивністю та

функціональним різноманіттям предметного середовища [2]. Доступність місця із якісною просторовою організацією та дитячими, спортивними майданчиками, місцями для виходу собак інтегрує сусідські спільноти, залучає жителів до більш активної громадянської позиції, інтенсивної комунікації між собою та навколишнім середовищем.

Другою умовою є поліфункціональність, як основний інструмент для задоволення потреб містян, а саме визначення функціональних блоків у просторовій організації території: у якому співвідношенні до озеленення можуть бути представлені спортивні, дитячі, скейт майданчики, комерційні об'єкти тощо й знайти баланс між природним та штучним. Умовою для цього є вивчення соціальної структури місцевої територіальної спільноти та її потреб. Дослідження оснований на міждисциплінарних методах допоможе сформулювати кейси соціальних запитів та функцій для кожного мікрорайону.

Наступна умова - максимального збереження існуючого зеленого фонду, спрямована на аналіз поточного стану локації щодо озеленення та соціокультурного середовища, тобто збереження культурної (історичної) ідентичності. Розвиток системи озеленення є паралельним процесом у влаштуванні рекреаційних територій, але має схожі принципи. Таким чином, збереження існуючих видів дендрофлори сприяє збереженню зеленого паттерну міста, та впливає не тільки на біорізноманіття, а й на назви вулиць або скверів, бульварів.

Принцип комплексності фокусується на визначенні усіх факторів та аспектів соціо-культурного, економічного, екологічного впливу на розвиток міста. Система безперервних зелених зон стає своєчасним «plato», зонами тяжіння, через які проходять вектори руху та комунікацій міста. Функціонуючи як середовище існування цей підхід стає дуже ефективним для мінімізації загальних наслідків екологічної фрагментації та ізоляції районів.

Правовий аспект розвитку системи відкритих зелених просторів є головним для оцінки поточного стану парків та зон відпочинку у місті, збереження спланованих зелених територій від забудовників. Наразі при плануванні території у більшості випадків вони не мають визначеного статусу скверу, парку, саду тощо. У містобудівній документації вони представлені лише як земельні ділянки. Для надання статусу об'єкту благоустрою, є необхідним визначення меж тієї чи іншої зони, її типу та приналежності. У випадках коли на території розташовані інженерні комунікації, споруди, цей процес супроводжується вирішенням конфліктів інтересів між власником, мешканцями та потенційним об'єктом господарювання. Лише визначення меж території та її статусу

- дозволить оцінити її рекреаційний потенціал та подальші можливості розвитку. Вирішенням подібних конфліктів може стати укладання договорів між власниками комунікацій та потенційним балансоутримувачем (комунальним підприємством, місцевою владою) на виконання робіт щодо прибирання прилеглих до комунікацій територій та робіт з озеленення. Такий досвід при структуруванні зелених зон у місті та визначення їх меж, надає можливість сформулювати критерії оцінки територій щодо формування переліку потенційних зон відпочинку.

Згідно містобудівної документації, іншим аспектом для збереження території є їх визначення на генеральному плані, як зелених зон загального користування та у зонуванні території (зонінг). Існуючі підходи щодо формування генерального плану міста не дають можливості оперативно включати зелені зони до масивів громадської або житлової забудови. Саме тому перегляд типології зелених просторів, що визначаються як об'єкти благоустрою, та створення більш гнучкого функціонального насичення з зонінгу є необхідним для впровадження сталого розвитку міст[4].

Розвиток системи відкритих просторів є можливим лише при змінах у законодавстві та правових аспектах містобудування, що має впровадити більш чіткі положення та визначення щодо зелених зон у місті, із розробленим функціональним насиченням, більш гнучким зонуванням, що дасть можливість перетворювати озеленені неужитки на зони відпочинку. Саме такі зміни зумовлюють раціональне управління коштами завдяки цільовому використанню територій та сталому розвитку міського ландшафту.

Список використаних джерел

1. Hussein Almohamad, Anna Lisa Knaack, Badriah Mohammed Nabib. Assessing Spatial Equity and Accessibility of Public Green Spaces in Aleppo City, Syria. *Forests* 2018, 9, 706.

2. Гел, Йен. Міста для людей / Йен Гел; переклад з англійської Ольги Любарської. – К.: Основи, 2018. – 208 с., фото.

3. Ruca Maass, Monica Lillefjell, Geir Arild Espnes (2016). The Application of Salutogenesis in Cities and Towns. *The Handbook of Salutogenesis* [Internet]. 2016, 171-179. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK435852/> (дата звернення 14.11.2020).

4. Спек, Джефф. Правила пішохідного міста. 101 крок до створення кращих місць/Джефф Спек. Київ: КЕНЕКШЕНС, 2019. 286 с.

*Ярошук Інна Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент,
доцентка кафедри політичних наук і права,
Василюк Марія, студентка будівельного факультету,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕРОБКИ ТА УТИЛІЗАЦІЇ СМІТТЯ В МІСТІ КИЄВІ

***Анотація:** у статті висвітлено основні проблеми пов'язані із засміченням міста Києва. Описана небезпека, яку несе дана екологічна катастрофа як для жителів Києва, так і для всієї України в цілому. Запропоновано шляхи поліпшення ситуації на різних рівнях правління, а також описано вже існуючі альтернативи для вирішення проблеми переробки і утилізації відходів у столиці та інших населених пунктах України.*

***Ключові слова:** екологічна проблема, відходи, переробка сміття, утилізація, державна та місцева влада, підприємство, громадська організація, комунальне підприємство.*

Мета статті висвітлити існуючу екологічну проблему, яка стосується засмічення територій, погіршення якості повітря, води і ґрунтів через відсутність врегульованої переробки та утилізації відходів у місті Києві. А також запропонувати шляхи поліпшення ситуації та врегулювання її як на державному і місцевому, так і на суспільному рівнях.

Об'єктом даної статті виступає проблема переробки та утилізації сміття у Києві.

Предметом виступають шляхи вирішення проблеми засмічення столиці і поліпшення ситуації із переробкою і утилізацією відходів.

Постановка завдання: висвітлити основні проблеми, пов'язані з відсутністю належної переробки та утилізації сміття, ключову небезпеку, що несуть дані проблеми, а такою запропонувати шляхи вирішення існуючих проблем для поліпшення життя та добробуту жителів столиці та інших населених пунктів.

Основна частина. На сьогоднішній день екологічні проблеми в Україні складають серйозну загрозу розвитку та добробуту нашої країни. Особливе місце посідає проблема переробки та утилізації сміття. За даними Міністерства розвитку громад та територій України за 2019 рік близько 94% всіх відходів було захоронено на звалищах, а це майже 53 млн. м³ побутових відходів, або понад 10 млн тонн, які було

розміщено на 6 тис. сміттезвалищ і полігонів загальною площею майже 9 тис. га. [2]

Відходи – будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності та не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [1]

За характером вмісту в них шкідливих речовин небезпечні відходи поділяють на токсичні, вибухові, вогнебезпечні, радіоактивні тощо; за сферою утворення виділяють промислові і побутові відходи (перші, у свою чергу, поділяються на відходи виробництва та споживання); залежно від фізичного агрегатного стану, в якому вони перебувають, виділяють газоподібні відходи, рідинні, тверді, сумішеві тощо. [3]

За останнє століття ситуація в світі із надмірною кількістю відходів значно погіршилась через винайдення та по всебічного використання пластику. Сьогодні в пластик упаковане все: від хлібу та молока до меблів і побутової техніки. Ми Стикаємось із пластиком кожного дня, використовуємо його протягом декількох хвилин і викидаємо на смітник, де для розкладу йому необхідно декілька тисяч років. До того ж існує безліч інших відходів, які мають дуже маленький термін використання: скляні пляшки, банки з-під консервів, безліч газет, журналів і рекламних проспектів, стара техніка, зношений одяг та багато інших речей, які нас оточують і про подальше життя яких, ми не замислюємось після використання.

Основними проблемами та загрозами від такого поводження із сміттям є:

1. Збільшення територій, відведених під сміттезвалища.
2. Погіршення якості повітря через токсичні випаровування
3. Зменшення популяції диких тварин через забруднення навколишнього середовища
4. Отруєння ґрунтів та ґрунтових вод тощо

В даному випадку Київ є однією з основних точок екологічної катастрофи як місто-мільйонник. Адже воно є найбільшим за площею містом в Україні, яке з кожним днем розширюється та розростається. Що і стає причиною для збільшення території під сміттезвалища. Оскільки з кожним роком місто та його осередки заселяють все більше людей, які продукують сміття кожного дня. Як результат сміттезвалища стають все ближче до населених пунктів та починають отруювати життя їх мешканців. Насамперед це постійний неприємний запах як від самого сміття, так і особливо від пожеж на них. А також рознесення сміття

вітром на ділянки та вулиці міст та селищ, збільшення популяції гризунів та комах, які переселяються із сміттєзвалищ в будинки людей.

В той же час, величезну площу, яку виділяють під нові сміттєзвалища можна було використовувати більш ефективно: розробка більш ефективних дорожніх розв'язок для зменшення тиску на дороги в Київ та області; розбудова рекреаційних зон для мешканців міст та сіл, насадження лісів для очищення повітря від важких металів тощо.

Як зазначалось вище, аномальна кількість сміття впливає на якість повітря навколо. Оскільки органічні відходи знаходяться під шарами пластику, то звичайний процес розкладання таких продуктів порушується через парниковий ефект та брак повітря. Тому органічні відходи змішуючись із неорганічними починають виділяти токсичні речовини, які не просто мають неприємний запах, але й можуть значно впливати на здоров'я людей. Особливої шкоди завдають паління відходів на сміттєзвалищах з метою звільнення місця під нові відходи. При нагріванні та спаленні пластик виділяє у повітря токсичні речовини, які у високій концентрації разносяться по всій області і досягаючи самого Києва, потрапляють у легені провокуючи серйозні проблеми серця та дихальних шляхів.

Особливої уваги потребує зменшення популяції диких тварин у лісах та водоймищах. Дикі тварини поглинають дуже багато пластику та інших відходів, приймаючи їх за їжу та забивають шлунок неперетравними речовинами, що провокує голодну смерть або смерть від отруєння. Також велика кількість тварин страждає від «пластикових пасток». Купа пакетів застрягають на пазурах, замотуються на лапах та шиях диких тварин, які можуть спричинити як шоківий стан так і серйозне каліцтво істоти.

Також слід звернути увагу на річкових та морських риб, які так само поглинають мікропластик, який знаходиться у воді, а ми купуємо ту саму рибу і споживаємо у свій організм тим самим провокуючи проблеми вже із власним здоров'ям.

Найневидимішою, однак найнебезпечнішою шкодою є отруєння ґрунтів та ґрунтових вод. Шкідливі речовини разом із важкими металами всмоктуються в ґрунт та ґрунтові води і разносяться на великі площі, отруюючи наш організм зсередини. На полях ми вирощуємо зернові культури та овочі, якість яких значно зменшується, або зовсім падає врожайність. Так само і з водою, яку ми споживаємо для приготування їжі, миття чи навіть в якості питної води. Ці всі речовини накоплюючись в організм людини можуть спровокувати найрізноманітніші проблеми зі здоров'ям.

Саме тому діяти необхідно вже зараз та починати із себе.

Для вирішення проблеми надмірного сміття в Києві ми пропонуємо запровадити низку ініціатив на державному, місцевому та суспільному рівнях.

Насамперед необхідно запровадити законопроекти, які будуть, по-перше, визначати діяльність сміттєзвалищ та організацій, які займаються перевезенням сміття, для того, щоб не допускати утворення хаотичних та несанкціонованих звалищ. По-друге, які будуть обмежувати постачання та використання одноразового пакування та матеріалів, небезпечних для людей і навколишнього середовища. І, по-третє, регулювати діяльність підприємств, які виробляють або споживають велику кількість ресурсів і не забезпечують необхідної їх утилізації.

В свою чергу місцева влада повинна виконувати освітню та мотивуючу функцію для жителів Києва. Насамперед проведення інформаційної та просвітницької діяльності. Найпоширенішою причиною чому люди не сортують сміття це нерозуміння важливості сортування та нерозуміння як саме це потрібно робити. Тому місцева влада повинна плідно і тісно співпрацювати зі ЗМІ, лідерами думок та впливовими людьми як у Києві, так і по всій Україні, з метою зменшення інформаційної прогалини у розумі громадян.

Також важливим аспектом є створення умов і середовища для сортування жителям Києва, а також мотивація їх до дії. На сьогодні існує декілька організацій, які приймають сміття на переробку або утилізацію і, нажаль, далеко не всі мають підтримку зі сторони місцевої влади Києва:

1. «Україна без сміття» - громадська неприбуткова організація, яка не тільки приймає на переробку близько 50 видів різної сировини, а й проводить просвітницьку діяльність. Консультанти станції можуть розказати куди що потрібно покласти, а також проводять екскурсії для школярів для навчання дітей свідомого способу життя.

2. Мережа супермаркетів «Сільпо». У 2018 році «Сільпо» і «Україна без сміття» запустили проект Silpo Recycling. Зараз в Києві працює три станції з переробки відходів, контейнери для сортування стоять майже в усіх супермаркетах мережі. Silpo Recycling приймають всі відходи, які піддаються переробці, а люди, які здають їх, отримують бали на карту Власний рахунок.

3. «Київкомунсервіс» - комунальне підприємство, яке займається збором та переробкою відходів у м. Києві. Наразі дане підприємство збирає відходи шляхом роздташування по всьому місту контейнери для пластику та скла. Також «Київкомунсервіс» займається прийомом небезпечних відходів.

4. Громадський проект «Батарейки, здавайтесь!». Даний проект співпрацює з мережами «Епіцентр» та «Ватсонс», у яких розташовані спеціальні контейнери для батарейок, які потім відправляються на утилізацію разом із іншими небезпечними відходами.

5. Комунальне підприємство «Київвторресурси» - приймають багато видів сировини від макулатури до скла і жести. Пункти для здачі сировини розташовані у всіх районах Києва. Проте стан таких пунктів більшою мірою відлякує громадян від їх відвідування. [4]

Тобто, дивлячись на місця, де у Києві приймають відходи, можна помітити, що лише два з них діють з підтримки Київської влади. А також, як зазначалось раніше, пункти прийому відходів від комунальних підприємств знаходяться в жахливому стані та повній антисанітарії, чого неможливо сказати про сортувальні станції від «Україна без сміття» та Silpro Recycling. А також «Київкомунсервіс» приймає лише два види відходів, що не допомагає значною мірою вирішити проблеми засмічення Києва.

Таким чином, для ефективної діяльності прийомних пунктів, а також розширення їх площі і збільшення кількості точок, місцева влада повинна підтримувати такі громадські діяльності, як мінімум інформаційно та адміністративно, як максимум фінансово.

Ще одним вдалим прикладом боротьби із відходами є встановлення автоматів, які приймають пластикові пляшки прямо в супермаркетах, як у більшості країн Європи. Мотивуючим фактором є те, що за кожен пляшку людина отримує певну суму коштів, а потім отримує чек на загальну суму від всіх пляшок, яким можна розрахуватися за покупки в даному магазині.

Однак, які б законопроекти та ініціативи не впроваджувала державна та місцева влада, нічого не буде працювати без відповідального ставлення громадян та жителів Києва.

Відтак вирішення сміттєвої проблеми починається з кожного з нас. Для цього необхідно кожному виконувати такі правила:

1. Зменшити використання одноразових речей. Наприклад, одноразовий посуд чи соломинки в кав'ярнях не є річчю першої необхідності і від них можливо відмовитись.

2. Вибирати більш якісні та тривалі речі в магазинах. Для того, щоб не викидати одяг після пари прання або не купляти кожного разу поліетиленовий пакет на касі, краще вибрати більш якісні речі та тканинні сумки замість пакетів.

3. Сортувати. Для того, щоб всі відходи, які людина продукує протягом дня або тижня, не відвозились на звалища і не отруювали

навколишнє середовище і наші організми, необхідно сортувати відходи і здавати в один з пунктів від організацій, про які йшлося вище.

4. Навчати дбайливому та економному ставленню до природних ресурсів дітей. Необхідно, щоб діти змалечку розуміли про наслідки від надмірного споживання ресурсів природи та знали як їх захищати.

Висновки. Наразі існує велика екологічна проблема пов'язана із збільшенням кількості сміття не тільки в Києві, а й по всій Україні. Для її вирішення необхідно впровадити низку ініціатив і законопроектів як на державному, так і на місцевому та суспільному рівнях. Адже якщо вирішувати проблему комплексно та колективно, то вона зникне значно швидше, що призведе до покращення умов життя, здоров'я людей і розвитку міст та сіл по всій Україні.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія – вільна енциклопедія: Відходи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Відходи>.

2. «Поводження з побутовими відходами: від «А» до «Я». [Електронний ресурс]. Стаття на сайті Міністерства розвитку громад і територій України, 2020 рік. Режим доступу – <https://www.minregion.gov.ua/press/news/povodzhennya-z-pobutovymy-vidhodamy-vid-a-do-ya/>.

3. «Поняття та види відходів». [Електронний ресурс]. Конспект лекцій Університету державної фіскальної служби України. Режим доступу – <https://studfile.net/preview/5014274/page:57/>.

4. «Экологическая ответственность. Куда сдавать мусор на переработку в Киеве». [Електронний ресурс]. Онлайн видавництво журналу НВ, 2020 рік. Режим доступу – <https://nv.ua/kyiv/musor-kuda-sdat-na-pererabotku-v-kieve-silpo-kievkommunservis-ukrajina-bez-smittya-50107079.html>.

Solving the problem of garbage processing and utilization in the city of Kyiv.

Annotation: The article highlights the main problems associated with littering the city of Kyiv. The danger posed by this ecological catastrophe both for the residents of Kyiv and for Ukraine as a whole is described. Ways to improve the situation at various levels of authorities are proposed, as well as existing alternatives for solving the problem of waste processing and utilization in the capital and other settlements of Ukraine are described.

Key words: ecological problem, waste, garbage processing, utilization, governmental and local authorities, enterprise, public organization, communal enterprise.

МІСТОБУДІВНА АДАПТАЦІЯ НАУКОВО-ВИРОБНИЧИХ АРХІТЕКТУРНИХ ОБ'ЄКТІВ

Сьогодні міста потребують не стільки великих торговельних комплексів, скільки новітніх науково-просвітницьких центрів. Однак вибір місць для будівництва громадського об'єкту нашою хується на відсутність вільних й водночас зручних з просторової та соціальної точки зору площ. Альтернатива – території колишніх заводів та фабрик, покинуті або ж функціонально застарілі будівлі та споруди наукових й освітніх установ.

Монотонні фасади виробничих будівель знижують рівень візуального комфорту, а техногенний вплив часто призводить до забруднення ґрунтів, поверхневих і підземних вод високотоксичними речовинами. Викиди шкідливих речовин в атмосферу підвищують забрудненість навколишнього середовища, сприяючи проникненню в приміщення житлових і громадських будівель пилу, вологи, шкідливих речовин з атмосферного повітря. Розміщення виробничої будівлі або споруди в межах міста, відсутність благоустрою та озеленення прилеглої території, скорочення санітарних розривів часто призводять до неприпустимого підвищення рівня повітряного шуму на території житлової забудови. Підвищена вібрація також є фактором ризику і може завдати шкоди здоров'ю людей. Багато суб'єктів промислової діяльності мають високу енергоємність продукції і не відповідають сучасним вимогам енергозбереження.

Розміщення великих промислових підприємств в межах міста знижує безпеку, рівень комфорту, якість навколишнього середовища і є одним із значущих чинників, що уповільнюють сталий розвиток сучасного міста [1, с 58–64]. Актуальність проблеми реновації промислових зон зростає в зв'язку з ростом чисельності міст, що призводить до необхідності пошуку нових містобудівних, архітектурно-планувальних, конструктивних та інженерно-технічних рішень [2, с. 29–35].

Завдання реновації та умови адаптивності науково-виробничих будівель та споруд. Реновація використовується для об'єктів, що не мають історичної цінності. Полягає в переробці будівель та споруд за допомогою підвищення поверховості, поліпшенню конструкцій, використанню новітніх матеріалів й архітектурних рішень, зміні функціональної фактури тощо. В тому випадку, якщо будівля або

споруда різного призначення відносяться до категорії об'єктів культурної спадщини, вони потрапляють під захист держави. По відношенню до них використовують методи консервації, ремонту, реконструкції та реставрації будівель, що виконуються за допомогою проектів, які фінансуються переважно на бюджетній основі.

Головне завдання реновації – звільнити місто від функціонально застарілого нерентабельного фонду та створити доцільний міський простір, розкрити нові можливості старих територій й будов. Для забезпечення якісного зросту привабливості міста необхідно залучати площі, що використовуються неефективно. Подібні «конверсійні території» є одним з важливих ресурсів стійкого міського розвитку. Вони повинні використовуватись для створення об'єктів наукоємної та інноваційної діяльності, громадсько-ділового й житлового призначення, формування нових громадських просторів в інтересах мешканців міста та підприємницького співтовариства.

Розрізняють наступні моделі реновації: зі збереженням функцій, з частковою заміною функцій, з повною зміною функцій.

Для моделі першої групи характерні: збереження первісного вигляду будівлі (реставрація) і технологічне переоснащення виробництва в існуючій конфігурації будівлі або споруди (модернізація).

Характерними особливостями моделі другої групи є: реконструкція планувальної структури з підвищенням стійкості її характеристик; переобладнання об'єктів в музеї і музейно-виставкові комплекси; впровадження нових об'єктів міського значення в промислові території, які мають історичну та культурну цінність.

Модель третьої групи має такі особливості: перепрофілювання промислових об'єктів і територій; благоустрій та озеленення депресивних територій; повний знос споруд і використання території в інших цілях.

Оскільки модель першої групи застосовується головним чином до об'єктів культурної спадщини, її розгляд виходить за рамки даного дослідження.

Широко застосовується в сучасній практиці спосіб перетворення виробничої зони в суспільно-ділову сприяє розвитку споживчого ринку та сфери послуг, що забезпечують потребу жителів міста в різноманітних товарах, роботах і послугах. Розміщення об'єктів суспільно-комерційного призначення дозволяє наповнити територію життєвою активністю незалежно від часу доби. Однак повне перетворення в суспільно-ділову зону неминуче створює додаткові навантаження на існуючу інфраструктуру міста.

Відомо, що мегатрендом сучасного суспільства є руралізація - відтік населення з міст у сільську місцевість при переході від індустріального суспільства до постіндустріального [3, с. 4–8]. Руралізація часто пов'язана з погіршенням економічної ситуації в містах.

Якщо перепрофілювати виробничу зону в житлову, то зростання щільності населення в житловій зоні створить додаткові навантаження на існуючу інфраструктуру. Необхідність повного відновлення земельних ділянок після їх промислового використання вимагає також проведення дорогих заходів щодо рекультивації всій площі ділянки, що неминуче відіб'ється на вартості нового житла.

Повне заміщення виробничих територій рекреаційною зоною сприяє оздоровленню міського середовища та підвищенню комфортності антропоморфної середовища проживання, проте є фактором, що стримує соціально-економічний розвиток.

Аналіз моделей і способів реновації депресивних виробничих зон та нерентабельних застарілих освітніх будівель та споруд показує неспроможність монофункціонального перетворення території міста і вимагає пошуку нових ефективних способів системного оновлення. Одним з таких способів є будівництво освітніх громадських центрів, що дозволяють реалізувати інноваційні проекти.

Аналіз світового досвіду. Для українських умов цікавий досвід об'єднаної Німеччини. З 1993 р. на системній основі реалізується державна програма реновації будівель. Часовий лаг – 2010 р. Основним критерієм для прийняття одного з двох рішень про подальшу долю будівлі був обраний рівень фізичного зносу будівель. Відповідно при значенні даного показника більше 60% приймалося рішення про знесення будівлі з можливим будівництвом на території, що звільнилася, нової споруди. Якщо даний показник був менше 60%, то приймалося рішення про подальшу реновації будинку шляхом: надбудови додаткових поверхів, в тому числі мансардних; розширення площі приміщень на основі їх перепланування; створення нових місць загального користування; утеплення фасадів будинків; модернізації системи теплопостачання; установки склопакетів; впровадження систем енергозбереження та технологій централізованого обліку комунальних ресурсів [4].

У США, в умовах зниження масштабів діяльності власної великої промисловості (в режимі аутсорсингу, дислокованому переважно в інших країнах), а також традиційної для цієї країни високої мобільності працездатного населення і відповідного розвитку фонду орендного житла, з'явилася проблема спорожнелих міст, окремих кварталів і

будинків. У цих умовах діє ряд федеральних програм, що стосуються комплексної реновації будинків. При цьому використовується шкала попереднього визначення вартості проведення подібних робіт, нормована на 25-річний життєвий цикл споруди [5].

Стимулом для реновації будівель і цілих кварталів великих міст з'явилися тенденції, обумовлені розвитком концептуальних основ нового урбанізму. В рамках даної концепції виникли нові формати будівель й реалізувався ряд проектів формування самодостатніх нових районів (характеризуються наявністю комфортного і екологічного середовища проживання і повноцінної, соціальної і транспортної інфраструктури), що визначають поліцентричний характер зростання міських агломерацій. До числа подібних проектів, реалізованих в великих містах Європи, можна, зокрема, віднести: формування (з 1980-х по 1990-і рр.) нового району Доклендс, побудованого на місці занедбаної портової території Лондона, перетвореної в комфортабельний громадський і діловий комплекс. За рахунок поліпшення транспортної ситуації (будівництва нової лінії метрополітену), даний комплекс став успішно конкурувати з діловим кварталом Сіті.

Ще однією тенденцією реновації не тільки окремих будівель або кварталів (мікрорайонів), а й більш широких територій, на яких реалізується як реновація фізично зношених будівель, так і нове будівництво, є використання майстер-плану розвитку міста (міської агломерації). Цей інструмент, який використовується, зокрема, голландськими і данськими фахівцями щодо містобудівного розвитку, принципово доповнює традиційний містобудівний план, оскільки будується на основі детально опрацьованих концептуальних положень, що стосуються місії міста, перспективних трендів його розвитку, обліку природно-ландшафтних детермінант тощо.

Висновки. Містобудівна адаптація функціонально застарілого науково-виробничого фонду досягається методом реновації й ревалоризації. Як правило шляхом загальної, зональної, локальної адаптації або ж шляхом збереження існуючої забудови, часткового знесення чи нового будівництва. Можна виділити наступні прийоми: нове будівництво, реконструкція існуючих будівель, надбудова, прибудова, включення існуючого об'єкту в забудову, відокремлене будівництво, прихована реконструкція, фрагментарна забудова, розчищення території під паркінг, благоустрій або ж інженерно-технічні функції.

Список використаних джерел

1. Borodinecs A., Zemitis J., Sorokins J., Baranova D. V., Sovetnikov D. O. Renovation need for apartment buildings in Latvia // Magazine of Civil Engineering. 2016. No. 68 (8). Pp. 58–64.
2. Цитман Т. О., Богатырева А. В. Реновация промышленной территории в структуре городской среды // Инженерно-строительный вестник Прикаспия. 2015. № 4 (14). С. 29–35.
3. Бродач М. М., Шилкин Н. В. #Рурализация: мегатренд постиндустриального общества // Энергосбережение. 2019. № 1. С. 4–8.
4. Реконструкция и обновление сложившейся застройки города. Учеб. пособие для вузов. / Под ред. П.Г. Грабового, В.А. Харитонова. – М.: Изд-ва «АСВ» и «Реалпроект», 2005. – 624 с.].
5. Частно-государственное партнерство при реализации стратегических планов: практика и рекомендации. – СПб.: Международный центр социально-экономических исследований «Леонтьевский центр», 2005. – 188 с.

*Азарова Ирина Борисівна,
кандидат технічних наук, Одеський регіональний інститут
державного управління НАДУ при Президентові України*

АДАПТИВНІ ПІДХОДИ УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ В БУДІВНИЦТВІ

Якщо розглядати універсальні методологічні підходи управління проектами у різноманітних сферах господарювання, то на сьогодні їх поки що із впевненістю можна поділити на дві основні групи – предиктивні, або предикативні (від англ. *Predictive* – передбачувальний) та адаптивні (від англ. *Adaptive* – гнучкий, той, що пристосовується).

Для першої групи предикативних підходів характерним є ретельне та детальне планування основних проектних дій, бюджету, змісту та інших складових, необхідних для завершення проекту та отримання кінцевого результату. Другому адаптивному підходу характерна реалізація проекту в умовах значного ступеня невизначеності як щодо технічних рішень, так й щодо вимог стосовно кінцевого результату проекту. Саме ця невизначеність подібних проектів унеможливує застосування предикативного підходу та заважає здійсненню ретельного планування проектів, особливо на ранніх стадіях.

Джерелами виникнення предикативного підходу традиційно вважаються військова, космічна та будівельна галузі, де цей підхід було

формалізовано на початку ХХ сторіччя. І на сьогодні без мережевого планування, календарних графіків та затверджених кошторисів не може бути зведено жодного будівельного об'єкту у будь-якій країні світу.

Хоча методологічною основою адаптивного підходу вважають ощадливе виробництво, яке з'явилося в середині ХХ сторіччя в промисловій галузі, зараз адаптивний підхід зазвичай використовують переважно в галузі інформаційних технологій [1]. Стрімкий технічний розвиток цієї галузі та необхідність постійної і швидкої адаптації під бізнесові потреби замовників зробила SCRUM, Kanban, Lean та інші адаптивні інструменти майже незамінними для управління ІТ-проектами.

Й тут провідним флагманом проектного управління PMI анонсується вихід останньої сьомої версії Керівництва РМВоК, яка загрожує змінити усталений світовий порядок в проектному менеджменті [2]. В статусі стандарту, що позиціонується його авторами як збірник універсальних та успішно підтверджених практик проектного управління, РМВоК 7 проголошує курс на забезпечення гнучкості проектного менеджменту абсолютно для усіх галузей господарювання.

Тому метою цієї публікації було обрано визначення придатності адаптивних підходів для застосування в сучасному будівництві України з урахуванням діючої законодавчої та нормативної бази в цій галузі.

Методологічною основою дослідження було обрано модель Р. Д. Стейсі (або Матрицю Стейсі) [3], що дозволяє обґрунтувати вибір підходу до управління на основі рівнів невизначеності технічних рішень та вимог. Хоча цей інструмент не був розроблений для застосування в проектному менеджменті, він дозволяє вибрати найкращий управлінський підхід для вирішення різноманітних задач різного ступеня складності та невизначеності.

Базова модель матриці Р. Стейсі наведена на рис. 1 [1, с.14]. За наведеною моделлю, за незначного рівня невизначеності технічних аспектів проектів та низького рівня невизначеності вимог до проекту (точка А), обраним ефективним підходом управління такими проектами може стати традиційний предикативний підхід. Технічні та інженерні аспекти виконання подібних проектів є добре відомими, а нормативна база для проектування та будівництва - добре розробленою. Існує багато аналогів подібних успішно реалізованих об'єктів, що дозволяють добре спрогнозувати процес виконання такого проекту.

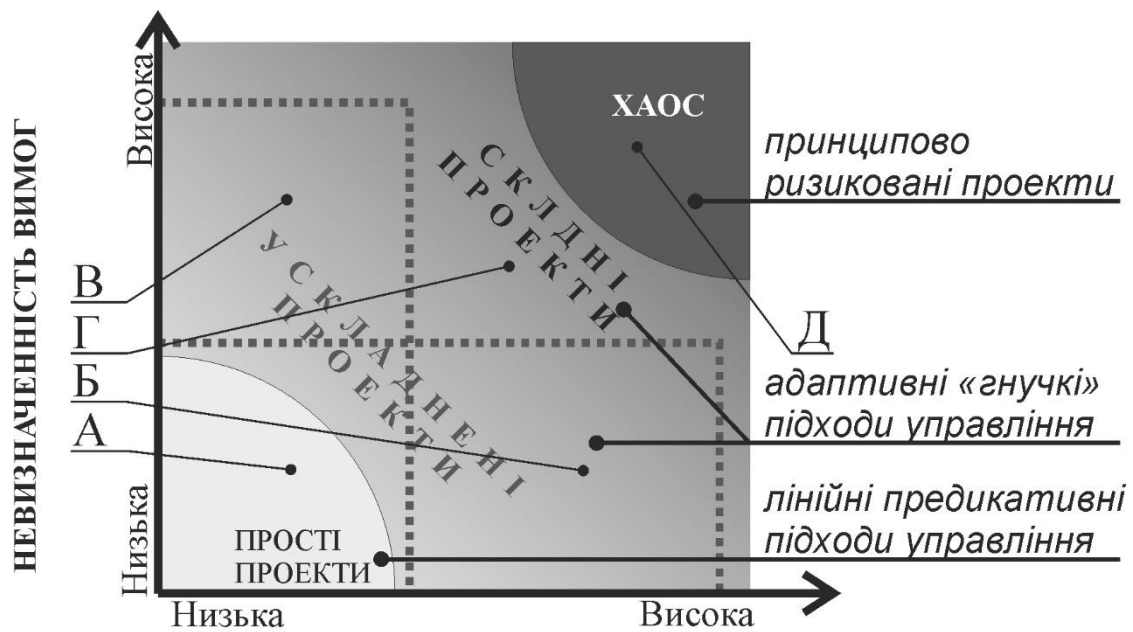

Рис.1 – Модель Р.Д. Стейсі

На думку автора цього дослідження, до таких об'єктів за класом наслідків (відповідальності) можуть бути віднесені об'єкти з незначними (СС1) та середніми (СС2) наслідками, за якими на початковій стадії проектування є можливість чітко ідентифікувати та деталізувати вимоги стосовно техніко-економічних показників, об'ємно-планувальних, просторових, конструктивних та інженерно-технічних рішень, інженерно-геологічних умов ділянки будівництва та ін. важливих характеристик. Такі об'єкти споруджуються також у відповідності до діючої містобудівної документації місцевого рівня, яка розроблена і затверджена у встановленому порядку.

Наступні точки Б та В позначають проекти будівництва об'єктів незначного (СС1) та середнього (СС2) класів наслідків, за якими на ранніх фазах проектування неможливо виконати детальне планування за предикативним принципом. Зокрема, для таких об'єктів невизначеність інженерно-геологічних умов ділянки будівництва може заважати обранню остаточної конструктивної схеми будівлі (точка Б), яка, у свою чергу, істотно впливатиме на планувальні рішення. Або для ділянки будівництва може бути відсутня діюча містобудівна документація місцевого рівню, що ускладнює отримання об'ємно-планувальних вимог до об'єкту (точка В).

Рекомендованим підходом для таких проектів, згідно до матриці Стейсі, є адаптивний підхід. Застосування адаптивних (інкрементного або ітеративного) життєвих циклів розробки подібних проектів здатне забезпечити поступове зменшення невизначеності вимог та технічних

рішень з подальшим переходом до застосування традиційного предикативного підходу за необхідності. У цьому сенсі проведення інженерно-геологічних вишукувань на складних ділянках будівництва або виготовлення містобудівних розрахунків для обґрунтування об'ємно-планувальних, інженерних, транспортних та ін. рішень проектової будівлі стає своєрідним першим релізом гнучкої розробки інвестиційно-будівельного проекту.

Наступна категорія проектів, яка відповідає точці Г на рис.1, позначає об'єкти переважно значного класу наслідків (СС3). Однак, навіть для об'єктів середнього (СС2) класу наслідків попадання в цю точку можуть забезпечити замовники, які часто намагаються суміщати процеси розробки проектно-кошторисної документації для будівництва з попередньої фазою бізнес-планування. В результаті чого проектування перетворюється на нескінчені ітерації в пошуках найбільш прибуткової концепції проекту, яка б нарешті задовільнила замовника. Таким чином, процес традиційного предикативного проектування (а іноді – й будівництва) таких об'єктів значно ускладнюється. Окрім переробок проектно-кошторисної документації, часто потребується повторне проходження її експертизи, що значно подовжує терміни проектування та потребує додаткових витрат.

Нажаль, забезпечення необхідного рівня адаптивності таких проектів на практиці дуже ускладнюється чинними нормативами у вітчизняному проектуванні, за якими проектно-кошторисна документація для будівництва повинна розроблятися у суворій відповідності із вихідними даними, які включають, у тому числі, завдання на проектування від замовника; будівництво об'єкту повинно здійснюватися у чіткій відповідності до затвердженої проектною документацією під особисту відповідальність автора проекту та інженера з технічного нагляду, і так далі.

Проте, як свідчать реалії вітчизняного будівництва, дуже часто формальна предикативність таких проектів залишається виключно на папері. А по факту проекти узгоджуються на одні споруди, а здаються в експлуатацію дуже часто зовсім інші. При цьому інші як за призначенням, так і за кошторисом та просторовими рішеннями, що часто не відповідають не лише початковим проектам, а й діючому законодавству і здоровому глузду.

І нарешті, останній позиції в точці Д на рис. 1 відповідають об'єкти переважно значного класу наслідків (СС3), що споруджуються із виконанням науково-технічного супроводу в умовах, що не регламентовані чинними нормами і стандартами, та за відсутності достатнього досвіду або прямих аналогів у вітчизняній і світовій

практиці. Такі об'єкти зазвичай мають високий рівень невизначеності як технічних вимог, так і нормативних обмежень. За матрицею Стейсі, подібні проекти є принципово ризикованими за умов застосування будь-якого підходу, будь то предикативного чи адаптивного.

За отриманими результатами проведеного дослідження можна підсумувати, що використання адаптивних підходів в управлінні будівельними проектами не лише можливо, а й на базі моделі Р.Д. Стейсі може бути рекомендовано як найбільш оптимальна модель управління проектами, для яких характерні середні та високі ступені невизначеності технічних рішень або вимог. У той час, як використовувані на сьогодні предикативні підходи управління такими проектами призводять лише до перевитрат ресурсів та часу.

Остаточне завершення епохи планової економіки та типового проектування в Україні значно змінило ринкове середовище, в якому здійснюється будівельна діяльність, додавши йому непередбачуваної мінливості та турбулентності. Однак, це майже не знайшло свого відображення у традиційних підходах до проектування, будівництва, та управління будівельними проектами, які все ще ґрунтуються на застарілих непорушних роками догмах і не відповідають сучасним реаліям у галузі.

Тому адаптація гнучких підходів управління проектами для застосування їх в менеджменті будівельних проектів може бути обраною актуальним напрямом подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Agile: Практическое руководство / Project Management Institute // Independent Publishers Group, Chicago, IL, 2017. - 167 с.
2. DePrisco, M. A First Look Under the Hood of The PMBOK® Guide – Seventh Edition [Electronic source]. URL: <https://www.pmi.org/about/blog/new-7th-edition-pmbok-guide>
3. Stacey, R.D. Strategic management and organisational dynamics: the challenge of complexity. 3rd ed. Harlow: Prentice Hall, 2002.

ЗНАЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ СЕРВІТУТІВ ПРИ ПРОСТОРОВОМУ РОЗВИТКУ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Рівень розвитку інженерно-транспортної інфраструктури (ІТІ) міста залежить від величини міста, кількості населення, його значення в загальнодержавній системі розселення та рівня його економічного потенціалу.

Незважаючи на те, що серед науковців немає єдиного підходу до розуміння терміну «розвиток», більшість все ж сходяться на тому, що завдяки властивостям та послідовності змін в системі міста відбуваються якісні та кількісні перетворення. Однією з властивостей розвитку вважають необоротність, внаслідок чого розвиток є неоднорідним [1]. Ілюстрацією даного твердження є показники рівня розвитку об'єктів ІТІ та їх розміщення на території міста. Щільність вулично-дорожньої мережі (ВДМ) та рівень інженерного обладнання набагато вищий в центральних частинах міст. Виникнення нових видів економічної діяльності [2], їх вплив на розвиток міста з однієї сторони та необхідність розміщення нових інфраструктурних об'єктів в поєднанні з обмеженістю вільного міського простору значно ускладнює процес пошуку вільних земельних ділянок. Модернізація та розвиток інфраструктури є вимогою часу, необхідним елементом стабільного розвитку територій та міцної економіки держави. Ці положення закріплені в національних та міжнародних документах [3, 4, 5].

Необхідно звертати увагу та переймати досвід закордонних країн, що досягли значних успіхів в розбудові власної ІТІ. Довгострокове планування та резервування земель під значні інженерно-транспортні об'єкти набувають особливого значення в крупних містах зі значною щільністю розташування об'єктів та високою вартістю міських земель. Одним із інструментів модернізації та розбудови ІТІ є земельні сервітути, зокрема для об'єктів, що захищають інтереси багатьох осіб, або громади будь-якого територіального рівня, є публічні сервітути. Їх особливістю є те, що землі для інфраструктурних об'єктів визначаються в координатах (у будь-якій системі) та резервуються шляхом внесення в земельні реєстри, що є гарантією для подальшого використання земель для чітко означених цілей.

Серед об'єктів, що з'являються при реконструкції транспортної інфраструктури для покращення сполучення є транспортні розв'язки в

різних рівнях та тунелі. На земельні ділянки, на яких розташовані та експлуатуються такі об'єкти, а також прилеглих до них встановлюються обмеження у використанні в залежності від розташованого об'єкту. Обмеження можуть поширюватися на надземний, наземний та підземний простір. Реєстрація прав та обтяжень на такі земельні ділянки повинна проводитись у кадастрових системах, в яких враховується їх розташування у тривимірному просторі [6]. Внесення меж координат дозволяє однозначно ідентифікувати земельну ділянку і закріпити її для об'єкту інфраструктури міста. При цьому публічні сервітути, що встановлюються для інженерно-транспортних об'єктів великої протяжності, накладаються на велику кількість земельних ділянок різного призначення та форм власності.

В Україні законодавчо закріплений лише приватний земельний сервітут [7, 8], який за своєю природою не може бути застосований для резервування земельних ділянок для об'єктів ІТІ. Планування розташування об'єктів ІТІ відбувається при розробці містобудівної документації [9], а відведення земельних ділянок – при розробці землевпорядної [10]. Недосконалість законодавства та відсутність тривимірного кадастру не дає змоги резервувати земельні ділянки під об'єкти ІТІ, що розташовуються в підземному та надземному просторі. Однак за допомогою публічного сервітуту інженерно-транспортна інфраструктура міст отримала б нові можливості розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Аверкина М.Ф. Теоретичні засади розвитку міста. Наукові записки. Серія «Економіка». Випуск 20, 2012, с 4-7. URL: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n20/1.pdf>
2. Коломицева О.В., Шевчук І.Б. Потенційні можливості просторового розвитку міст і регіонів від упровадження технологій безконтактної оплати. *Економіка та право*. 2018. №2(50). С. 103-110. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwien9K8u4XtAhVElosKHfUdBV0QFjABegQIAxAC&url=http%3A%2F%2Feconomiclaw.kiev.ua%2Findex.php%2Feconomiclaw%2Farticle%2Fdownload%2F372%2F347%2F&usg=AOvVaw396erGf6Rup_CKbrHnUIbb.
3. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 № 430-р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80>.
4. The Global Competitiveness Report 2017–2018 Insight Report World Economic Forum URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017->

2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf.

5. Vision 2050: The new agenda for business URL: <https://www.wbcsd.org/Overview/About-us/Vision2050/Resources/Vision-2050-The-new-agenda-for-business>.

6. Christian Lemmen, Peter van Oosterom, Rod Thompson, João Hespanha, and Harry Uitermark. The Modelling of Spatial Units (Parcels) in the Land Administration Domain Model (LADM). FIG Congress 2010. Facing the Challenges – Building the Capacity. Sydney, Australia, 11-16 April 2010, 28 p, URL: http://ria.ua.pt/bitstream/10773/9309/1/ts04k_ts04k_lemmen_vanoosterom_et_al_4214.pdf.

7. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

9. ДБН Б.1.1-15:2012.Склад та зміст генерального плану населеного пункту: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 13.07.2012 № 358. Мінрегіон України. Київ, 2012. URL: <http://ndpi.com.ua/articles/22.pdf>.

10. Про землеустрій. Закон України від 16.07.1999 № 997-XIV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15>.

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ. ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА РОЗВИТОК МІСТ ТА СУСПІЛЬСТВА

*Ткаченко Володимир Володимирович, доктор історичних наук, проф.,
Климчук Марина Миколаївна, доктор економічних наук, доцент,
Клочко Андрій Андрійович, аспірант,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯМ

Питання розробки та реалізації енергоефективної стратегії регіонів є актуальними для всіх розвинених країн світу, незалежно від їхнього державного устрою та рівня економічного розвитку. Основні напрями реалізації регіональної політики у сфері енергозбереження, а також механізми та інструменти її проведення мають певну специфіку для кожної країни, що обумовлено енергоємністю ВВП, потенціалом альтернативних джерел енергії, наявної регіональної стратегії імплементації заходів енергозбереження, рівнем впровадження енергоефективних інновацій на підприємствах.

Розглянемо основні інструменти політики стимулювання енергозбереження в ЄС. У червні 2012 року прийнята Директива ЄС з енергетичної ефективності (Директива ЄС 2012/27/EU), яка визначає загальний комплекс заходів з підвищення рівня енергоефективності та містить наступні положення:

- реконструкція будівель – країни-члени ЄС мають проводити реконструкцію як мінімум 3 % площі будівель, що опалюються;
- збільшення ефективності енергетичних систем;
- проведення енергоаудиту;
- підвищення рівня ефективності систем опалення;
- розробка механізмів фінансування [6].

На основі даних сайту Європейської Комісії Keer.eu нами проаналізовано діючі міжнародні проекти розвитку регіональної енергоефективної політики та підтримки підприємств, що впроваджують заходи енергозбереження. Keer.eu обслуговує всю професійну аудиторію, яка потребує зведених даних щодо проектів та бенефіціарів програм транскордонного, транснаціонального та

міжрегіонального співробітництва Європейського Союзу. Проаналізувавши низку проєктів у сфері енергоефективності, цифровізації, «smart інновацій», що впроваджуються на території країн Європейського Союзу, можна виокремити наступні інструменти розвитку регіональної політики, які було б доцільно використати і в регіонах нашої країни:

- Формування кластерів на засадах зеленої економіки з метою поширення використання альтернативних джерел енергії та впровадження smart- технологій;
- Створення коучингових мереж, розвиток потенціалу старапів та проєктних інкубаторів у сфері енергоефективності;
- Розвиток співпраці між підприємствами, науково-дослідними центрами та закладами вищої освіти з метою трансферу технологій, впровадженню соціальних та екоінновацій;
- Підтримка технологічних та прикладних досліджень у сфері енергоефективності, вдосконалення виробничих можливостей виробництва;
- Упровадження послуг для розвитку та просування підприємництва в регіоні, формування креативної, інформаційної інфраструктури підтримки бізнесу;
- Перехід від використання державних коштів на інновації до залучення краудфандингу та краудсорсингу для фінансування.

Розглянемо основні проєкти у сфері розвитку регіональної політики на засадах енергоефективності й енергозбереження, які впроваджуються на території Європейського Союзу (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика основних проєктів підтримки розвитку регіонів Європейського Союзу

Назва проєкту та загальний бюджет	Сутність
Smart Clusters for Smart Growth through Joint Business Intelligence (4 Smart Growth) Загальний бюджет проєкту - EUR 1 063 833.33	Проєкт 4SmartGrowth впроваджуються в п'яти регіонах-партнерів та спрямований на розширення можливостей підприємницької діяльності за рахунок впровадження в роботу smart-технологій. Такий підхід базується на взаємній довірі та співпраці між партнерами та кластерами, які вони представляють. Проєктна група формулює стратегічні пріоритети для підприємств певного сегменту ринку, а також проводить тренінги, воркшопи, семінари з метою підтримки бізнесу на рівні регіону.
Cross-border Cooperation and Competitiveness for	Проєкт спрямований на підтримку малих та середніх підприємств в регіонах Албанії та Чорногорії. З метою підвищення конкурентоспроможності регіону та

<p>SMEs (3C4SME). Загальний бюджет проекту - EUR 597 555.00</p>	<p>подолання низки перешкод, що виникають в процесі виробничо-комерційної діяльності пропонується впроваджувати фінансові кооперативи, які нададуть можливість створити надійну фінансову базу для розвитку. У багатьох випадках це єдині офіційні фінансові організації, які сприяють стабілізації фінансової системи під час криз. Проблему, яку має вирішити проект, є посилення економічного зростання на визначених територіях за допомогою інструменту фінансових кооперативів.</p>
<p>Access to Microfinance for Small and Medium-sized Enterprises (ATM for SMEs). Загальний бюджет проекту - EUR 1 639 836.00</p>	<p>Мета проекту є вдосконалення реалізації регіональної політики розвитку підприємств за рахунок доступу до місцевих програм мікрофінансування. Проект надасть можливість регіональним органам влади розробити дієві програми фінансування для підприємств. Основні операційні цілі проекту:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Сприяти міжрегіональному навчанню та обміну досвідом серед регіональних органів влади щодо розвитку підприємств з точки зору покращення доступу до місцевих програм мікрофінансування; - Підтримка капіталізації та використання досвіду, отриманих в результаті міжрегіональної співпраці між суб'єктами, шляхом генерації нових проектів або кращого управління їх політикою та стратегіями.
<p>Baltic Entrepreneurship Laboratories (BELT). Загальний бюджет проекту - EUR 1 101 851.32</p>	<p>Концепція розвитку розумного міста спрямована на пошук інтегрованих рішень проблем сталого розвитку, що потребують інноваційних форм співпраці та більш інтегрованої підтримки бізнесу. BELT фокусується на розвитку спільних та ефективних бізнес-можливостей на основі концепції «Smart city», яке є пріоритетом ЄС у сфері регіональної політики для підтримки міжгалузевих «розумних інновацій». BELT сприяє створенню стартапів на рівні університетів регіону з метою залучення талановитих студентів орієнтованих на підприємництво. Сприяє формуванню серед партнерів спільній мережі BootCamps з метою комерціалізації бізнес-ідей.</p>
<p>Stimulating smart specialization ecosystem through engaging SMEs in open innovation processes (BSR Stars S3) Загальний бюджет проекту - EUR 2 895 192.19</p>	<p>Основною метою є підвищення компетенції та можливостей суб'єктів інноваційної діяльності щодо застосування транснаціонального підходу до реалізації своїх регіональних та національних стратегій розумної спеціалізації. Проект фокусується на міжгалузевій співпраці на основі б циркулярної та цифрової економік, що з метою формування та впровадження стратегій інтелектуальної спеціалізації в регіонах Сконе (Швеція), Копенгагену (Данія), Тампере (Фінляндія), Вільнюса (Литва)).</p>

Boost regional Entrepreneurship by Enabling cross border cooperation Загальний бюджет проекту - EUR 565 685.76	З метою покращення ситуації на засадах партнерства між інформаційним центром Rietavas, муніципалітетом округу Талсі, кластером зелених та розумних технологій та Клайпедським державним університетом прикладних наук реалізують проект «Посилення регіонального підприємництва шляхом сприяння транскордонному співробітництву», яка має на меті сприяти підприємництву в муніципалітетах.
---	---

Сформовано авторами на основі [7]

З метою забезпечення фінансовими ресурсами проєктів енергозбереження та енергоефективності пропонуємо використання муніципальних облігацій та компенсаторної технології «Tax Increment Financing», у своїх дослідженнях нами доведено ефективність такого інструментарію, особливо в рамках енергокластеру регіону [1-5].

Зацікавленість науковці й фахівців регіональним управлінням енергозбереженням зосереджена на низці проблем:

- забезпечення взаємоузгодження стратегічних орієнтирів розвитку програм енергозбереження й проведених трансформацій на державному та регіональному рівнях;
- визначення основних векторів регіональної інвестиційної політики;
- використання методів ефективного регіонального управління енергозбереженням;
- удосконалення регіональної системи управління енергозбереженням.

Для вирішення зазначених проблем виникає потреба у розробці теоретико-методологічного підґрунтя формування регіональної системи управління енергозбереженням.

Під регіональною системою управління енергозбереженням пропонуємо розуміти комплекс структурних елементів, у тому числі суб'єкти управління, об'єкти управління (регіональні процеси енергозбереження), взаємопов'язані методи, інструменти, що утворюють різного роду підсистеми і опосередковують економічний механізм мотивації реалізації заходів енергозбереження.

За результатами дослідження практичного та теоретичного світового досвіду управління енергозбереженням й енергоефективністю з урахуванням специфіки розвитку регіону пропонуємо «Механізм формування регіональної системи управління енергозбереженням» (рис. 1).

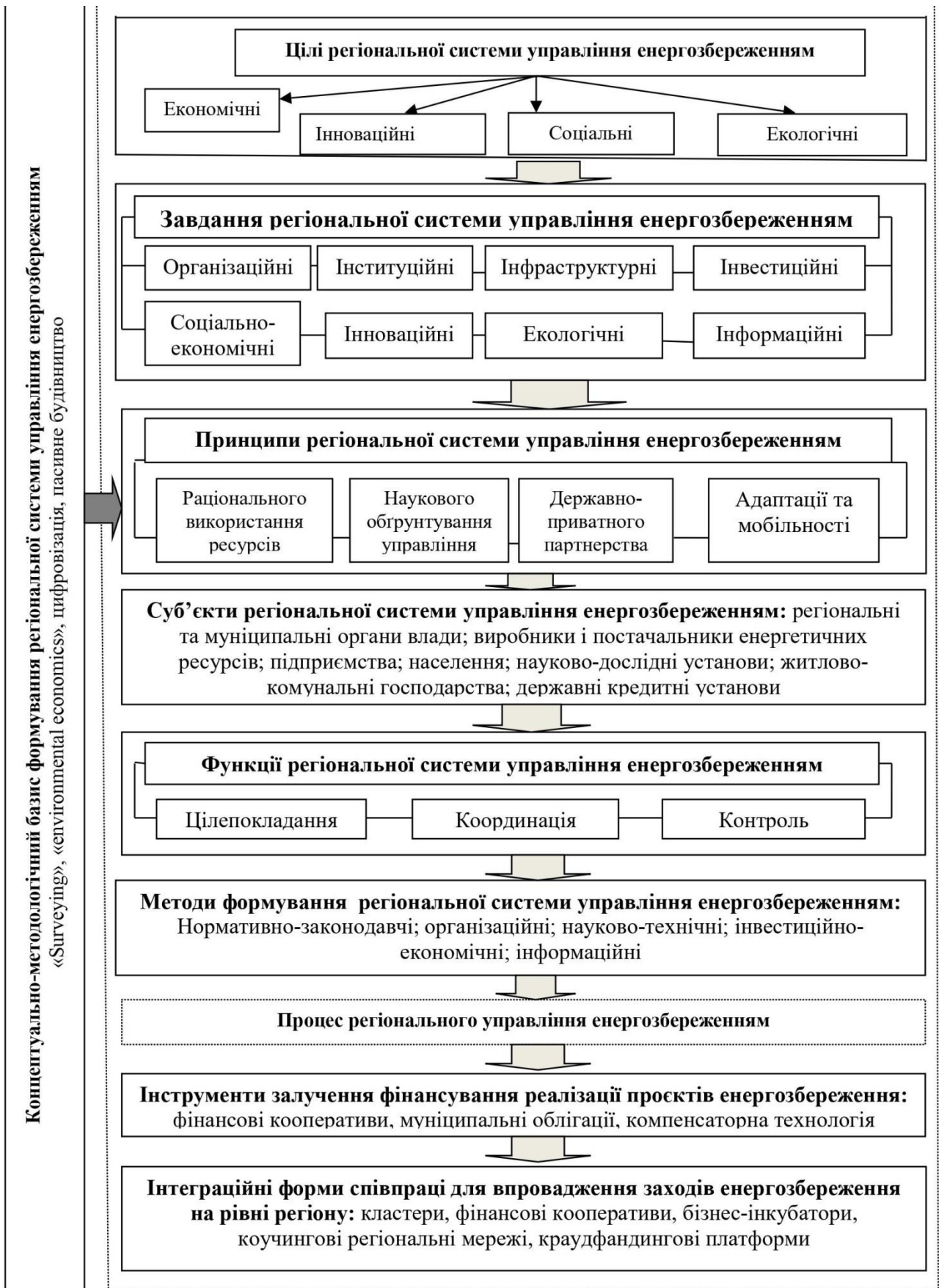

Рис. 1. Механізм формування регіональної системи управління енергозбереженням (Авторська розробка)

На сучасному етапі регіонами реалізуються не всі викоремлені завдання, а саме: впровадження енергозбереження на засадах системності, оскільки існують відмінності в підходах, принципах, методах, інструментах, термінах реалізації тих чи інших енергоефективних проєктів.

За результатами вивчення світових тенденцій управління енергозбереженням на рівні регіона, нами запропоновано механізм формування регіональної системи управління енергозбереженням, як певну сукупність принципів, цілей, завдань, функцій, суб'єктів, процесу з урахуванням наявних потреб й можливостей реалізації заходів енергозбереження.

Список використаних джерел

1. Куліков П.М. Управління енергозбереженням на будівельних підприємствах: теорія, методологія, практика : моногр. / П. М. Куліков, М. М. Климчук. – Івано-Франківськ, вид-во «Фоліант», 2017. – 344 с.

2. Ткаченко В.В. Формування ефективної регіональної політики на засадах цифровізації / В.В. Ткаченко, М.М. Климчук, А.А. Клочко // Регіональна політика: політико-правові засади, урбаністика, просторове планування, архітектура [зб. наук. пр.]. Вип. V. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 22 листопада 2019 р.). Мін-во освіти і науки України, Мін-во розв. громад та територій України, Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. Київ–Тернопіль : «Бескиди», 2019. В 2-х ч. Ч. 1. С.29-33.

3. Климчук М. М. Управління фінансуванням енергозбереження на будівельних підприємствах: міжнародний досвід / М. М. Климчук // Бізнес Інформ. – 2016. – №2. – С. 65–70.

4. Климчук М. М. Міжнародний досвід управління фінансуванням проєктів енергозбереження / М.М. Климчук// Міжнародна науково-технічна конференція: «Ефективні технології в будівництві» – Київ. – 2016. – С.80-81.

5. Климчук М. М. Формування регіональної системи енергозбереженням / М. М. Климчук // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції: наук. журнал. – №.19 (5).- Х.: ХНТУ, 2016. – С.17-21.

6. Directive 2012/27/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on energy efficiency, amending Directives 2009/125/EC and 2010/30/EU and repealing Directives 2004/8/EC and 2006/32/EC Text with EEA relevance.- Special edition in Croatian: Chapter 12 Volume 004 P. 202 - 257

*Семко Вадим Леонідович,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права КНУБА*

ВЗАЄМОВПЛИВ ЕПІДЕМІЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИХ ПРОЦЕСІВ: СПРОБА ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Спроби обґрунтування соціально-історичних процесів природними факторами налічують вже декілька століть. Залежність культури та способу життя різних народів від географічного середовища в якому вони мешкають вперше сформулював Монтеस्क'є. Ці його погляди пізніше назвали «вульгарним географічним детермінізмом», проте вони заклали основи майбутньої геополітики. Т. Мальтус стверджував у своїй демографо-економічній теорії про потенційну необмеженість зростання населення, яка має призвести до голоду та інших соціальних потрясінь у випадку, як що не будуть застосовані важелі стримування народжуваності. Пізніше його ідеї вплинули на Ч. Дарвіна та Д. Кейнса. Ч. Дарвін і, незалежно від нього Г. Спенсер, вплинули на розвиток соціал-дарвінізму. Ч. Ломброзо та антропологічна школа права, яку він започаткував разом із соціал-дарвінізмом стали теоретичним підґрунтям для еugenіки – вчення про селекцію стосовно людини з метою покращення її спадкових властивостей та запобігання процесам виродженням у людському генофонді (його лідером став Ф. Гальтон – двоюрідний брат Ч. Дарвіна).

Але сьогодні усі ці теорії та вчення беззастережно відсунути на маргінальну периферію науки. Це відбулося протягом другої половини ХХ ст. в наслідок низки причин, як об'єктивних, так і суб'єктивних. До перших можна віднести перевагу у вищезначених теоріях грубоемпіричних констатацій, і, подекуди відверто емоційної ангажованості над тверезим науковим аналізом, наукову сумнівність методів якими користувались автори і беззаперечне віру у те, що силою людського розуму можна якнайшвидше покращити оточуючий світ. Свою лепту у розквіт популярності подібних ідей протягом ХVІІІ – початку ХХ ст. внесла і загальна атмосфера стрімкого науково-технічного прогресу, і, як здавалось тоді, остаточної перемоги людського розуму і волі над силами природи.

Друга група причин полягає у тому, що теоретичні положення вищевказаних вчень (зокрема євгеніки та геополітики) були застосовані у політичній практиці тоталітарних режимів ХХ ст., передусім німецького фашизму. Утім не варто забувати і про те, що євгенічна теорія була дуже популярною у 1920-30 рр.; у багатьох європейських країнах та США тоді впроваджувались євгенічні закони та програми, а расизм і ксенофобія у різних її проявах отримали «наукову базу» у вигляді подібних теорій. Від тоді і донині концепції, що пояснюють соціально-історичні явища впливом природних факторів полюбляють політичні, головним чином крайнє праві маргінали. Достатньо згадати, як у 1990-ті роки вчителі історії у Татарстані вимагали відмовитись від підручників і вивчати історію лише по працям Л. Гумільова, теорія пасіонарності якого, доречі, й досі сприймається у історичному співтоваристві відверто скептично.

На думку, як представників гуманітарних та суспільних наук, так і багатьох медиків та біологів вплив зовнішнього середовища і патогенних факторів можна досліджувати лише у дуже вузькому діапазоні впливу на здоров'я індивідуумів. Дискурс про вплив біологічної складової середовища, існування людей на спрямованість соціальних процесів, вважається неприпустимим, і навіть, аморальним. Ще недавно російський епідеміолог І. Єлкін безапеляційно стверджував, що «паразити є факторами середовища, які впливають на організм хазяїна нерегулярно і випадково, внаслідок чого вони не можуть впливати на загальні шляхи і напрямки його розвитку». Проте, можливо праві й ті, хто вважає, що «загальновизнана думка і те, що кожен вважає справою давно вирішеною, частіше за все заслуговує дослідження». [3, С. 74]

Епідемії масових інфекційних захворювань впливали і досі впливають на соціальні та економічні процеси в різних країнах. Протягом усієї попередньої історії людства ця загроза особливо масштабно проявляла себе під час різноманітних війн та соціальних катаклізмів. Очевидно, що у минулому, коли причини епідемій, засоби профілактики та лікування захворювань були невідомі, втрати від інфекцій значно перевищували втрати від власне бойових дій. При чому ця закономірність зберігається й досі. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я з 1945 по 1993 р. в усьому світі у війнах та військових конфліктах загинуло 23 млн. осіб. За цей самий період 150 млн. осіб загинуло від малярії, туберкульозу та СПІДу. [3, С. 74, 76.]

Епідемії не лише вирішували результат військових компаній. Протягом усієї історії існування людства масове поширення інфекційних захворювань істотно впливало на хід розвитку цивілізацій і

загальну еволюцію суспільно-історичних процесів, що у загальних рисах зображено в таблиці [3, с. 76]:

Вплив епідемічних факторів на соціально-історичні процеси

Соціально-історичний процес	Епідемічний фактор
Занепад Давньої Греції	Поява тропічної лихоманки у I ст. до н. е.
Падіння Римської імперії	Чума Юстиніана у VI ст.
Кінець епохи Відродження	Поширення сифілісу у XV ст.
Гибель імперії інків	Завезення віспи і корі іспанцями у XVI ст. в Америку
Врятування Французької революції у 1792 р.	Епідемія дизентерії серед об'єднаних військ європейських монархій

З наведених вище прикладів, більшість пов'язана з війнами та більш-менш широким колом соціальних та економічних процесів серед яких епідемічний фактор лише доповнював картину історичних змін. Однак епідемія сифілісу, що охопила наприкінці XV ст. країни Західної Європи є «чистим» прикладом впливу інфекційної хвороби на історичний процес. Джерелом епідемії стала Америка, звідкіля, після початку її колонізації, ця хвороба потрапила до Європи. Епідемія розпочалась в Іспанії і швидко поширилась на Італію, Францію та інші країни. Масштаби і наслідки епідемії були настільки вражаючими, що це призвело до різкої зміни моделі статевої поведінки і норм моралі. Замість терпимого ставлення до вільних статевих контактів епохи Відродження прийшли суворо контрольовані церквою пуританські закони. А це, опосередковано, через посилення обмежувальних заходів та зміцнення інституту сім'ї сприяло становленню централізованих держав та розвитку капіталістичних відносин. Цей соціальний досвід європейської цивілізації згадали декілька століть поспіль у зв'язку із пандемією СНІДу.

Феномен чуми середини XIV ст. визначається сьогодні істориками-демографами як «Велика пандемія» і належить до числа тих ірраціональних, ніби то випадкових явищ, які у певний момент здатні радикально змінити хід історичного процесу. Наслідки пандемії були катастрофічними – загинуло 2/3 населення тодішньої Європи. У регіонах, що безпосередньо виходять де Середземного моря і були пов'язані торгівлею зі Сходом смертність була ще більшою: деякі поселення вимерли повністю. Звертає на себе увагу та обставина, що найбільш згубні наслідки пандемія чуми мала саме в урбанізованих областях Європи і у значно меншій мірі зачепила сільські райони; окремі аграрні місцевості Центральної Європи, відносно ізольовані від зовнішнього світу гірським рельєфом взагалі не постраждали від чуми.

Пандемія Чуми середини XIV ст., на думку багатьох дослідників, поставила Західну Європу перед комплексом вкрай складних проблем соціального, економічного і, природно, політичного порядку, вирішення яких призвело до радикальної трансформації феодального суспільства у капіталістичне, новоєвропейське. Німецький дослідник К. Бергдольт, який є одночасно доктором історії та медицини, вважає безсумнівним те, що пандемія чуми середини XIV ст. «знаменує кінець середньовіччя і початок нового часу». [2, С. 53]

Ця думка здається цілком обґрунтованою. Скорочення чисельності населення Західної Європи на 75% призвело не лише до різкого дефіциту робочої сили, безпрецедентної переоцінки її вартості і її багатократного збільшення, але й к посиленню особистісного, індивідуального початку, встановленню юридичних взаємовідносин між учасниками соціально-економічного процесу, появу раціонального, творчого потенціалу людини. Саме після епідемії виникає зацікавленість у компенсації дефіцитної робочої сили механізмами, технічними вдосконаленнями та прогресивними технологіями. Невипадково, відразу після чуми розпочинається епоха значущих відкриттів та винаходів у техніці, тоді ж виникають нові форми організації господарства на вільній, контрактній основі. Не маючи жодних уявлень про мікробну природу чуми, приписуючи її виникнення то незрозумілим природним «міазмам», то тваринам, то навмисному поширенню з боку певних етнічних або соціальних груп населення, люди емпірично розуміли, що вона здатна поширюватись у просторі. Карантинні заходи та обмеження, що мали певний позитивний ефект сприяли формуванню єдиного адміністративно-законодавчого поля та становленню централізованих держав. Очевидним є те, що саме великі міста, які с початку були воротами, через які чума потрапила в Європу зі Сходу, потім стали основними вогнищами епідемії і зазнали найбільших втрат від неї, після епідемії перетворились на центри соціально-економічного прогресу, поштовх якому дала саме чума, точніше її жахливі наслідки.

У XIX ст. перманентна епідемія туберкульозу, спорадичні спалахи холери та віспи відображали соціальні процеси, що протікали у суспільстві виступаючи у ролі індикаторів умов життя та соціальних прав людей. Віднині статус «хворого» сам по собі ні чого не говорив. Значення мала належність хворого до певних прошарків та класів суспільства, від чого залежав той обсяг лікування та допомоги, який індивід міг отримувати. У поєднанні з соціально-політичними та економічними процесами XIX-XX ст. інфекційні хвороби формували ставлення до здоров'я людини не лише як до абсолютної цінності

(оскільки бути здоровим – вже само по собі краще ніж хворіти), а й як до цінності інструментальної, що забезпечувала людині можливість бути повною мірою включеним до суспільства і активно діяти в усіх його сферах – культурній, економічній та політичній. [1. С. 47 – 62] Передусім на тлі епідемічних захворювань протягом століть формувалось і трансформувалось уявлення про здоров'я і хворобу та їх соціальне значення. Перетворившись на категорії соціального порядку, здоров'я і хвороба виявилися включеними до соціальних зв'язків, що поєднані з роботою. Саме інфекційні захворювання протягом тривалого історичного періоду демонстрували, наскільки суспільство здатне взяти на себе піклування про хворого. Динаміка соціального значення хвороби і здоров'я демонструвала, як трансформувались відносини суспільства та індивіда.

Список використаних джерел та літератури

1. Бовина И. Б., Панова Т. Б. От бубонной чумы до «чумы XX века»: динамика социального значения здоровья и болезни. *Социологический журнал*. 2007. № 4. С. 47 – 62.
2. Еманов А. Г. Великая пандемия середины XIV века как финал средневековой истории. *Вестник Тюменского государственного университета*. 2013. № 2. С. 49 – 55.
3. Сергиев В. П. и др. Воздействие возбудителей инфекционных и паразитарных болезней на развитие культуры и общества. *Журнал для непрерывного медицинского образования врачей. Инфекционные болезни: новости, мнения, обучение*. Т. 7. № 4. 2018. С. 73 – 79.

*Зінов'єва Олена Сергіївна,
кандидат архітектури, доцент,
доцентка кафедри дизайну архітектурного середовища КНУБА*

СТАЛИЙ РОЗВИТОК МІСТА ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ПАНДЕМІЇ

Міста стоять на передовій для вирішення найактуальніших викликів людства, включаючи пандемію, зміну клімату та природні небезпеки. Оскільки наш світ стає все більш міським – близько 75% населення вже живе в містах регіону Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй (ЄЕК ООН) – ці проблеми не можуть бути вирішені лише національними урядами. Міста стали ключовими партнерами для вирішення цих викликів та підтримки зусиль для

досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР) протягом решти десяти років [1].

6 жовтня 2020 року в Женеві, Швейцарія, відбувся міжнародний форум мерів "FORUM OF MAYORS 2020". Зустріч об'єднала керівників міст з Європи, Північної Америки, Центральної Азії та Кавказу для вирішення ключових проблем сучасності. Форум 2020 року був зосереджений на дії "міста за стале майбутнє: посилення готовності та реагування місцевих органів влади на надзвичайні ситуації та вплив катастроф та змін клімату" [2]. Мери з усього регіону ЄЕК ООН на конференції ділилися конкретними діями та інноваційними рішеннями щодо сталості міст, включаючи такі теми: місцеві відповіді на пандемію COVID-19, міські дії з адаптації, пом'якшення та реагування на наслідки зміни клімату, місцеві реакції на природні небезпеки та середньострокові та довгострокові стратегії сталості в містах.

Одним зі спікерів конференції був всесвітньо відомий архітектор Норман Фостер. Він виступив з програмною доповіддю на першому форумі мерів ООН – платформі, на якій мери представили свій досвід боротьби з надзвичайною ситуацією в галузі охорони здоров'я COVID-19 та іншими проблемами, з якими стикаються їх міста. Починаючи цьогорічну сесію комітету з питань розвитку міст, житлового будівництва та землекористування, мери 41 міста, серед яких були Київ, Белград, Глазго, Казань, Мілан, Пітсбург та Рейк'явік, надіслали чітке повідомлення про те, що здорове населення вимагає більш стійких і стійких міст [2].

Норман Фостер, засновник та виконавчий голова Foster + Partners, сказав: «Багато хто сумнівається у впливі пандемії на міста. Були порушені важливі питання щодо їхнього майбутнього, і як архітектор та урбаніст я маю честь мати можливість звернутися до мерів та громадських лідерів з усього світу як частина цієї важливої ініціативи ООН" [2]. За словами Нормана Фостера, міста – це майбутнє нашого суспільства – нашої цивілізації. Світ є міським, але через 30 років у містах буде жити ще 2,5 мільярда людей. Враховуючи темпи урбанізації до цієї пандемії, еквівалент восьми міст розміром з Нью-Йорк щороку виникали по всьому світу [3]. Архітектор віддав шану мерам та їх командам як тим, хто першим відповідає на виклики. Він підкреслив, як з мужністю та передбаченням можна використати силу для зміни міст на благо своїх громадян. Норман Фостер пригадав співпрацю з мером у Барселоні, щоб змусити конкуруючі телекомпанії зайняти одну єдину башту зв'язку, щоб уникнути безладу на горизонті міста. Ще одним із багатьох мерів, з яким він працював, є Майк Блумберг, який стверджує, що міста, корпорації та громадяни можуть досягти успіху в боротьбі з

великою проблемою нашого часу, зокрема зі зміною клімату, оскільки уряди просто занадто повільні та забудькуваті. Звідки в цьому дискурсі беруться пандемії? Чи збирається Covid-19 змінити наші міста? Майстер припустив, що це може здатися зараз, але в широкій дузі історії відповідь – Ні. Замість змін вони просто пришвидшили, прискорили тенденції змін, які були очевидні ще до пандемії. Єдина константа – це зміни, і міста вічно розвиваються, навчаючись одне в одного на різних континентах. Змінені технологіями свого часу та лідерами, котрі бачать їх обійняти. Приклад Лондону - Велика пожежа 1666 р. Створила будівельні норми, які призвели до пожежобезпечного цегляного будівництва. Епідемія холери середини ХІХ століття очистила Темзу від відкритої каналізації і стала початком сучасних санітарних заходів. На її шляху з'явився здоровий вимір громадських парків. Тоді туберкульоз вразив і допоміг зародженню сучасного руху в архітектурі – великі вікна, сонячне світло, тераси, білі та чисті. Але кожен із цих наслідків – протипожежне будівництво, каналізація, зелені парки, модернізм – все одно стався б не лише в Лондоні, а й у містах по всьому світу, бо міста вчать одне в одного - кожна криза прискорювала і збільшувала неминуче [3].

"Історія говорить нам, що майбутнє - це не дистанція на два метри. Остання велика пандемія 1918-20 років забрала більше життів і молодих людей, створила безлюдні центри міст, маски для обличчя, блокування та карантини. Звучить знайомо? Вона також проголосила соціальну та культурну революцію 1920-х років з великими публічними приміщеннями, універмагами, кінотеатрами та стадіонами. Якими після цієї пандемії стануть еквіваленти для нашого майбутнього віку? Що визначає нас? Це мобільність. Мобільність людей, товарів та інформації під час зміни клімату та декарбонізації. Подивіться на деякі тенденції змін у мобільності. Хтось із нами – хтось у дорозі. Сьогодні мери впроваджують тут багато: Очистіть електромобілі – подалі від викопних матеріалів. "Індукційна зарядка в дорозі." ... "Молоді люди менш зацікавлені у власності". Зростання електровелосипедів та скутерів. Автостоянки можуть бути застарілими. Монорельси можуть мати нове майбутнє. Погляньте на деякі тенденції зміни в режимах роботи: Більше роботи вдома або на третьому місці, що може бути електронним. Більше вдячності перевагам та потреби у безпосередньому контакті на традиційному робочому місці, але з набагато більшим акцентом на соціальні простори та здорові екологічні системи. Більше гнучких годин і менше подорожей" [3].

Як відомий фахівець зеленої архітектури Норман Фостер своїми проектами та дослідженнями навів наукові докази, що зелені будівлі з

природною вентиляцією не тільки корисні для вашого здоров'я, а й дозволяють вам працювати краще. Зараз такі види будівель є винятком. Але вони можуть стати основними. Він також має докази того, що зелені насадження в містах – якими б великими вони не були – сприяють здоров'ю та добробуту. Протягом декількох десятиліть він працював із громадськими лідерами в німецькому Дуйсбурзі, щоб довести до зеленого стану та дати поштовх тому, що могло б стати депресивним районом занедбаних промислових підприємств. Архітектор згадав деякі тенденції у галузі промисловості та культури: глобалізація вивела мільярди з бідності, але привела до перерозподілу промислових сил у світі. Отже, на порядку денному кращий баланс місцевого та глобального, і кожне місто може зіграти свою роль. Промисловість більше не стосується димових труб. Міське виробництво є чистим, створює робочі місця та може пожвавити економіку. Заохочення культури у приміщеннях для мистецтв – ще один економічний порятунок. Міське сільське господарство, яке колись стало реальністю у містах минулого, могло би пережити ренесанс у майбутньому – гідропоніка використовує частку дорогоцінної води, сприяючи збільшенню врожаю, щоб доставити свіжішу, дешевшу та смачнішу їжу на порозі міста. Застаріла багатопверхова автостоянка може стати ідеальною міською фермою. Сукупний ефект лише деяких із цих багатьох тенденцій трансформує міські центри та місцеві квартали, роблячи їх тихішими, чистішими, безпечнішими, здоровішими, доброзичливішими, пішохідними, велосипедними та, якщо є можливість, стають більш зеленими. Оскільки для транспортування потрібно менше місця, ми могли бачити збільшене моцнення, громадський простір, алеї дерев, міні-парки, нові тераси з використанням променевої технології, щоб влітку було прохолодніше, взимку – тепліше. Деревина прикрашають, а також поглинають CO² для покращення якості повітря [3].

На думку Нормана Фостера, Covid-19 прискорив більш стійкі та справедливі тенденції. Багато мерів на цьому заході сприйняли змінам і привели своїх громадян із собою – встановивши нові стандарти для всіх. Сусідські округи побачили пожвавлення із позначкою "15-хвилинного міста" – де мешкання, робота, харчування, навчання, та розваги – все це може статися за декілька хвилин ходьби. Це не нове, але пандемія посилила задум й він може бути вдосконалений. Деякі щільні громади не бачили вищих показників зараження, ніж передмістя. Проблема полягає в щільних тісних домашніх господарств, які можуть знаходитись як у містах, так й у передмістях – ця проблема була й до пандемії. Доступне житло залишається проблемою і пов'язана з

проблемою безхатченків. Деякі з цих тенденцій не є новими. Отже, що нового? Ставлення – суспільне ставлення, яке є більш відкритим для змін, ніж будь-коли раніше, і разом з цим новий спектр можливостей для поліпшення якості життя міських жителів, а також сприяння боротьбі зі зміною клімату. Будинки та транспорт між ними становлять 42% викидів парникових газів. Тож щільне, компактне європейське місто, зручне для пішоходів, є взірцем сталості та комунікабельності у порівнянні з розгалуженим автомобілем, що роз'їжджає газовий мегаполіс. Зараз настав час зробити його ще більш компактним та придатним для життя. [3]. Міське планування не повинно бути двовимірним оформленням документів - реальність тривимірна і її слід моделювати відповідно. Громадські простори – це відкриті кімнати. Культура, чиста промисловість, відпочинок, комерція, покупки та житло – все це може існувати поруч, але це потребує змін у ставленні до зонування. Якщо ринок не в змозі вирішити питання рівності з правильним видом доступного житла, то, як й у минулому, це може бути громадською ініціативою. В часи навчання Нормана Фостера в університеті, деякі найвидатніші державні будинки замовляли міські органи влади. Для того, щоб зробити міста самоокупними, бар'єри між різними групами інтересів та професіями повинні бути послаблені цілісним підходом. Очевидний приклад, коли ті, хто займається відходами, працюють з енергетичним сектором, щоб перетворити відходи на енергію, але існує безліч інших прикладів такої взаємодії [3].

"Пандемія – трагічна подія для багатьох людей,... і на даний момент вірус продовжується. Але відступаючи назад, я впевнений, що міста докажуть свою стійкість і привабливість - як наслідок, вони повернуться сильніше і краще. Ми всі вдячні за невтомні зусилля та керівництво, яких ви, мери та громадські лідери досягаєте у ці важкі часи та зазираєте у світле майбутнє." [3]

З огляду на це бачення, мери регіону ЄЕК ООН, підписали декларацію, в якій прагнуть посилення стійкості наших міст; вживання амбітних кліматичних дій; прискорення переходу до сталої енергетики; забезпечення сталості міського транспорту; забезпечення доступним житлом, створення міст більш справедливими та всеохоплюючими; перетворення цих прагнень в реальність [2].

Список використаних джерел та літератури

1. The United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Електронний ресурс]. URL: <http://www.unece.org/info/ece-homepage.html> (дата звернення 10.11.2020).

2. Forum of Mayors 2020 [Електронний ресурс]. URL: <https://forumofmayors.unece.org/> (дата звернення 25.10.2020).

3. Norman Foster addresses the first United Nations Forum of Mayors in Geneva [Електронний ресурс]. URL: <https://www.fosterandpartners.com/news/archive/2020/10/norman-foster-addresses-the-first-united-nations-forum-of-mayors-in-geneva/> (дата звернення 25.10.2020).

*Іваницька Ірина Іванівна,
аспірантка кафедри містобудування,
Войко Наталія Юріївна,
кандидат архітектури, доцентка кафедри містобудування,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

СУЧАСНІ ЕКОПОСЕЛЕННЯ – РЕАЛЬНА АЛЬТЕРНАТИВА УРБАНІЗАЦІЇ

Актуальність теми доповіді. Великі міста та мегаполіси завжди були ядром національної економіки, адже ці поселення є центрами міграційної привабливості і джерелом економічної, фінансової та інтелектуальної активності, але з кожним роком вони все більше вичерпують свій потенціал, умови життя населення в них погіршуються. Загазованість повітря, щільність населення, затори на дорогах, проблеми утилізації сміття, деградовані ґрунти, дефіцит питної води – все це не повний перелік екологічних проблем великих міст та мегаполісів, що знижують якість життя та впливають на здоров'я людини. Науковці вважають, що глобальні проблеми в найближчі роки стануть настільки гострими, що ми будемо вимушені звернути на них увагу. На їх думку, вирішення цих проблем, можливо шляхом взяття під контроль і зниження рівня негативних факторів, або ж шляхом зміни форм розселення.

На початку нового тисячоліття стало зрозуміло, що альтернативним видом розселення можуть бути екопоселення. Вони являють собою зародження моделі нової культури, нового способу життєдіяльності, нової якості життя. Формування ідеї екологічного способу життя, який базується на використанні інноваційних технологій, альтернативних джерел енергії, екологічного будівництва, ресурсозбереженні спрямовано на задоволення сучасних потреб людини жити на екологічно чистих територіях в природному оточенні. До цього також, все активніше, підштовхує глобальна інформатизація: багато професій дозволяють працювати віддалено, банківські послуги

комп'ютеризовані, культурне життя стає все більше пов'язане з інтернетом, а освіта - дистанційною. Окрім цього, щільність міського розселення й спосіб життя сприяє швидкому поширенню вірусних інфекцій. Жити в місті, особливо великому, стало набагато дорожче. Таким чином, людина, яка проживає за містом має досить широкий спектр можливостей, які не поступаються великому місту, є економічно більш привабливі, а умови існування безпечними.

Важливе наукове значення щодо дослідження розвитку екопоселень мали роботи Р. Гілмана, Р. Джексона, Д.Л. Крістіана, Дж. Доусона, К. Свенссона, М. Тисячнюка, І.П. Кулясова, А. А. Кулясова, А.П. Хомякова, І.А. Немцева, А.Н. Метьюлкіна, О.І. Гармаша, С.О. Гоманової, у яких розглянуто теоретичний і практичний досвід їх формування.

Мета (ідея) доповіді. Аналізуючи досвід формування екопоселень в Україні та за кордоном, спостерігається тенденція появи їх різноманітних типів та збільшення кількості. В зв'язку з цим, необхідно систематизувати поняття екопоселення та напрямки їх розвитку.

Основні результати дослідження. Глобальний рух екопоселень (Global ecovillage movement) бере свій початок з кінця 60-х - початку 70-х років ХХ ст., коли групи людей переселялись ближче до природи. Цей рух відомий як «повернення до землі» («back-to-the-land»). Але намірів злитись з природою виявилось замало, із-за відсутності економічної, правової, соціальної бази, чіткого розуміння концепції більшість із ранніх експериментів виявились невдалими. В 1994 році була створена структура – Глобальна мережа екопоселень (Global Ecovillage Network, GEN), місія якої полягає у впровадженні інновацій, пропаганді глобального партнерства з екопоселеннями й всіма, хто прихильний до стійкого розвитку [7].

Екологічні поселення варто розглядати як соціальну екологічну практику, спрямовану на зміну способу життя людини з метою поліпшення якості навколишнього середовища, встановлення гармонійних відносин з природою, з самим собою і соціальним оточенням [5]. Враховуючи різноманітність видів екопоселень, на сьогоднішній день не існує єдиного визначення цього поняття.

Екопоселення – термін, який за визначенням Р. Джексона: «Стійке співтовариство (поселення), розвивається гармонійно в усіх сферах життя - культурній, екологічній та духовній» [1], тобто об'єднуючими для поселенців екопоселення є екологічні, соціальні й духовні цінності. Як свідчить практичний досвід, для успішного розвитку вони повинні взаємодіяти та інтегруватись в оточуюче середовище, а не бути замкнутими.

GEN (Global Ecovillage Network) дає визначення, що екопоселення – це міські або сільські співтовариства, що прагнуть інтегрувати різні аспекти екологічного проектування, будівництва, «зеленого» виробництва, пермакультури, альтернативних видів енергії та ін. Екопоселення є прикладом ефективного способу боротьби з деградацією соціальної, екологічної та духовної сфер.

Авторитетним вважається визначення, дане Робертом К. Гілманом, який є фахівцем з питань стійкого розвитку. За його словами екопоселення - повноцінне поселення, в якому людська діяльність нешкідливо інтегрована в природний світ таким чином, щоб сприяти здоровому розвитку суспільства при збереженні навколишнього середовища, причому не тільки для сьогодення, але й для майбутніх поколінь [6].

Аналізуючи практичний досвід розвитку екопоселень, можна визначити типологію відносно їх функцій:

- Екопоселення споживчої спрямованості. До них відносяться:
 - фермерські, агропромислові поселення. Жителями рухає ідея самостійного забезпечення органічними продуктами харчування. Прикладами таких поселень є: Тисячолісник EcoVillage (Канада), Сім'я Конохана (Японія), Росичі (Україна);
 - приміські «спальні» екопоселення. Жителі таких поселень в більшості своїй працюють в місті. Проблема таких поселень - щоденні поїздки в місто. Приклад: Dyssekilde (Данія);
 - приміські фешенебельні поселення, як правило, розташовані в привабливих природних умовах (берег річки, озера, ліс, гарні краєвиди). Приклад: Future Thinkers Smart Village (Канада);
 - екопоселення для «відпочинку на природі». Популярні серед туристів. Тут можна покататись на конях, відвідати екоферму, купити органічні продукти харчування, відвідати розважальні заходи. Наприклад: ЯсноПоле, O2 Dom (Росія), Місто Сонця (Латвія).
- Екопоселення ресурсо-енергоєфективної спрямованості. Це теж екопоселення споживчої спрямованості. Відмінністю від попереднього типу є те, що жителі таких поселень стурбовані ресурсним та енергетичним навантаженням на природу. Ідея таких поселень полягає в тому, щоб знизити навантаження на природу за рахунок оптимізації ресурсо- та енергоємності будівель, сучасних технологій будівництва і виробництва необхідних матеріалів і виробів, та забезпечення ефективної утилізації. Прикладом такого поселення є Лас-Гавіотас (Колумбія);
- Екопоселення «духовної» спрямованості. Базуються на культивуванні будь-якої соціальної, або релігійної ідеї. Наприклад, ідея

родових маєтків, таких як: Eco Truly (Перу), Кедри України, Люблій (Україна);

• Екопоселення ресурсовідтворюючої спрямованості. Поселення «позитивного екосліду». Населення таких поселень намагається компенсувати отримане від природи. Увага акцентується на цінності ґрунтових біоценозів, організації простору, пермакультури, ефективному використанню води та ґрунтів, облаштуванні доріг, утилізації сміття, тощо [3]. **Наприклад:** екопоселення Мадагаскар (Мадагаскар), Тамера (Португалія), Сенегал (Сенегал), Фіндхорн (Шотландія), **Зелені Кручі (Україна).**

Висновки. Переважна більшість сучасних екопоселень за кордоном спрямована на поліпшення якості життя людини в умовах стійкого ресурсовідновлення оточуючого середовища.

Сучасний досвід формування екопоселень в Україні більше нагадує данину популярному напрямку, ніж науковий комплексний підхід до вирішення даної проблеми. Єдина ознака екологічності цих поселень – це їх розміщення поблизу природних ландшафтів. Цей підхід споживацький, шлях в нікуди. Будівництво та життєдіяльність таких поселень таїть в собі загрозу деградації природних, часто заповідних територій.

Таким чином, основним завданням формування екопоселень на даний час, є їх органічне включення в хід природних процесів даної території та ресурсовідтворення [2].

Список використаних джерел

1. Jackson R., J.T. 2000. We ARE Doing It: Building and Ecovillage Future. San Francisco, CA: Robert D. Reed Publishers.
2. Бондаренко О.И. Принципы интеграции экопоселений в систему сельского расселения / О.И. Бондаренко, Н.В. Савицкий, Е.Б. Бендерский, М.Ю. Руднева // Строительство, материаловедение, машиностроение. – 2013. – С. 76-86.
3. Чунтонов В. С. Экопоселение - новая форма расселения. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sib-ecodom.ru/ekoposelenie-novaya-forma-rasseleniya.html>.
4. Черников А.А., Лопатин А.А. Экопоселения как элемент устойчивого развития социально-экономической базы градостроительной системы региона/ А.А. Черников, А.А. Лопатин//Урбанистика и развитие региона. – 2016 – С. 129 – 132.
5. Полюшкевич А. В. Экопоселения как перспектива развития общества/ А.В. Полюшкевич // Социальная консолидация и социальное

воспроизводство современного российского общества: ресурсы, проблемы, и перспективы. – 2019. – С. 202 – 213.

6. Zeybek O., Arslan M. Ecovillages: The Place Where Ecotourism Turns Into Educational Tourism/ O. Zeybek, M. Arslan// Marine Coastal Development Sustainability. – 2010. – С. 226 – 234.

7. Экопоселения как форма внутренней эмиграции: мотивация и перспективы распространения: комплексный аналитический отчет по результатам исследования [Электронный ресурс] // Исследовательская группа ЦИРКОН, раздел «Социология социальной сферы и гражданского общества». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL:http://www.zircon.ru/upload/iblock/841/Jekoposelenija_otchet_ZIRCON_2012.pdf (датаобращения–01.04.2014).

*Булах Ирина Валерійвна,
кандидат архітектури, доцент,
доцентка кафедри дизайну архітектурного середовища КНУБА*

ПЕРСПЕКТИВИ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ МІСТОБУДІВНОЇ СИСТЕМИ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Сьогодні в Україні відбулися перші позитивні зміни на рівні організації містобудівної мережі закладів первинного рівня медичного обслуговування, зокрема усунений розподіл за віковим призначенням пацієнтів у колишніх поліклініках та здійснена їх трансформація у центри первинної медико-санітарної допомоги, які працюють на засадах сімейної медицини [1-5]. Цей важливий реорганізаційний крок дозволив збільшити кількість місць для отримання амбулаторного терапевтичного лікування на підґрунті існуючого матеріально-технічного фонду, а також створив підґрунтя для лікування пацієнтів у межах родинного обслуговування. Однак ця зміна сприяла поліпшенню умов доступності до закладів первинного рівня медичного обслуговування у сформованому міському середовищі, залишаючи відкритим питання у нових міських районах з активним висотним житловим будівництвом [6-8].

В цьому сенсі висувається пропозиція щодо інтеграції кабінетів лікарів сімейної практики та медичних центрів у вбудовано-прибудований спосіб до житлових комплексів або реадаптація існуючих побутових будівель (їх частин), які втратили актуальність власної

(початкової) функції. Найменшою одиницею закладів первинної медичної ланки пропонується кабінет сімейного лікаря, який отримує властивості мобільного та компактного розміщення у структурі багатоквартирних висотних комплексів житлового призначення. У структурі висотного комплексу лікувальні кабінети доцільно влаштовувати на 1 поверсі; у випадку розміщення нежитлових приміщень вище 1 поверху – організацію кабінету сімейного лікаря рекомендується не вище 3 поверху. Практична реалізація запропонованого підходу до збільшення кількості закладів первинної ланки у містобудівному середовищі найкрупніших, крупних та великих міст України залежить від подальшої автономізації діяльності лікувальних закладів, взаємодії державних, комунальних та приватних лікувальних структур, ефективності їх партнерства [9-12].

Проблему розміщення медичних закладів містобудівної мережі вторинного рівня медичного обслуговування в ущільненому міському середовищі з мало- та середньоповерховою забудовою, характерною для історичних зон старих міст, рекомендується вирішувати шляхом блокування будівель. В цьому випадку об'ємно-просторове архітектурне рішення медичного центру може підкорюватись архітектурному контексту або виступати як протиставлення. Питання перспективи розвитку містобудівної мережі медичних закладів вторинної ланки також пов'язані із інтеграцією блоків, відділень або їх частин, призначених для забезпечення лікувального процесу дітей у типологічні структури лікарень вторинної медичної допомоги.

Першочерговими кроками формування містобудівної госпітальної мережі вторинної ланки рекомендуються наступні: пріоритет в організації опорних багатопрофільних лікарень інтенсивного лікування без розподілу за віковими категоріями; розвиток дорожньо-транспортної інфраструктури для відповідності фактичних витрат часу до подолання відстані; усунення дублювання функцій лікарень в межах однієї території розміщення; збільшення радіусів та кількості населення, що обслуговується; оптимізація кількості ліжкового фонду шляхом введення нових форм госпіталізації (денний стаціонар, «лікарня на дому», надання діагностичної та амбулаторної допомоги); скорочення термінів госпіталізації («хірургія одного дня»); використання зовнішніх постачальників немедичних послуг («аутсорсинг»): мережеві лабораторно-діагностичні центри, послуги прання, інформаційних технологій, харчування, прибирання, транспортування тощо; концентрація високотехнологічної діяльності у лікарняних комплексах (університетських лікарнях та опорних багатопрофільних лікарнях інтенсивного лікування) з одночасним скороченням низько-

технологічних та матеріально-застарілих лікарень; кластерна взаємодія лікарень (кооперацій); інтеграція в лікарні готелів для пацієнтів; формування мережі лікарень планового, відновлювального, медико-соціального та паліативного профілів.

Сьогодні в Україні функціонує близько 90 державних дитячих лікарень, зокрема 17 з них розташовані у Києві, 10 – у Харкові, 7 – в Одесі тощо. Комплексна ситуація в нашій державі потребує скорочення цієї кількості з одночасним підвищенням якості (лікувальної, кадрової, матеріально-технічної, архітектурної тощо). Важливим аспектом організації спеціалізованих дитячих лікарень виступає потреба у ліквідації територіальних меж у обслуговуванні дітей, концентрації фахівців з певного високоспеціалізованого лікувального профілю (онкологічного, кардіологічного, нефрологічного тощо) в одному лікарняному закладі, що дозволить отримувати надсучасне лікування українських дітей на території нашої держави. На цій основі надані рекомендації щодо скорочення кількості дитячих лікарень та їх включення до складу містобудівної мережі закладів третинного рівня медичного обслуговування: у м. Києві запропоновано розміщення 13 лікарень для дітей, які призначені виконувати свої функції на республіканському (за певним лікувальним профілем) та обласному (у межах госпітального кластеру) рівні; у складі Харківського госпітального кластеру доцільно залишити 3 дитячих лікарні третинної медичної ланки, з яких 2 повинні знаходитись у м. Харкові; в Одеському госпітальному кластері слід організувати роботу 3 спеціалізованих дитячих лікарень третинного рівня. У дитячих лікарнях потрібно створити умови для комфортного перебування під час стаціонарного лікування дитини з одним із батьків (супроводжуючою дорослою людиною), для цього на планувальному рівні необхідно реорганізувати палатні відділення, зменшуючи нормативну кількість людей для одночасного лікування в одному приміщенні (влаштування двомісних палат із санвузлом).

Якщо міркувати про більш віддалені перспективи територіально-просторового розвитку містобудівної системи закладів охорони здоров'я України, то був підготовлений відповідний прогностичний сценарій, який заснований на трьох взаємодоповнюючих інформаційних джерелах про минуле, сьогодення та майбутнє: пропозиція структури містобудівної системи закладів охорони здоров'я, її складових мереж та перспективних типів лікувальних закладів; ретроспективний аналіз та закономірності розвитку містобудівної системи лікувальних закладів у провідних країнах світу, які свідчать про загальний напрямок екстраполяції; прогностична кількість населення України (оптимістичний,

оптимальний та песимістичний варіанти), яка отримана шляхом багаторічних статистичних досліджень. Внаслідок були отримані результати моделювання, які демонструють імовірні прогностичні динамічні сценарії розвитку містобудівної системи закладів охорони здоров'я на загальнодержавному рівні містобудівної мережі закладів первинного медичного обслуговування та об'єднаної госпітальної мережі. Модельні сценарії містять часові перспекції прогнозу на 2030, 2040, 2050, 2060 та 2100 рр. Розглянуті імовірні нелінійні відхилення, характерні для часово-просторового розвитку відкритої системи та низка внутрішніх та зовнішніх вірогідних точок біфуркацій системи.

Список використаних джерел та літератури

1. Лехан В. М., 2010. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: український вимір. *Новини медицини і фармації*. № 5(311). С. 7-18.

2. Пашинцева Т., 2007. Архитектура медицинских учреждений: от поликлиник до специализированных центров. *Архитектурный Вестник*. № 5 (98). С. 14-17.

3. Evans D.B., Etienne C., 2010. Health systems financing and the path to universal coverage. *Bulletin of the World Health Organization*. Vol. 88(6). Pp. 402–403.

4. Ostrom E., 2011. Background on the institutional analysis and development framework. *Policy Studies Journal*. Vol. 39(1). Pp. 7-27.

5. Johnsen J., Roth J., 2006. Health System in Transition: Norway. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe on health of the European Observatory on Health system and Policies. Vol. 1(8). Pp. 187.

6. Atun R., Richardson E., Shishkin S., 2008. Moldova: Health system review. *Health Systems in Transition*. Vol. 10(5). Pp. 1-138.

7. Bulakh I. V., 2019. Common Features of Architectural Design of the Medical Purpose Building. *Science & Technique*. Vol. 18(4). Pp. 311-318. DOI:10.21122/2227-1031-2019-18-4-311-318

<https://sat.bntu.by/jour/article/view/1990>

8. Bulakh I.V., 2019. Artistic and Aesthetic Formation and Evolution of Architectural and Urban Planning Space. *Science and Innovation*. Vol. 15(5(5)). Pp. 57-66. DOI: 10.15407/scine15.05.057 <http://scinn-eng.org.ua/archive/15%285%29/15%285%2904>

9. Kovalska G., Merylova I., I. Bulakh I., 2019. Urban improvement of comprehensive schools and out of school educational establishments in Ukraine. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*. Vol. 8(12). Pp. 1765-1770. DOI: 10.35940/ijitee.L3229.1081219. <https://www.ijitee.org/wp-content/uploads/papers/v8i12/L32291081219.pdf>

10. Bulakh I., Kozakova L., Didichenko M., 2019. The innovative trends in architecture and urban planning of health care institutions. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*. Vol. 9(1). Pp. 317-323. DOI: 10.35940/ijitee.A4111.119119. <https://www.ijitee.org/wp-content/uploads/papers/v9i1/A4111119119.pdf>

11. Bulakh I. V., 2020. Urban Planning Organization and Development of Children's Medical Institutions in Ukraine. *Journal of Regional and City Planning*. Vol. 31(1). Pp. 82-96. DOI: 10.5614/jpwk.2020.31.1.6 <http://journals.itb.ac.id/index.php/jpwk/article/view/12929/4655>

12. Bulakh I., Chala O., Divak V., 2020. Dynamics of Architectural and Urban Planning Hospital Systems Evolution. *Civil Engineering and Architecture*. Vol. 8(4). Pp. 586-598. DOI: 10.13189/cea.2020.080423 <http://www.hrpub.org/download/20200730/CEA23-14816300.pdf>.

*Апостолова-Сосса Любов Олександрівна, к.т.н., доц.,
Киричков Нікіта Юрійович, бакалавр міського будівництва та
господарства,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

МІСТОБУДІВНІ ПІДХОДИ ДЛЯ АДАПТАЦІЇ ДО КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН У МІСТАХ УКРАЇНИ

Питання зміну клімату з кожним роком турбує людей все більше і більше. Середній показник температури за останні чверть століття зріс на 0,74 °C. Збільшення інтенсивності викидів парникових газів призводить до глобального потепління. Найбільше викидів парникових газів у світі спричиняє енергетика, спалювання викопних видів палива, промисловість та транспорт.

На території України одним з найпоширеніших метеорологічних явищ, які мають значну інтенсивність, завдають економічних збитків, призводять до людських жертв, являються дуже сильні дощі. Адже саме сильні дощі затоплюють значні території сільськогосподарських угідь, житлові та виробничі приміщення, змінюють ландшафт, призводять до зупинки транспортних зв'язків тощо. Так від середини 80-х років минулого століття було зафіксовано 1355 випадків сильних дощів, що являє собою 44% від усіх випадків метеорологічних явищ, що були на території України в цей період.

Сильним дощем вважається випадання 30 мм і більше за 12 годин. І найпоширенішим цим явищем з найбільшою повторюваністю припадає саме на літню пору року, де випадає близько 61% опадів за рік [5].

Як зазначено у [5], великі міста характеризуються певним мікрокліматичними особливостями, а на додачу мають чинники, які лише посилюють вразливість до зміни клімату, а саме:

- концентрація у містах значної кількості населення;
- особливості локального мікроклімату (наявність острову тепла, спричинений глобальним зростанням температури повітря);
- зміна переважних підсильних поверхонь міста (заміна природних поверхонь, що гарно вбирають воду на штучні водонепроникні);
- висотна забудова;
- наявність мережі міського транспорту та інфраструктури, що може зазнати збитків від негативного впливу прояву кліматичної зміни та викликати суттєвий дискомфорт для населення міста [5, с.8-9].

Зі сторони містобудівної діяльності та архітектури запобігти глобальним наслідкам кліматичних змін та адаптувати місто можливо завдяки наступним заходам:

- використовувати для влаштування тротуарів та стоянок автомобілів матеріали, що піддаються меншому нагріванню;
- створювати якомога більшу кількість зелених зон у містах;
- відкривати воду та водні об'єкти: будувати фонтани, створювати ставки, відновлювати та належно доглядати за природними водоймами;
- використовувати зелені дахи та стіни для зниження нагрівання будівель;
- передбачати генпланом міста розширення зелених зон [5, с.22-23, 31].

Зелені коридори в містах являють собою систему зелених насаджень у структурі елементів природного комплексу міста та створюють безперервний зв'язок між парками, скверами, рекреаційними зонами за допомогою зв'язків у вигляді бульварів, озелененням вздовж доріг, вулиць та в житлових мікрорайонах.

Основними задачами зелених коридорів є вирішення низки проблем, які виникають в містах у зв'язку із зміною клімату:

- сформувати безперервну зелену систему міста як невід'ємну складову екологічну мережу міста;
- знизити рівень атмосферного та шумового забруднення;
- розвивати та поліпшувати зовнішній вигляд вулиць та місць загального користування [6, с.86].

Міста Китаю, які вже протягом тривалого часу потерпають від наслідків сильних дощових опадів, мають успішний досвід у врегулюванні наслідків повеней. Цю ж ідею перейняла німецька столиця після масштабних наслідків злив в липні 2017 року, коли впродовж доби випала чотиримісячна норма. Цей проєкт відомий під назвою “Місто-губка”.

Основні питання, які намагається вирішити ідея “Місто-губка”:

- зменшення економічних збитків, які завдаються внаслідок повеней;
- поліпшення умов життя у містах;
- модернізація інфраструктури та створення нових інженерних технологій [1].

В більшості випадків дощові опади у містах потрапляють у зливну каналізацію, і лише деяка частина має прямий контакт з поверхнею, яка інфільтрується в глибші шари земної поверхні, що знижує ризики підтоплення. Середня температура в містах зазвичай на декілька градусів вища, ніж за їх межами, а під палкими сонячними променями асфальтне покриття та бетонні конструкції нагріваються ще більше, що призводить до низки дискомфортних умов, частина з яких є зміна напрямків дощових хмар, висушуванням водоєм та підземних річок у містах.

У той час проєкт “Місто-губка” пропонує накопичувати дощові опади в містах або одразу пропускати у нижчі шари земної поверхні, що дозволить уникати підтоплення. Тобто, ідея проєкту передбачає збільшення площі зелених зон, влаштування озелених дахів, фасадів, які поглинатимуть воду. Окрім цього також до методів входить:

- влаштування проникаючого покриття;
- організація дощових садів, що представляють собою конструкції глибокого закладання, зроблених з високопроникних та багатих на поживні мінерали ґрунтів;
- влаштування дренажних систем;
- пониження рельєфу. Наприклад, дитячі та спортивні майданчики можуть використовуватися як місця накопичення дощової води.

Накопичену воду використовувати для поливу та охолодження міст у спеку таким чином, як це відбувається у природному середовищі, де дощова вода поглинається ґрунтом та рослинами, і та частина, яка випаровується, охолоджує повітря.

Одним зі способів накопичування дощових опадів, які використовуються в Німеччині, це закладання вздовж доріжок та шляхів

стійкі дренажні системи. Накопичену воду вбирають рослини, які в посушливий період охолоджують та зволожують міське середовище.

Також ще одним з позитивних наслідків даного проєкту є можливість створення середовища для життя та розмноження багатьох видів, що, в свою чергу, буде виступати своєрідним захисником від шкідників міста та санітаром міського середовища.

Невід’ємною частиною проєкту “Місто-губка” є використання зелених дахів та вертикального озеленення, що також утримують дощові опади, зменшують навантаження на каналізацію та охолоджуються повітря у спекотну пору року, що зменшують ефект “теплового острова”.

За даними міського дослідника Phillipp Gartner, місто Київ посідає перше місце у рейтингу “Найзеленіших міст Європи з населенням понад 2 мільйони” за кількість живої рослинності. Поєднавши дану інформацію з успішними підтвердженнями результатів концепції “Місто-губка”, можна припустити, що у Києва є всі шанси зменшити кількість затоплень, які все частіше трапляються у місті, знизити температуру та її наслідки у спекотну пору року, утворити стійку екомережу, зменшити навантаження на міську каналізацію та витрати на її обслуговування.

На прикладі Лук’янівської площі можна втілити в житті ідеї зеленого коридору та концепції “Місто-губка”.

Враховуючи місце розташування Лук’янівської площі (рис.1), можна зробити припущення, що саме через неї можуть проходити зелені маршрути, які сполучатимуть зелені схили правого берега Дніпра з парком “Нивки”, парком Київського політехнічного інституту, а далі поєднуючи зелені зони у західному та південно-західному напрямку. Окрім влаштування туристичних маршрутів, дані напрямки співпадають з переважаючими вітрами, які є в Києві. З цього можна зробити висновок, що зелені коридори сприятимуть проникненню вітрових потоків вглиб міста. За рахунок вітрів, які відіграватимуть роль кондиціонера, в спекотну пору року температура в місті буде зменшуватися, що матиме ряд позитивних наслідків.

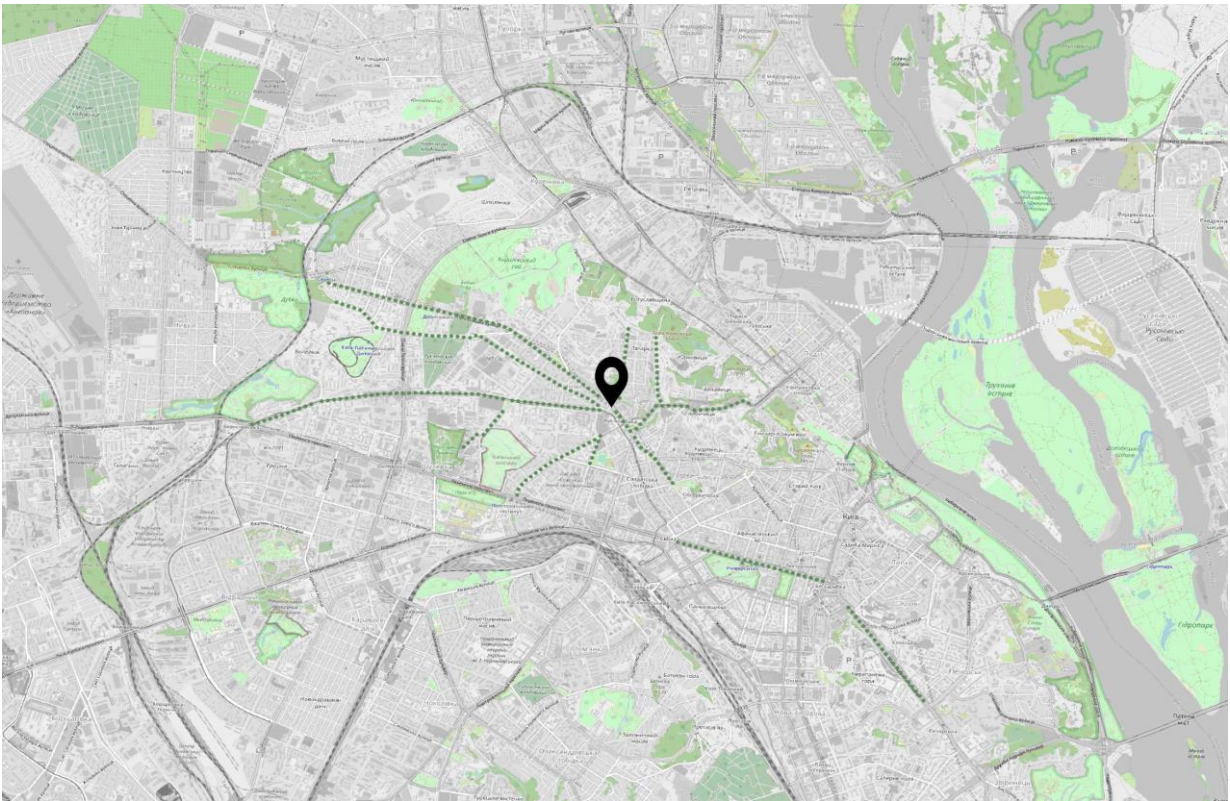

Рис.1. Розташування Лук'янівської площі в системі зелених зон міста Києва.

Підтоплення Лук'янівської площі неодноразово згадується в новинах та завдає значних матеріальних збитків місту, підприємцям та створює дискомфортні умови користувачам площі.

Дана проблема пов'язана з:

- великою кількістю твердого покриття (близько 93%), яке не пропускає дощові опади, а направляє в дощову каналізацію;
- несправністю дощової каналізації;
- під площею захований в колектор струмок Скоморох, який спускається вздовж вулиці Білоруської та прямує у бік площі Перемоги.

Враховуючи, що реконструкція Лук'янівської площі входить в активне обговорення проєкту, то можна запропонувати низку пропозицій для врегулювання ситуації з підтопленням даної території, користуючись успішними реалізованими прикладами міст Німеччини та Китаю, а саме:

- влаштувати покриття, що є проникаючим;
- передбачити розширення зелених зон, які перехоплюватимуть дощові потоки;
- влаштувати мультифункціональні резервуари для дощової води, що у повсякденному житті використовуватиметься як частина громадського простору, а в період дощів - накопичувач дощової води;

- частково відкрити колектор струмка Скоморох, що окрім естетичної привабливості території, дасть можливість дощовим потокам одразу потрапляти у русло струмка, освіжить площу та знизить температуру;

- влаштувати озеленений дах новобудов, які ще будуються навколо площі, а саме: бізнес центр за адресою вулиця Юрія Ілленка 2/10 та торгово-розважального комплексу за адресою вулиця Дегтярівська 7.

Список використаних джерел та літератури

1. Zevenbergen, C.; Fu, D.; Pathirana, A. Transitioning to Sponge Cities: Challenges and Opportunities to Address Urban Water Problems in China. *Water* 2018, *10*, 1230

2. Tessa Forde. Satellite Images Ranks Europe's Greenest (and Not so Green) Cities // Електронний журнал “Archdaily”. URL: <https://www.archdaily.com/883707/satellite-images-ranks-europes-greenest-and-not-so-green-cities>.

3. “Місто-губка”// Електронний журнал “Зелений город”. URL: <https://green-city.su/gorod-gubka/>.

4. Калмиков О. “Аномальне літо-2020: то повінь, то засуха. Вчені обіцяють планеті новий рекорд потепління”// Електронний журнал “BBC Україна”. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53874040>.

5. Шевченко О. Оцінка вразливості до зміни клімату: Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ucn.org.ua/wp-content/uploads/2014/07/ukraine_cc_vulnerability.pdf.

6. Кустовська О.В. Оцінка концепції комплексного озеленення міських населених пунктів: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Zp_2016_3_15.pdf.

*Осипенко Катерина Валеріївна,
асистентка кафедри міського господарства КНУБА,
Тарабанова Юлія Сергіївна, студентка КНУБА,
Андрющенко Ілона Миколаївна, студентка КНУБА,
Кузьмішина Раїса Сергіївна, студентка КНУБА*

ТРИПТИХ. ДИНАМІКА ІНДЕКСУ СТАНУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ ЯК ІНДИКАТОРА ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАЛОСТІ

Частина 1

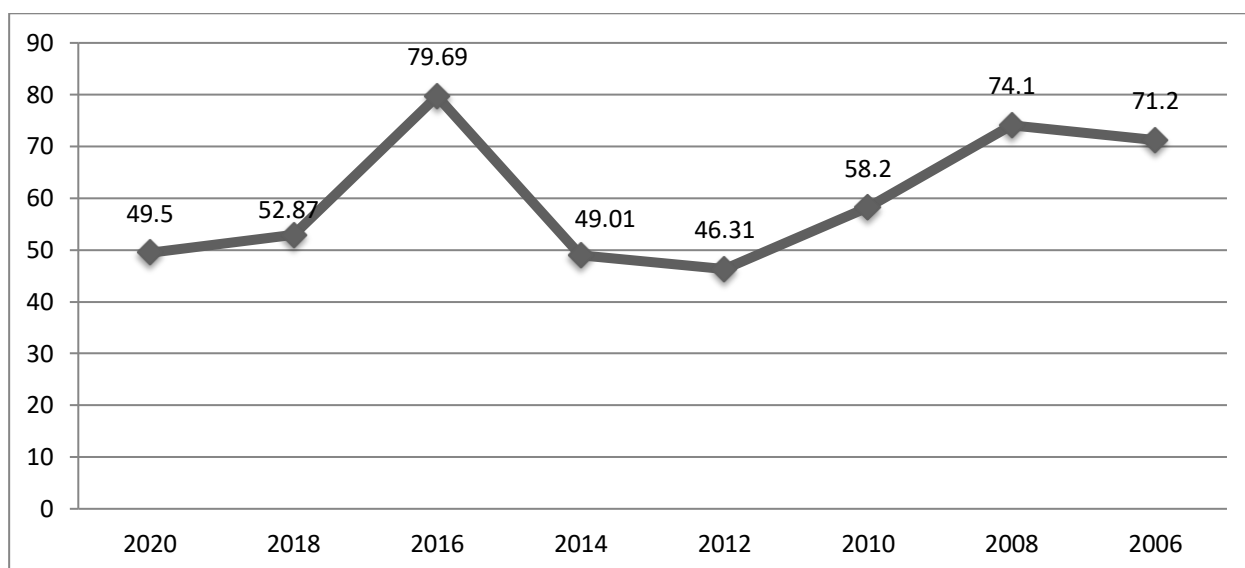
Динаміка ІСНС України на прикладі категорій: якості повітря, вода та санітарія, забруднення важкими металами (Осипенко К.В., Андрющенко І.М.)

Збільшення інтенсивності процесів природокористування за сучасної, четвертої, науково-технічної революції призводить до різкого погіршення стану навколишнього середовища як в окремих ландшафтах, так й у масштабах планети в цілому. Під час розв'язання проблем, пов'язаних із природокористуванням, доводиться враховувати неможливість повного запобігання як нині, так й у майбутньому шкідливому антропогенному впливу на природне середовище, навіть за умови постійного вдосконалення виробництва й інших сфер людської діяльності.

Необхідність пошуку шляхів розв'язання глобальних проблем людства обумовила концентрацію зусиль світової спільноти на вирішенні питань сталого розвитку. Основними екологічними проблемами, які постали нині перед людством, вважаємо: зменшення кількості природних ресурсів для гідного існування людства та погіршення якості довкілля.

Центр екологічного права і політики Єльського університету спільно з Центром міжнародної інформаційної мережі наук про Землю Колумбійського університету та Всесвітнім економічним форумом проводять глобальний аналіз екологічної ефективності країн під назвою Environmental Performance Index або ЕРІ. Результати цих досліджень оприлюднюються раз на два роки. Досліджується 180 країн світу за 32 показниками в 11 категоріях. Індекс дозволяє зрозуміти стан навколишнього середовища, здоров'я населення, державну екологічну політику, а також зрозуміти, які зміни відбулися у навколишньому середовищі та стан екології у різних державах. Його розраховують з 2006 р. і використовують для розрахунку Індексу людського потенціалу в рамках Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй.

Мал.1. Інтегральні показники України за період 2006 – 2020 років

* Складено авторами за допомогою вибіркового даних по Україні про ІСНС з доповідей Єльського центру екологічного права та політики за період з 2006 по 2020 роки

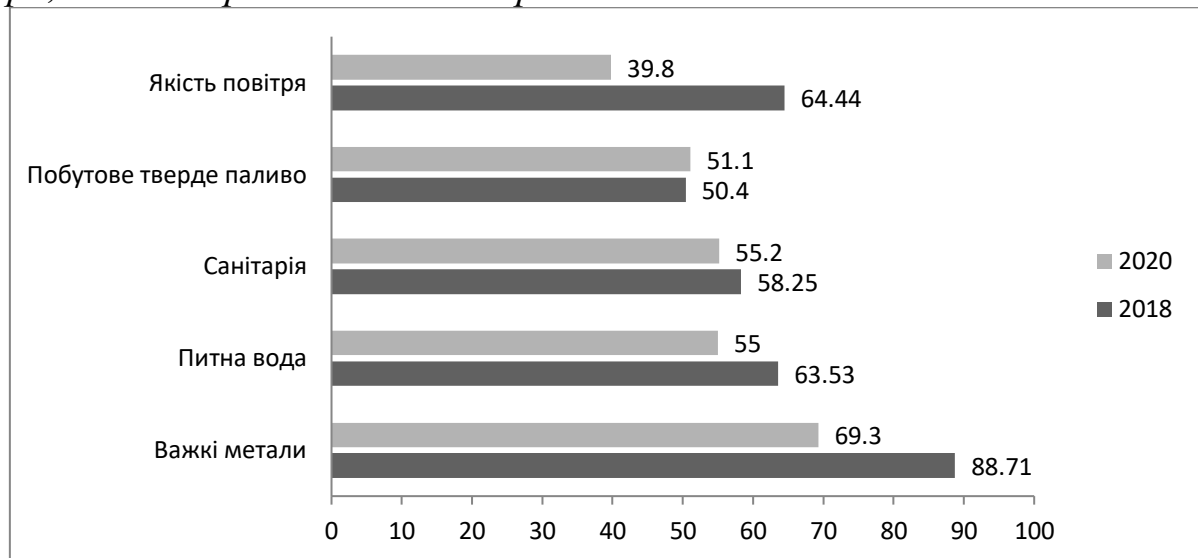
За весь час існування ЕРІ Україна перебувала на різних сходинках та отримувала різні оцінки в залежності від стану навколишнього середовища. У 2016 році було встановлено рекорд для України, тоді вона посіла 44 сходинку з оцінкою 79,69. Натомість у 2012 році спостерігаємо найнижчу оцінку для України – 46,31. Мал.1.

У 2020 році Україна в рейтингу зі 180 країн посіла 60 сходинку з оцінкою ЕРІ 49,5, та опинилась між Уругваєм та Венесуелою. Усі Європейські країни знаходяться попереду, окрім Молдови, Грузії та трьох балканських держав. Натомість у 2018 році оцінка ЕРІ становила 52.87, а Україна перебувала на 109 позиції. На початку заснування даного рейтингу у 2006 році Україна посідала 51 місце з оцінкою 71,2. Усі ці факти свідчать про те, що в країні низький рівень дієвості державної політики в екологічній сфері та загрозливі тенденції щодо його подальшого зниження.

Найгірше значення на 2020 рік серед досліджуваних показників отримала якість повітря – 39,8, а найкраще – важкі метали (69,3), попри те, що оцінка значно зменшилась проти 2018 року.

У 2020 р. у порівнянні з 2018 р., спостерігається позитивна динаміка тільки одного індикатора «Побутове тверде паливо», Мал.2.

Мал.2. Інтегральні показники України щодо категорій: важкі метали, питна вода, санітарія, побутове тверде паливо, якість повітря; ЕРІ за період 2018 – 2020 років

* Складено авторами за допомогою вибіркового даних по Україні про ІСНС з доповідей Єльського центру екологічного права та політики за 2018 та 2020 роки [1; 2].

Для України екологічні проблеми є надто гострими. Забруднення атмосферного повітря є однією з найбільших проблем. Попри певний спад виробництва у країні, рівень забруднення атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів залишається стабільно високим.

Одні з найгірших даних у категорії якість повітря – показники ризиків для здоров'я від впливу дрібнодисперсного пилу, який не одразу осідає на землю, а залишається деякий час в атмосфері. Частки цього пилу дрібнодисперсні, через це вони осідають і накопичуються у легенях і судинах людини, що призводить до погіршення здоров'я населення та скорочення довготривалості життя. Від проблеми здебільшого потерпають в мегаполісах, зокрема через викиди автомобілів та промислових підприємств.

У порівнянні з 2018 роком показник «Якість повітря» погіршився. Він становив 64,44, а наразі маємо 39,8. Категорія «Якість повітря» вимірює прямий вплив забрудненого повітря на здоров'я людей у кожній країні. Він складається з трьох показників: вплив РМ_{2,5}, тверде паливо та вплив озону.

Фактично дві третини населення України проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам, що впливає на загальну захворюваність населення.

Показники для питної води та санітарії також погіршились. Доступ до чистої води є необхідним для людського розвитку, навколишнього середовища та економіки. Погана якість води та

неадекватна санітарія впливає на всі аспекти життя. Категорія «Вода та Санітарія» мають два показники для вимірювання стану ризиків для здоров'я.

Ризики для здоров'я населення виникають через небезпечну санітарію та погану якість питної води, яка є життєво важливим засобом існування. Показник «Питна вода та санітарія» формується на здатності країни підтримувати системи очищення води від небезпечних бактерій та вірусів.

На 2020 рік позиції питної води та санітарії становлять 55 та 55,2 відповідно. Для порівняння у 2018 році ці показники становили 63,53 та 58,25.

Категорія випуску важких металів вимірює прямий вплив забруднення важкими металами на здоров'я людей, та базується на одному показнику – впливі свинцю.

Діяльність людини є основою виробництва важких металів та забруднення, які сприяють захворюваності та бідності у глобальному масштабі. Важкі метали використовували люди протягом тисячоліть. Їх токсичність та схильність до накопичення в біологічних системах роблять їх небезпечними для здоров'я.

На 2018 рік оцінка ЕРІ становила 88,71, а на 2020 – 69,3. Україна знаходиться на 42 позиції. Для порівняння Росія на 37, Польща 52, а Білорусь на 64.

Отже, у найбільш поширених міжнародних екологічних рейтингах Україна має посередні позиції з тяжінням до низьких показників.

Реалізація екологічної політики – основа сталого розвитку держави, тому на часі формування і реалізація єдиної узгодженої збалансованої екологічної політики держави, збереження й відновлення природних ресурсів як пріоритетного напрямку державотворення.

Розвиток раціонального природокористування в Україні сприятиме збільшенню обсягу державних видатків на цей напрям й удосконалення чинної правової бази, що його регулює, а також суворе дотримання чинного законодавства в цій сфері.

Вирішення проблеми екологізації економіки шляхом розвитку раціонального природокористування сприятиме розв'язанню внутрішніх проблем суспільства, зокрема: формуванню позитивного іміджу держави, забезпеченню збалансованого розвитку господарського комплексу, створенню сприятливого середовища життєдіяльності для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Індекс екологічної ефективності [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf>.
2. Індекс екологічної ефективності [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://epi.yale.edu/epi-results/2020/component/epi>.
3. Омаров А. Е. Особливості забезпечення стійкої екологічної безпеки держави в умовах глобалізації. [Електронний ресурс] / А. Е. Омаров // 4(56). – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2016/15.pdf
4. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року N 2697-VIII.

Частина 2

Динаміка ІСНС України на прикладі категорій: біорізноманіття та середовище проживання, ліси, рибальство (Осипенко К.В., Кузьмішина Р.С.)

Індекс стану навколишнього середовища – це глобальний аналіз екологічної ефективності країн, який проводить Єльський університет разом з Колумбійським та Всесвітнім економічним форумом. Результати оприлюднюються раз на два роки. Досліджуються 32 показники в 11 категоріях. Зокрема, якість повітря та питної води, зміну клімату, біорізноманіття. Індекс дозволяє зрозуміти стан навколишнього середовища, здоров'я населення та державної політики у сфері екології кожної конкретної країни.

Найбільше в Україні «просідає» категорія «біорізноманіття». Якщо проаналізувати дані розробників Індексу стану навколишнього середовища, то можна зробити висновок, що країна мало робить для збереження природних екосистем та захисту місцевої флори та фауни. Як наслідок, біорізноманіття зменшується, а території деградують.

У 2018 році Індекс України склав 52,87 бали. Найкращий бал (88,71) присвоєно Україні за категорією «забруднення важкими металами», яка розглядає вплив наявного у повітрі, воді, ґрунті та штучних матеріалах свинцю на стан здоров'я людей.

Значення Індексу сформоване за шкалою від 0 до 100 (гірше-краще) на підставі оцінки 24 показників, згрупованих у 10 категорій, які відображають різні аспекти стану оточуючого природного середовища та життєздатності екосистем (збереження біологічного різноманіття,

ступінь навантаження економічної діяльності на оточуюче середовище, ефективність державної політики в сфері екології тощо).

У 2018 році лідером за рівнем екологічної ефективності визнано Швейцарію. У першу десятку лідерів також увійшли Франція, Данія, Мальта, Швеція, Великобританія, Люксембург, Австрія, Ірландія та Фінляндія. Україна в рейтингу посіла 109 сходинку і опинилась між Туреччиною (108) та Гватемалою (110). Останні сходинки рейтингу зайняли Бангладеш і Бурунді.

В 2018 році Україна в напрямку «Життєдайність екосистеми» посіла 139 місце в рейтингу і мала значення 45,16 балів. В категорії «Біорізноманіття та середовище проживання» Україна зайняла 140 місце і значення мала 49,10 балів, до цієї категорії входять показники: морські охоронні території, їх % у виключній економічній зоні країни, де Україна зайняла 39 місце зі значенням 91,87; наземні природоохоронні зони (частка національних біомів) –148 місце, 29,25 балів; наземні природоохоронні зони (частка глобальних біомів) також 148 місце, але зі значенням 25,85 балів; індекс захисту біологічних видів (середня площа охоронних територій для розповсюдженості характерних для них видів) – 133 місце, 43,82 бали; індекс репрезентативності охоронних територій (ступінь з якою наземні охоронні території відповідають екологічній репрезентативності), за яким Україна посіла 123 місце і мала значення 25,52 бали; індекс середовища існування видів (частка середовища проживання, яка залишається в межах країни, порівняно з базовим рівнем, встановленим у 2001 році) – 93 місце зі значенням 83,94 бали, Мал.1.

В категорії «Ліси» у показнику «Втрата лісового покриву (середній показник за 5 років по відношенню до даних 2000 року, %) Україна займала 93 місце і мала значення 14,08 балів. У категорії «Рибальство» Україна посідала 79 місце зі значенням 54,32 бали: у показнику «Стан рибних запасів, оцінка надмірного чи повного використання» - 74 місце, 66,89 балів, а у показнику «Регіональний морський трофічний індекс (трофічний рівень вилову в країні) Україна була на 85 місці зі значенням 41,75 бали, Мал.2.

Причому найгірше значення отримав показник, який оцінює втрати нами лісового покриву України (14,08). Крім того, ряд показників оцінено менше, ніж на 50 балів.

Натомість, в рейтингу зі 180-ти країн у 2020 році Україна посіла 60 місце зі значенням 49,5 балів між Венесуелою (59) та Уругваєм (61).

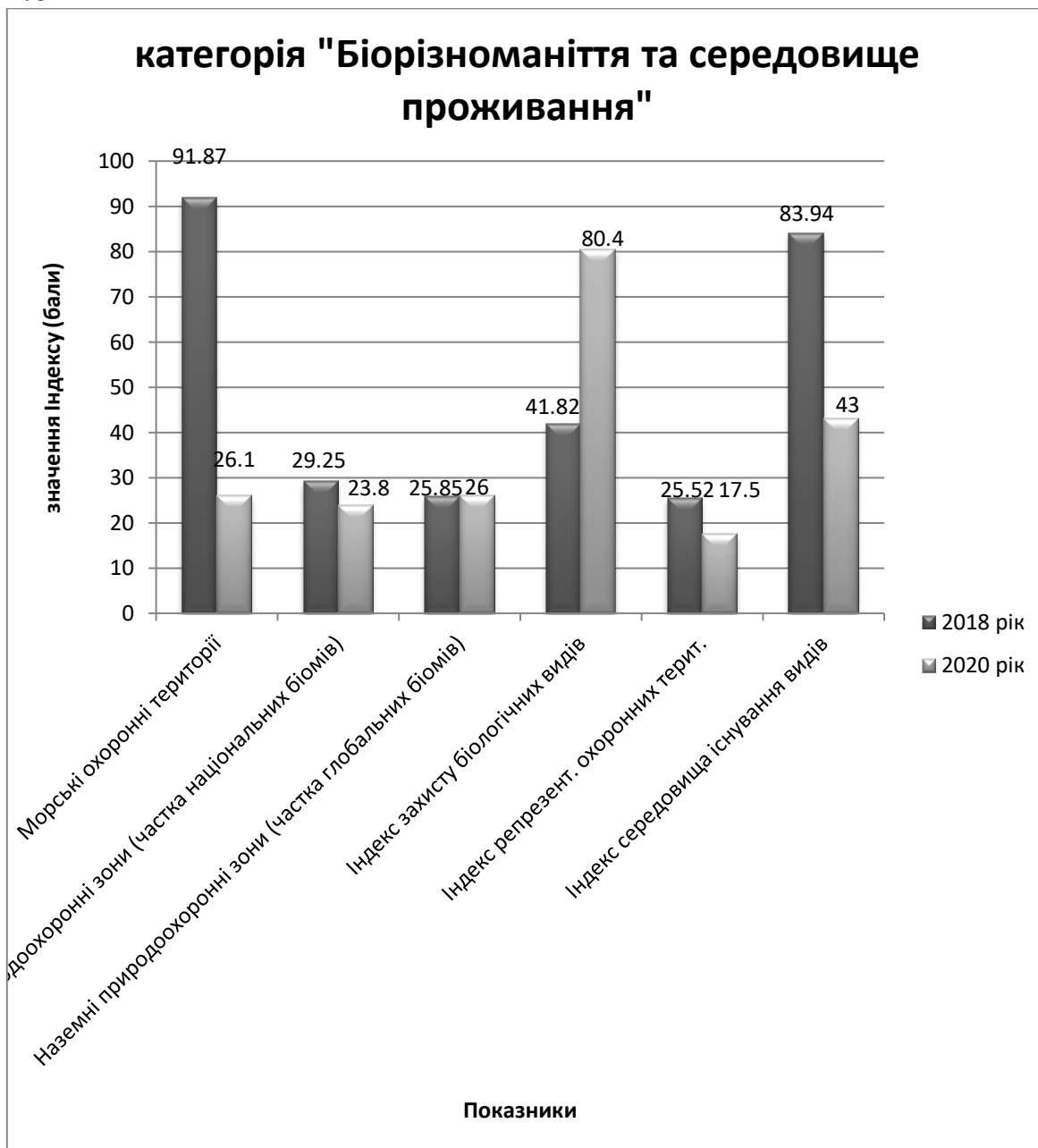
Лідером за рівнем екологічної ефективності визнано Данію. У першу десятку лідерів також увійшли Люксембург, Швейцарія,

Великобританія, Франція, Австрія, Фінляндія, Швеція, Норвегія та Німеччина. Останні сходинки рейтингу зайняли М'янма та Ліберія.

В 2020 році Україна в напрямку «Життєдайність екосистеми» посіла 66 місце в рейтингу і мала значення 49,9 балів. В категорії «Біорізноманіття та середовище проживання» Україна зайняла 139 місце і значення мала 37,7 балів, до цієї категорії входять показники: наземні природоохоронні зони (частка національних біомів) –150 місце, 23,8 балів; наземні природоохоронні зони (частка глобальних біомів) – 151 місце зі значенням 26; морські охоронні території, їх % у виключній економічній зоні країни, де Україна зайняла 46 місце зі значенням 26,1 балів; індекс репрезентативності охоронних територій (ступінь з якою наземні охоронні території відповідають екологічній репрезентативності), де Україна посіла 123 місце і мала значення 17,5 бали; індекс середовища існування видів (частка середовища проживання, яка залишається в межах країни) - 90 місце зі значенням 84,2 бали; індекс захисту біологічних видів (середня площа охоронних територій для розповсюдженості характерних для них видів) - 82 місце, 80,4 бали; індекс середовища існування біорізноманіття –156 місце зі значенням 43 бали.

В категорії «Послуги екосистем» Україна займає 108 місце зі значенням 30,2 бали. В показниках цієї категорії: втрата покриву лісів - 190 місце, 25,2 бали; втрата луків - 64 місце зі значенням 62,7 бали; втрата водно-болотних угідь, де Україна зайняла 37 місце зі значенням 86,9 бали. У категорії «Рибальство» Україна на 71 місці в рейтингу зі значенням 12,4 бали. В показниках цієї категорії присутні: статус рибного запасу – 45 місце, 11,8 балів; морський трофічний індекс – 39 місце, 20,1 бал; риба виловлена тралом, за яким Україна посідає 49 сходинку зі значенням 4,1 бали. Мал. 2.

Мал.1. Інтегральні показники України щодо категорії "Біорізномвнїття та середовище проживання" за перїод 2018 – 2020 рокїв

* Складено авторами за допомогою вїбїркових даних по Українї про ІСНС з доповїдей Єльського центру екологїчного права та полїтики за 2018 та 2020 роки [1,2].

Мал.2. Інтегральні показники України щодо категорій "Ліси" та "Рибальство" за період 2018 – 2020 років

* Складено авторами за допомогою вибіркового даних по Україні про ІСНС з доповідей Єльського центру екологічного права та політики за 2018 та 2020 роки [1,2].

Порівнявши значення показників категорії «Біорізноманіття та середовище проживання» за 2018 та 2020 роки ми бачимо, що значення у показнику «Морські охоронні території» у 2018 році (91,87) краще, аніж у 2020 році (26,1), у показнику «Наземні природоохоронні зони (частка національних біомів)» також краще у 2018 році (29,25), ніж у 2020 році (23,8), у показнику «Наземні природоохоронні зони (частка глобальних біомів)» у 2020 році (26) значення не на багато, але краще від значення у 2018 році (25,85), у показнику «Індекс захисту біологічних видів» значення вище у 2020 році (80,4), ніж у 2018 році (41,82), а це означає, що ситуація, яка стосується цього показника, в Україні покращилась, у показнику «Індекс репрезентативності охоронних територій» значення станом на 2020 рік (17,5) погіршилось на відміну від значення яке було у 2018 році (25,52), у показнику «Індекс середовища існування видів» значення за 2018 рік (83,94) було вдвічі краще, ніж за 2020 рік (43).

У категорії «Послуги екосистем» значення у показнику «Втрата лісового покриву» у 2020 році (25,2) стало кращим, ніж було у 2018 році (14,8). У категорії «Рибальство» значення у показнику «Стан рибних запасів» у 2020 році (45) погіршилось в порівнянні з 2018 роком (66,9), у показнику «Регіональний морський трофічний індекс» значення у 2020 році (20,1) також погіршилось в порівнянні з 2018 роком (41,75).

Загалом значення Індексу у 2018 році в Україні було кращим, ніж у 2020 році у категоріях «Біорізноманіття та середовище проживання», «Ліси» та «Рибальство».

Список використаних джерел

1. Індекс екологічної ефективності [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf>.
2. Індекс екологічної ефективності [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://epi.yale.edu/epi-results/2020/component/epi>.

Частина 3

Динаміка ІЧНС України на прикладі категорій: зміна клімату та енергетика, забруднення повітря, водні ресурси, сільське господарство

(Осипенко К.В., Тарабанова Ю.С.)

Інтенсифікація процесів природовикористання, підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності, неефективна система державного та регіонального еколого-економічного управління та контролю за використанням природних ресурсів, низька пріоритетність питань захисту довкілля призводять до різкого погіршення стану навколишнього середовища, до виснаження природних ресурсів, що порушує еколого-економічну рівновагу як в окремій державі, так і на всій планеті. Сьогодні суспільство поставлене перед необхідністю встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, їх потреб у безпечному та здоровому довкіллі [1; с.19]. Йде мова про раціональну взаємодію діяльності людини і довкілля, яка повинна забезпечувати збереження і відновлення природних ресурсів та запобігати шкідливому антропогенному впливу на природне середовище. Усе перелічене є концепцією сталого розвитку.

Ще в 1992 році міжнародною науковою спільнотою на Всесвітній конференції глав держав і урядів було задекларовано ідею сталого розвитку, яка передбачає і вирівнювання рівня життя (подолання

бідності, скорочення нерівності) населення різних країн та визначення його подальшого зростання, і скорочення споживання природних ресурсів, оптимальне використання обмежених ресурсів. Стратегія сталого розвитку світу, держав та регіонів будується на трьох рівнозначних компонентах: екологічному, соціальному та економічному, які органічно взаємопов'язані та взаємообумовлені. Разом з тим треба зауважити, що в цій єдності ключовою ланкою є екологічна, тому що сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. За таких умов стає очевидною необхідність оптимізації користування природними ресурсами та їх відтворення. **Актуальність публікації** підтверджується тим, що зростає потреба в аналізі позицій України за показниками міжнародних екологічних рейтингів в 2018 і 2020 роках та в розробці на цій основі дієвої державної політики у сфері екології.

Метою статті є порівняльний аналіз таких категорій інтегрального показника Індексу стану навколишнього середовища України, як: зміна клімату та енергетика, забруднення повітря, водні ресурси, сільське господарство в 2018 і 2020 роках та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління.

Проблема раціонального використання природних ресурсів, збереження довкілля - одна з провідних світових проблем. Центр екологічного права і політики (Center for environmental law policy) Єльського університету спільно з Центром міжнародної інформаційної мережі наук про Землю (Center for international Earth science information Network) Колумбійського університету провели глобальне дослідження. На підставі зроблених вимірів розраховується Індекс екологічної ефективності (The environmental performance Index EPI), що відображають досягнення країн у сфері управління природними ресурсами та їх раціонального використання за рівнем екологічної ефективності. Цей показник розраховується з 2006 р. і використовується для розрахунку Індексу розвитку людського потенціалу в рамках Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. Результати дослідження публікуються один раз у два роки. Значення Індексу сформоване за шкалою від 0 до 100 (гірше-краще) на підставі оцінки 24 показників, згрупованих у 10 категорій, які відображають різні аспекти стану оточуючого природного середовища та життєздатності екосистем (збереження біологічного різноманіття, ступінь навантаження економічної діяльності на довкілля, ефективність державної політики в сфері екології тощо).

Індекс екологічної ефективності в 2018 р. оцінює стан навколишнього середовища та життєздатність екосистем 180 країн світу та територій, визнаних ООН. Україна в рейтингу посіла 109 сходинку, а у 2020 році – 60 [2].

У 2020 році за рейтингом ЕРІ найкраще значення Україна отримала за категорією «Сільське господарство», яка розглядає ефективність використання азотних добрив. У порівнянні з 2018 роком спостерігається позитивна динаміка: підвищено місце в рейтингу з 17 до 1 (2018 р. – 57,55 балів, 2020 р. – 79,5) [2], Мал. 1.

Мал.1. Інтегральні показники України щодо категорії "Сільське господарство" за період 2018 – 2020 років

* Складено авторами за допомогою вибіркового даних по Україні про ІСНС з доповідей Сільського центру екологічного права та політики за 2018 та 2020 роки [2].

Поясненням цього факту, на нашу думку, є планомірний ріст інвестицій в агробізнес, удосконалення та адаптація технологій вирощування, оптимізація живлення культур іншими елементами, перехід на натуральні азотні добрива. Проаналізувавши значення категорії «Сільське господарство», ми можемо зробити висновок, що навантаження економічної діяльності на земельні ресурси знизилася на 51,95 балів, що свідчить про ефективність запровадження сучасних технологій, які не надають шкоду навколишньому середовищу. Поступово відбувається формування у фермерів екологічно орієнтованої підприємницької діяльності, з якою пов'язані не тільки мотиви екологізації, а й екологізований попит, тобто вимоги споживачів до продукції, яка виробляється.

Природним ресурсом кожної держави є клімат. Зміни клімату спостерігаються не тільки в Україні, а й у всьому світі. Основний параметр оцінки клімату - середня річна температура повітря. Результати спостережень гідрометслужби свідчать, що середня річна температура повітря на більшій частині країни з кінця ХІХ ст. підвищилася щонайменше на 1,5 °С, а протягом 2006-2019 років на всій

території України були досягнуті або перевищені абсолютні максимуми температури повітря на 1-4° [5; с.15]. Оскільки для людства забезпечення енергією є актуальною проблемою, то слід пам'ятати, що при зміні клімату відбувається зміна природних кліматичних ресурсів, які відіграють важливу роль в енергетичному комплексі. Цей процес двосторонній, адже, як зазначає В.А.Малярєнко: «...близько 80% усіх видів забруднення біосфери обумовлено енергетичними процесами, особливо видобутком, переробкою, транспортуванням і використанням палива» [6; с.33].

Проаналізувавши підсумки дослідження Індексу екологічної ефективності в 2020 році, ми прослідкували позитивну динаміку в категорії «Зміна клімату та енергетики», яка аналізує інтенсивність, динаміку та тенденції викидів двоокису вуглецю, метану, оксиду азоту, чорного карбону. Отже, Україна у зазначеній категорії посіла 26 позицію та отримала 69,2 бали (у порівнянні з 2018 роком – позиція 143, бали – 37,59) [2], Мал. 2.

Мал.2. Інтегральні показники України щодо категорії "Зміна клімату та енергетика" за період 2018 – 2020 років

* Складено авторами за допомогою вибіркового даних по Україні про ІСНС з доповідей Єльського центру екологічного права та політики за 2018 та 2020 роки [2].

Таке покращення, на нашу думку, є не стільки результатом державної та регіональної цілеспрямованої кліматичної політики, скільки викликане зменшенням використання енергетичних ресурсів через спад ВВП, зменшенням кількості населення та реструктуризацією економіки. Але, незважаючи на позитивні зміни, треба продовжувати пошук шляхів зменшення можливих негативних наслідків споживання енергії та енергоресурсів. Це і шляхи державного рівня (створення екологічно орієнтованого законодавства, включно зі створенням тарифної і цінової політики, що стимулює розробку й упровадження екологічно чистих технологій та устаткування; регулювання виробництва енергії та зростання споживання енергоресурсів), і регіонального (перехід на нові, екологічно чисті й енергоощадні

технології виробництва енергії; зміна ставлення до процесу споживання, до визнаних людських цінностей, до укладу життя – як окремої людини, так і людства загалом), і місцевого (зниження викидів шкідливих речовин енергетичними пристроями можна досягти через подальше заміщення мазуту природним газом, організацію багатоступеневого спалювання палива, застосування прогресивних способів очищення палива від сірки, підвищення ефективності виробництва теплової та електричної енергії; дотримання спеціальних режимів спалювання палива та інших заходів). Також велику роль у реалізації енергетичної проблеми і підвищенні життєвого добробуту населення відіграє енергозбереження, тобто необхідно починати формувати екологічне мислення кожного громадянина нашої держави, починаючи від народження. Так, економія 1 т вугілля скорочує викиди золи на 250 кг, оксидів сірки – приблизно на 2 кг, оксидів азоту – на 3 кг, оксиду вуглецю – на 10 кг. економія 1 т мазуту скорочує викиди сірчистого ангідриду на 40 кг, окису вуглецю – на 12 кг; економія 1 000 м³ природного газу скорочує викиди оксиду азоту на 2.5 кг, оксиду вуглецю на 8 кг [6; с.43].

Якість життя, здоров'я, можливість сталого розвитку і добробуту людини залежить від якості атмосферного повітря. Забруднення навколишнього атмосферного повітря стає причиною передчасної смерті 600 000 чоловік в регіоні Європейської економічної комісії ООН щорічно. Це в 10 разів більше числа смертей в дорожньо-транспортних пригодах [3].

У 2020 році за рейтингом ЕРІ категорію «Забруднене повітря», яка досліджує викиди оксиду сірки та оксиду азоту, оцінено в 76,6 балів (у 2018 році – 40,18 балів), Мал. 3.

Мал.3. Інтегральні показники України щодо категорії "Забруднене повітря" за період 2018 – 2020 років

* Складено авторами за допомогою вибіркового даних по Україні про ІСНС з доповідей Єльського центру екологічного права та політики за 2018 та 2020 роки [2].

Це 64 позиція [2] (у 2018 році – 122). Отже, за рейтингом ЕРІ у 2020 році порівняно з 2018 роком простежується позитивна динаміка, причини якої, по-перше, закриття деяких особливо небезпечних підприємств, по-друге, здійснення заходів, які сприяють зменшенню викидів в атмосферу. Але натомість значно зросла кількість автомобілів на вулицях міст, що однією з причин утворення парникового ефекту за рахунок емісій діоксиду вуглецю внаслідок спалювання пального. Альтернативою може стати використання електрокарів та автомобілів, що працюють на інших видах палива. Тому необхідно на державному та регіональному рівні розробляти управлінські заходи, які зменшують інгаляційний вплив автотранспорту на здоров'я людей: здійснити екологізацію міського громадського транспорту; планувати будівництво населених пунктів з дотриманням нормативно визначеної відстані до транспортних шляхів; виносити за межі міста транспортні підприємства вантажного транзитного автомобільного транспорту; поліпшувати стан утримання транспортних шляхів і вуличного покриття; створювати контрольні-регулювальні і діагностичні пункти перевірки нормативів екологічної безпеки транспортних засобів.

Водні ресурси держави – це не лише джерело питної води, а й основа діяльності людини, соціально-економічного розвитку держави, збереження екосистем. Академік О. Ферсман назвав воду «найважливішим мінералом на Землі» [9]. А в роботі «Національна парадигма сталого розвитку України» наголошується на тому, що «водні ресурси в системі забезпечення сталого розвитку України є стратегічним і життєво важливим природним ресурсом» [7; с.16]. Беручи до уваги той факт, що, за оцінкою експертів, Україна – одна з найменш забезпечених держав у Європі за запасами водних ресурсів – 1 тис. куб. м на 1 жителя (для порівняння, у Швеції та Німеччині – 2,5 тис., Франції – 3,5 тис., Великобританії – 5 тис. куб. м. [8]), то питання раціонального використання водних ресурсів та їх охорони від забруднення є актуальним. За рейтингом ЕРІ у 2020 році в порівнянні з 2018 роком простежується зниження позиції за категорією «Водні ресурси», в основі якої лежить показник «Очищення стічних вод», з 69 позиції на 60 [2]. Суттєвою є різниця і в балах – 64, 66. Цей показник підтверджує висновки екологів: практично всі водойми країни наближаються за класифікацією Міжнародної організації по стандартизації ISO до III-го і IV-го класів якості, тобто характеризуються як забруднені і брудні. Найгірша ситуація спостерігається в басейнах Дніпра, Сіверського Дінця, річках Приазов'я, окремих притоках Дністра і Західного Бугу, де якість води класифікується як «дуже брудна» (V клас) [4].

Отже, «... на сучасному етапі виникла необхідність формування і здійснення державної політики сталого водокористування, яка дасть змогу у визначені терміни вирішити комплекс нагальних проблем» [7; с.16]. Серед таких заходів можна виділити наступні: посилити контроль за зменшенням надходження шкідливих речовин до водойм, за скиданням забруднюючих речовин з каналізаційних систем та промислових стоків, за надходженням речовин з сільськогосподарських угідь.

Як показали результати проведеного дослідження, у 2020 році простежуються позитивні зміни в категоріях «Зміна клімату та енергетика», «Сільське господарство», «Забруднення повітря», а в категорії «Водні ресурси» показники погіршилися. Значення Індексу екологічної ефективності за цими категоріями становить 59,85 балів, тобто Україна належить до країн з середнім рівнем щодо стану екології та управління природними ресурсами, що свідчить про недосягнення виконання цілей сталого розвитку. Наша держава має потенційні природні ресурси, які використовуються неефективно через застосування застарілих технологій та основних засобів на промислових підприємствах. Тому для досягнення ідеї сталого розвитку слід сформувати збалансовану екологічну політику держави, яка буде спрямована на оптимальне використання обмежених природних ресурсів, їх збереження й відновлення, формувати екологічне мислення українців як необхідну умову усвідомлення залежності людини та її діяльності від законів природи.

Список використаних джерел

1. Аналіз соціально-економічних процесів розвитку суспільства, заснованого на знаннях – Київ, 2017. – 26 с.
2. Environmental Performance Index 2020 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2020report20200911.pdf>.
3. Забруднення повітря – одна із головних причин передчасних смертей в Європі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ecoosvita.org.ua/storinka-knygy/zabrudnennya-povitrya>.
4. Забруднення річок України: причини та наслідки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ns-plus.com.ua/2019/07/10/zabrudnennya-richok-ukrayiny-prychyny-ta-naslidky_
5. Зміна клімату та сільське господарство в Україні: що варто знати фермерам? Німецько-український агрополітичний діалог. – 2019.
6. Маляренко В. А. Енергетика, довкілля, енергозбереження / В. А. Маляренко, Л. В. Лисак. – Х: Рубікон, 2004. – 368 с.

7. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.

8. Стан водних ресурсів країни – під пильною увагою громадян - Урядовий контактний центр. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2240911-stan-vodnih-resursiv-kraini-pid-pilnou-uvagou-gromadan-uradovij-kontaktnij-centr.html>.

9. Ферсман А. Е. Геохимия. / А. Е. Ферсман. – М.: Академия наук СССР, 1959. – 224 с.

*Шевченко Анна Сергіївна,
аспірантка кафедри дизайну архітектурного середовища КНУБА*

ХАРАКТЕРИСТИКА ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ НА ЗНАЧИМІСТЬ ТА ВІДВІДУВАНІСТЬ ЛАНДШАФТНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ПРОСТОРІВ У НАЙКРУПНІШИХ МІСТАХ СВІТУ

В умовах глобальної пандемії на основі натурних спостережень та даних соціально-демографічного аналізу було виявлено, що близькі до місця проживання парки мають вирішальне значення для якості життя населення. Під час пандемії при пом'якшенні карантинних обмежень люди почали повертатись до відвідування своїх парків, як ніколи раніше – за свіжим повітрям, фізичними вправами, медитацією, почуттям спокою. Всьому цьому є пояснення – бажання бути здоровими та сильними у боротьбі з інфекційними захворюваннями, у людей стало більше вільного часу внаслідок переведення багатьох структур на дистанційну роботу.

Дослідження показують, що паркова зона дійсно є потужною силою для нашого благополуччя: численні наукові дослідження суміжних дисциплін демонструють переваги природи як для фізичного, так й для психічного здоров'я [1].

Але з двома кризами – пандемією та економікою у вільному падінні – наші парки та громадські землі тепер стикаються з надзвичайним навантаженням. Враховуючи різке падіння всіх форм оподаткування, міста вже почали орієнтуватися на паркові системи для скорочення бюджету. Згідно з законодавством України, площа озелених територій загального користування для міст повинна

становити не менше 25 м²/люд., в сільських поселеннях – не менше 20 м²/люд. Рівень озеленення території житлової забудови повинен бути не менше 40 %, промислових підприємств - 30 %, ділянок шкіл і дитячих дошкільних закладів - 80 %, лікарень - не менше 60%.[2].

Оскільки COVID–19 напружує суспільство, доступ до зовнішнього природного простору має зараз більше значення, ніж будь-коли. У цій доповіді розглядаються проблеми та зміни, які пандемія представляє для європейських парків і відкритих просторів, включаючи наступні змістовні співвідношення:

- **ПАРКИ ТА ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я**

Парки широко визнані критично важливими для здоров'я та життя людей. Оздоровлення, зниження тривожності, стресу і депресії і поліпшення фізичного здоров'я – це все більше необхідно під час цієї надзвичайної ситуації в галузі охорони здоров'я.

- **ПАРКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ**

У цей період карантину парки та громадські землі знаходяться в найактивнішому використанні в наш час, і місцеві урядовці повідомляють про різке зростання числа відвідувачів. Парки виявляються важливою частиною того, як ми справляємося з цією кризою і виходимо з неї.

- **ПАРКИ ТА ПОЛІТИКА**

Оскільки чиновники переосмислюють політику парків в режимі реального часу, справедливий доступ стає рушійним фактором у прийнятті рішень.

- **ПАРКИ ТА ІНВЕСТИЦІЇ**

Паркові системи є найважливішою інфраструктурою в містах і селищах по всій країні. Рішення, прийняті в найближчі кілька місяців, визначають, чи стануть відкриті простори більш доступними і справедливими і яку подальшу користь вони принесуть здоров'ю населення, або ж навпаки.

- **ПАРКИ І МАЙБУТНЄ**

Пандемія підкреслює, що в занадто багатьох громадах доступ до зелених зон – вважається привілеєм, тоді як він повинен бути правом. Маючи в своєму розпорядженні дані, що дозволяють точно визначити, де парки найбільш необхідні, ми можемо змінити перспективи забезпечення рівності на відкритому повітрі по всій країні.[3]

Висновки. Як показали дослідження, найменш захищені верстви мають вільний доступу до парків і навіть проживають там, тому варто розглянути генеральні плани і спробувати збільшити кількість зелених зон і вирішити питання з бездомними та впровадити альтернативні методи озеленення (дахи багатопверхівок, фасади), таким чином за

підрахунками вчених – це має сприяти здоров'ю нації. Виходом із існуючої ситуації має стати не тільки проведення громадських слухань та врахування думки громад, а й упровадження цивілізованого економіко-правового механізму компенсації збитків, завданих урбанізацією рекреаційних та природоохоронних територій як одного зі шляхів для виходу з цілого ряду існуючих конфліктних ситуацій між місцевими громадами та інвесторами, що мають бажання та можливості для житлового.

Список використаних джерел

1. The Trust for Public Land “ Park on the Pandemic” Special edition magazine 2020; p. 14.
2. Проект Закону України від 21.09.2018 № 9112 (Одержаний ВР України) «Про зелені насадження міст та інших населених пунктів». Ст. 5.
3. Деркульський Р.Ю. Доступність парків як чинник впливу на вартість житлової нерухомості на первинному ринку.

*Селіхова Яна Вікторівна, аспірантка,
Харківський національний
університет міського господарства імені О. М. Бекетова*

РОЛЬ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЕЛЕНЬ В СТАЛОМУ РОЗВИТКУ ТА ПРИНЦИПИ ЇХ ПРОЕКТУВАННЯ

Стрімкий розвиток урбанізованих територій призводить до виникнення низки екологічних проблем, вирішення яких неможливе без системного вивчення взаємопов'язаних елементів: територій, населення, середовища природного, техногенного й соціального [1, с. 7].

В сучасних умовах надважливо віднайти оптимальну формулу, яка дозволить комфортно жити нам зараз і залишити придатну до не менш гармонійного життя територію для майбутніх поколінь. Саме тому, слід підтримувати концепцію ООН щодо сталого розвитку.

Серед основних цілей зокрема було наголошено важливість стійкого територіального розвитку й управління місцевою владою і громадами в справі модернізації та планування міст і населених пунктів, з тим щоб сприяти зменшенню негативного впливу міської діяльності на навколишнє середовище [2, с. 5].

Виходячи з цього контексту, виникнення енергоефективних екологічних поселень є чи не найголовнішою рушійною силою на шляху подолання проблем, зумовлених стрімким розвитком урбанізації.

Енергоефективне екологічне поселення - це містобудівне утворення, громада якого змінила всі базові вектори своєї життєдіяльності, відповідаючи принципам сталого розвитку в поєднанні з низьким рівнем впливу на навколишнє середовище [3, с. 4]. Екопоселення розрізняються за формою організації, щільності населення, віддаленості від великих населених пунктів, способах взаємодії з навколишнім світом [4, с. 292].

При проектуванні даних поселень необхідно дотримуватися таких принципів: скорочення потреб в автомобілях і заохочення до пішохідного руху; використання велосипедів та інших альтернативних видів транспорту; застосування екологічно-чистих будівельних матеріалів; впровадження малоповерхової забудови, використання котеджних, блокованих та здвоєних типів; обмеження зростання і контролю щільності забудови (у зв'язку з особливостями рельєфу і зберіганням екологічного фонду); охорона зелених зон; мінімізація споживання ресурсів; рециклінг і повторне використання відходів.

Таким чином, створення енергоефективних екологічних поселень є одним із напрямів забезпечення стійкого розвитку сільських територій, зниження навантаження на соціальну та виробничу інфраструктуру міст та поліпшення екологічних проблем пов'язаних з урбанізацією.

Список використаних джерел

1. Екологія міських систем : навч. посіб. Частина 1. / О. М. Климчик, А. П. Багмет, Є. М. Данкевич, С. І. Матковська, за ред. О. М. Климчик. – Житомир : Видавець О.О. Євенок, 2016. – 460 с;
2. Збірник «Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи». В.С. Куйбіда, В.А.Негода, В.В.Толкованов. – Київ, Видавництво «Крамар», 2009, 170 с;
3. Популях С. М. Деурбанізація / Сергій Миколайович Популях. – Київ: Українська Столиця, 2007. – 260 с.;
4. Sadovnikova S. V., Zadvernyuk L. V. svsv-9412@mail.ru, PNU, Khabarovsk, Russia;
5. Кулясов И. П. Экологические поселения. Серия «Экосоциология» // Litres. – 2017. – 457 с.

*Пасічник Катерина Миколаївна,
аспірантка кафедри політичних наук і права КНУБА*

СУЧАСНІ ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ В РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

MODERN FINANCIAL MECHANISMS IN THE DEVELOPMENT OF THE ENERGY SECTOR IN UKRAINE

Abstract: The article considers modern mechanisms of financing the energy sector, in particular projects aimed at energy efficiency and energy saving, production and use of renewable energy. The sources of financial support for energy efficiency and green energy projects, the essence of each of the mechanisms and their impact on the development of the energy sector in Ukraine are considered. Particular attention is paid to bank lending, cooperation with international organizations and institutions, international technical assistance programs, and «green» bonds.

Актуальність полягає в тому, що наразі не здійснено ґрунтовних досліджень фінансових механізмів спрямованих на підтримку і розвиток енергетичного сектору країни і це дослідження має стати одним з перших. У 2015 р. Україна приєдналася до Паризької угоди, яка передбачає регулювання заходів зі зменшення викидів парникових газів з метою зниження темпів змін клімату. Відповідно, держава має впроваджувати сучасні ефективні і дієві джерела та механізми фінансування зелених проектів, зокрема в енергетичному секторі, таким чином сприяючи розвитку підприємницької екосистеми та сприятливому інвестиційному клімату.

Аналіз останніх публікацій та джерел. Для написання даного дослідження було використано офіційні онлайн джерела [1-42] міжнародних організацій та програм з технічної підтримки, світових і українських банків, фінансових структур та агентств, урядові портали України, а також публікації статей, де розкривається суть і види механізмів фінансової підтримки екологічно спрямованих проектів. Питання банківського кредитування як механізму підтримки зелених проектів розкривають у своїх працях Мостепан С. Д.[17], Пиріг Г. І., Файфура В. В., Крупка Ф. Я. [18].

Метою даної статті є огляд сучасних фінансових механізмів підтримки енергетичного сектору України, зокрема в галузі відновлювальної енергетики та енергоефективності.

Виклад матеріалу. Сьогодні в усьому світі спостерігається тенденція до використання та розвитку відновлювальних джерел

енергії. Європейські країни, відповідно до Паризької угоди 2015 р. щодо боротьби з глобальним потеплінням та зменшенням викидів парникових газів, масово відмовляються вкладати кошти у традиційну енергетику та розвивати її. Так, у ряді країн Європейського Союзу (ЄС) розроблені та імплементуються плани дій щодо закриття вугільних та атомних електростанцій. Повністю відмовитися від вугільної промисловості до 2038 р. планують в Німеччині [1], до 2022 р. – у Франції [2], до 2023 р. – у Греції [3;4], до 2025 р. – у Великобританії [5; 6], а деякі країни вже майже повністю відмовилися від цього джерела енергії, зокрема у Швеції закрили останню вугільну електростанцію [7], а в Нідерландах – передостанню [8].

Подібний сценарій чекає і атомну енергетику. Так, до 2022 р. Німеччина повністю зупинить виробництво ядерної енергії [9], Франція частково відмовиться від неї до 2035 р. [10]. Зважаючи на угоду про асоціацію з ЄС та Паризьку кліматичну конвенцію, Україна також взяла на себе зобов'язання реструктуризувати енергетичну галузь зі збільшенням частки використання відновлювальної енергетики. Проте, з огляду на відсталість матеріально-технічної бази в енергетичному секторі, наявність негнучкої енергосистеми, обмеженість в енергетичних ресурсах процес переходу відбуватиметься поступово. В свою чергу це передбачає пошук ефективних фінансових механізмів стимулювання розвитку енергетичного сектору, зокрема відновлювальної енергетики та енергоефективності.

Фінансові механізми в енергетичному секторі є сукупністю різних форм і методів використання та залучення грошових ресурсів, які створюють сприятливі умови розвитку та функціонування галузі [11].

Станом на сьогодні, в Україні можна виокремити декілька діючих механізмів фінансування проектів, спрямованих на розвиток відновлювальної енергетики.

Одним з таких механізмів є банківське кредитування «зелених» проектів. Широке застосування «зеленого» кредитування у світі розпочалося в 2014 р. і продовжує збільшуватися й сьогодні. Зокрема, найбільш ефективним цей механізм є в країнах, що розвиваються та повністю залежить від політичної волі держави. Це відображається в наявності чи відсутності відповідних урядових програм.

В Україні з 2014 р. діє Урядова програма «теплих кредитів», спрямована на кредитування проектів з енергоефективності та використання зеленої енергетики. Відповідно до цієї програми малі та середні підприємства, організації, комунальні установи, кооперативи мають змогу взяти банківський кредит під низькі відсотки та отримати компенсацію від держави для утеплення приміщень, встановлення

новітнього енергоефективного обладнання тощо. Такі кредити надаються державними та комерційними банками України, серед яких – ПАТ «Ощадбанк» [12], ОTR Bank [13] з кредитною програмою IQ energy, ПАТ «ПриватБанк» [14], ПАТАБ «Укргазбанк» [15], ПАТ «Укрексіббанк» [16]. Зазначені банки працюють з відсотковою ставкою до 18% річних та з можливою компенсацією від держави до 40%, а також надають кредити на придбання, встановлення, монтаж та запуск електростанцій з використанням відновлювальних джерел енергії. Станом на 2017 р., загальний обсяг «теплих» кредитів становив 2325,6 млрд. грн., що в порівнянні з 2015 р. у 44,5 рази більший, а «зелений кредитний портфель» становив 20 млрд. грн., що у порівнянні з 2016 р. зріс втричі. З огляду на це, можна з упевненістю сказати, що позики на проекти зеленої енергетики перевищують показники інших сфер кредитування [17; 18].

Окрім українських банків «зелене» кредитування проектів з технічного переоснащення, енергоефективності та енергозбереження, надають світові банки у співпраці з партнерами та донорами. Зокрема такою програмою кредитування є IQ Energy, що впроваджується Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) [19] та Світовим Банком (World Bank) [20]. Більше того, саме Світовий банк одним з перших розпочав фінансування проектів, спрямованих на використання відновлювальної енергетики та енергоефективності, як у світі, так і в Україні. Не менш активним учасником такого виду позик є Міжнародна фінансова корпорація (IFC) [21], що фокусується на розвитку впровадження «зеленого» фінансування у банківському секторі країни, аналізі ризиків та загроз, які можуть виникнути під час кредитування та розробці нових положень щодо фінансування екологічних проектів [17]. Станом на сьогодні, абсолютну готовність кредитувати «зелені» проекти також висловив британський банк Barclays, який виділив на цей напрям 100 млн. фунтів стерлінгів і планує до 2050 року стати «чистим» банком [22]. Крім того, банк розпочав програму «Ініціативи сталого впливу капіталу» (Sustainable Impact Capital initiative) з бюджетом в 175 млн. фунтів стерлінгів, в рамках якої підтримуються інноваційні екологічно орієнтовні проекти [23]. Взагалі, саме міжнародні банки найбільше зацікавлені в кредитуванні будівництва сонячних та вітрових станцій в Україні, в той час як українські банки більше зосереджені на вже існуючих проектах, що потребують переоснащення та реструктуризації.

Одним з дієвих механізмів фінансової підтримки та розвитку зеленої енергетики та енергоефективності в Україні є програми міжнародної технічної допомоги, що впроваджуються міжнародними

інституціями та організаціями за підтримки Уряду України. Найчастіше такі програми діють на конкурсній основі та надають грантове фінансування для переобладнання існуючих підприємств, монтаж і запуск нових. Відповідно до моніторингу, проведеного Міністерством економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України, за перше півріччя 2019 р., в країні діє 110 проектів технічної допомоги в галузі енергоефективності, енергетики та ядерної безпеки [24]. Загальний бюджет підтримки становить 141 040 216 млн. дол. США, з них 138,38 млн. дол. США зосереджено на проекти по розвитку енергоефективності та 2 660 216 млн. дол. США – на проекти з енергетики та ядерної безпеки. Найбільшими агенціями, які фінансують подібні проекти є Глобальний Екологічний Фонд (ГЕФ) [25], Організація Об'єднаних Націй (ООН), Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку (SIDA), програми Європейського Союзу, посольства, тощо.

Серед успішних проектів зі стимулювання зеленої енергетики – проект Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку (UNIDO) «Підвищення енергоефективності та стимулювання використання відновлюваної енергії в агро-харчових та інших малих та середніх підприємствах (МСП) України» [26], що фокусувався на розвитку ринкових умов та підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств шляхом використання новітніх технологій з енергоефективності, енергозбереження та виробництва енергії з нетрадиційних джерел. В рамках імплементації проекту, 15 підприємств було модернізовано шляхом встановлення новітнього обладнання (твердопаливні котли, бойлери, системи освітлення LED, сонячна теплова система для підігріву води, холодильне обладнання тощо). Зокрема, на одному з підприємств у Львівській області ТОВ «Іван Степанович Кільган» [27] було встановлено новітнє обладнання для виробництва біодизеля, а на ДПП «Комбінат «Прогрес» встановлено холодильне обладнання для зберігання продуктів харчування. Крім того UNIDO впроваджує ще 4 проекти, що зосереджені на підтримці малих та середніх підприємств, діяльність яких сприяє розвитку енергоефективності, енергозбереженні, виробництві та використанні зеленої енергетики та розбудові конкурентоспроможної підприємницької екосистеми в країні.

Серед агентств, які беруть активну участь у розбудові енергетичної безпеки країни, є USAID, що надає фінансово-технічну підтримку шляхом реалізації проектів, спрямованих на модернізації енергетичної інфраструктури, а саме – постачання та диверсифікацію тепlopостачання, електроенергетики, природного газу та стимулювання

використання відновлювальних джерел енергії. Загальний бюджет підтримки галузі, станом на 2018 р., склав 100 млн. дол. США. Одним з успішних проектів, реалізованих USAID у співпраці з міською владою Києва, було створення комунального підприємства централізованого теплопостачання КП «Київтеплоенерго» та проект з розвитку мережі централізованого теплопостачання в Києві, Запоріжжі та Білій Церкві [28].

Ще однією організацією, яка надає інвестиційні гранти проектам зосереджених на централізованому опаленні, відновлювальній енергетиці, енергоефективності будинків, водопостачання та поводження з відходами є SIDA [29]. Загальний бюджет агентства на такі проекти у 2019 р. становив 5,3 млн. дол. США [30].

З метою модернізації енергетичної інфраструктури, Європейська комісія в рамках програми Єднання Європи (CEF, Connecting Europe Facility) розпочала прийом заявок на проекти і виділила 980 млн. євро на їх реалізацію [31]. Ця програма триває з 2014 по 2020 рр. із загальним бюджетом 5,63 млрд. євро і наразі відбувається останній етап її реалізації. Головним критерієм відбору проектів є врахування інтересів щонайменше декількох країн ЄС, інноваційність, готовність до реалізації проекту [32].

Подібні проекти з технічної допомоги зазвичай діють на всій території України, проте бувають винятки. У зв'язку з російсько-українською війною на сході України та окупацією АР Крим, проекти, які впроваджувалися в цих регіонах були перепрофільовані або перенаправлені в інші частини країни. Проте, міжнародні інституції збільшили свою фінансову присутність в східному регіоні країни лише з підтримки інших сфер розвитку, зокрема соціальної, екологічної, сільськогосподарської.

Ще одним не менш ефективним фінансовим механізмом виступають «зелені» облигації або, як ще їх називають, «зелені» бонди, які стрімко набирають свого впливу у світі. Під поняттям «зелені» бонди розуміють цінні папери з фіксованим доходом, які випускаються з метою залучення фінансування проектів чи програм, пов'язаних з пом'якшенням зміни клімату або адаптацією, в тому числі у сфері енергетики (здебільшого проекти з відновлювальними джерелами енергії), будівництва, чистого транспорту, поводження зі сміттям тощо.

Емітентами «зелених» облигацій можуть бути приватні компанії, наднаціональні установи (наприклад, багатосторонні банки, міжнародні організації) та державні установи (муніципальні, державні чи федеральні). З метою допомоги урядам країн та інвесторам у фінансуванні програм вирішення проблем змін клімату, міжнародна

організація Climate Bonds Initiative [33] розробила «Стандарт зелених бондів» та схему сертифікації облигацій, а Міжнародна Асоціація Ринків Капіталу (ІСМА) розробила «Принципи зелених бондів», в яких висвітлено процес емісії та їх розміщення на ринку [34; 35]. Першою організацією, яка запустила програму «зелених» облигацій ще у 2007 р. був Світовий банк, а у 2008 р. - Європейський Інвестиційний Банк. Станом на сьогодні серед банків, які розміщують «зелені» бонди, у лідерах знаходяться Африканський банк розвитку (AfDB), Міжнародна фінансова корпорація (IFC), Азіатський банк розвитку (АБР), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Північний інвестиційний банк (NIB) [36]. У 2018 р. загальний обсяг світового ринку «зелених» облигацій сягнув 106 млрд. дол. США, а лідерами серед країн за розміщенням були США (34 млрд. дол. США), Китай (31 млрд. дол. США), Франція (14 млрд. дол. США), Німеччина (7,6 млрд. дол. США) та Нідерланди (7,4 млрд. дол. США) [37]. У 2019 р. світовий обіг «зелених» облигацій зріс майже вдвічі і перевищив 200 млрд. дол. США [38]. У 2020 р., за попередніми прогнозами, очікують випуску бондів обсягом до 400 млрд. дол. США, що вдвічі більше за попередній рік. Не зважаючи на популярність «зелених» облигацій у світі, в Україні вони ще не запуснені, оскільки досі недостатньо добре розвинений фінансовий ринок, а також відсутнє нормативно-правове регулювання запуску «зелених» бондів та не врегульовані правила участі на ринку «зелених» облигацій. Наразі Уряд України у співпраці з міжнародними організаціями та проектами технічної допомоги IFC, OECD, UNDP, UNIDO, USAID та GIZ працює над вирішенням наступних питань щодо:

- прийняття рішень відносно механізму запуску,
- особливостей імплементації принципів «зелених» бондів,
- розробки власних національних правил і стандартів ринку в Україні [39; 40; 41].

В 2019 р. Уряд України подав до ВР Законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» (№ 2284 від 17.10.2019), який надасть можливість запустити цей фінансовий механізм підтримки зелених проектів, включаючи проекти з відновлювальної енергетики [42].

Як бачимо, не лише Україна, але і увесь світ знаходиться в пошуках кращих шляхів зменшення техногенного впливу людини на навколишнє середовище. Країни, компанії, банківські установи, організації ступили на шлях чистого виробництва, зеленої енергетики та екологічно центричної політики. Але, щоб стимулювати розвиток галузей в цьому напрямку, необхідні нові фінансові механізми як

гарантія сталого розвитку економіки держави. Наразі найефективнішими фінансовими механізмами є банківське кредитування, співпраця з міжнародними організаціями і інституціями, програми міжнародної технічної допомоги та «зелені» облігації. Відповідно вони є тими рушійними механізмами фінансування енергетичного сектору, які сприяють його швидкому розвитку, модернізації та здатні вистояти перед сучасними економічними і галузевими викликами.

Список використаних джерел та літератури

1. Про план Німеччини відмовитися від вугільної промисловості [Електронний ресурс]: Стаття. - Точка доступу: <https://www.cleanenergywire.org/news/germany-eyes-coal-exit-2038-bid-climate-friendly-economy>.

2. Про план Франції відмовитися від вугільної промисловості [Електронний ресурс]: Стаття. - Точка доступу: <https://biothekecologic.com/frances-edf-to-close-le-havre-coal-fired-power-plant-in-spring-2021/>.

3. Про план Греції відмовитися від вугільної промисловості [Електронний ресурс]: Стаття. - Точка доступу: <https://balkangreenenergynews.com/greece-seeks-to-phase-out-coal-by-2028-ptolemaida-v-prospects-unclear>.

4. Про план Греції відмовитися від вугільної промисловості [Електронний ресурс]: Стаття. - Точка доступу: <https://ecotown.com.ua/news/Gretsiya-povnistyu-vidmovitsya-vid-vugillya-do-2023-roku/>.

5. Про план Великої Британії відмовитися від вугільної промисловості [Електронний ресурс]: Анонс Уряду Великобританії. - Точка доступу: <https://www.gov.uk/government/news/government-announces-plans-to-close-coal-power-stations-by-2025>.

6. Про план країн Європи відмовитися від вугільної енергетики [Електронний ресурс]: Сайт Міністерства енергетики та захисту довкілля України. - Точка доступу: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245437105&cat_id=35109.

7. Про закриття вугільної електростанції у Швеції [Електронний ресурс]: Стаття. - Точка доступу: <https://ecotown.com.ua/news/SHvetsiya-zakrila-ostannuyu-vugilnu-elektrostantsiyu/>.

8. Про закриття вугільної електростанції у Нідерландах [Електронний ресурс]: Стаття. - Точка доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/12/23/655223/>.

9. Про план Німеччини відмовитися від атомної енергетики [Електронний ресурс]: Стаття. - Точка доступу: <http://www.german-times.com/germany-wants-to-quit-nuclear-energy-and-coal-and-fast/>.

10. Про план Франції закрити атомні електростанції [Електронний ресурс]: Стаття. - Точка доступу: <https://www.voanews.com/europe/france-takes-first-steps-reduce-nuclear-energy-dependence>.

11. Навчальний підручник про Фінанси за авторства Чуй І. Р., Сороківська М. В. [Електронний ресурс]: Електронний підручник з фінансів. - Точка доступу: https://pidruchniki.com/72201/finansy/finansoviy_mehanizm_elementi.

12. Про надання теплих кредитів Банком «Ощадбанк» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт банку. - https://www.oschadbank.ua/ua/private/loans/oschad_home.

13. Про програму IQ energy в банку ОТЗ Bank Електронний ресурс]: Офіційний сайт банку. - <https://www.otpbank.com.ua/privateclients/crediting/iqenergy-osbb/>.

14. Про надання теплих кредитів ПАТ «ПриватБак» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт банку. - <https://privatbank.ua/news/2020/4/6/1172>.

15. Про надання теплих кредитів ПАТ «Укргазбанк» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт банку. - <https://www.ukrgasbank.com/private/credits/warmhouse/>.

16. Про надання теплих кредитів ПАТ «Укрсіббанк» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт банку. - <https://my.ukrsibbank.com/ua/personal/news/387603/>.

17. Мостепан С. Д. «Зелене» кредитування як важливий інструмент на світовому ринку кредитних послуг / С. Д. Мостепан // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2019, №23, частина 2.

18. Пиріг Г. І., Файфура В. В., Крупка Ф. Я. Механізм фінансування енергоефективних заходів в умовах сталого розвитку суспільства / Галина Ігорівна Пиріг, Василь Васильович Файфура, Фндрій Ярославович Крупка // Економічний аналіз. – 2018, Том 28, № 3.

19. Про програму IQ Energy [Електронний ресурс]: Офіційний сайт програми. - <http://www.iqenergy.org.ua/about>.

20. Про енергоефективний проект в Україні впроваджений Світовим Банком [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Світового Банку. -<https://www.worldbank.org/en/news/loans-credits/2011/05/17/ukraine-energy-efficiency-project>.

21. Про Міжнародну Фінасову Кооперацію [Електронний ресурс]: Офіційний сайт ІФС. -

https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/corp_ext_content/ifc_external_corporate_site/home.

22. Про стратегію британського банку Barclays бути екологічно спрямованим банком [Електронний ресурс]: Офіційний сайт банку. - <https://home.barclays/society/our-position-on-climate-change/>.

23. Про підтримку британський банком Barclays інноваційних екологічно спрямованих проектів [Електронний ресурс]: Офіційний сайт банку. - <https://home.barclays/society/our-position-on-climate-change/supporting-green-financing/>.

24. Про міжнародні інвестиції та технічну допомогу в енергетичному секторі [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Міністерства енергетики та захисту довкілля України. - http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245348542&cat_id=245070636.

25. Про Глобальний Екологічний Фонд [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Фонду. - <https://www.thegef.org/about-us>.

26. Про проект Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку [Електронний ресурс]: Офіційний сайт проекту UNIDO. - <http://www.reee.org.ua/>.

27. Про пілотний проект впроваджений UNIDO [Електронний ресурс]: Офіційний сайт проекту UNIDO - <http://www.reee.org.ua/practical-implementation/prydbannya-ta-montazh-ustanovky-z-vyrobnytstva-biodyzelnoho-palyva-pp-kilhan/>.

28. Про річний звіт USAID [Електронний ресурс]: Офіційний сайт USAID. - https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1863/report_ukr.pdf.

29. Про роботу Шведського агентства з питань міжнародної співпраці та розвитку [Електронний ресурс]: Офіційний сайт агентства SIDA. - <https://www.sida.se/English/where-we-work/Europe/Ukraine-/Our-work-in-Ukraine/>.

30. Про співпрацю Шведського агентства з питань міжнародної співпраці та розвитку [Електронний ресурс]: Офіційний сайт агентства SIDA. - <https://www.sida.se/English/where-we-work/Europe/Ukraine-/Cooperation-in-figures/>.

31. Про Програму Єднання Європи [Електронний ресурс]: Офіційний сайт програми. - <https://ec.europa.eu/inea/en/connecting-europe-facility/cef-energy>.

32. Про проект розвитку енергетичної інфраструктури в ЄС [Електронний ресурс]: Стаття. - <https://ecotown.com.ua/news/S-vidilit-980-mln-na-rozvitok-energetichnoi-infrastrukturi/>.

33. Про діяльність Climate Bonds Initiative [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Climate Bonds Initiative. - <https://www.climatebonds.net/standard/about/history>.
34. Про «Принципи зелених бондів» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Міжнародної Асоціації Ринків Капіталу. - <https://www.icmagroup.org/green-social-and-sustainability-bonds/green-bond-principles-gbp/>.
35. Про «Зелені» облигації як інструменту фінансування екологічних проєктів [Електронний ресурс]: Стаття ecodevelop. - <https://ecodevelop.ua/zeleni-obligatsiyi-120918/>.
36. Про «Що таке зелені бонди?» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Світового Банку. - <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22791>.
37. Про випуск «зелених» бондів у 2018 р. [Електронний ресурс]: Вісник від Icmagroup. - <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Regulatory/Green-Bonds/Public-research-resources/CBIGBMFinal032019-120319.pdf>.
38. Про випуск зелених бондів за 2019 р. [Електронний ресурс]: Стаття Reuters. - <https://www.reuters.com/article/us-greenbonds-issuance/green-bond-issuance-surpasses-200-bln-so-far-this-year-idUSKBN1X21L1>.
39. Про обговорення запуску «зелених» бондів в Україні [Електронний ресурс]: Офіційний сайт проєкту UNIDO. - <http://www.reee.org.ua/zeleni-oblihatsiji-v-ukrajini/>.
40. Про обговорення запуску «зелених» бондів в Україні [Електронний ресурс]: Урядовий Портал. - <https://www.kmu.gov.ua/en/news/derzhenergoefektivnosti-iz-partnerami-pracuyuvatime-nad-dorozhnoyu-kartoyu-zapusku-rinku-zelenih-obligacij-v-ukrajini>.
41. Про обговорення запуску «зелених» бондів в Україні [Електронний ресурс]: Стаття на Finpost. - <http://finpost.com.ua/news/13424>.
42. Про Законопроект України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. - http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67117.

*Медведська Людмила Євгенівна,
кандидат історичних наук,
доцентка кафедри політичних наук і права КНУБА*

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ІГОР В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Запровадження карантинних обмежень поставило перед соціумом нові виклики, серед яких – трансформація сфер освіти та розваг. Вплив пандемії на розвиток міст і суспільства позначився не лише на способах задоволення основних потреб мешканців, але й на шляхах отримання нових знань та характері організації дозвілля. Одним із достатньо популярних видів своєрідного пізнавального дозвілля, розвиток якого не одне десятиліття набирив обертів у великих містах, стали інтелектуальні ігри. Загроза жорсткого локдауну актуалізувала не лише нагальні проблеми суспільного життя, але й питання організації пізнавального або корисного дозвілля. Інтелектуальні ігри стали для багатьох мешканців столиці таким видом розваг, а учасники масштабної гри, організованої на НСК «Олімпійський», встановили всеукраїнський рекорд у номінації «Наймасовіша інтелектуальна гра» і ледь не встановили світовий [15]. Розглянемо особливості трансформації та популяризації інтелектуальних ігор в умовах пандемії на прикладі розвитку їх у місті Києві.

У навчальних закладах середньої та вищої освіти проведенням інтелектуальних змагань різного типу в Києві та інших містах України займалися найчастіше представники Ліги українських клубів [4] або поодинокі ентузіасти. Ті ж заклади освіти раніше здебільшого і виступали майданчиками для проведення інтелектуальних ігор для шкільної та студентської молоді. Що ж до організації такого дозвілля для дорослої аудиторії, то за останні 5-6 років у Києві та інших великих містах України з'явилися організації, що стали надавати послуги з проведення інтелектуальних ігор – як неприбуткових, так і комерційних. Асортимент тематичних ігор розширювався щороку, поповнюючись турнірами, присвяченими географії [2,16], політиці [3,11,12], літературі [1], трендам поп-культури [9,14] тощо, а також турнірами патріотичного забарвлення [6,7,8].

Інтелектуальні ігри на кшталт турнірів з ігор «Що? Де? Коли?», «Своя гра», «Брейн-ринг», «Ерудит-квартет», а також тематичних квізів викликали інтерес з боку все більшої кількості мешканців міст, які експериментують зі способами дозвілля та шукають нові форми урбаністичних розваг.

У сучасному суспільстві помітно стійким виявився тренд на саморозвиток та самовдосконалення, що спричинило сплеск активної участі людей у різноманітних заходах, учасники яких отримували нові знання та можливість навчитися їх застосовувати. Саме тому протягом останніх років спостерігалось поживлення суспільного інтересу до участі у різноманітних інтелектуальних змаганнях та фестивалях.

Функції, які виконують інтелектуальні ігри у суспільстві:

- Розважальна. Останнім часом ігри здебільшого проводилися у ресторанах, арт-просторах, коворкінгах, на дахах/оглядових майданчиках бізнес-центрів та інших розважальних закладів, навіть на стадіонах, а поєднання в них елементів сюрпризу, інтриги, інтелектуального азарту, цікавих поворотів гри у компанії однодумців забезпечувало індустрії інтелектуальних ігор сплеск популярності серед мешканців столиці та інших міст;

- Пізнавальна. Нова інформація, що подається легко та красиво у формі гри, інтелектуальні виклики, здорова конкуренція, можливість застосувати свої знання та потренувати пам'ять – всі ці фактори дозволяли учасникам гри отримати сильні враження, проявити себе і водночас тримати інтелектуальні «м'язи» у тонусі;

- Комунікативна. Під час таких заходів у учасників з'являлося немало нових знайомств. А з огляду на те, що серед локацій їх проведення все частіше зустрічалися паби, арт-майданчики, коворкінги та бізнес-центри, учасники завдяки руху інтелектуальних ігор отримували можливість поєднати розваги із налагодженням особистих, дружніх та ділових відносин.

Карантинні обмеження спричинили заборону масових заходів, до категорії яких потрапили й інтелектуальні ігри. Більшість запланованих та аносованих ігрових турнірів (у тому числі – всеукраїнського рівня) були перенесені, і після певного періоду очікування організатори різних осередків змушені були адаптуватися до нових умов і проводити ігри онлайн.

Новий формат спричинив появу низки проблемних питань у контексті забезпечення здорової конкуренції між гравцями. Адже якщо під час проведення інтелектуальних ігор офлайн за дотриманням порядку, виявленням недоброчесних гравців та фіксуванням дій, що суперечать регламенту гри (підказок, користування пошуковими системами під час обговорення тощо), під час заходів стежило ігрове журі, контролювати такі процеси в режимі онлайн стало надзвичайно складно. Це нівелює прозорість системи обговорення командою питань, а іноді й зумовлює появу підозр та обвинувачень у недоброчесності одних гравців з боку інших. Особливо гостро це питання стоїть для

організаторів офіційних столичних та всеукраїнських турнірів спортивних версій ігор. Неможливість проведення таких масштабних заходів офлайн в умовах карантину та забезпечення дотримання всіх правил офіційно затвердженого регламенту [5] онлайн спричинили тривалий тайм-аут в організації офіційних турнірів, внаслідок чого чергові офлайн-етапи чемпіонатів були скасовані або перенесені до завершення пандемії [4].

Після переведення турнірів на онлайн-майданчики зазнала трансформації їх комунікативна функція. Якщо раніше частину потенційних гравців до участі у таких заходах додатково мотивували можливості відвідати незнайомі місця, тестування нового формату комунікацій, знайомство з іншими людьми та спілкування з друзями в розважальних закладах, у режимі онлайн більшість із цих переваг втрачаються – принаймні, для осіб, які ідентифікують себе з екстравертами, або ж тяжіють до екстраверсії у соціальному житті.

Під час карантину замість арт-просторів, ресторанів та інших естетично оформлених локацій гравці змушені збиратися на альтернативних майданчиках – популярних онлайн-платформах (Skype, Discord, Zoom та ін.) або в месенджерах, переважно – в Telegram. До того ж, якщо переможці ігор офлайн отримували під час церемонії нагородження різноманітні призи (книги, квитки у кіно, настільні ігри, сертифікати на відвідування різних розважальних заходів тощо), онлайн-гравці таких бонусів найчастіше позбавлені. Окрім того, гравці відзначають, що рівень спортивного азарту під час гри онлайн є нижчим, ніж під час гри із суперниками офлайн. Ці та інші фактори стоять на заваді подальшої популяризації інтелектуальних ігор у тому вигляді, в якому це успішно відбувалося протягом останніх років у Києві та інших великих містах.

Утім, частина організаторів інтелектуальних ігор пішла шляхом експериментальної адаптації – поєднання онлайн та офлайн форматів заходів [10,13]. До уваги потенційних гравців пропонуються турніри, взяти участь у яких можна як онлайн, так і офлайн (за умови дотримання правил карантину), причому участь онлайн зазвичай є дешевшою. І хоча пандемія спричинила суттєвий спад інтересу цільової аудиторії до таких офлайн-заходів, частина гравців все ж відвідує їх на постійній основі.

Таким чином, можемо констатувати, що рух інтелектуальних ігор у Києві в умовах пандемії зазнав суттєвих втрат у сфері його розвитку офлайн. Проте, сучасні технології дали йому нове життя, трансформували та вивели на інший рівень популяризації. Достатньо багато різноманітних онлайн-турнірів свідчить про те, що частину

цільової аудиторії приваблює такий формат проведення ігор, передусім – завдяки доступній схемі участі та відсутності необхідності відвідувати громадські місця, і, як наслідок, уникнення небезпеки інфікування та заощадження витрат часу на дорогу до ігрових локацій. Саме тому перспективи розвитку руху інтелектуальних ігор в умовах пандемії окреслюються як доволі обнадійливі, а перманентний пошук організаторами нових форм їх удосконалення та популяризації забезпечує позитивні тенденції до зростання динаміки залучення нової аудиторії.

Список використаних джерел

1. Гарри Поттер и City Quize / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/344880316756614>.
2. Гео-ЧГК: Around the world / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/917231562082900/>.
3. Квіз «Парламенти України та світу» / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/244974443533652/>.
4. Ліга Українських клубів / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/LUKchgkofficial>.
5. Ліга Українських клубів. Документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://luk.org.ua/documents>.
6. Онлайн-гра «Що? Де? Коли?» до Дня Конституції / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/744049686359555/>.
7. Сповна розуму та Національний кубок України з «Що? Де? Коли?» / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/592031881310904/>.
8. Українська ліга. Сезон 2020-21. Гра 1 / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/1013829182455976/>.
9. ЧГК по кино: «V – значит Вопросы» / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/960593071111374>.
10. Что? Где? Когда? От BrainHub / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/699270767350789/>.
11. «Що? Де? Коли?» До 75-річчя ООН / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/2610140179131417/>.

12. «Що? Де? Коли?» НАТО і Україна / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/644048279672235/>.

13. PubQuize. Первая игра / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/1059955157780550>.

14. Star Wars Quize / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/418706798805709/>.

15. The Game II / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/events/2122730861375301?active_tab=about.

16. Travel Quize / Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/515129549050630/>.

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МІСТ ТА РЕГІОНІВ

*Згурська Валентина Леонідівна,
кандидат політичних наук, доцент,
доцентка кафедри політичних наук і права КНУБА*

ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА 2021-2027 РОКИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженій 5 серпня 2020 року, визначено три стратегічні цілі: 1) формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах; 2) підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; 3) розбудова ефективного багаторівневого врядування [1]. Оперативним завданням першої цілі є стимулювання центрів економічного розвитку (агломерації, міста), зокрема шляхом створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій, забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до їх складу; забезпечення всебічного сприяння реіндустріалізації агломерацій та великих міст на основі інновацій, формування міських та регіональних економічних кластерів для ефективного використання ресурсів території тощо.

При цьому під агломераціями розуміються територіальні скупчення населених пунктів (насамперед міст), що формують цілісні суспільно-територіальні утворення з чисельністю населення понад 500 тис. осіб. Вони є територіями концентрації населення, капіталу та бізнесу, мають інтенсивні господарські, трудові, культурно-побутові зв'язки з навколишніми територіями, характеризуються високим рівнем розвитку інфраструктури, економіки, надання послуг населенню.

Очевидною є певна суперечність між стратегічною ціллю 1 та 2, що характерно й для європейських підходів до просторового розвитку, тому детальний розгляд основних концепцій просторового розвитку Європи допоможе краще зрозуміти діалектику регіонального розвитку та доповнить його новими підходами.

Можна виділити чотири найбільш популярні концепції просторового розвитку, що застосовуються в Європі: поліцентричність, територіальна згуртованість, конкурентоспроможність та партнерство між містом і селом.

Найбільш популярною просторовою концепцією є концепція поліцентричності. Це поняття досить давно вживається в європейському просторовому плануванні [2] та викликає багато суперечок. З огляду на просторовий масштаб, концепція поліцентричності може застосовуватися на різних рівнях: європейському, макрорівні, міста тощо. На європейському рівні поліцентризм часто стосується розташування міст у європейському просторі. У контексті діяльності Євросоюзу ця концепція стала особливо актуальною з прийняттям в 1999 році Європейської перспективи просторового розвитку (European Spatial Development Perspective, ЄППР) [3]. У ній зазначається, що ще в 1994 році міністри держав-членів, відповідальні за просторове планування, в якості однієї з цілей просторового розвитку визначили розвиток збалансованої і поліцентричної урбаністичної системи та нових відносин між містом та селом. У подальшому це поняття було уточнено [4] і вказано необхідність застосування цієї концепції для збалансування диспропорцій в економічному розвитку територій європейських держав [5].

ЄППР завдяки поліцентризму опосередковано вирішує питання конкурентоспроможності шляхом створення глобальніших економічних інтеграційних зон поза межами традиційного п'ятикутника лідерів: Лондон – Париж – Мілан – Мюнхен – Гамбург [7, с. 668].

В свою чергу Б. Уотерхат стверджує, що поліцентризм є сполучною ланкою та «єдиною важливою концепцією просторового планування в ЄППР, що потенційно здатна об'єднати інтереси багатьох зацікавлених сторін» [2, с. 83]. Таким чином, поліцентризм на європейському рівні також пов'язує суперечливі цілі – підвищення конкурентоспроможності та згуртованості континенту – економічної, політичної, соціальної.

Очевидно, що найбільший вплив на формування цієї концепції мав досвід Німеччини та Франції. Так, група французьких авторів, з одного боку, вбачають зародження поліцентричної моделі європейського простору в метафорі «грона винограду», а з іншого – вони пов'язують концепцію поліцентризму з французьким підходом багатополюсної агломераційної політики, що проводилася DATAR в 1990-х роках [8, с. 91-93]. Інші вчені припускають, що на концепцію поліцентризму вплинув французький підхід до регіонального планування: «егалітарний підхід до перерозподілу населення та росту по всій території» [9, с. 251].

Європейську транспортну політику та мережі TEN-T можна розглядати як практичну реалізацію поліцентричної концепції європейського простору. Деякі спостерігачі пов'язують ідею поліцентричної урбаністичної системи із збалансованим розподілом функцій чи наданням послуг по всій території Європи. Також є певний зв'язок між поліцентричністю та теорією центрального місця, територіальною згуртованістю у сенсі рівного доступу до роботи та послуг [10, с. 238].

Концепція територіальної згуртованості почала розглядатися в європейській політиці просторового планування з середини 2000-х років. Пізніше концепція територіальної згуртованості стала однією з ключових цілей ЄС – разом з економічною та соціальною згуртованістю – після її згадки у статтях 3 та XVII Лісабонської угоди, підписаної в 2007 році і яка набула чинності з 1 січня 2009 [11].

В європейській просторовій політиці Б. Уотерхат визначає чотири основні складові концепції територіальної згуртованості: 1) ідея «Європи у рівновазі», заснована на наданні послуг загального інтересу та забезпеченні збалансованого розвитку; 2) інтегрований підхід до галузевої політики; 3) підвищення конкурентоспроможності територій; 4) дотримання принципу екологічної стійкості [12].

До певної міри ідеї, що лежать в основі концепції територіальної згуртованості, відображені у регулярних звітах про економічну, соціальну та територіальну згуртованість, що регулярно публікуються Єврокомісією [13]. Якщо в основі цієї концепції і лежав французький підхід до розуміння території, то у подальшому він вийшов на наднаціональний рівень і ускладнився, доповнившись питаннями забезпечення збалансованого просторового розвитку, рівних умов життя надання послуг належної якості.

Концепція конкурентоспроможності досить часто використовується в політиці просторового розвитку ЄС переважно з посиланням на Лісабонську угоду та стратегію «Європа 2020», оскільки обидві виражають нове розуміння регіонів та міст як таких, що сприяють економічному розвитку спільноти. Конкурентоспроможність розглядається як одна з основних цілей регіональної політики ЄС, починаючи з 1990-х років та яскраво виражена в «новій урбаністичній політиці», яка активно поширюється міжнародними організаціями, такими як ОЕСР. Протягом останніх трьох десятиліть триває пошук чинників та механізмів, що сприяють посиленню регіональної конкурентоспроможності. Так, дослідники обговорюють поняття конкурентоспроможності з огляду на новий регіоналізм та

ремасштабування агломерацій в контексті неолібералізації урбаністичної політики [14].

В свою чергу популяризація співробітництва між агломераціями з 1990-х років також зумовлена прагненням мінімізувати негативні наслідки конкуренції між урбаністичними центрами. Таке співробітництво можна розглядати як засіб протидії корпоративній владі транснаціональних компаній і наднаціональних політичних органів, таких як Євросоюз чи ООН [15].

В свою чергу В. Салет вказує на більш складний взаємозв'язок між поняттям європейської конкурентоспроможності та регіонального співробітництва: «деякі регіони успішно використовують дискурс «Європи регіонів» як візіонерський інструмент для посилення співробітництва та єдності місцевого самоврядування. ... поняття конкуренції між регіонами в Європі функціонує як цемент для внутрішнього регіонального співробітництва» [16].

За такого підходу співробітництво між агломераціями можна тлумачити як доповнення до неоліберальної політики ЄС, зокрема створення спільного ринку. Відповідно, появу додаткового рівня управління на рівні агломерацій можна розглядати як результат чи стратегію виживання у контексті зростання урбаністичної конкурентоспроможності. Таким чином, органи управління агломераціями мають справу як з внутрішньою, так і зовнішньою конкуренцією: адміністративна фрагментація в агломераціях призводить до міжрегіональної конкуренції, і в контексті глобалізації та європейської інтеграції міжнародна конкуренція серед регіонів-агломерацій зростає [17, с. 79-81].

Питання просторового планування тісно пов'язані з концепцією партнерства між селом і містом, чи більш широко, відносинами між містом і селом у контексті територіальної політики ЄС. Перші згадки про неї можна знайти в урбаністичному спрямуванні соціологічних і політичних досліджень, що акцентували увагу на поділі між містом і селом та взаємодію між містом і сільською місцевістю [18]. Останні публікації підкреслюють важливість взаємодії між містом і селом, що виражається в обміні трудовими ресурсами, товарами, послугами, енергією, фінансами, активами, інформацією тощо. Виходячи з аналізу британських дискусій щодо дихотомії між містом та селом, С. Давуді та Д. Стід пропонують інтегративний підхід до взаємовідносин між містом та селом [19]. Вони стверджують, що такий підхід до взаємозалежності між міськими та сільськими територіями з'явився у європейському контексті з середини 1990-х років, оскільки партнерство між містом та селом передбачалося ще ЄППР. Не дивлячись на цю згадку партнерства

між містом та селом, програми фінансування сільських та міських проектів в ЄС до певної міри відокремлені.

Однак, це нове розуміння партнерства між містом і селом є радше багатограним: «Концепція партнерства між містом і селом радше є парасолькою для низки різноманітних питань, деякі з них стосуються периферійних сільських територій з розпорошеними дрібними поселеннями, в той час як інші – такі як нетрі та потреба збереження відкритих просторів – є важливими лише для агломерацій» [20, с. 439]. Відповідно, можна визначити кілька напрямів політики, в яких ЄППР стосується партнерства між містом та селом, такі як надання місцевих послуг, транспортне сполучення, співробітництво між органами влади, планування та мережі.

Отже, задекларовані стратегічні цілі регіонального розвитку України 2021-2027 роки підвищення згуртованості та конкурентоспроможності регіонів, хоча й суперечливі, однак характерні для європейської політики просторового розвитку. Однак, у державній стратегії варто було б розглянути можливість використання ще двох найбільш поширених концепцій просторового розвитку – поліцентричності та партнерства між містом та селом.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки; Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п> (дата звернення: 02.10.2020).

2. Waterhout B. Polycentric development: what is behind it? In: Faludi A (ed) European spatial planning. Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge, Mass., 2020. P. 83–103.

3. European Spatial Development Perspective (ESDP) (Potsdam, May 1999). URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/som_en.htm.

4. Alden J. Regional development and spatial planning. In: Adams N, Alden J, Harris N (eds) Regional development and spatial planning in an enlarged European Union. Ashgate, Aldershot, 2006. P. 17–40.

5. Richardson T., Jensen O. B. Discourses of mobility and polycentric development: a contested view of European spatial planning // European Planning Studies. 2000. Vol. 8. P. 503–520.

6. Waterhout B. Polycentric development: what is behind it? In: Faludi A. (ed) European spatial planning. Cambridge, Mass., 2002. P. 83–103.

7. Faludi A. From European spatial development to territorial cohesion policy. Regional Studies. 2006. 40:667–678.

8. Baudelle G., Peyrony J. Le polycentrisme en France: cheminement d'un concept. *Territoires 2030*. 2005. Vol. 1. P. 89–101.

9. Geppert A. Polycentricity: can we make it happen? From a concept to its implementation. *Urban Research and Practice*. 2009. Vol. 2. P. 251–268.

10. Sykora L., Mulicek O., Maier K. (2009) City regions and polycentric territorial development: concepts and practice. *Urban Research and Practice* 2:233–239.

11. Colomb C., Santinha G. European Union competition policy and the European territorial cohesion agenda: an impossible reconciliation? State aid rules and public service liberalization through the European spatial planning lens. *European Planning Studies*. 2014. Vol. 22. P. 459–480.

12. Waterhout B. Territorial cohesion: the underlying discourses. In: Faludi A (ed) *Territorial cohesion and the European model of society*. Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge, Mass., 2007. P. 37–60.

13. Seventh Report on Economic, Social and Territorial Cohesion. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/en/information/cohesion-report/ (дата звернення: 02.10.2020).

14. Brenner N. *New state spaces: urban governance and the rescaling of statehood*. Oxford: Oxford University Press, 2004.

15. Healey P. The place of 'Europe' in contemporary spatial strategy making. *European Urban Regional Studies*. 1998. Vol. 5. P. 139–153.

16. Salet W., Thornley A., Kreukels A. Practices of metropolitan governance in Europe: experiences and lessons. In: Salet W., Thornley A., Kreukels A. (eds) *Metropolitan governance and spatial planning: comparative case studies of European city-regions*. London: Spon Press, 2003. P. 377–390.

17. Berg Lvd., van Klink A., Meer Jvd. Survey of metropolitan government in Europe. In: Phares D. (ed) *Metropolitan governance without metropolitan government?*. Ashgate, Aldershot, Hants, England, Burlington, VT, 2004. P. 79–102.

18. Funnell D. C. Urban-rural linkages: research themes and directions. *Geografiska Annaler. Ser B*. 1988. Vol. 70. P. 267–274.

19. Davoudi S., Stead D. Urban-rural relationships: an introduction and brief history // *Built Environment*. 2002. Vol. 28. № 4. P. 269–277.

20. Zonneveld W., Stead D. European territorial cooperation and the concept of urban–rural relationships. *Planning Practice Research*. 2007. Vol. 22. P. 439–453.

*Узун Юлія Вадимівна, кандидат політичних наук, доцентка
кафедри історії та світової політики
Коч Світлана Вадимівна, доктор політичних наук, доцентка
кафедри історії та світової політики,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,*

РЕЗУЛЬТАТИ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ СИТУАЦІЇ В РЕГІОНАХ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ПРИКОРДОННЯ УКРАЇНИ

Реформа децентралізації в Україні, розпочата в 2014 р., в 2019 р. почала свій другий етап. Завершення її передбачається в 2021 р. Зміна урядів, криза в розпал епідемії COVID-19 (2019–2020 р.) випробовують на міцність систему відносин між рівнями влади, погрожуючи ескалацією дестабілізації центр-периферійних відносин.

Південно-західні прикордонні регіони України, обрані нами в якості спеціального об'єкту дослідження як такі, що мають стратегічне значення для стабільності центр-периферійних відносин та для розвитку безпечних транскордонних відносин, мають складний поліетнічний склад, зазнають зовнішнього геоекономічного та геополітичного впливу, що обумовлює підвищений дисбаланс між очікуваннями місцевих громад та результатами децентралізації, яка в 2014–2019 роках відбувалася переважно в формі оптимізації системи органів системи самоврядування.

Спираючись на карти-проекти майбутніх районів, представлені Мінрегіоном України, зазначимо на пропонованих змінах, використовуючи таблицю (див. *Таблиця №3*).

Таблиця №3

Карти-проекти зміни районного поділу в південно-західних прикордонних регіонах України

Область	<i>Станом на 1.07.2020</i>	<i>За планом Мінрегіону на 12.07.2020</i>	<i>Згідно з Постановою ВРУ від 17.07.2020</i>
Одеська			
	<i>26 районів</i>	<i>6 районів</i>	<i>7 районів</i>

Чернівецька			
	<i>11 районів</i>	<i>3 райони</i>	<i>3 райони</i>
Закарпатська			
	<i>13 районів</i>	<i>5 районів</i>	<i>6 районів</i>
Вінницька			
	<i>27 районів</i>	<i>5 районів</i>	<i>6 районів</i>
Івано-Франківська			
	<i>14 районів</i>	<i>5 районів</i>	<i>6 районів</i>

Таблиця складена авторами за даними прес-центру ініціативи «Децентралізація» [3; 5; 9;10]

За п'ять днів липня плани щодо районоутворення змінювалися. Це відображає наступна зведена таблиця (див. *Таблиця №4*):

Районоутворення в період 12.07.2020–17.07.2020

Область	За планом Мінрегіону на 12.07.2020	Кількість населення	Згідно з Постановою ВРУ від 17.07.2020	Кількість населення
Одеська	1. Болградський 2. Ізмаїльський 3. Білгород-Дністровський 4. Одеський 5. Подільський 6. Роздільнянський	154,5 тис. 206,2 тис. 201,4 тис. 1413 тис. 229,2 тис. 175,4 тис.	1. Болградський 2. Ізмаїльський 3. Білгород-Дністровський 4. Одеський 5. Подільський 6. Роздільнянський 7. Березівський	154,5 тис. 206,2 тис. 201,4 тис. 1375,9 тис. 229,9 тис. 104,2 тис. 109,4 тис.
Чернівецька	1. Хотинський 2. Сторожинецький 3. Чернівецький	157,8 тис. 253,8 тис. 492,8 тис.	1. Дністровський 2. Вижницький 3. Чернівецький	157,8 тис. 91 тис. 655,6 тис.
Закарпатська	1. Ужгородський 2. Мукачівський 3. Берегівський 4. Хустський 5. Тячівський	255,8 тис. 254,6 тис. 199,8 тис. 278,6 тис. 268,1 тис.	1. Ужгородський 2. Мукачівський 3. Берегівський 4. Хустський 5. Тячівський 6. Рахівський	255,8 тис. 254,6 тис. 209,2 тис. 269,1 тис. 185,3 тис. 82,8 тис.
Вінницька	1. Хмільницький 2. Гайсинський 3. Тульчинський 4. Могилів-Подільський 5. Вінницький	188,3 тис. 243,3 тис. 157,2 тис. 206,2 тис. 766,4 тис.	1. Хмільницький 2. Гайсинський 3. Тульчинський 4. Могилів-Подільський 5. Вінницький 6. Жмеринський	188,3 тис. 243,3 тис. 157,2 тис. 146,9 тис. 657,6 тис. 165,8 тис.
Івано-Франківська	1. Коломийський 2. Калуський 3. Надвірнянський 4. Івано-Франківській 5. Косівський	278,2 тис. 286,6 тис. 200 тис. 490,7 тис. 117,8 тис.	1. Коломийський 2. Калуський 3. Надвірнянський 4. Івано-Франківській 5. Косівський 6. Верховинський	278,2 тис. 286,6 тис. 130,6 тис. 560,1 тис. 85,7 тис. 30,5 тис.

Таблиця складена авторами . Джерело [3; 5; 9; 10]

Зазначеним у таблиці двом останнім редакціям районоутворення передували чисельні узгодження. Це вказує на важкість переділу сфер впливу. Наприклад, в перших планах 2015 р. поділ *Вінницької області* передбачався на 3–4 райони, в останніх редакціях з великого Вінницького району виділили Хмільницький, Тульчинський, а в останній момент з Вінницького та Могилів-Подільського виокремили й

Жмеринський район; в *Івано-Франківській області* в останній момент вирішили зберегти важкодоступний прикордонний з Румунією Верховинський район, не об'єднуючи його з Косівським; в *Чернівецькій області* замість Сторожинецького району утворили маленький Вижницький, а замість Хотинського – Дністровський через розширення меж Чернівецького району; в *Одеській області* в останній тиждень виділили Березівський район з частин Одеського та Роздільнянського, але дещо раніше відстояв своє право на існування Болградський район з великою часткою болгарського етнічного населення, який в проектах був розділений між Ізмаїльським та Білгород-Дністровським районами; також і в *Закарпатській області*, в останній момент вирішили не об'єднувати Тячівський та Рахівський райони, а також розширити межі Березівського району, де 76,1% населення належить до угорської національної меншості, і який, як і Болградський в Одеській області, в початкових проектах не передбачався, оскільки його території ділили Мукачівський та Хустський райони (див. *Таблиця №5*) [8].

Таблиця №5

Проекти районування Одеської та Закарпатської областей щодо виокремлення районів з компактним проживанням етнічних груп

Область	Запропоновані проекти районування (2019)	Утворені (згідно з Постановою ВРУ від 17.07.2020)
Одеська область		
Закарпатська область		

Таблиця складена авторами. Джерело [2; 6; 10]

Виокремлення районів з компактним проживанням етнічних меншин вказує на подолання місцевими лоббі, офіційно підтриманими як з боку болгарського парламенту, так і з боку угорського уряду, намагань уряду України застосувати технологію джерімендерінгу та розділити одноетнічні спільноти адміністративними межами районів. Також, це вказує на розвиток тенденції до територіальних форм етнічного самоврядування, особливо в умовах непередбаченої законодавством системи позатериторіального етнічного представництва (квотування), що є стратегічною вадою в організації багаторівневого урядування в Україні, адже позатериторіальна автономія (в контексті не стільки формального статусу скільки в праві на самоврядування) та застосування етнічних квот не лише забезпечує інститут етнополітичного представництва, вирішуючи питання забезпечення широкої демократичної участі, але унеможлиблює створення територіальних спокус для країн-сусідів.

Зазначимо, що з числа районів досліджуваних областей з *Румунією* будуть мати кордони: Верховинський район Івано-Франківської області, Ізмаїльський район Одеської області, всі три райони Чернівецької області, всі райони Закарпаття, окрім Мукачівського; з *Угорщиною* будуть мати кордони 2 райони Закарпаття – Берегівський та Ужгородський, при цьому Ужгородський буде мати кордони також зі Словаччиною та Польщею; з *Молдовою* будуть мати кордони всі райони Одеської області, Могилів-Подільський район Вінницької області та Дністровський район Чернівецької області. Саме в цих районах територіальні громади, їх представницькі органи та місцеві органи виконавчої влади України зможуть, згідно з Законом «Про транскордонне співробітництво», до якого в 2018 р. були внесені суттєві зміни, брати участь у міжнародних формах транскордонного співробітництва. Сьогодні, з п'яти програм транскордонної співпраці, які реалізуються в 11 прикордонних областях, чотири реалізуються в досліджуваних нами регіонах: 1) «Програма співробітництва EaPТС Молдова – Україна», яка включає Одеську, Вінницьку, Чернівецьку області; 2) «Програма транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна 2014-2020», яка включає з боку України, окрім Волинської та Львівської також Закарпатську області; 3) «Спільна операційна програма «Румунія-Україна», яка включає Івано-Франківську, Закарпатську, Чернівецьку, Одеську області; 4) «Спільна операційна програма «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2014-2020», яка включає Закарпатську та Івано-Франківську області.

Також, в 2017 р. між Урядами України, Угорщини та Європейською комісією підписано «Угоду про фінансування Дунайської

транснаціональної програми» (Interreg V-B Danube — CCI 2014TC16M6TN001), що передбачила інструмент для фінансування проектів в обсязі до 5 млн. євро. В адміністративному плані Україна в програмі представлена 4 областями: Одеською, Чернівецькою, Івано-Франківською, Закарпатською.

Автономність в праві приймати рішення, укласти угоди щодо транскордонного співробітництва вимагає соціально-економічної спроможності та самодостатності від учасників такого співробітництва та покладає міжнародну відповідальність на органи місцевого самоврядування громад, охоплених адміністративними кордонами прикордонних районів, а з іншого боку, це посилює відповідальність уряду України, який має контролювати непрямі форми геополітичного впливу та намагання переглянути чи денонсувати післявоєнні угоди. Про активність таких намагання свідчать новини: 10 липня 2020 р. контррозвідка в Закарпатській області затримала організатора збору підписів за скасування Тріанонського мирного договору від 1920 року, за яким Угорщина втратила частину території, включаючи частину земель сучасної Закарпатської області. Інша новина, виникла за два дні до парламентського голосування щодо адміністративного поділу України: «Національна рада румунів в Україні» 15 липня 2020 р. адресувала звернення парламентським комітетам, урядовим інституціям, які опікуються румунами за кордоном і зовнішньою політикою, а також керівництву румунського парламенту, прем'єру та президенту Румунії щодо порушення прав румунської етнічної громади на освіту рідною мовою та участь у проектуванні адміністративної реформи [14]. Отже, питання етнополітичного представництва буде нагадувати про себе до тих пір, поки не буде вирішене інституційним конвенційним шляхом на основі європейських рекомендацій.

Аналізуючи плани Мінрегіону щодо районного поділу не можна не визнати, що запропонований районний поділ зберігає асиметрію, адже норма в 150 тис. осіб, як демографічної основи району, перевищено у більшості випадків, особливо у Вінницького району, адже він має кількість населення більшу за норму в 4,3 рази, та у Одеського району, де кількість населення перевищує норму в більш ніж 9 разів. Відтак, доступність державних послуг для мешканців цих районів буде меншою. Також зберігається демографічна асиметрія між районами, що демонструє приклад: Верховинський район Івано-Франківської області має чисельність 30 тис. населення, в той час Івано-Франківський район об'єднаної області має чисельність 560 тис. осіб.

Досліджувані регіони привертють увагу і тим, що в *Рейтингу формування ОТГ*, який представлено в Моніторингах Міністерства

регіонального розвитку до січня 2020 року, жодна з них не потрапила до першого рівня активності [4, 10]. До другого рівня активності віднесено Чернівецьку (8 місце), Івано-Франківську (13 місце), Одеську (має 19 – останнє місце серед областей другого рівня активності), а до третього, нижчого рівня активності віднесено Вінницьку (22 місце), Закарпатську (займає останнє – 24 місце серед областей України). Процес добровільного формування ОТГ та результат урядових рішень щодо скорочення числа громад демонструє наступна таблиця (див. *Таблиця №6*):

Таблиця №6

Південно-західні регіони в рейтингу формування ОТГ

Кількість громад до реформ	Кількість ОТГ за Перспективним планом	Кількість громад, що об'єдналися	Кількість, утворених ОТГ	У % до загальної площі в області	Кількість населення, охопленого ОТГ	% громад, що не об'єдналися добровільно	Кількість громад в області, затверджена Постановою ВРУ 17.07.2020 р.
Одеська область							
490	44	166	37	34,69%	15%	66,12%	91
Чернівецька область							
271	42	134	37	47,92%	39%	50,6%	52
Закарпатська область							
337	57	95	26	20%	28,34%	79,8%	64
Вінницька область							
707	66	184	46	21,01%	48%	74%	63
Івано-Франківська область							
516	61	174	39	29%	52%	66,28%	62
Всього в досліджуваних областях							
2341							332

Таблицю складено авторами на основі джерел [1; 11; 3; 4, с.10; 10]

Отже, наприклад, в Закарпатській області, де число районів скоротилося з 13 до 6, як видно з *таблиці №3*, в утворених 6 районах кількість територіальних громад скоротилася з 337 до 64, як видно з *таблиці №6*. При цьому, з загальної кількості 337 громад добровільно об'єднувалися 95, які утворили 26 ОТГ, а 79,8% громад не прийняли рішень щодо об'єднання з 2015 до січня 2020 року і тому їх доля вирішувалася за планами Уряду, який згідно з прийнятим 16 квітня 2020 року Законом №562-Х «Про внесення змін до деяких законів України

щодо визнання територій та адміністративних центрів територіальних громад» [9], отримав право «визначення адміністративних центрів територіальних громад та затвердження територій територіальних громад» до прийняття закону про адміністративно-територіальний устрій України. Так само було скорочено число громад в Одеській області: з 490 до 91, у Чернівецькій – з 271 до 52, у Вінницькій – з 707 до 63, в Івано-Франківській – з 516 до 62.

Число новоутворених громад в районах варіюється від 4, як у Рахівському районі Закарпатської області, до 33, як в Чернівецькому районі Чернівецької області. В середньому, число громад в районах складає 11–12 громад. Новоутворені об'єднані громади (ОТГ) складаються в середньому з 5 колишніх місцевих рад та 13 населених пунктів. Середня чисельність ОТГ складає 10,7 тис. осіб. Але асиметрія не викорінена, оскільки є ОТГ чисельністю менше двох тисяч осіб, як наприклад Чогодарівська сільська ОТГ в Одеській області, а є і такі ОТГ, що перевищують 25 тис. осіб, як наприклад Куяльницька сільська ОТГ в Одеській області. Наявну асиметрію продемонструє наступна таблиця (див. *Таблиця №7*).

Таблиця №7

Приклади структурної асиметрії серед утворених ОТГ

Область	Міські ОТГ (чисельність населення)	Кількість громад, що входять до складу	Селищні ОТГ (чисельність населення)	Кількість громад, що входять до складу	Сільські ОТГ	Кіл-ть громад, що входять до складу
Одеська	Березівська ОТГ (11,154 особи)	2	Цебриківська (5,023)	3	Чогодарівська (1,423)	2
	Балтська ОТГ (32,598 осіб)	18	Окнянська (15,844)	11	Куяльницька (25,799)	18
Чернівецька	Герцаївська (6,324)	3	Кострижівська (4,359)	3	Усть-Путільська (2,231)	2
	Сторожинецька (38,664)	11	Глибоцька (14,557)	4	Великокучурівська (13,908)	3
Закарпатська	Іршавська (11,318)	2	Великоберезнянська (8,409)	2	Оноківська (4,186)	2

	Берегівська (35,017)	8	В Закарпатській області лише 1 селищна ОТГ	Холмківська (12,214)	3	
Вінниць- ка	Гніванська (14,811)	2	Ситковецька (2,749)	2	Мельників- ська (1,442)	2
	Іллінецька (19,000)	10	Томашпіль- ська (14,531)	13	Іванівська (7,610)	3
Івано- Франків- ська	Тлумацька (18,810)	13	Букачівська (3,346)	4	Білоберізька (2,757)	3
	Калуська (242,102)	7	Печеніжинсь- ка (17,229)	8	Пасічнянська (16,856)	3

Таблицю складено авторами на основі даних Мінрегіону (Мінрегіон, 2020).

Дані з таблиці №7 демонструють, що чисельність нових ОТГ в ряді випадках менша за оптимальну, яку визначили в 5 тисяч осіб, а в деяких випадках в 2–6 разів перевищує оптимальну. До того ж, серед ОТГ одного типу, наприклад, міського, різниця в чисельності населення досягає 40 разів: Герцаївська міська ОТГ в 40 разів менша за кількістю населення ніж Калуська міська ОТГ. В той же час, структурна різниця, тобто, різниця за кількістю громад, що увійшли до складу ОТГ, в них більша ніж в 2 рази, хоча є інші приклади, де різниця досягає 6 разів, як у випадку різниці між Гніванською ОТГ, яку утворили 2 громади та Балтською ОТГ, до якої увійшли 18 громад.

Зазначена демографічна та структурна асиметрія позначатиметься в подальшому на асиметрії бюджетних можливостей громад (кількість платників податків варіюється); на асиметрії в кількісному складі старостату у різних ОТГ (старости обираються від кожної громади, що увійшли до складу ОТГ); на особливостях у навантаженні на депутатський корпус місцевих рад (кількість населення, яке має «обслуговувати» один представник в раді) та на зростанні дистанції між органом влади та виборцем. Як скорочення числа громад вже вплинуло на скорочення кількості депутатського корпусу в місцевих радах демонструє наступна таблиця (див. *Таблиця №8*).

Таблиця №8

**Кількість місцевих рад і кількість депутатів місцевих рад,
2015–2020 років**

Загальна кількість місцевих рад, склад яких обирається на відповідних місцевих виборах	10562
- з них кількість ліквідованих станом на 11.06.2020 місцевих рад	3478

<i>(у зв'язку з об'єднанням територіальних громад)</i>	
Загальна кількість депутатських мандатів у місцевих радах, склад яких обирається на відповідних місцевих виборах	158399
- з них у ліквідованих станом на 11.06.2020 місцевих радах (у зв'язку з об'єднанням територіальних громад)	47884
Загальна кількість обраних депутатів місцевих рад, повноваження яких не припинено	108945

Джерело [13]

«Турбо-режим», анонсований владою в 2019 р., в 2020 р. призвів до прискореного нормативного закріплення скорочення адміністративно-територіальної структури та системи місцевого самоврядування. В досліджуваних п'яти прикордонних областях 91 район трансформовано в 28 районів, що обумовить зменшення кількості територіальних органів виконавчої влади на місцях, зменшення координуючих їх районних адміністрацій, а також зменшення районних органів місцевого самоврядування — районних рад. При цьому, очікуваний стандарт щодо демографічної збалансованості розвитку не досягнутий, адже демографічна міжрайонна асиметрія сягає 2–6 разів, а відхилення від норми (150 тис. населення району) досягає 4–9 разів.

Оптимізація системи місцевого самоврядування в п'яти прикордонних областях обумовила скорочення числа місцевих громад з 2341 до 332, тобто в 7 разів. Це призведе до скорочення кількості органів демократичного місцевого представництва — місцевих рад і, відповідно, депутатського корпусу, що в свою чергу обумовить підвищення навантаження на депутатів місцевих новоутворених рад з питань представництва інтересів більшого числа жителів, а це збільшить дистанцію між органом місцевої влади та виборцем.

Очікуваний стандарт щодо дотримання демографічної та соціально-економічної збалансованості системи громад залишається недосягнутим. Чисельність нових ОТГ в ряді випадків менша за оптимальну, яку визначили в 5 тисяч осіб, а в деяких випадках в 2–6 разів перевищує оптимальну. Демографічна асиметрія між громадами навіть одного типу (наприклад, міського) іноді досягає 40 разів. Структурна асиметрія, тобто, різниця за кількістю громад, що увійшли до складу ОТГ в досліджуваних областях, досягає 2–6 разів. Зрозуміло, що демографічна та структурна асиметрія позначатиметься в подальшому на асиметрії бюджетних можливостей громад, через різницю в кількості платників податків, та на асиметрії в кількісному складі старостату у різних ОТГ. Асиметрія в чисельності старостату в органах місцевого самоврядування, при збереженні самого інституту,

що зараз ставиться під сумнів, буде досягати, відповідно, теж 2–6 разів, а іноді досягати половини чисельності місцевих рад, як, наприклад, в Кульяницькій ОТГ Одеської області, де буде діяти місцева рада чисельністю 34 депутати та старостат у 18 осіб. В ряді випадків старостат буде перевищувати кількість членів виконавчого комітету місцевої ради, хоча на практиці цей інститут, функціонально обмежений узгодженням, інформуванням та наглядом, буде лише імітувати індивідуалізоване представництво громад, приєднаних до ОТГ.

Легалізована, не дивлячись на протести та відкрите звернення асоціацій місцевих громад до центральних органів влади в липні 2020 року, партизація системи представництва, проникає на рівень населених пунктів з населенням понад 10 тис. осіб. В умовах відсутності системи місцевих партій та дублювання на місцях загальнонаціональної партійної структури це загрожує формуванням партійно-політичного централізму.

Проведення аналогії між процесом укрупнення громад та створенням радянських колгоспів також знаходить обґрунтування при аналізі процесу «добровільного» об'єднання громад, особливо в досліджуваних прикордонних регіонах, які в 2014–2020 роках залишалися аутсайдерами процесу, займаючи нижчі позиції в рейтингу областей і блокуючі ініціативи з центру, в тому числі спрямовані на недопущення утворення адміністративних районів компактного проживання етнічних меншин, шляхом використання технологій джеррімендерінгу.

Чисельні редакції районоутворення продемонстрували п'ятирічну битву щодо переділу сфер контролю та впливу, до якої долучалися і сусідні держави. Протистояння центру та регіонів досягло такого рівня, що навіть екс-президент Л. Кравчук, виступаючи на урочистому засіданні Верховної Ради 16 липня 2020 р. з нагоди 30-ї річниці прийняття Декларації про державний суверенітет, вимовив «велике прохання зупинити розхитування маховика ворожнечі в суспільстві... де назріває протистояння центру та регіонів» [12].

Вади утвореної системи представництва, як і вади в системі забезпечення фінансової та бюджетної спроможності новоутворюваних громад залишаються невирішеними на даному етапі і постають завданням подальшої децентралізації, яка має знизити рівень конфліктності через *визнання* периферії «політично значимою», сприяння етнонаціональному представництву та *примиренню*, як і горизонтальному прикордонному, транскордонному *співробітництву* місцевих громад. Все це має бути визнано превентивним інструментом

щодо політичних маніпуляцій етнічними, лінгвістичними, геоісторичними чинниками.

Список використаної літератури

1. Довідка щодо формування адміністративно-територіального устрою Закарпатської області станом на 20.05.2020. Планування базового рівня, формування територій громад у Закарпатській області. URL: <http://zakarpatooblarch.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Dovidka-ro-OTG-stanom-na-20.05.2020-roku.pdf> (дата звернення: 08.06.2020).

2. Ексголова Закарпатської ОДА про перспективи та ризики берегівського району. *Закарпатська правда*. 04.07.2020. URL: <https://zp247.com.ua/eksgolovi-zakarpatsko%D1%97-oda-pro-perspektivi-ta-riziki-stvorennya-beregivskogo-rajonu/> (дата звернення: 11.07.2020).

3. Мінрегіон оприлюднив проекти кордонів майбутніх районів України. *Урядовий портал «Децентралізація дає можливості»*. 05.06.2020. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12513>

4. Мінрегіон. Моніторинг процесу децентралізації. Січень, 2020. *Урядовий портал «Децентралізація дає можливості»*. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf> (дата звернення: 18.07.2020).

5. Нові райони: карти + склад. *Урядовий портал «Децентралізація дає можливості»*. 17.07.2020. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12639> (дата звернення: 18.07.2020).

6. Новий поділ Одеської області: пропонують створити 4 райони. *Новини 7News* (відео). 22.10. 2019. URL: <http://7kanal.com.ua/2019/10/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 19.07.2020).

7. Партизація місцевих виборів: голови та депутати громад звернулися до керівництва країни. Експертна думка. *Урядовий портал «Децентралізація дає можливості»*. 6.07.2020. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12597> (дата звернення: 7.07.2020).

8. Після реформи на Закарпатті залишиться 4 райони. *Сайт міста Ужгорода. 0312.ua*. URL: <https://www.0312.ua/news/2729841/pisla-reformi-na-zakarpatti-zalisitsa-4-rajoni> (дата звернення: 7.05.2020).

9. Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання територій та адміністративних центрів територіальних громад: Закон України №562-IX від 16.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-IX#Text> (дата звернення: 17.07.2020).

10. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова ВРУ №3650 від 17.07.2020. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novy/196122.html>

(дата звернення: 17.07.2020).

11. Статистичні дані щодо адміністративних районів та громад. *Урядовий портал «Децентралізація дає можливості»*. URL: <https://decentralization.gov.ua/gromada> (дата звернення: 18.07.2020).

12. Урочисте засідання Верховної Ради України з нагоди 30-ї річниці прийняття Декларації про державний суверенітет України (відео). 16.07.2020. URL: <https://www.rada.gov.ua/documents/DeclarationDS/> (дата звернення: 17.07.2020).

13. ЦВК. Обрані депутати. Кількість місцевих рад і кількість депутатів місцевих рад. 2015–2020 років. Дані на 11.06.2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/pvm002pt001f01=100pt00_t001f01=100.html (дата звернення: 17.07.2020).

14. Româniii din Ucraina reclamă încălcarea dreptului la educație în limba maternă și acuză ”un genocid cultural-lingvistic”: Acțiunile statului român în această perioadă au fost și sunt mai mult decât modeste. News.ro. 16.07.2020. URL: <https://www.news.ro/politic-extern/romanii-ucraina-actiunile-statului-roman-aceasta-perioada-au-mult-modeste-1922400816552020070819422263> (дата звернення: 17.07.2020).

*Явір Віра Анатоліївна,
доктор політичних наук,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*

ІСТОРИЧНА КОНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА УНІТАРИЗМУ ЯК ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Унітарна форма державного устрою України є конституційним принципом, невід’ємною складовою суб’єктності України, яка відіграла і продовжує відігравати важливу роль цивілізаційному розвитку України – є запорукою збереження суверенітету, незалежності, цілісності і недоторканості кордонів держави.

Визначення унітаризму формою державного устрою має опертя на історичну основу державотворення і простежується, починаючи з козацької доби. Українська козацька держава (Військо Запорізьке) 16-17 ст., яка постала на землях Наддніпрянської України в результаті Національно-визвольної війни середини 17 ст. зі своїми центральними та місцевими органами влади, адміністрацією, судами і військом, за формою правління вважається демократичною республікою з виборним

гетьманом на чолі, унітарною, з демократичним політичним режимом [1].

Прихильність до унітарної форми державного устрою простежується в різних моделях побудови української державності, які знайшли відображення в конституційних актах Української Центральної Ради, Гетьманату, ЗУНР, Директорії УНР. Період Української революції 1917–1921 рр., пов'язаний із діяльністю Української Центральної Ради, характеризується розвоєм державного будівництва в різних сферах, формуванням нормативної бази функціонування держави. Конституційними актами того періоду, зокрема були чотири Універсали Центральної Ради - закони, що визначали основи державного ладу (закони про вибори до Установчих зборів УНР, про порядок видання законів, про національно-персональну автономію, про громадянство УНР, про державну мову, впровадження рішенням Малої Ради тризуба як Герба УНР тощо) [2, с. 73]. Якщо у перших трьох універсалах Центральна Рада проголошувала автономію України, то IV універсалом відмовилася від автономії та федералізації з Росією і проголосила незалежність УНР від 22 січня 1918 р. Конституцію (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) новоствореної держави Центральна Рада ухвалила 29 квітня 1918 р., тобто в останній день свого існування. Відповідно до Конституції, державний устрій УНР можна визначити як унітарна відносно децентралізована республіка. І сучасні унітарні держави суттєво відрізняються за ступенем централізації влади – окремі з них (Україна, Грузія, Іспанія, Італія) мають у своєму складі автономні утворення (адміністративні автономії). Ці держави визначаються як децентралізовані унітарні держави або унітарні державами з елементами федералізму.

Згідно з Конституцією УНР територія визначалася як «неподільна, і без згоди Всенародніх Зборів в 2/3 голосів присутніх членів не може відбутись ніяка зміна в границях Республіки або в правнодержавних відносинах якоїсь території до Республіки» [3]. Водночас стверджувалося, що «не порушуючи єдиної своєї влади, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації». Тобто вже тоді йшлося про закріплення принципу децентралізації в унітарній державі. Це дає підстави визначити УНР як унітарну відносно децентралізовану республіку за формою державного устрою. Голова Центральної Ради М. Грушевський наголошував, що республіка повинна бути демократичною, та унітарною з широкою автономією окремих земель, гарантованими конституцією повноваженнями місцевих самоврядувань і забезпеченням культурно-національних інтересів національних

меншин [4, с. 69]. Але аж до IV Універсалу Центральної Ради (1918 р.) він розглядав Україну як частину демократичної федеративної російської держави.

Безумовно, в Основному Законі УНР надала право національним меншинам на впорядкування своїх культурних прав в національних межах, яке іноді хибно визначають як територіальну автономію. Одночасно з IV Універсалом було прийнято Закон «Про національно-персональну автономію», пізніше включений до Конституції УНР у вигляді VII глави під назвою «Національні Союзи». Цей нормативно-правовий акт надавав національним меншинам, кількість представників яких становила понад 10 тис. осіб, право на створення національно-персональної автономії для забезпечення свободи самоврядування у справах їх національно-культурного життя [5]. Закон «Про національно-персональну автономію» вважають одним з головних здобутків доби УНР, позаяк він практично без змін може стати основою для розробки моделі етнокультурної автономії в сучасній Україні. Досвід державотворення УНР, в якому брали активну участь національні меншини, доводить, що етнокультурна автономія ефективно сприяє запобіганню етнічним конфліктам та дезінтеграційним загрозам. Така автономія є складовою громадянського суспільства, її значення виходить за межі задоволення прав національних меншин, вона не несе жодних дезінтеграційних ризиків для поліетнічної держави, що дозволяє державі без жодних застережень розвивати цей інститут захисту прав національних меншин [6, с. 110]. Тому слід відмовитися від хибного уявлення про те, що етнокультурна автономія розмивала унітарний державний устрій УНР.

Державний переворот гетьмана П. Скоропадського унеможливив реалізацію положень Конституції УНР 1918 р. За часів Гетьманату діяли тимчасові конституційні закони: Закон "Про тимчасовий державний устрій України" (29 квітня 1918 р.) та Закон "Про верховне управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави ясновельможного пана Гетьмана всієї України" (1 серпня 1918 р.), які встановлювали монархічну форму правління в Україні при збереженні її унітарного державного устрою. Гетьманат як різновид монархічної форми правління більше тяжів до унітаризму як форми державного устрою, яка суттєво полегшує управління державою.

Аналізуючи конституційно-правові акти початку 20 ст., в яких закріплювався унітарний державний устрій, неможливо оминати проєкт конституції С. Дністрянського, що зробив внесок у розвиток унітаризму в Україні. Проєкт Конституції Західноукраїнської Народної Республіки було підготовлено вченим-правознавцем С. Дністрянським на

замовлення уряду ЗУНР в еміграції. Створювану державу С. Дністрянський бачив самостійною, правовою, унітарною, напівпрезидентською, демократичною республікою. Сутність ЗУНР як правової держави полягала в тому, що згідно з проектом, вона була організацією політичної влади українського народу та юридичною формою його самоідентифікації. Український народ, який володіє тисячолітньою традицією державотворення, за конституцією С. Дністрянського отримав право на самовизначення, утворення своєї національної держави, здійснення влади на своїй національній території [7, с. 245]. Документ містив Главу III. під назвою «Право народів на самовизначення», в якій закріплювалося: «Як політичний власник національної території український народ є носієм територіального верховенства в державі. Він користується повним правом самовизначення, яке витікає з його безпосереднього зв'язку з державною територією» [8]. Передбачалося скликання Установчих зборів, які повинні були затвердити Конституцію ЗУНР, провести адміністративно-територіальний поділ держави (громади, округи, області).

Характерно, що проект С. Дністрянського містив пряму заборону асиміляції інших національностей та право на самовизначення окремих народів, що вказує на демократичний характер цієї конституції. Однак йшлося більше не про територіальне самовизначення, а про його політичний та етнокультурний вимір. Проект конституції передбачав культурну автономію народів в сфері освіти, пропорційне національне представництво в органах влади, виборчій системі, так зване: «національне нормативне співвідношення 4:1:1 ґрунтується на пропорційному співвідношенні українського населення (4) з польським населенням (1), з одного боку, і з іншими національностями (1), з другого боку», що мало гарантувати іншим національностям демократичне, рівне забезпечення їх прав, а отже, запобігати етнічному невдоволенню та висуненню територіальних вимог, які б загрожували цілісності майбутній державі.

Аналізуючи конституційні акти цієї доби, слід згадати і проект Конституції, підготовлений громадсько-політичним діячем і правознавцем О. Ейхельманом в 1920 р. для комісії, створеної урядом Української Народної Республіки з метою напрацювання нових основних державних законів. На відміну від попередніх конституційних актів, які передбачали унітарний устрій Української держави, проект О. Ейхельмана базувався на федералізмі. УНР мала стати демократичною республікою за формою державного правління з федеративним державним устроєм, у складі якої передбачалося створення відносно

самостійних адміністративних одиниць – земель. На той момент федеративний державний устрій вважався вченими найбільш ефективним для збереження територіальної цілісності України, на території якої на поч. 20 ст. спостерігалися неодноразові спроби формування державних утворень, в тому числі за національною ознакою. Однак втілений в практиці державотворення федеративний устрій ніколи не був, що є суттєвою пересторогою для його застосування, враховуючи цивілізаційний поділ України на Схід та Захід, а також тривалий досвід перебування її територій в складі сусідніх держав.

Хоч унітаризм не допоміг в 2014 р. зберегти мир та територіальну цілісність, це не вказує на його неефективність у розв'язанні накопичених етнополітичних і етнотериторіальних суперечностей пострадянського періоду порівняно з федералізмом. Адже унітарна форма державного устрою сприяла постанню і зміцненню України як суверенної, незалежної держави понад чверть століття. Обравши цю форму державного устрою Україна відбулася, набула міжнародно-правової суб'єктності, здобула визнання.

Список використаних джерел

1. Святоцький О. Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витoki та етапи становлення. *Голос України*. 23 лютого 2019. URL: <http://www.golos.com.ua/article/314085>.

2. Пижик А., Слюсаренко Ю. Проект Конституції УНР 1917 р.: передумови появи, зміст, сучасні оцінки. *Київські історичні студії*. 2018. №2. С.73-80.

3. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>.

4. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / голов. ред. П. Сохань. Львів : Світ, 2007. Т.4. кн.1. С. 69–72.

5. Закон про національно-персональну автономію УНР 1918 р. *Документи по Історії України*. URL: <http://hist-dokuments.narod.ru/Ukr-revolution/avtonomija.htm>.

6. Політико-правові засади етнокультурної консолідації українського суспільства: наукова записка / Кресіна І., Лойко Л., Явір В., Грицяк Д., Стоєцький С. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. 155 с.

7. Мірошниченко М., Мельник П. Конституція С.С. Дністрянського: договірна форма втілення принципу права українського народу на самовизначення. *Західноукраїнська Народна Республіка – П'ємонт українського державотворення* : матеріали I Всеукраїнських

наукових читань пам'яті академіка С. Дністрянського. Київ-Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 243-247.

8. Конституція Західно-Української Народної Республіки (проект Станіслава Дністрянського) 1920. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2012/08/1920.html>.

Осипенко Катерина Валеріївна,
асистентка кафедри міського господарства КНУБА,
m0968804806@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3459-1553
Клюшниченко Євген Єлисейович,
д-р технічних наук, професор кафедри міського господарства
КНУБА, t.klush@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9577-6412

ВПЛИВ КАТЕГОРІЙ ВІДНОСНОЇ ТА АБСОЛЮТНОЇ (КРАЙНЬОЇ) БІДНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ УКРАЇНИ

Подолання бідності є однією з головних Цілей сталого розвитку та стоїть на першій позиції переліку Глобальних проблем. Викоренення бідності у всіх її формах є ціллю №1 для всіх країн-членів Організації Об'єднаних націй, Європейського Союзу. У вересні 2000 року Україна та ще 193 країн світу підписала Декларацію Тисячоліття ООН, в якій було окреслено Цілі Розвитку Тисячоліття до 2030 року. Вже у вересні 2015 року на саміті ООН в Нью-Йорку, відбулося прийняття Цілей сталого розвитку (ЦСР) на глобальному рівні. У 2016 році Мінекономрозвитком здійснена їх адаптація й до українського концепту. Визначено необхідність урахувати ЦСР у процесах стратегічного планування, макроекономічного прогнозування та програмування розвитку, а також у процесі реформування вітчизняної статистики, яка дозволить розбудувати нову систему моніторингу суспільного прогресу [1].

14 жовтня 2019 року Нобелівську премію з економіки отримали троє вчених: Абіджит Банерджі, Естер Дюфло, Майкл Кремер. Науковцями був запропонований експериментальний підхід до проблеми подолання бідності, а саме – розділити її на дрібніші та конкретніші питання. Вони, шляхом польових досліджень, окреслили вплив напрямків освіти, сільського господарства, охорони здоров'я та доступу до кредитів на рівень життя населення Індії та Африки.

Естер Дюфло казала: «Бідних часто зводять до рівня карикатури, часто навіть люди, які намагаються їм допомогти, не розуміють, в чому полягає глибоке коріння проблем, які вони намагаються вирішити. Бідних людей вважають такими, що повністю втратили надію, лінивими або недостатньо підприємливими, але насправді ми не намагаємося зрозуміти глибокі і пов'язані між собою витoki бідності. Що ми намагаємося зробити у своєму підході, то це сказати «дивіться, давайте спробуємо розв'язати проблему крок за кроком і ставитися до них настільки по-науковому гаряче, наскільки можливо» [2].

Для кожної країни важливо досягти та підтримувати гідний рівень життя населення. Він є чинником соціально-економічного прогресу та результатом досягнень держав. Спроби України інтегруватись в соціально-економічний простір Європи потребує вирішення низки соціальних питань. Найгостріші з них: - подолання бідності;

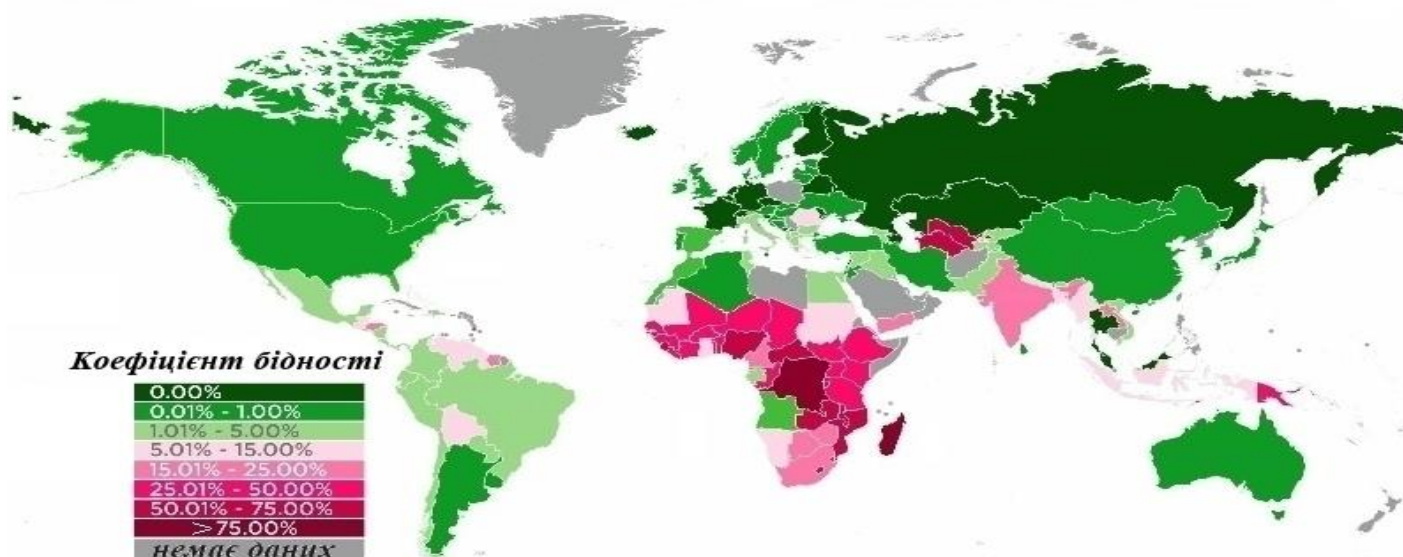
- забезпечення й захист прав і свобод людини;
- покращення якості рівня життя.

У жовтні 2015 року Світовий банк оголосив нову міжнародну межу крайньої (абсолютної) бідності на рівні 1,9 доларів США за паритетом купівельної спроможності, станом на 2015 рік (до 2015 року — 1,25 доларів США). Мал.1.

Мал.1.

Люди, що живуть в умовах крайньої бідності

Відсоток населення, що живе на менш ніж 1,90\$ на день

* Переклад автора [7].

Згідно з визначенням у Документі Девіда Гордона для ООН, при крайній бідності (absolute poverty) мають бути відсутні мінімум дві з восьми базових потреб. Мал.2:

Мал.2. 8 базових потреб людини за Девідом Гордоном

* Створено автором за змістом матеріалів Девіда Гордона [3].

- *харчування* (індекс маси тіла — ІМТ, або англ. — ВМІ, має бути більшим за 16, обчислюється за формулою: $I = \frac{m}{h^2}$, де: m — маса тіла в кілограмах, h — зріст в метрах, вимірюється в $кг/м^2$);

- *чиста питна вода* (не з водоймищ та має розташовуватись на відстані, меншій, ніж 15 хвилин пішки);

- *санітарні споруди* (мають бути або в, або біля помешкання);

- *здоров'я* (має бути доступним лікування від серйозних захворювань, вагітність, пологи);

- *житло* (має мешкати не більше чотирьох осіб в одному приміщенні, підлога не може бути зроблена з землі, мулу, глини);

- *освіта* (кожна людина має відвідувати школу або навчитися читати в інший спосіб);

- *інформація* (кожен повинен мати доступ до комп'ютера, телефону, телевізора, радіо або газет вдома);

- *доступ до послуг* (комплексний показник, який враховує освіту, медицину, фінансові, правові послуги тощо)[3].

Окрім крайньої бідності, Д.Гордон виокремлює відносну бідність (overall poverty), яка характеризує рівень життя та доходів, що є досить високим, щоб задовольнити базові потреби, але нижчим за середній

еквівалентний дохід населення, взятого до уваги. Така масова бідність притаманна країнам, що розвиваються, до таких відноситься й Україна.

Окрему увагу слід приділити суб'єктивним показникам на кшталт щастя чи рівня задоволення від життя, вони відсутні. Концепт норм і стандартів сталості формується на тому, що суб'єктивні показники самі собою мають з'явитися і існувати, тому увага концентрується на реальних сферах людського життя, що стосуються помешкання, харчування, доступу до базових потреб, освіти, послуг.

В Україні після здобуття незалежності, показник бідності (за суб'єктивною самооцінкою) у 1998 році становив 52%, у 2008 році – 11%, тобто, скоротився на 40%. Фінансова криза 2008 – 2009 рр. призвела до зростання бідності до 21%, події Євромайдану, анексія Криму й окупація Донбасу збільшили індекс з 9% до 17% у 2015 році, у 2017 році показник зменшився до позначки 12%, наразі, після оголошення карантину в Україні 12 березня 2020 року через світову пандемію, викликану новим інфекційним коронавірусом COVID-19, можемо прогнозувати чергову хвилю економічної кризи у світі й Україні, Діаграма 1.

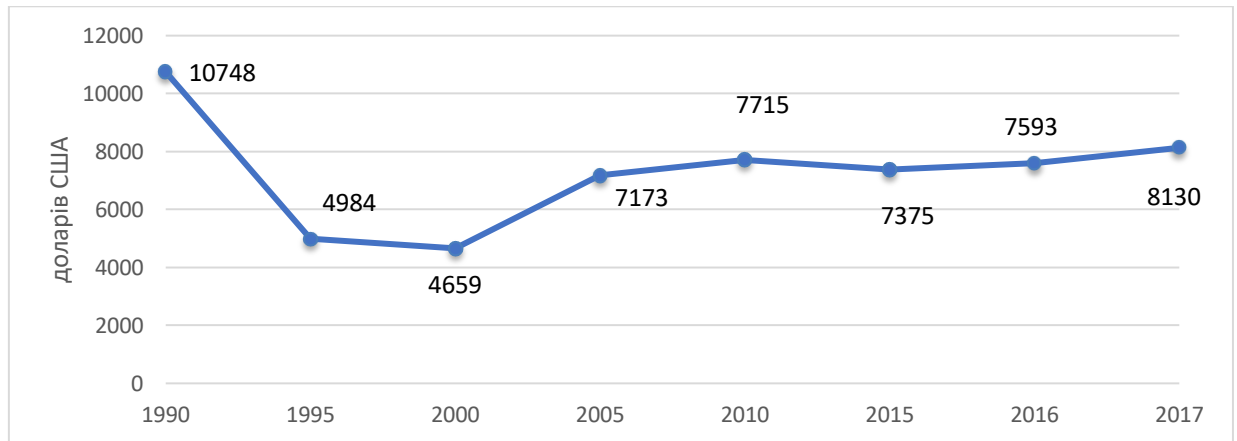
Діаграма 1. Суб'єктивний показник. Рівень бідності в Україні 1994-2017 (суб'єктивна самооцінка) [4].

* Складена авторами на основі даних Київського міжнародного інституту соціології [25].

Рівень гідного життя вимірюється валовим національним доходом (ВНД) на душу населення в доларах постійної купівельної спроможності рівня 2011 року, конвертованих за коефіцієнтами переходу на паритет купівельної спроможності (ПКС). Тенденції даного індикатора для України невтішні. Найвищим показник був у 1990 р. та становив 10748 доларів на душу населення. За даними ООН, найбільше падіння ВНД та погіршення гідного рівня життя, для мешканців українських населених пунктів, відбулося в 2000 році, зупинившись на позначці у 4659 доларів США. Керуючись Оновленою статистикою за 2018 рік, показник України – 8130, Казахстану – 22626, Російської Федерації–24233, Норвегії–68310 доларів США[5; 121], Діаграма 2.

Діаграма 2. Хронологія динаміки ВНД на душу населення України по роках

* Складена автором на основі даних ПРООН, Індекси та показники людського розвитку: Оновленої статистики за 2018 рік [6].

** ПКС 2011 року в доларах США

З 1 вересня 2020 року **мінімальна заробітна плата** в Україні становить 5000 грн (177,33 дол. США по курсу НБУ на 15.11.2020 року, тобто 5,9 дол. на день)

З 1 липня 2020 року **мінімальна пенсія** в Україні становить 1712 грн (60,72 дол. США по курсу НБУ на 15.11.2020 року, тобто 2 дол. на день)

Розмір **мінімальної академічної стипендії студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації** становить 1300 грн. на місяць (46,11 дол. США по курсу НБУ на 15.11.2020 року, тобто 1,5 дол. на день).

За загальним показником **прожитковий мінімум** в Україні за соціальними та демографічними групами на 1.07.2020 року становить 2118 грн, тобто 75,12 дол. США по курсу НБУ на 15.11.2020 року, або 2,5 дол. США на день, що трохи більше загальносвітових показників межі крайньої бідності, але не дотягує до загальноєвропейських показників межі бідності та соціального відчуження, яка становить 5,05 доларів на день.

Таким чином, можна зробити висновок:

- прожитковий мінімум, як і мінімальна пенсія України не відповідає загальноєвропейським уявленням про бідність принаймні вдвічі;

- мінімальні академічна стипендія студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації знаходиться за межею абсолютної бідності, визнаної Світовим банком та ООН;

- мінімальна заробітна плата в Україні працюючої людини працездатного віку наближена до межі бідності та соціального

відчуження, яка становить 5,05 доларів на день, баланс межі в країні залежить в тому числі від стабільності національної валюти.

Задля формування сталого розвитку населених пунктів України та Євроатлантичної інтеграції, необхідно враховувати категорії відносної та абсолютної бідності, та брати за орієнтир загальноєвропейський орієнтир межі бідності та соціального відчуження, та не дозволяти функціонуванню нижчих показників в Україні.

Список використаних джерел

1. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року /проект – 2017/– 112 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf.

2. Новий підхід у боротьбі з бідністю. Деталі 51-ї премії пам'яті Нобеля з економіки / Офіційний сайт Радіо Свобода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/premia-ramyati-nobelya-z-ekonomiky-2019/30215768.html>

3. Indicators of Poverty & Hunger by Dr David Gordon. – Bristol, 2015. – 13р.

4. Українське суспільство за 25 років: динаміка деяких соціальних показників. – К.: Київський міжнародний інститут соціології, 2017. – 12с.

5. Осипенко К.В. Динаміка інтегрального показника Індексу людського розвитку (ІЛР) України як індикатора формування сталого розвитку міст. // Conference proceedings. International scientific – practical conference of young scientists “BUILD-MASTER-CLASS-2019”. – Kyiv, 2019. – С. 120, 121.

6. Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update. Online release – 2018.

7. World Poverty Map - How Many People Live in Extreme Poverty by Country [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://howmuch.net/articles/people-living-in-extreme-poverty-2018>

Kateryna Osypenko, Postgraduate student Department of Urban Economy, Kiev National University of Construction and Architecture;

Yevhen Kliushnychenko, Doctor of Technical Sciences, Professor Department of Urban Economy, Kiev National University of Construction and Architecture.

*Буряченко Андрій Євгенович,
доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОГО ПОРОЗУМІННЯ

У господарюванні економічно розвинених країн, а також країн, що розвиваються, все більше набуває активності застосування різних форм партнерства держави та приватного бізнесу в різних галузях національної економіки. Таке партнерство допомагає активізувати інноваційні процеси, підвищити інвестиційну спрямованість економіки, забезпечити довгострокове соціально-економічне зростання, тобто вирішити багато проблем практики господарювання. Використання різноманітних форм державно-приватного партнерства має великий потенціал, особливо для пострадянських країн, які й досі не знайшли форм оптимальної участі держави в регулюванні бізнесу.

Поняття «державно-приватне партнерство» (PPP - public private partnership) з'явилося порівняно недавно, відтак дослідники дають різні його тлумачення. Найбільш повно та змістовно, на нашу думку, це питання розкрито І.П. Петровою [1], де, проаналізувавши погляди на державно-приватне партнерство провідних науковців а також державних інституцій, вона вказує, що це інституційний та організаційний альянс між владою та бізнесом з метою реалізації національних і міжнародних, масштабних, суспільно значущих проєктів: від розвитку стратегічно важливих галузей промисловості і НДДКР до забезпечення суспільних послуг; це будь які офіційні відносини чи домовленості на фінансовий нескінчений період часу між державними і приватними учасниками, в яких обидві сторони взаємодіють в процесі ухвалення рішень і співінвестують обмежені ресурси і для досягнення конкретних цілей у певній сфері науки, технології та інновації [1].

Суть основного принципу моделі партнерства державного і приватного сектору в тому що держава визначає які послуги необхідні, а приватні партнери вносять конкретні пропозиції. Отже, на практиці державно-приватне партнерство є формою оптимізації виконання державою своїх обов'язків перед суспільством за допомогою залучення інститутів державного і приватного секторів економіки. Тобто, інтереси

держави і бізнесу повинні співпадати, за рахунок менеджменту та маркетингового підходу.

До ознак ДПП належать [2]: - надання прав управління (користування, експлуатації) об'єктом партнерства або придбання, створення (будівництво, реконструкція, модернізація) об'єкта державно-приватного партнерства з подальшим управлінням (користуванням, експлуатацією), за умови прийняття та виконання приватним партнером інвестиційних зобов'язань відповідно до договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства; - довготривалість відносин (від 5 до 50 років); - передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства; - внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством.

Закон України «Про державно-приватне партнерство» визначає сфери застосування державно-приватного партнерства: виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; будівництво та експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; машинобудування; збір, очищення та розподілення води; охорона здоров'я; туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт. За рішенням державного партнера державно-приватне партнерство може застосовуватися в інших сферах діяльності, які передбачають надання суспільно значущих послуг, крім видів господарської діяльності, які відповідно до закону дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам та організаціям.

Формами здійснення державно-приватного партнерства є концесійний договір, договір управління майном, договір про спільну діяльність, інші договори [3]. Договір, укладений у рамках державно-приватного партнерства, може містити елементи різних договорів (змішаний договір), умови яких визначаються відповідно до цивільного законодавства України.

В Україні в 2010 році створено Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства, метою діяльності якого є «сприяння розвитку публічно-приватного партнерства для реалізації суспільно значущих інфраструктурних проєктів; активізація використання науково-технічного потенціалу та інноваційних технологій для розв'язання завдань модернізації систем життєзабезпечення; сприяння підвищенню інвестиційної привабливості української економіки та її регіонів» [4].

У 2019–2020 рр. Уряд України планував дати старт роботі Агенції з питань державно-приватного партнерства [5], що й було зроблено 13 березня 2019 р. Метою її створення є підготовка проектів договорів, що передбачатимуть надання бізнесу у користування державного майна шляхом реалізації інфраструктурних проектів.

Згідно зі статистичними даними кількість проектів державно-приватного партнерства в Україні щороку зростає (Рис. 1).

Рис. 1. Динаміка кількості угод державно-приватного партнерства в Україні за 2012-2019 рр.

Складено автором на основі [6].

Згідно графіку видно, що кількість укладених угод щороку зростає, проте у 2019 році кількість зменшилася на 2 одиниці. Водночас експерти однозначні в тому, що ринок цих проектів у нашій державі перебуває лише на стадії становлення. Можна зробити висновок про те, що проблема полягає навіть не в кількості укладених угод між державним та приватним партнерами, а в результативності та ефективності їхнього виконання, що ілюструє нижченаведена інформація.

Згідно з інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі України станом на 1 січня 2020 р. в Україні на засадах державно-приватного партнерства укладено 187 угод (Рис. 2).

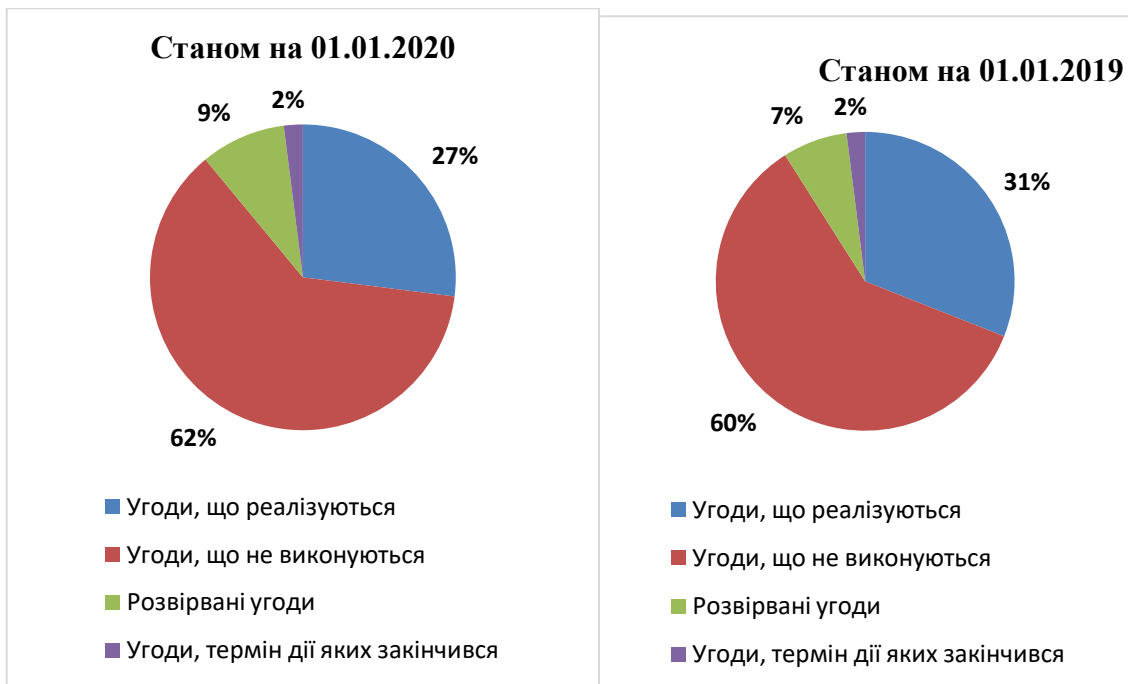

Рис. 2. Розподіл угод державно-приватного партнерства в Україні за станом виконання на 1 січня 2019 р. та 01. січня 2020 р. Складено автором на основі [7]

Водночас серед них реалізувалось на цю дату лише 52, зокрема 34 – договори концесії, 16 договорів передбачали ведення спільної діяльності, а решту складають інші договори.. Станом на 1 січня 2020 р. кількість угод, що реалізується знизилася з 2019 року.

Таким чином, 135 договір державно-приватного партнерства в Україні станом на 1 січня 2020 р. не виконувалися, зокрема 16 таких угод було розірвано, 4 із них завершився термін дії, а 113 є такими, яким присвоєно статус «не виконано» (рис. 2). Станом на 1 січня 2020 р. кількість угод, що не виконується більша, ніж рік тому. У відсотковому співвідношенні їх кількість зросла з 60% до 62 %.

Аналізуючи сучасний стан державно-приватного партнерства в Україні необхідно зазначити, що відповідні угоди реалізувалися станом на 1 січня 2019 р. лише у 16 областях серед усіх (Рис.3)

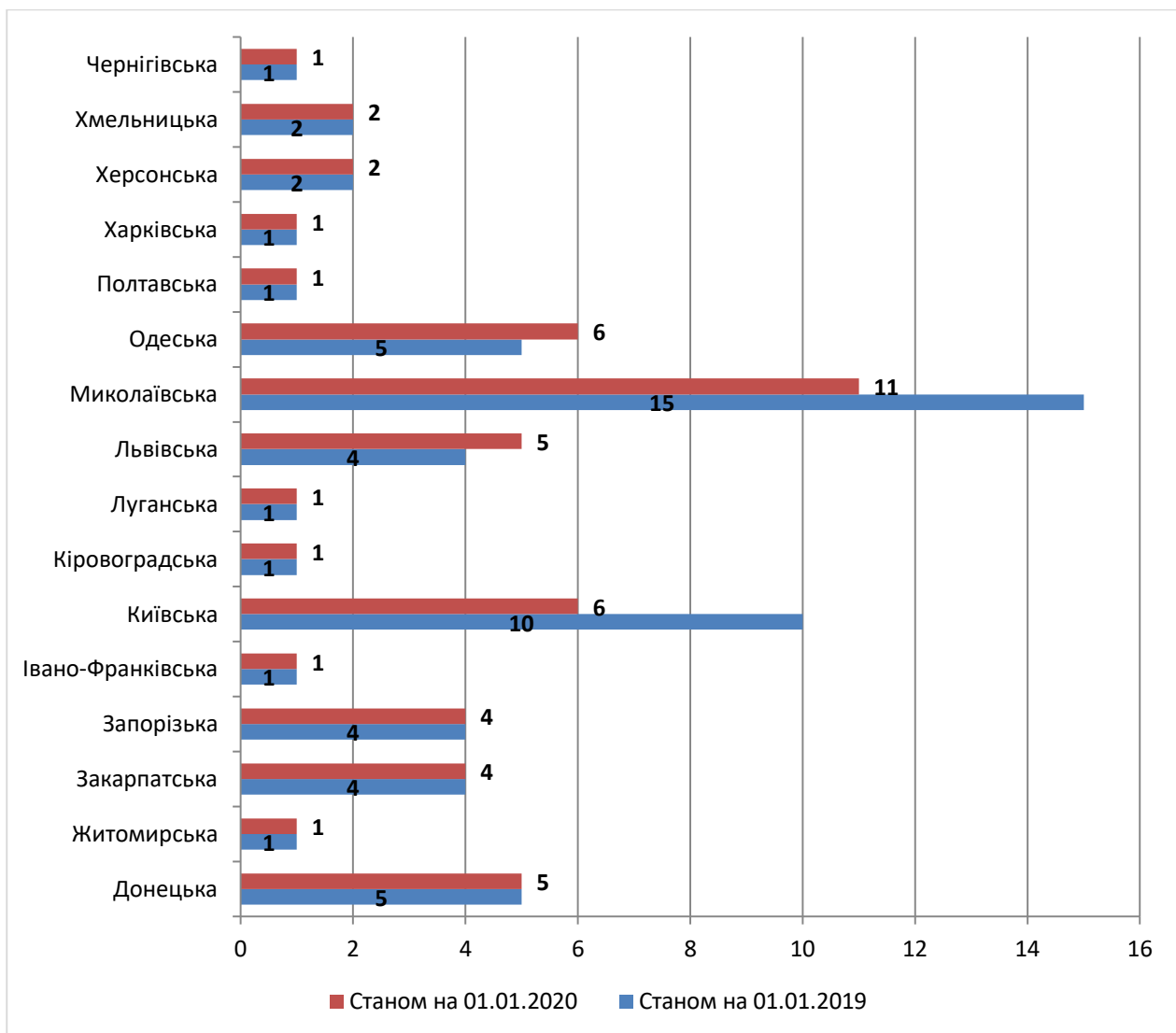

Рис.3. Розподіл угод державно-приватного партнерства в Україні за областях

Складено автором на основі [7]

Так, найбільше таких угод станом на 01.01.2020 р. укладено в Миколаївській (11), Київській (6), Донецькій (5), Одеській (6), Закарпатській (4), Запорізькій (4) та Львівській (5) областях.

Аналіз кількості угод за галузевою спрямованістю показує, що структура угод державно-приватного партнерства за галузевою спрямованістю майже не змінюється (Рис.4)

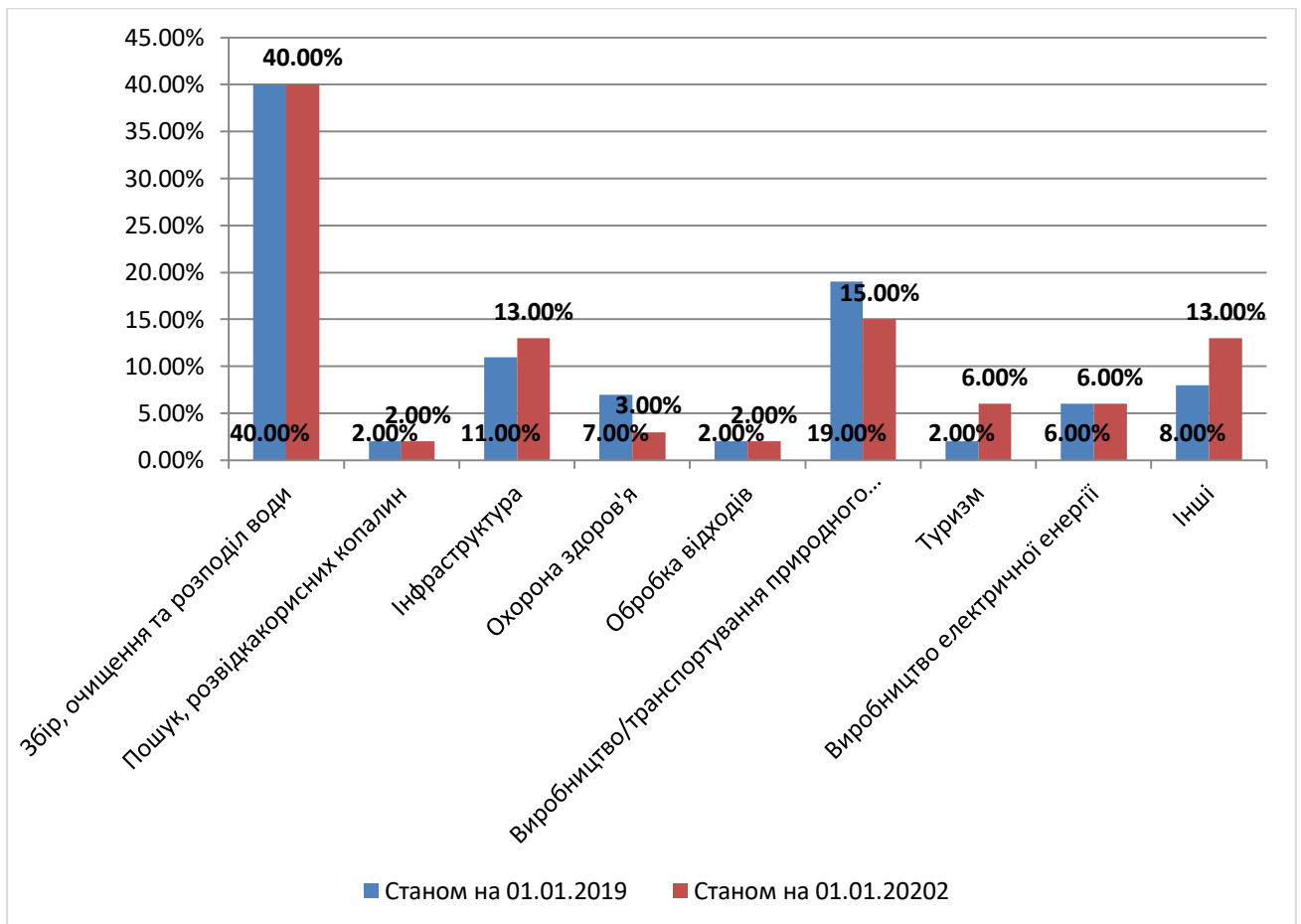

Рис. 4. Розподіл угод державно-приватного партнерства в Україні за галузевою спрямованістю.

Складено автором на основі [7]

21 із 52 угод державно-приватного партнерства в Україні станом на 1 січня 2020 р. стосувалися збирання, очищення та розподілу води, а лише 7 угод передбачали інфраструктурні проекти. Істотною також є частка проектів державно-приватного партнерства в Україні, яка припадає на нафтогазову промисловість (станом на 1 січня 2020 р. це значення становило в абсолютному виразі 8 угод, або 15% у загальній структурі всіх укладених договорів). Проте їх кількість знизилася з 12 до 3 угод за рік.

Механізм державно-приватного партнерства дозволяє залучити приватні інвестиції, не відчужуючи об'єкти, які перебувають у комунальній власності територіальних громад, тобто домогтися так званого «фінансового порозуміння». Запровадження такого партнерства дозволяє зберегти «суспільну» сутність комунального обслуговування, підвищити його якість.

Використання механізму державно-приватного партнерства для реалізації інвестиційних проектів на місцевому та регіональному рівнях може мати такі переваги: сприяння залученню та використанню досвіду,

а також професіоналізму приватного сектору при збереженні контролю територіальної громади над активами; передбачання залучення нових ресурсів для реалізації політики регіонального розвитку [8]. Використання державно-приватного партнерства стимулюватиме налагодження діалогу та взаємодії між бізнесом та владою; надасть можливість забезпечити розподіл ризиків між органами державної влади (місцевого самоврядування) та приватним партнером.

Список використаних джерел

1. Петрова І.П. Поняття державно-приватного партнерства: оцінка зарубіжних і вітчизняних визначень. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 3. С. 88-99.

2. Закон України “Про державно-приватне партнерство” від 01.07.2020. URL: <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text> (дата звернення: 02.11.2020).

3. Варнавский В.Г. Партнерство держави і приватного сектора: форми, проекти, ризики. М: Наука РАН, 2005. 315 с.

4. Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrppp.com/uk/history> (дата звернення: 02.11.2020).

5. Вінокуров Я. Агенцію з питань державно-приватного партнерства запустять у 2019-му. URL: <https://hromadske.ua/posts/nastupnogo-roku-v-ukrayini-zapustyat-agenciyu-yaka-zajmatimetsya-pitanniyami-koncesiyi-minekonomiki> (дата звернення: 02.11.2020).

6. Private Participation in Infrastructure Database. URL: <http://ppi.worldbank.org>.

7. Стан здійснення ДПП в Україні URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini&isSpecial=true> (дата звернення: 02.11.2020).

8. Чукаєва І.К. Державно-приватне партнерство – сучасний механізм залучення інвестицій до інфраструктурних галузей. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. №2 (2). С. 145-148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2%282%29__33.

РУШІЙНІ СИЛИ МІСТОБУДУВАННЯ В КАНАДІ В “ЕРУ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ”

Період кінця ХІХ – початку ХХ ст., відомий в США за назвою “прогресивна ера”, у Великобританії як епоха “громадянського вдосконалення” чи “муніципального соціалізму”, в Канаді як “ера муніципальної реформи”, мав вирішальне значення для розвитку місцевого самоврядування у Північній Америці й Великобританії.

Рубіж ХІХ-ХХ ст. був ознаменований процесами індустріалізації, економічного зростання, великомасштабних імміграції та приросту населення, став для Канади часом “буму”, що не оминув і муніципалітети. В перше десятиріччя ХХ ст. Канада випереджала інші країни Заходу за темпами зростання населення, переважно за рахунок понад 2 млн. іммігрантів, значна частина яких були вихідцями з європейських країн й осідала у великих міських центрах. Наприклад, населення Калгарі й Едмонтону за десятиріччя зросло в 40 разів, Вінніпегу, що вже відзначився стрімким збільшенням населення від 1,8 тис. до 40 тис. в 1874-1899 рр., зросло до 150 тис. у 1913 р. [4, с. 46].

За півтора десятиліття ХХ ст. в соціально-економічному розвитку Канади відбулися важливі якісні зміни. Канада склалася як єдине господарське ціле, сформувався єдиний загальнонаціональний ринок. Виникла система міських центрів, пов’язаних між собою шляхами залізничного сполучення від Атлантичного до Тихого океану. Конкурентна боротьба між муніципалітетами за залучення промислових підприємств, приріст населення, нове житлове і комерційне будівництво ілюструються фактом стрімкого зростання кількості агентів нерухомості в містах [5, с. 12].

Проте зростання кількості населення і будівництва приносило не лише процвітання, а й нові, значно більші потреби і вимоги до обслуговування. 1900-1913 рр. позначилися величезним стрибком вартості міської землі, супроводжуваним земельними спекулятивними операціями. Так, у 1913 р. за два з половиною роки вартість земельних ділянок у м. Вікторії підскочила на 900% [5, с. 13]. Зростання цін на нерухомість прискорило зміни у землекористуванні: дрібні підприємства й житлові споруди в центрі міст поступилися високим офісним спорудам, з витісненням робітничого класу до передмість. Незважаючи на будівельний бум і забудову передмість, всі основні

канадські міста відчули проблему нестачі житлового фонду та наступного поширення нетрів.

Крім дефіциту житла, перед канадськими містами постали інші нові проблеми обслуговування. Призначені для розміщення робітників-іммігрантів житлові споруди будувалися нашвидкоруч і без санітарних зручностей. Перенаселення ще більш перевантажувало примітивні муніципальні водоканалізаційні системи. Забрудненість питної води наражала на серйозну небезпеку здоров'я населення. Це стало надто очевидним на початку 1900-х рр. зі зростанням кількості випадків епідемічних захворювань. Кожен третій смертний випадок був викликаний захворюваннями на туберкульоз і тиф, а епідемії грипу загалом забрали більшу кількість жертв, ніж перша світова війна [1, с. 20-22].

Іншими головним проблемними галузями були транспортне обслуговування й забезпечення інших комунальних послуг. Переповнення районів ділових центрів міста у поєднанні з значним обсягом перевезень працівників викликало потребу в новому міському транспорті або принаймні будівництві нових доріг і тротуарів. На 1913 р. більшість великих міст мали електрифіковані трамвайні системи, що часто були приватними монополіями. Приватні компанії, що відали також енергозабезпеченням, телефонним зв'язком, водопостачанням, тощо, вели конкурентну боротьбу й вносили в міське життя плутанину й безконтрольність, безплановість й хаотичність забудови, не допускали регулювання й ухилялися від сплати місцевих податків [7, с. 109].

Муніципалітети мусили задовольняти енергетичні потреби забезпеченням муніципальними електростанціями. Монополії виступали проти створення муніципальних підприємств комунального обслуговування, проте згодом усвідомили, що дешева міська електроенергія – непогана компенсація для приватного сектору в цій сфері. “Муніципальна власність (на підприємства комунального обслуговування) й індустріальний прогрес йдуть рука в руку” [5, с. 38].

Нові розширені послуги в свою чергу означали збільшені видатки місцевих бюджетів, а отже і вищі муніципальні податки. Депутат міської ради Торонто М. Уїкетт, науковець і бізнесмен, у 1907 р. підкреслював, що “щорічні видатки [бюджету] Вінніпегу явно перевищують видатки Манітоби; видатки Монреалю - видатки провінції Квебек; і на цей рік видатки Торонто – видатки провінції Онтаріо” [3, с. 376].

“Тиски зростання” призвели до появи й розвитку в канадському суспільстві різноманітних реформаторських рухів; такі громадські рухи були частиною більш широкого міжнародного руху, що охопив

найбільші індустріальні держави, і спрямовувався на надання допомоги у знищенні злочинності, бідності тощо. У відповідь на фінансові утруднення і труднощі обслуговування канадських муніципалітетів були створені асоціації, за мету їх діяльності ставилася боротьба за соціальну справедливість, чисті, красиві й здорові міста, регулювання комунальних послуг і перебудову структури муніципального управління.

На розвиток містобудування (“муніципального планування”) мали вплив три основні рушійні сили. Першим з’явився громадський рух за зростання, чи за “красиве місто”, який депутатами і діловими колами розглядався як один з засобів залучення підприємництва. Його прихильники були переконані в необхідності міського зростання й важливості матеріального добробуту.

Рух “за красиве місто” охоплював канадських архітекторів, інженерів і землевпорядників, незадоволених тогочасними убогістю й непорядкованістю швидко урбанізованих канадських населених пунктів (так у Калгарі міська рада найняла консультанта для підготовки генерального плану і розсилала його копії для публікації в новинах [5, с. 33]). Великі проекти створення адміністративно-громадських центрів міст з монументальними публічними спорудами справедливо викликали критику в бік руху “за красиве місто” як “просте прикрашення” й марнотратство в умовах існування реальних проблем житлового будівництва та санітарної очистки [4, с. 49; 2, с. 53-56]

Поява руху “за здорове місто”, що вплинув на розвиток містобудування, спричинена погіршенням санітарних умов на міських територіях [5, с. 28]. Житлові умови тісно пов’язані з питаннями охорони здоров’я. Вимагалися заходи, спрямовані на розширення повноваження санітарних і будівельних інспекторів й нормативне оформлення житлових стандартів, як-то регулювання щільності забудови. Та ці заходи тільки загострювали дефіцит житла.

Рух за охорону здоров’я мав значний вплив на розвиток муніципального управління. Запобігання поширення захворювань вимагало рішучих дій місцевих органів влади з широкого кола питань. Муніципальні відділи громадських робіт, які сьогодні діють чи не в кожному канадському муніципалітеті, по суті виникли з руху за охорону здоров’я, як і функції міського планування, зеленого господарства, житлові й соціального обслуговування. З розвитком науково-технічного прогресу, досягненнями в галузі медицини увагу надано переходу від муніципальних превентивних заходів до широкого фінансування лікарень. Відродження ідеї “здорових громад” показує

важливий зв'язок між муніципальними послугами і здоров'ям населення [4, с. 50]

Згадані реформістські теми “красивого” і “здорового” міста поєднані зі створенням федеральної Комісії з питань збереження природних ресурсів [2, с. 86]. Містобудування враховувало два важливих чинники, фізичний і життєвий: “Перший стосується захисту нашої землі, наших лісів, наших корисних копалин, нашої води, нашого сонячного світла, нашого свіжого повітря; другий - запобігання хвороб, охорони здоров'я і продовження життя” [1, с. 21].

Нарешті, третьою силою, що також мала вплив на муніципальні структурні реформи, був рух “за дієве місто”. Він інтерпретував цілі “міста красивого” і “міста здорового” - красу, порядок, зручність і здоров'я – з точки зору економіки й результативності. Планування ставало раціональним науковим процесом, у якому експерти забезпечували технічні рішення. Ця точка зору узгоджувалася і підкріплювалася популярними тоді новими ідеями “наукового менеджменту”. Послідовники теорії наукового менеджменту дотримувалися думки, що “один найкращий спосіб” управління організацією можна визначити через раціональне дослідження.

Боротьба за муніципальне реформування дозволила створити умови для виділення в містах паркових зон, організованого прибирання сміття, покращення освітлення й роботи міського транспорту, ввести інститут муніципальної власності на підприємства комунального обслуговування. В багатьох містах, наприклад, провінцій Онтаріо і Манітоби, виникла і розвивалася громадські системи енергозабезпечення, водопостачання, транспорту [6].

Список використаних джерел

1. Armstrong A.H. Thomas Adams and the Commission on Conservation. *Planning the Canadian Environment* / L.A.Gertler (ed.). Montreal: Harvest House, 1968. P. 20-22.

2. Hodge G. *Planning Canadian Communities: an introduction to the principle, practice and participants*. 2nd ed. Toronto: Nelson Canada, 1991. 414 p.

3. Rutherford P. *Tomorrow's Metropolis: The Urban Reform Movement in Canada, 1880-1920. The Canadian City: Essays in Urban History* / G.A.Stelter, A.F.Artibise (eds.). Toronto: McClelland and Stewart Limited, 1977.

4. Tindal C.R., Tindal S.N. *Local Government in Canada*. 4th ed. Toronto: McGraw-Hill Ryerson Limited, 1995. 399 p.

5. Weaver J.C. Shaping the Canadian City: Essays on Urban Politics and Policy, 1890-1920. Toronto: Institute of Public Administration, 1977. 79 р.

6. Козюра І.В. Місцеве самоврядування: канадський досвід для України: монографія. Полтава: АСМІ, 2013. 368 с.

7. Сороко-Цюпа О.С. История Канады. Москва: Высш. шк., 1985. 304 с.

*Стойко Олена Михайлівна,
доктор політичних наук, провідний науковий співробітник
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України*

КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ ТА КОМОДИФІКАЦІЯ ЯК ОСНОВНІ ЧИННИКИ ТОПОНІМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Процес зміни топоніміки значно активізувався на Європейському континенті протягом останніх десятиліть. Основна причина – політична, пов'язана із переходом до демократії: в Іспанії в 2007 році уряд соціалістів прийняв закон про історичну пам'ять, що зобов'язує муніципалітети перейменовувати вулиці та демонтувати пам'ятники, пов'язаних з епохою франкізму; у низці постсоціалістичних держав були прийняті відповідні закони про засудження та заборону використання символіки комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) режимів.

В Україні у 2016 році на виконання Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (2015) [1] відповідною постановою парламенту було перейменовано 987 населених пунктів, а загалом за чотири роки декомунізації в Україні перейменували 52 тисячі топонімів та демонтовано понад 2,5 тисячі радянських пам'ятників [2].

Процес зміни назв населених пунктів та демонтажу пам'ятників став звичним явищем для більшості держав світу, що можна пояснити процесами формування колективної пам'яті (національної, регіональної ідентичності) та поширенням неоліберальної ідеології, що передбачає комодифікацію топоніміки – перетворення елементів міського простору в товар.

Одним з перших вивченням колективної пам'яті зайнявся М. Альбвакс, який запропонував цей термін ще в 1925 році,

стверджуючи, що пам'ять не лише опосередкована, але і структурована соціальними домовленостями. Він стверджував, що саме у суспільстві «індивіди зазвичай отримують свою пам'ять... і згадують, розпізнають та локалізують свої спогади» [3, р. 38]. Сучасні дослідники теж стверджують, що колективна пам'ять це не лише не сукупність думок, смислів і дій, а й залежна від контексту, поліфонічна та постійно мінлива практика, через яку індивіди та групи позиціонують себе у ході історичного [4].

Зацікавлення колективною пам'яттю зросло з кінця 1960-х років, оскільки суперечки щодо інтерпретації історичних подій зробили минуле актуальним для вчених, які виступали в подвійній ролі: як громадяни, безпосередні учасники певних політичних процесів, і як науковці, які прагнули отримати об'єктивне знання про історичні факти [5]. Такий бум пам'яті можна пояснити насамперед появою трьох масових соціальних рухів: студентськими заворушеннями 1960-х, коли молодь почала цікавитися історією своїх предків у ході воєн; визвольними рухами в рамках боротьби з колонізаторами та створення власної незалежної держави, що поставило під сумнів традиційне розуміння історії; актуалізацією замовчуваних національних проблем серед поневолених європейських народів по обидві сторони «залізної завіси» після 1989 року [6, р. 1].

Роль колективної пам'яті у формуванні групової ідентичності по-різному тлумачиться трьома основними підходами до розуміння етнічності: примордіалізмом, конструктивізмом та інструменталізмом. Примордіалісти вважають, що колективна пам'ять та ідентичність формуються на основі примордіалістських, об'єктивних ознак – крові, родинних зв'язках, мови та спільної історії. Іншими словами, пам'ять про спільне історичне минуле передається від покоління до покоління. Як зазначає один з представників цього напрямку Г.У. Гонг, завдяки такій передачі і формується «національна ідентичність країни, керівні цінності та цілі, що окреслюють майбутнє заради минулого» [7, р. 26].

В свою чергу конструктивісти розглядають ідентичність як продукт певної діяльності, а не даність, та наголошують, що етнічність та ідентичність є соціально сконструйованими, оскільки минуле формується вибірково в силу різних причин [8]. Б. Андерсон стверджував, що друкована продукція дала початок національній свідомості через створення єдиних майданчиків обміну та комунікації [9]. Таким чином «друкований капіталізм» (книги, засоби масової інформації тощо) пов'язали людей у різних регіонах у велику, уявну національну спільноту. Люди дізнаються про історію своєї групи не

лише від членів родини, але також вивчаючи її у школі, знайомлячись з історичними книгами та читаючи пресу.

Інструменталісти розглядають колективну пам'ять як інструмент мобілізації етнічних груп. Для задоволення індивідуальних чи колективних інтересів минуле часто використовується «інструментально»: конкуруючі елітні групи вдаються до певного тлумачення історичних подій для маніпулювання громадською думкою, утримання і посилення своєї влади, виправдання ущемлення прав інших груп. Інструменталісти також вважають, що цілі групи (такі як збільшення влади чи підвищення статусу) використовують історичні інтерпретації як джерело політичної стратегії [10, р. 8-9]. Відповідно, державна освіта є одним із способів привити домінуючі соціальні цінності для виховання лояльних громадян зі спільною ідентичністю.

Другий підхід до пояснення топонімічної політики пов'язаний з комодифікацією – перетворення права на найменування на товар. Історично право на найменування міських об'єктів отримували благодійники, які зробили значний внесок у розвиток місцевої громади, або ж спонсори професійного спорту. Протягом останніх двох десятиліть комодифікація стала повсюдною практикою, завдяки якій органи місцевого самоврядування, транспортні компанії, заклади охорони здоров'я, університети та інші неурядові організації продають право на найменування будь-кому [11].

Як форма державно-приватного партнерства передача права найменування фізичній чи юридичній особі є політичною технологією неоліберального уряду, що відіграє важливу роль у комодифікації громадського простору та міської ідентичності. Процес топонімічної комодифікації радикально змінив ідентичність громадських місць, перетворивши їх в оринковлені активи, цінність яких залежить винятково від рентабельності – здатності приносити вигоду місцевій владі. Прихильники такої політики стверджують, що продаж права на найменування є одним із нових способів збільшення надходжень до бюджету міста без підняття податків, в той час як вчені та громадські активісти з різних країн вважають, що така комерціалізація нівелює демократичну цінність міського громадського простору. Зокрема Р. Роуз-Редвуд стверджує, що комерціалізація найменування міських місць у сучасному неоліберальному контексті є однією з найбільш значимих трансформацій, що впливає на топонімічний ландшафт протягом ХХІ ст. [12, р. 3].

Хоча тривалий час місця називалися на честь представників заможних верств населення, власників великих підприємств та корпорацій, однак дедалі частіше укладання угод про право

найменування за останні десятиліття є історично безпрецедентним через масштаб та зацікавленість місцевих чиновників у комодифікації топоніміки. Особливістю таких угод є їх тимчасовість: вони укладаються на чітко визначений період часу, хоча раніше об'єкти міської інфраструктури називалися на честь благодійників довічно. Відповідно, у міському ландшафті постійно з'являються нові імена, оскільки після закінчення одного договору укладається інший з наступною зміною назви, що перешкоджає формуванню стійкої ідентичності міських орієнтирів та відчуттю місця у сучасних містах.

Однак проблематика комодифікації топоніміки міста відносно недавно стала предметом наукових розвідок, зокрема Д. Алдермана, Д. Лайта, К. Янга, Д. Медвея, Дж. Варнабі, Р. Ред-Роуза. Раніше питання найменування місць тривалий час перебували у фокусі інтересів антропологів, географів, істориків, соціологів, які досліджували роль географічних назв у формуванні локальної ідентичності, створенні життєвого простору індивіда. Однак одночасно із згаданим вище «бумом пам'яті» почастишали випадки перейменування у різних країнах світу, що відродило інтерес до політики у цій сфері.

Протягом 1990-х років з'явилася низка праць М. Азаряху, Л. Берга, С. Коена, що досліджували як найменування місць, вулиць та міських споруд стали частиною політичних проектів, таких як державотворення, національне будівництво та просторова колективна пам'ять. Їх послідовники взяли за аналіз конкретних випадків політики перейменування міських назв у контексті боротьби з колоніальною та соціалістичною спадщиною, апартеїдом. Паралельно розвивалися дослідження, що пов'язували зміну назв географічних об'єктів з огляду на державну політику щодо расової, гендерної, класової приналежності та відновлення соціальної справедливості.

За останні десятиліття зросла увага не лише до політики найменування місць, але й до політико-економічних характеристик топонімічної комодифікації [13]. У центрі уваги опинилися «топоніми як товар», що концептуалізувало найменування місць як форми символічного капіталу, який можна перетворити в ринковий ресурс та використовувати його за мінову вартість.

Відносно недавно комодифікація топонімів вийшла за рамки професійного спорту і стало політичною технологією неоліберального урбанізму [14], що спонукає досліджувати процес продажу органами місцевого самоврядування права на найменування громадських місць – таких станції метро, публічні будівлі та інші елементи міської інфраструктури. Зазвичай серед основних причин згадується мінімізація негативних наслідків зменшення обсягів трансферів від центрального

уряду, впровадження політики жорсткої економії, глобальні фінансові кризи та логіка неолібералізму, що вимагає від міст ставати конкурентоздатними та підприємливими.

Деякі дослідження також зосереджені на комодифікації топонімів як формі брендингу міста. При цьому робиться застереження, що топоніми можуть слугувати основою для брендингу місця, але не може розглядатися за аналогією із звичайними торгівельними марками [15]. Більше того, брендинг місця може не співпадати з внутрішнім та зовнішнім сприйняттям місця [16]. Так вивчення досвіду перейменування у Фінляндії виявило, що місцеві мешканці часто сильно прив'язані до існуючих назв місця, а стабільність найменування є суттєвою для розробки брендингу місця [17].

Отже, тривалий час топонімічна політика перебувала під сильним впливом колективної пам'яті, що потребувала увіковічення певних історичних осіб чи подій, що мали визначальний вплив на формування ідентичності спільноти. Однак популяризація ідей неолібералізму зумовила дедалі активніше отоварення права на найменування об'єктів публічного простору, що дозволяє муніципалітетам збільшити свої доходи, але супроводжується ослабленням зв'язку між місцем та містянами.

Список використаних джерел

1. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки; Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.

2. За чотири роки декомунізації в Україні перейменували 52 тисячі топонімів URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2019/04/9/153943/>.

3. Halbwachs M. On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press, 1992. P. 38.

4. Thelen D. Memory and American History // The Journal of American History. 1989. Vol. 75. № 4. P. 1117–1129.

5. Klein K. L. On the Emergence of Memory in Historical Discourse // Representations. 200. Vol. 69. P. 127–155.

6. Resina J. R. Disremembering the Dictatorship: The Politics of Memory in the Spanish Transition to Democracy. Atlanta, GA: Rodopi, 2000.

7. Gerrit W. G. Memory and History in East and Southeast Asia. Washington, DC: The CSIS Press, 2001.

8. David L. The Past is a Foreign Country. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

9. Benedict A. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso, 1991.
10. Hutchinson J., Smith A. Ethnicity. Oxford: Oxford University Press, 1996.
11. Burton T. Naming rights: Legacy gifts and corporate money. Hoboken, NJ: Wiley, 2008.
12. Rose-Redwood R., Alderman D. Critical interventions in political toponymy // ACME: an International Journal for Critical Geographies. 2011. Vol. 10. № 1. P. 1–6.
13. Sotoudehnia M., Rose-Redwood R. “I am Burj Khalifa”: Entrepreneurial urbanism, toponymic commodification, and the worlding of Dubai // International Journal of Urban and Regional Research. 2019. Vol. 43. №6. P. 1014-1027.
14. Light D. Young C. Toponymy as commodity: Exploring the economic dimensions of urban place names // International Journal of Urban and Regional Research. 2015. Vol. 39. № 3. P. 435–450.
15. Medway D., Warnaby G. What in a name? Place branding and toponymic commodification // Environment and Planning A. 2014. Vol. 46. № 1. P. 153–167.
16. Zenker S. Place branding: Are we wasting our time? Report of an AMA special session // Journal of Place Management and Development. 2015. Vol. 8. № 1. P. 63–68.
17. Hakala U., Sjöblom P., Kantola S.-P. Toponyms as carriers of heritage: Implications for place branding // Journal of Product and Brand Management. 2015. Vol. 24. № 3. P. 263–275.

*Гербут Надія Анатоліївна, канд.політ.н.,
доцентка кафедри політичних наук і права КНУБА*

ЗАЛЕЖНІСТЬ СТАТУСУ ЖІНОК В СУСПІЛЬСТВІ ВІД СИМВОЛІЧНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЇХ У МІСЬКОМУ СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

У XXI ст. питання забезпечення гендерної рівності стає одним з найбільш пріоритетних не лише для демократичних країн, а й для всієї світової спільноти. Необхідно зазначити, що за відносно короткий проміжок часу в багатьох державах були зроблені надзвичайно ефективні кроки у напрямі протидії дискримінації жінок в усіх сферах суспільного життя. Однак наявність прогресивного законодавства, яке

відповідає міжнародним стандартам забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків, не є запорукою подолання гендерних стереотипів, що зумовлені багатоміковою патріархальною культурою. Важливим є те, які «сигнали» отримують люди, перебуваючи в соціальному просторі, насамперед міському.

У давні часи простір уявлявся як протилежність хаосу, оскільки йому притаманна впорядкованість духовних і матеріальних об'єктів. Інша важлива характеристика простору – наявність сакральних символів, пов'язаних з долею людей і соціальних груп [1, с. 40]. Оскільки земний простір ототожнювався з космосом, то вимірально-топографічний аспект поступався космогонічному – коли «координати звичного світу відліковуються по вертикальній умоглядній шкалі» [2, с. 56].

В античні часи світ стає геометричним образом. Політичний простір давньогрецького поліса співвідноситься з географічним та існує поряд із сакральним. У середньовіччя теоцентриський погляд на світ зумовлювався пристосуванням реального простору під умовні міфологічні траєкторії розвитку. В епоху раннього Відродження осмислення географічного простору звільнилося від обов'язкових політичної та сакральної складових, а тому стає можливим розуміння світу як «безперервного просторового розвитку» [2, с. 57-58].

У Новий час формується механістична картина світу, разом з цим – нові системи цінностей, зокрема уявлення про природні права людини. Початок сучасним уявленням про простір було покладено німецькою класичною філософією. «Розуміння простору як суб'єктивного та ідеального поєднується у Канта із визнанням його об'єктивності та емпіричної реальності» [3, с. 45-46].

Розмірковуючи над властивостями простору, А. Лефевр писав: «Абсолютний простір має лише ментальне, а отже, «фіктивне» існування. Але воно має й існування соціальне, володіє особливою і потужною «реальністю». Ментальне реалізується в послідовних соціальних діях, оскільки в Храмі, Місті, монументах, палацах вигадка перетворюється в реальність» [4, с. 246-247].

Просторові уявлення формують міфічний простір як «просторовий компонент бачення світу, концепцію локалізованих цінностей, якими люди керуються в повсякденному житті [5, с. 119].

С. де Бовуар у книзі «Друга стаття» (1949) розглянула проблему придушення фемінного в культурі, аналізуючи, зокрема, міфологію: «Будь-який міф передбачає наявність Суб'єкта, що проектує свої сподівання і побоювання в трансцендентне небо. Оскільки жінки не розглядали себе як Суб'єкт, вони не створили чоловічого міфу, в якому

відбилися б їх проекти; у них немає ані релігії, ані поезії, які належали б власне їм: вони й мріють за допомогою чоловічих мрій. Вони поклоняються богам, придуманим чоловіками ... Зображення світу, як і сам світ, – це справа чоловіків; вони описують його зі своєї точки зору, яку вони плутають з абсолютною істиною» [6, с. 184].

А. Лефевр зазначав: «Всі суспільства, що існували в історії, применшували значення жінок і обмежували вплив жіночого начала. У греків воно зводиться до родючості поля, яким володіє і яке обробляє чоловік; воно локалізоване в будинку – навколо жертovníка, вогнища, омфала, круглого, замкнутого, фіксованого простору; навколо печі, останньої прикмети похмурої безодні. Соціальний статус зазнає ті самі обмеження, що й статус символічний і практичний, й обидва ці взаємопов'язані аспекти проявляються в спеціальності (у просторовій практиці)» [4, с. 243].

Межі просторів, у тому числі й соціальні, формуються сконструйованими владою правилами і визначають, хто належить простору (місцю), а хто повинен бути виключений [7, с. 3-4].

Цілком закономірно, що в суспільстві, де весь соціальний порядок функціонує як величезна символічна машина, заснована на пануванні чоловіків [8], патріархальна влада виключила жінку з публічного простору. Про це яскраво говорять наративи / історії міст.

Сучасні теорії мають тенденції стирати різницю між «реальними» та «придуманими» наративами, стверджуючи, що між ними не існує онтологічної різниці. Наприклад, Р. Барт схильний розглядати історичні наративи як міфи, оскільки історичний дискурс не ототожнюється з реальним, а міф – це, на його думку, ідеологічне спотворення реальності. Ч. Боттічі, спираючись на логіку Р. Барта, робить висновок: ідеологічним спотворенням є й історичний наратив; драматичний історичний наратив може «працювати» як міф [9, с. 204-210].

Необхідно зазначити, що мова міських наративів не обмежується лінгвістичними рамками [10, с. 48]. Чоловіче домінування з давніх часів виражалося через мову архітектури. Наприклад, пам'ятники в містах однозначно говорять про те, що лише чоловіки (за рідкісним виключенням) гідні бути увіковічені в «текстах» міст.

Американська психологиня, засновниця громадської організації «Рівна видимість скрізь» (Equal Visibility Everywhere) Лінетт Лонг в одному зі своїх інтерв'ю зазначила, що, якщо дівчата постійно бачать докази особливої значущості чоловіків і чоловічої влади в образах повсякденного життя – чи то назви вулиць на честь чоловіків або історичні персоналії чоловічої статі на монетах – це негативно впливає на їх самооцінку [11].

У ХХІ столітті громадські активістки та активісти піднімають питання щодо недостатньої присутності, видимості жінок у міських публічних просторах. Мається на увазі, насамперед, присутність символічна, та, яка буде впливати на сприйняття соціального світу та визначати майбутнє.

У містах Європи, Латинської Америки та США зростає тиск з боку громадянськості на місцеві органи влади щодо збільшення пам'ятників та назв вулиць, проспектів, площ, парків тощо на честь видатних жінок – тих, які зробили значний вклад у розвиток своїх міст та заслуговують посісти гідне місце у міських нарративах. Необхідно зазначити, що тиск на мерії, а в інших випадках конструктивна співпраця з ними, призводить до певних результатів – символічна складова публічних просторів у цих містах починає потроху вбирати в себе позитивні жіночі образи. Такі зрушення дають можливість жінкам відчувати, що не лише чоловіки, а й вони мають право на місто, в якому живуть [12; 13; 14].

Боротьба жінок за право бути представленими на належному рівні в «текстах» міст і є тією символічною боротьбою, про яку писав П. Бурд'ю: «Символічна боротьба з приводу сприйняття соціального світу може приймати різні форми. З об'єктивної точки зору, вона може проявлятися через дії представлення, індивідуальні або колективні, спрямовані на те, щоб змусити побачити і змусити оцінити певні реалії» [15, с. 78].

На жаль, сьогодні бракує ґрунтовних наукових досліджень, зокрема прикладних (як вітчизняних, так й зарубіжних), гендерного компонента в міських нарративах, символічної представленості жінок в публічних міських просторах тощо. Це той випадок, коли вчені будуть змушені «наздоганяти» громадські організації, журналістів, публічних діячів, експертів, що вже розпочали творити нові пам'ятники, складати **гендерні карти міст**, збирати статистичні дані та популяризувати жінок, діяльність яких заслуговує на вшанування.

Список використаних джерел

1. Федоров В.В. Символизм архитектурных пространств : дис. ...д-ра культурол. наук: 24.00.1 / Москва 2000. 309 с.
2. Замятин Д.Н. Культура и пространство: Моделирование географических образов. М.: Знак, 2006. 488 с.
3. Дмитриева Л.М., Балюта П.А. Дизайн в культурном пространстве. М.: Магистр, 2017. 152 с.
4. Лефевр А. Производство пространства. М.: Streike Press, 2015. 432 с.

5. Замятин Д.Н., Замятина Н.Ю., Митин И.И. Моделирование образов историко-культурной территории: методологические и теоретические подходы. М.: Институт Наследия, 2008. 760 с.
6. Бовуар С. де. Второй пол : в 2 т. М.: Прогресс.1997. Т.1. 832 с.
7. McDowell L. Gender, Identity and Place. University of Minnesota Press, 1999. 284 p.
8. Bourdieu P. Masculine Domination. Stanford: Stanford University Press, 1998. 144 p.
9. Bottici C. A Philosophy of political myth. N.Y.: Cambridge univ. press, 2007. 286 p.
10. Licari G. Anthropology of Urban Space: Identities and Places in the Postmodern City. World Futures: The Journal of New Paradigm Research. 2011. Vol. 67, №1. P. 47-57.
11. Huffpost. You See This Gender Bias on The Road Every Day. 17 November. 2015. URL: https://www.huffpost.com/entry/city-street-names-women_n_56457b81e4b08cda348849a7 (дата звернення: 2.11.2020).
12. De Correspondent. Hoe wij 5.400 Amsterdamse straatnamen analyseerden. 28 maart. 2018. URL: <https://decorrespondent.nl/7838/van-pythagoras-tot-amalia-hoe-wij-5-400-amsterdamse-sstraatnamen-analyseerden/2112718376186-1c7a7f39> (дата звернення: 2.11.2020).
13. Each Other. Where Are All the Women? The Curious Case of London's Street Names. 8 March. 2018. URL: <https://eachother.org.uk/women-curious-case-londons-street-names/> (дата звернення: 3.11.2020).
14. FiveThirtyEight. What's the Most Common Street Name In America? 14 December. 2014. URL: <https://fivethirtyeight.com/features/whats-the-most-common-street-name-in-america/> (дата звернення: 5.11.2020).
15. Бурдые П. Социология социального пространства. М.: Институт экспериментальной социологии, 2007. 288 с.

Стеценко Світлана Власівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцентка кафедри політичних наук і права КНУБА

ПРО ПОЛІТИЧНИЙ ДИЗАЙН КОНЦЕПТУ «РОЗУМНОГО МІСТА»

На початку жовтня цього року відбувся V Міжнародний онлайн-форум KyivSmartCity 2020, де провідні експерти з розвинених країн

світу поділилися досвідом впровадження smart-технологій та методикою визначення ключових драйверів на сучасному ринку, здатних прискорити темпи інноваційних міських змін. Експертний дискурс, крім діджитально-технологічного виміру, включав акцентацію політичного дизайну концепту «розумного міста».

На наш погляд, розширене трактування поняття «політичного» у концепті «розумного міста» найбільш виразно розкрив член Консультативної ради GoSmart глобальної організації smart міст Ч.Р.Андерсон. На прикладі Сінгапуру, де зосереджена його діяльність у сфері міських технологічних рішень, він показав залученість всіх зацікавлених сторін до розбудови розумного міста.

В Сінгапурі розроблена та діє національна програма «Розумна нація», за якою держава, бізнес, громадянське суспільство спільно розробляють і впроваджують високотехнологічні процеси для підвищення якості міського життя. Розумне місто розглядається як комплекс політик та стратегій, які дозволяють за допомогою технологій впроваджувати ініціативи, що покращують інклюзивність послуг та якість життя населення. Розумне місто включає програму обов'язкових заходів, спрямованих на сприяння сталості розвитку міста, підвищення ефективності процесів прийняття рішень щодо міського урядування, створення сприятливого конкурентного середовища для ведення бізнесу [1].

Політичний дизайн концепту «розумного міста» полягає в цілісній стратегії розвитку, співпраці держави, мешканців, бізнесу. На прикладі Південної Кореї йшлося про напрацьований досвід залучення до організації міського простору вищих навчальних закладів, які аналізують, зокрема, дані від різних міських служб, відомств і допомагають зрозуміти як використовувати ці дані. Наприклад, Стенфордський університет отримав доступ до всіх даних міста Інчхон поблизу Сеула, що дозволило в ході аналізу знайти нові шляхи розв'язання міських проблем та перевірити їх ефективність.

Для України вихідну точку політичного виміру концепту «розумного міста», на наш погляд, варто шукати в динаміці загальних процесів демократизації. Теоретичний посил тут пов'язаний з різними підходами щодо розуміння ролі так званих структурних, тобто об'єктивних та «агентивних», суб'єктивних дій як умов демократизації.

Коли в якості основоположних факторів визнаються виключно структурні фактори, то демократизація розглядається як реалізація та втілення вихідних умов, куди відносяться, передусім:

- відповідний рівень економічного розвитку;
- незалежна соціальна стратифікація;

- національна ідентичність тощо.

Альтернативну парадигму демократизації, що виникла в 80-х роках ХХ ст. переважно на матеріалі демократичних переходів у Південній Європі та Латинській Америці, пропонувала нині напівзабута транзитологія. На той час ця модель демократизації без передумов з домінуванням виключно акторів, що обирають незалежно від наявності об'єктивних умов стратегії виходу із тоталітаризму, виглядала обнадійливою.

Остаточних та однозначних висновків щодо перспектив того чи іншого різновиду бачення процесів демократії зроблено не було. В Україні в якості перспективних називалися, передусім, об'єктивні умови демократизації. Разом з тим, переважно позитивно оцінювалися ключові рішення акторів і діючих суб'єктів. Демократичні практики засвоювалися за наявності обох груп факторів: об'єктивних і суб'єктивних. Концептуальна опозиція об'єктивних та суб'єктивних факторів демократизації для України не стала визначальною.

Сьогодні в пострадянському кейсі наукових досліджень процесів демократизації, створеного за новітніх умов в колаборації вчених з пострадянських республік та країн Заходу, актуалізується тема співвідношення структурних та агентивних факторів, зокрема, в контексті авторитарного ухилу на значній частині пострадянського простору. Використовувана аргументація сталості авторитаризму і крихкості демократії розглядається як така, що зокорінена переважно в структурних факторах, а не в рішеннях та діях еліт, лідерів [2, с. 27].

Опосередковано аргументів на користь домінування структурних факторів демократизації додає Світовий індекс якості політичних еліт – 2020, що включив дослідження політичних еліт із 35 країн. Пострадянські еліти замикають другий десяток з низькими показниками. Перше місце відведене політичній еліті Сінгапуру. З огляду на стратегію програми «Розумна нація» - цілком заслужено. Індекс зафіксував досягнення політичною елітою країни вагомих показників щодо людського і економічного розвитку, зростання добробуту, щодо побудови і модернізації інклюзивних інститутів та політики [3].

Українська політична еліта не потрапила у фокус дослідження якості світових політичних еліт. В Україні все ще функціонують екстрактивні, а не інклюзивні інститути, тому «включеність» суспільства на всіх рівнях політичного процесу і взаємодія з владою залишається низькою.

Під час останніх місцевих виборів відбулося загальнонаціональне опитування, запропоноване Президентом України. Воно презентувалося

як ознака істинної демократії: прямі запитання суспільству та прямі відповіді без посередників. Очевидно, бралися до уваги і популярні політичні слогани від регіонів «Почуй Донбас» чи «Країна має почути голос Львова».

В Україні можливості винести актуальну тему в публічний простір через допис від відомих блогерів, лідерів громадської думки у Фейсбук, викладене в інтернеті чи записане на телефон відео існують повсякчас. З часом актуальними залишаються не теми, а питання, чи відбудеться перехід від обговорення піднятих тем до їх вирішення. Завдання влади – не лише почути громадян, а дієво вирішити підняту проблему. Громадяни в ході опитування сказали «так» на всі п'ять питань, зокрема, на перше про запровадження довічного ув'язнення за корупцію в особливо великих розмірах.

Покарання за корупцію в Україні чітко передбачене законодавчо, але фігуранти гучних корупційних розслідувань уникали відповідальності за винятком колишнього Прем'єр-міністра в уряді другого Президента України, та покарання він отримав в умовах американської юрисдикції. Президентський плебісцит став тактичним комунікаційним ходом і опосередкованою партійною рекламою для розчарованих виборців в умовах їх прогнозованої низької явки. Результати виборів підтвердили те, що українці сумніваються у заявах політиків «буде так, як вирішиш ти». Електорат, жителі великих міст в умовах децентралізації новий формат політичної відповідальності залишили за «колишніми».

Список використаних джерел:

1. «Потрібні технології та залучення мешканців» [Електронний ресурс] /День/ - Режим доступу: <https://m.day.kyiv.ua/ru/article/ekonomika/potribni-tehnologiyi-ta-zaluchennya-meshkanciv>.

2. Мельвиль А. Ю. Выйти из «гетто»: о вкладе постсоветских исследований / Russian studies в современную политическую науку. Полис. Политические исследования. 2020. №1. С. 22-43.

3. Measuring Elite Quality: Country Score & Global Rank [Електронний ресурс] / Elite Quality Index/ - Режим доступу: <https://elitequality.org/>

Гордієнко Михайло Григорович, кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Яготинського інституту МАУП

АЛГОРИТМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ НОВІТНЬОЇ УКРАЇНИ

Досвід соціальної комунікації, набутий людством упродовж тривалого часу його цивілізаційного розвитку, акумулює чимало засадничих принципів, концептуальних вимог, легітимних форматів щодо оптимальної організації політичної системи, владних відносин, виборчих змагань, здатних забезпечити ефективне управління державою й раціональне використання ресурсів як у центрі, так і на місцях. Серед них чільне місце займає принцип територіального устрою держави, утвердження суб'єктності громад, забезпечення легітимних процедур виборності місцевої влади. Зазначені меседжі є надзвичайно актуальними у контексті того, що жоден формат влади чи конгломерат еліти не здатні ефективно управляти країною з центру. Політичні реалії засвідчують, що **будь-який компетентний і досвідчений уряд не спроможний забезпечити сталий розвиток держави, якщо не спиратиметься на легітимну систему самоврядування на місцях й оптимальний територіальний устрій**. Ця аксіома задекларована й у вітчизняному політичному просторі. Прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну і правову державу, стаття 7 Конституції України закріплює важливий для зміцнення демократії принцип, а саме, що «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування». Також питанням місцевого самоврядування присвячено розділ XI Конституції України, який визначає поняття та суб'єкти місцевого самоврядування, порядок формування органів, сферу відання, його матеріальну і фінансову основу.

Тривале зволікання нашої псевдоеліти з реформуванням територіального устрою української держави спричинив **появу відцентрових тенденцій та посилення сепаратистських рухів на сході країни**. Крім того, «наслідками політики тотальної централізації влади в Україні стали:

- істотна залежність територій від центру;
- низький рівень інвестиційної привабливості територій;
- інфраструктурно, фінансово та кадрово слабкі громади;
- деградація сільської місцевості;
- складна демографічна ситуація;
- низька якість надання публічних послуг;

- низький рівень довіри до влади;
- високий рівень корупції
- низька ефективність управлінських рішень.

Ці виклики вимагали проведення кардинальних реформ в частині державного управління, місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» [3]. Модернізація територіального устрою України відкриває простір для формування неодмінного атрибуту демократичного устрою – інституту місцевого самоврядування, передачу владних повноважень й фінансових ресурсів на місця.

Як відомо в Україні активно процес децентралізації розпочато з прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування й територіальної організації влади (01.04.2014 р.), Законів «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014 р.), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015 р.) та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації. У сукупності це веде до **зміни системи адміністративно-територіальних одиниць базового рівня через об'єднання територіальних громад**. У 2015 році відповідно до вимог Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» було проведено перші вибори та переведено на прямі міжбюджетні відносини 159 об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Цей процес дозволив формувати відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування впливовий і дієвий інститут місцевого самоврядування на базовому рівні – об'єднані територіальні громади (ОТГ). Алгоритм об'єднання громад проголошено здійснювати на добровільній основі й з урахуванням думок, настроїв, наявних ресурсів і можливостей регіонального рівня. Концептуальним завданням українського державотворення є формування спроможних об'єднаних територіальних громад, здатних самостійно господарювати за місцем проживання.

Виходячи з цього стратегічною метою новітнього українського державотворення є розробка і втілення ефективної моделі місцевого самоврядування й територіальної організації влади. **Критерієм ефективності місцевої влади є створення і підтримка належного життєвого середовища для громадян, надання якісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави й територіальних громад**. Реформа територіального устрою передбачає створення умов для прозорого й чесного вибору управлінської еліти на місцях, забезпечення механізму контролю за владою й відповідальність органів місцевого самоврядування перед виборцями – за ефективність своєї

роботи. Узурпація надмірних повноважень і матеріальних ресурсів структурами центральної влади не лише знижує ефективність політичного менеджменту і збільшує залежність периферії від центру, а й обмежує стимули для притоку інвестицій на місцевий рівень.

Сучасний адміністративно-територіальний устрій України успадкувала від радянської імперії. **Він був адаптований для артикуляції інтересів командно-адміністративної системи управління й патерналістського режиму.** Ліквідація комуністичної імперії в 90-х рр. ХХ століття в українських реаліях відбувалася з великою інерцією старої системи й дуже повільним впровадженням ринковими перетвореннями і реформуванням територіального устрою держави. **Відсутність в арсеналі адміністративно-територіальної політики України принципу субсидіарності не лише гальмувало розвиток інститутів місцевого самоврядування, а й заважало створенню ефективних механізмів державного управління на місцях та консолідації суспільства.** У постколоніальній Україні замість зміцнення регіональних ідентичностей активізувалися відцентрові тенденції та прояви сепаратизму. Наразі відповідно до статті 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою нашої країни складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища села. Існуючий адміністративно-територіальний устрій України репрезентує архаїчну структуру, яка не спроможна ефективно виконувати самоврядні функції.

Серед основних проблем адміністративно-територіального устрою варто виділити надмірну подрібненість суб'єктів територіальної системи України, яка ускладнює здійснення ефективного менеджменту країни; недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення сіл; невизначеність чітких меж адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів. Фінансова залежність регіональних структур від центральних органів влади детермінує корупційні відносини. Здійснюючи радикальні зміни тієї чи іншої сфери, нам треба **навчитися уникати крайнощів.** А особливо це стосується модернізації територіального устрою держави. Тому ми поділяємо твердження О. Врублевського про те, що «Реформування адміністративно-територіального устрою України має відбуватися на основі обережного ставлення до проектів кожних змін адміністративних меж. Розробки відповідних проектів, з огляду на різнобічні точки зору з цього питання, мають враховувати:

- історію змін адміністративно-територіального устрою за тривалий період, стійкість конкретних ділянок сучасних адміністративних кордонів;

- прагнення певних територій до головних центрів адміністративно-територіальної одиниці, яка ніколи не мінjala свою адміністративну належність;
- природно-історичні основи адміністративного районування;
- поділ країни на військові округи, залізниці тощо, сукупність яких відображає реальний господарчий, транспортний та соціальний поділ територій;
- існуючі та інтегровані схеми економічного, соціального та інші види районування;
- ареали тяжіння основних міст (наприклад, трудові та інші зв'язки населення);
- територіальні, культурно-географічні та інші розбіжності в умовах та рівні життя, бар'єрність існуючих адміністративних меж тощо» [1]. Також слід пам'ятати, що **мала чисельність територіальних громад звужує поле для маневрів**, ускладнює виконання покладених на них функцій, що змушує центральну владу дотувати такі громади з державного бюджету.

Виходячи з цієї логіки **пріоритетний алгоритм адміністративно-територіальної реформи новітньої України артикулюється поняттям «укрупнення» місцевих громад з метою оптимізації адміністрування**. Для наукового обґрунтування цього концепту ми спираємося на аргументи О. Гайко, Ю. Калекіна й М. Новікова, сенси яких формулюються так: «На сьогоднішній день в Україні існує трирівневий адміністративно-територіальний устрій:

1. Вищий рівень – області, Автономна Республіка Крим, міста Київ і Севастополь, які мають спеціальний статус;
2. Середній рівень – райони і міста обласного підпорядкування;
3. Нижчий рівень – райони в містах, міста районного підпорядкування, села, селища.

Основою модернізації адміністративно-територіального устрою України має бути поява четвертого рівня – регіонально-адміністративного округу (за французьким зразком), який об'єднуватиме декілька сусідніх областей, які мають спільні господарські, історичні і культурні зв'язки... Регіонально-адміністративний округ мусить бути наділений значною частиною повноважень в питаннях економічного розвитку, збору податків, формування бюджету, реалізації соціальних програм. Таким чином, на рівні округу мають реалізовуватися наступні положення:

- здійснення важливих соціальних програм розвитку, програм в сфері охорони здоров'я, освіти і культури;
- забезпечення економічного розвитку;

- розвиток території і втілення інфраструктурних проектів в межах регіонально-адміністративного округу» [2].

Далі вищезгадані автори апелюють до вже рефлексованого нами поняття «субсидіарності», зауважуючи те, що «ефективне впровадження покладених на округ повноважень стане можливим через запровадження принципу субсидіарності, відповідно до якого центральні органи влади делегують значну частину повноважень на нижчий рівень адміністративно-територіальної системи, що має забезпечити більш ефективне адміністрування та покращення якості послуг, що надаються населенню через перенесення акценту на вирішення основних проблем населення на місцях. Відповідно до цього, до повноважень вищих одиниць адміністративно-територіальної системи мають бути віднесені ті проблеми, які не можуть бути розв'язаними на нижчому рівні.

Реалізація принципу субсидіарності стане можливою за наявності наступних умов:

- надання широких повноважень регіонально-адміністративним округам, областям і районам в питаннях економічного розвитку та транспортної інфраструктури, формування та реалізації програм соціального розвитку, збору податків;

- необхідність самостійного наповнення місцевих бюджетів, а не через перерозподіл фінансових ресурсів та дотації центральними органами влади;

- зменшення кількості базових територіальних громад шляхом об'єднання існуючих громад, що повинне забезпечити кількісну однорідність населення на найнижчому адміністративно-територіальному рівні.

Широкі повноваження одиниць адміністративно-територіальної системи в економічній сфері й самостійне формування бюджету неминуче ставлять питання про джерела наповнюваності місцевих бюджетів, яке може бути реалізованим через перерозподіл частини державних податків на користь органів місцевого самоврядування, а головне – стимулюватиме ініціативи на місцях [2].

Наступна думка згаданих авторів повністю резонує з нашою і має оптимістичний характер. Вона зводиться до того, що «поява регіонально-адміністративних округів має ліквідувати проблему наявності депресивних регіонів і диспропорції в економічному розвитку регіонів через надання широких господарських і адміністративних повноважень елементам адміністративно-територіальної системи України, що повинно призвести до поліпшення якості адміністрування на місцях, сприяти становленню місцевого самоврядування,

максимального наближення послуг до населення; та через об'єднання областей з подібною економічною структурою в рамках регіонально-адміністративного округу, що стимулюватиме кооперацію між областями і створюватиме сприятливі передумови для реалізації інфраструктурних проектів на рівні округу» [2].

І логічним завершенням вищезгаданих постулатів є те, «утворення округів на базі існуючих областей ставить питання про необхідність запровадження двопалатного парламенту в Україні, одна із палат якого буде складатися із представників регіонально-адміністративних округів. Поширена в Україні думка про те, що двопалатний парламент є першим кроком до федералізації країни, є досить сумнівною (про що свідчить досвід європейських унітарних країн, значна частина яких мають двопалатний парламент). Регіональне представництво округів у верхній палаті парламенту надасть округам реальний політичний інструментарій для артикуляції й реалізації власних інтересів при збереженні унітарної форми державного устрою, що не лише робить неактуальними політичні дискусії про федералізацію України (оскільки округи матимуть представництво і реальні повноваження), але і зменшує можливість появи сепаратистських рухів в регіонах» [2]. Окрім цього, запровадження регіонально-адміністративних округів призведе до ліквідації інституту місцевих державних адміністрацій, повноваження яких визначені Конституцією України, що передбачає внесення відповідних змін до неї.

Отже, вищезгадані алгоритми оптимізації територіального устрою України тривалі у часі й для свого практичного втілення потребують фінансових ресурсів, компетентних фахівців, а також головного чинника – **довіру, підтримку й активну участь громадян**. Щоб уникнути управлінського хаосу буд-які зміни територіального устрою держави мають здійснюватися на таких концептуальних засадах, як прозорість, спадкоємність, пропорційність, доступність, гнучкість, адаптивність. Ці критерії мають спростити надмірну централізацію адміністративно-територіального устрою країни, ліквідувати обласні і районні державні адміністрації, які часто дублюють функції органів місцевого самоврядування. Нові алгоритми розвитку місцевого самоврядування покликані забезпечити ефективне адміністрування, нейтралізувати регіональний сепаратизм, стимулювати надання якісних послуг населенню й сприяти поліпшенню стандартів життя громадян.

Список використаних джерел

1. Врублевський О. Ще раз про адміністративно-територіальний устрій України, його проблеми та шляхи вирішення [Електронний

ресурс] / О. Врублевський. – Режим доступу: <https://www.myvin.com.ua/ua/news/region/18824.html#>

2. Гайко О., Калекіна Ю., Новікова М. «Модернізація адміністративно-територіального устрою України: політичний вимір». Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. Гайко, Ю. Калекіна, М. Новікова. – Режим доступу: niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/modernizaciya-administrativno-teritorialnogo-ustroyu-ukraini-politichniy.

3. Децентралізація у цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rdo.in.ua/direction/decentralizaciya>.

*Ярошук Інна Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент,
доцентка кафедри політичних наук і права,
Рябуха Юлія Сергіївна, студентка будівельного факультету,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

САМОРЕГУЛІВНІ БУДІВЕЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ, ЯК МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Будівельна галузь є найбільш матеріаломісткою і однією із базових галузей України та потребує постійного економічного розвитку, тому що під час процесу будівництва вона співпрацює з багатьма суміжними галузями, використовує безліч різноманітних будівельних матеріалів, для населення створює нові робочі місця, розвиває малий та середній бізнес. Для налагодження всього процесу співпраці на будівельному ринку є гостра необхідність у створенні профільних саморегулювальних організацій, які будуть представляти й захищати інтереси учасників ринку та контролювати їх взаємовідносини. Створення саморегулювальної будівельної організації є дієвим механізмом захисту інтересів малих та середніх підприємств тому що вони є найменш захищеними і потребують об'єднання в профільні організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики поняття, функцій, завдань та механізму функціонування саморегулювальних організацій займались та висвітлювали у своїх наукових працях: Васильєва В. В., Васильченко О. Р., Гончаренко О. М., Полюхович В. І., Філатова Н.Ю., Гармаш І. М., Вахович І. В..

Виклад основного матеріалу. На сайті Верховної Ради України 17 грудня 2019 року було зареєстровано Проект Закону №2613 «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності» [1], який мав на меті вирішення проблем та недоліків сучасного стану здійснення саморегулювання, впровадження в Україні моделі ефективного саморегулювання, що стало б законодавчою основою для створення саморегулювальних організацій і надало б можливість делегувати таким організаціям владні повноваження, але 04 березня 2020 року законопроект було відкликано на доопрацювання. На сьогоднішній день в українському законодавстві відсутні єдині підходи до встановлення та здійснення саморегулювання, також відсутній комплексний підхід до набуття статусу саморегулювальної організації. Наразі утворення та діяльність саморегулювальних організацій передбачені виключно законами, що регулюють окремі сфери господарської або професійної діяльності.

Саморегулювальна організація (СРО) — це добровільне об'єднання професійних учасників ринку, яке не має на меті отримання прибутку, створене з метою захисту інтересів своїх членів, інтересів інших учасників ринку і зареєстроване Уповноваженим органом [2].

Саморегулювальні організації є не лише засобом вироблення загальних правил гри або захисту інтересів. У світовій практиці це відокремлений ринок, доступ на який обмежений вимогами щодо професіоналізму й етики, обсягу торгівлі й капіталу тощо [6, с.153].

З багатьох питань інтереси держави й саморегулювальних організацій збігаються. Збіг інтересів держави й учасників ринку існує, насамперед, у сфері попередження та вирішення конфліктів між учасниками, поліпшення управління ризиками, зниження можливостей для шахрайства й інших протиправних дій, підтримки ліквідності й стабільності ринку, удосконалення ринкової інфраструктури, запровадження стандартів професійної діяльності. Рішення зазначених завдань на базі саморегулювальних організацій вимагає спеціалізації останніх за видами професійної діяльності, а характер вирішуваних завдань – формування стандартів професійної діяльності та примус до їхнього виконання – зумовлює необхідність відмови від принципу конкуренції в сфері саморегулювання [6, с.153].

Фактична наявність в країні значного числа некомерційних організацій (союзів, асоціацій), що вже об'єднують підприємців не тільки з метою захисту й лобіювання їх інтересів, а й з метою саморегулювання їх діяльності, створює практичну основу для передачі СРО, що перебувають під контролем держави, тих його функцій, які вимагають більше тонких і специфічних механізмів регулювання конкретних видів діяльності. Водночас використання інституту

саморегулювання в сучасних умовах надає можливість розвантажити державу як єдиного регулятора на ринку.

Для законодавців багатьох країн, які неохоче витрачають гроші платників податків на амбіційні проекти регулювання, саморегулювання є привабливим рішенням, оскільки СРО прямо фінансуються галуззю, яку вони регулюють. Ресурси цих організацій незалежні від державного бюджету через пов'язані з ним політичні міркування, що гарантує використання значних коштів на розвиток галузі за допомогою встановлення стандартів СРО і контролю за їхнім дотриманням [6, с.153].

Отже, до основних функцій СРО можна віднести [4]:

- нормування та контроль професійної діяльності своїх членів у межах своєї компетенції;
- захист професійних інтересів своїх членів у спорах з органами влади та споживачами;
- гарантія цивільної відповідальності своїх членів у мінімально встановлених розмірах;
- професійна громадська експертиза законопроектів.

Саморегулювальні організації визначають правила і стандарти підприємницької та професійної діяльності, обов'язкові для виконання всіма членами таких організацій, а також передбачають механізм відшкодування збитків, завданих споживачам унаслідок надання членами саморегулювальної організації товарів, виконання робіт та послуг неналежної якості [3, с.188].

Міністерство розвитку громад та територій розробило Концепцію публічного управління у сфері містобудівної діяльності на 2019-2030 роки та затвердив план заходів з її реалізації.

Концепція розроблена з метою забезпечення потреб розвитку національної економіки, сфери містобудівної діяльності, соціальної сфери у продукції та послугах підприємств та організацій будівельної галузі. Управління у сфері містобудівної діяльності вимагає розгляду всієї сукупності питань, пов'язаних з просторовим розвитком та плануванням територій і будівництвом як наслідком діяльності всіх суб'єктів містобудування (просторового планування) [5, с.2].

Одним із завдань реалізації Концепції є підвищення ролі СРО у сфері містобудівної діяльності. Наразі у діяльності СРО у сфері містобудування виникають такі проблеми, як [5, с. 8]:

- недосконалість правового регулювання надання СРО повноважень щодо контролю якості продукції, робіт та послуг у будівництві,

- відсутність повноважень СРО щодо контролю за діяльністю сертифікованих фахівців відповідно до стандартів саморегулювних організацій та скасування відповідного сертифіката;

- наявність високих корупційних ризиків, зумовлених строковим характером делегуванням повноважень СРО;

- відсутність дієвих механізмів досудового вирішення спорів саморегулювними організаціями та щодо СРО;

- відсутність гарантування саморегулювними організаціями у сфері містобудування дотримання вимог законодавства членами таких організацій, відповідальності за їхні дії чи бездіяльність.

Для вирішення цієї низки проблем необхідно [5, с. 18]:

- законодавчо затвердити загальні засади саморегулювання господарської та професійної діяльності, правову й організаційну основу набуття та припинення статусу саморегулювних організацій, критерії, яким повинна відповідати така організація.

- створити єдину комплексну законодавчу основу саморегулювання шляхом запровадження міжнародно визнаних його інструментів;

- забезпечити поширення повноважень, делегованих саморегулювним організаціям, на всіх суб'єктів ринку за кожним видом діяльності чи професії;

- запровадити безстроковість делегування повноважень саморегулювним організаціям та встановити підстави і механізм відкликання всіх або частини делегованих повноважень.

- посилити персональну відповідальність виконавців окремих видів робіт і послуг та корпоративну відповідальність саморегулювних організацій, врегулювати підстави, механізми та наслідки її застосування;

- удосконалити механізми відшкодування шкоди, заподіяної споживачу внаслідок надання членами саморегулювної організації товарів, виконання робіт (послуг) неналежної якості.

Ще одним актуальним і малодослідженим питанням є правовий статус і використання документів та відомостей, що створюються під час функціонування Електронної системи. Так оригіналом електронних документів, вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, виготовлений за допомогою Реєстру будівельної діяльності. Створення документів та проведення дій з використанням Реєстру будівельної діяльності здійснюються особами, до повноважень яких належить прийняття рішень про видачу відповідних документів та вчинення відповідних дій. Якщо документи та дії потребують погодження з відповідними посадовими особами

та/або юридичними особами, таке погодження здійснюється в електронній формі за допомогою Електронної системи.. Документи, що створюються за допомогою Електронної системи, набирають чинності, а дії вважаються проведеними з моменту накладання кваліфікованого електронного підпису особою, яка їх створила, якщо інше не визначено цим Порядком.

В Постанові Кабінету Міністрів України від 1 липня 2020 р. № 559 також зазначається, що документи, що створюються за допомогою Електронної системи, які потребують затвердження розпорядчим документом, набирають чинності з моменту накладання кваліфікованого електронного підпису керівником відповідного органу. Документи, що створюються за допомогою Електронної системи, які потребують затвердження колегіальним рішенням, засвідчуються шляхом накладання кваліфікованого електронного підпису особою, уповноваженою відповідним органом, у день видання відповідного розпорядчого документа або колегіального рішення [7].

Висновки. Підсумовуючи вище викладений матеріал, на нашу думку, слід зазначити наступні результати проведеного дослідження. Саморегульвна організація є добровільним об'єднанням професійних учасників ринку, яке не має на меті отримання прибутку, створене з метою захисту інтересів своїх членів, інтересів інших учасників ринку і зареєстроване Уповноваженим органом. Основними функціями СРО є нормування та контроль професійної діяльності своїх членів у межах своєї компетенції; захист професійних інтересів своїх членів у спорах з органами влади та споживачами; гарантія цивільної відповідальності своїх членів у мінімально встановлених розмірах та професійна громадська експертиза законопроектів.

На території нашої країни питання саморегулювання у містобудівній діяльності є відносно новим і ще досконально не вивченим. Тому, на нашу думку, існує необхідність у подальших дослідженнях науковців, а також розробки Законів України та внесення змін до законодавчих актів для того щоб забезпечити створення комплексної законодавчої основи саморегулювання, визначити роль і місце СРО в регулюванні та веденні містобудівної діяльності.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Верховної Ради України. Проект Закону «Про саморегулювання господарської та професійної діяльності. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67669.

2. Васильєва В. В., Васильченко О. Р. Фінансовий ринок. Навч. пос. - К.: Центр учбової літератури, 2008. -368 с. [Електронний ресурс] -

Режим доступу: http://p-for.com/book_331_glava_12_4._Samoregul%D1%96vn%D1%96_organ%D1%96za%D1%81.html.

3. Вахович І. В. Особливості функціонування будівельних саморегульованих організацій в Україні. Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин. - 2016. - Вип. 34. - С. 186-192. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/shpebfrv_2016_34_23.

4. Гончаренко О. М. Питання мети, функцій та завдань саморегульованих організацій. Часопис Київського університету права. - 2018. - № 3. - С. 146-150. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2018_3_35.

5. Концепція публічного управління у сфері містобудівної діяльності на 2019-2030 роки. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Kontseptsiya-na-sayt.pdf>.

6. Полюхович В. І. Роль саморегульованих організацій на фондовому ринку. Приватне право і підприємництво. - 2015. - Вип. 14. - С. 152-156. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppip_2015_14_39.

7. Порядок ведення першої черги Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва під час реалізації експериментального проекту Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 2020 р. № 559. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2020-%D0%BF#Text>.

*Бурда Інна Олександрівна, канд.іст.наук, доцент,
доцентка кафедри політичних наук і права КНУБА,
дипломований психолог*

ПРОБЛЕМИ «ВЕЛИКОГО МІСТА»: ВПЛИВ НА ПРИРОДУ ЛЮДИНИ

Життя у великих містах сьогодні приваблює більшість людей не лише в нашій країні. Світ швидкими темпами рухається до міського способу життя і за прогнозами вже скоро ми всі будемо жити у великих мегаполісах. Велике місто дає багато перспектив для розвитку, реалізації себе, тут можна швидко пересуватися, мати «все під рукою», працювати (і відповідно заробляти) більше, а ще це комфорт,

доступність цікавих заходів та різноманіття в реалізації свої інтересів, активностей, хобі, розширенні кола спілкування і т.д.

Все це мало б позитивно впливати на людину, однак сьогодні працівники сфери охорони психічного здоров'я говорять про збільшення запитів на тривожні та депресивні стани, залежну поведінку, безсоння, загальне погіршення самопочуття, втрата сенсу життя, радості, безперспективність, відсутність енергії та ін.

Чому так відбувається та як ми можемо собі допомогти?

Проблеми, з якими стикається людина у великому місті, можна розділити на дві категорії:

1. Фізіологічні;
2. Психологічні.

Фізіологічні

Однією з проблем великого міста є постійний вплив на ограні слуху людини. Ми можемо навіть цього не помічати, але наукою доведено: якщо ми маємо дефіцит тиші, це впливає на роботу мозку, сон, загальне самопочуття. Отож, даруйте собі тишу, хоча б у вечірні години, спробуйте вимкнути усі звуки та потік інформації.

І, до речі, про потік інформації. Його також потрібно дозувати. Перевантаження мозку веде до перевантаження усього організму.

Також серйозною проблемою для людей великого міста є розлади сну. Саме за рахунок часу на сон, ми часто намагаємося вирішити те, що не встигли зробити протягом дня. Бувають і об'єктивні фактори, коли час на дорогу до місця роботи чи навчання змушує людей рано прокидатися і недосипати потрібний час.

Сон впливає на роботу всього організму, він є маркером загального стану здоров'я. Як ми спимо, як засинаємо та як прокидаємося – усе це може стати інформацією для діагностування вигорання, депресії, тривожностей. Але працює це й у зворотному напрямі. Обмежуючи себе у сні, ми можемо зіткнутися з тими проблемами, які перерахували.

Тож, не відмовляйте собі не лише в солодких снах, а й у тому, що дарує нам сон – гарний вигляд, бадьорий настій, правильна робота гормонів та усіх систем організму.

Ми не будемо перераховувати усіх проблем, таких як неправильне харчування, погана екологія та пасивний спосіб життя, які також існують. Але з цим Ви можете звернутися до інших спеціалістів. Нашим завданням було наголосити на тих проблемах, які можуть впливати на психологічне здоров'я. Тому, щоб «вижити» у великому місті:

- даруйте собі тишу;
- обмежуйте себе в інформації з інтернету;

- спить стільки годин, скільки потрібно Вашому організму (для кожного ця цифра може бути різною, тож варто спостерігати за собою та визначити свою власну потребу у сні)

Психологічні

Психологічні проблеми є досить поширеним явищем серед людей мегаполісів. Депресія, тривожності, відсутність сенсу в житті, занижена самооцінка, емоційне та професійне вигорання – неповний список того, що може чекати нас у великому місті.

Чому так відбувається ?

Думаю, що однією з причин можуть бути «міфи великого міста». Вони складають основу наших глибинних переконань і призводять до психологічних проблем.

Які ж вони, ці міфи?

1. «Велике місто – це безліч можливостей». І саме цю «безліч» ми обов'язково повинні усі використати. Наприклад, нам мало може бути займатися спортом, відпочивати, проводити час з близькими людьми. Ми обов'язково хочемо все і відразу – ходити на бокс, займатися вокалом, малювати в художній школі, вивчати декілька мов відразу тощо, а ще при цьому працювати, будувати кар'єру, мати завжди гарний вигляд, бути ідеальними батьками (дружинами/чоловіками) й не мати ніяких проблем зі здоров'ям, як фізичним, так і психологічним.

Саме так виглядає «звичайний» графік молодих людей великого міста. Бажання не відстати від інших, слідувати моді, нездатність розставити акценти у своєму житті ведуть часто до того, що не лише робота, а й активності втомлюють та виснажують.

2. «Ти обов'язково повинен бути успішним, заробляти «багато грошей», і вже до 30 років стати «зіркою» в сфері своєї діяльності». При цьому в часі це повинно відбуватися швидко й без перепон. І якщо раптом цього не сталося, людина може відчувати розчарування, тривогу, критикувати себе та працювати ще з більшою силою, провалюючись в глибокі психологічні проблеми.

3. «Ти завжди повинен бути молодим, радісним, не мати зайвої ваги та не показувати своїх справжніх емоцій». Велике місто віддалило людей один від одного. Через велику зайнятість ми не можемо будувати та підтримувати близьких стосунків. Спілкування переходить на поверхневий рівень, не даючи розвиватися глибоким почуттям та прив'язаності в дружбі та особистій сфері.

4. «Все на 100% як в роботі, так і в житті». Шалений перфекціонізм не дає людям розслабитись, а якщо десь «не на 100%», то краще про це мовчати, при цьому відчуваючи напругу та бажання критикувати себе.

5. «У всіх все добре, окрім мене». І тут нам на допомогу приходить інтернет з соціальними мережами. Гарні картинки щасливого життя сиплються на нас з ФБ та Інстаграм. Активні, молоді, успішні, спортивні люди кожного дня демонструють нам «своє щастя». Для деякого такі пости можуть стати справжнім випробуванням. Порівнюючи себе з іншими, люди можуть відчувати тривогу, зниження настрою, сум, біль, неспроможність та безсилля.

Але життя є іншим. Життя є прекрасним та різним. Якщо ми живі люди, то у нас будуть обов'язково помилки, поганий настрій, не дуже добрий вигляд, можливо, зайва вага та перепади в кар'єрі на фінансах. І це нормально.

Якщо Вам здалося, що це такі Ваші міфи і Вам вже важко з ними жити, Ви відчуваєте втому, тривогу і взагалі Вам сумно і не радісно досить тривалий час, то варто замислитись про те, звідки вони і що робити далі зі своїм життям.

Переглядаючи свої глибокі переконання, ми можемо правильно розставити акценти у своєму житті, вирішити що є для мене головним, а що другорядним, звернути увагу на свою самооцінку та своє оточення, з'ясувати які заборони стоять на перепоні щасливого життя.

Сьогодні великі міста стали невід'ємною частиною сучасної людини. При правильному підході до планування свого життя та за допомогою правильного просторового планування велике місто стане справді містом можливостей, а не вигорання. Така робота має проводитися у співпраці як спеціалістів з психічного здоров'я, так й фахівців будівельної справи та містобудування.

*Мигун Марина Дмитрівна,
аспірантка кафедри політичних наук і права КНУБА*

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Реалії демонструють, що в Україні функціонує велика кількість територіальних громад. Нацменшини в Україні характеризуються високим рівнем етнічної різноманітності та стійкістю до асиміляції, що, як результат, має стимул до самостійного самоврядування і впорядкування проблем території традиційного проживання.

Процес децентралізації в Україні розпочато з 2014 року з прийняттям концепції реформи місцевого самоврядування, Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [1].

За 6 років реформи було утворено 1070 об'єднаних територіальних громад, у які об'єдналися 4882 громади. З них у 936 об'єднаних територіальних громадах відбулись перші місцеві вибори [2].

Згідно з Законом від 16.04.2020 р. №562-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» [3] Кабінетом Міністрів визначено адміністративні центри та затверджено 1470 територіальних громад, у яких відбулись місцеві вибори у 2020 р. на новій територіальній основі. Адміністративний центр громади – це населений пункт (село, селище, місто), що має розвинену інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру територіальної громади та в якому розміщується представницький орган самоврядування громади. [2]

Завдяки міжмуніципальному співробітництву громади отримали змогу консолідувати зусилля та реалізовувати спільні проекти. Зокрема, 1354 громад уклали 604 договори між собою про співробітництво.

Об'єднані територіальні громади, крім зростання фінансових можливостей, мають низку інструментів для свого розвитку, серед яких:

- відповідний контроль зовнішніх запозичень;
- самостійне обрання установ з обслуговування коштів місцевих бюджетів [2].

Ми можемо проаналізувати нову систему адміністративно-територіального устрою. (Рис.1.1.)

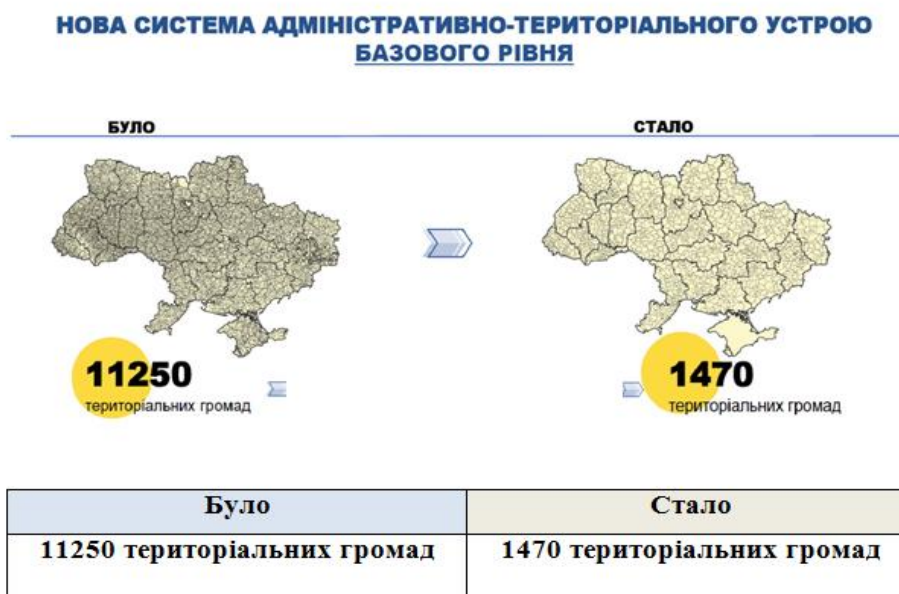

Рис.1.1. Система адміністративно-територіального устрою (базового) рівня [2].

Також розглянемо нову систему адміністративно-територіального устрою субрегіонального (районного) рівня (Рис.1. 2.).

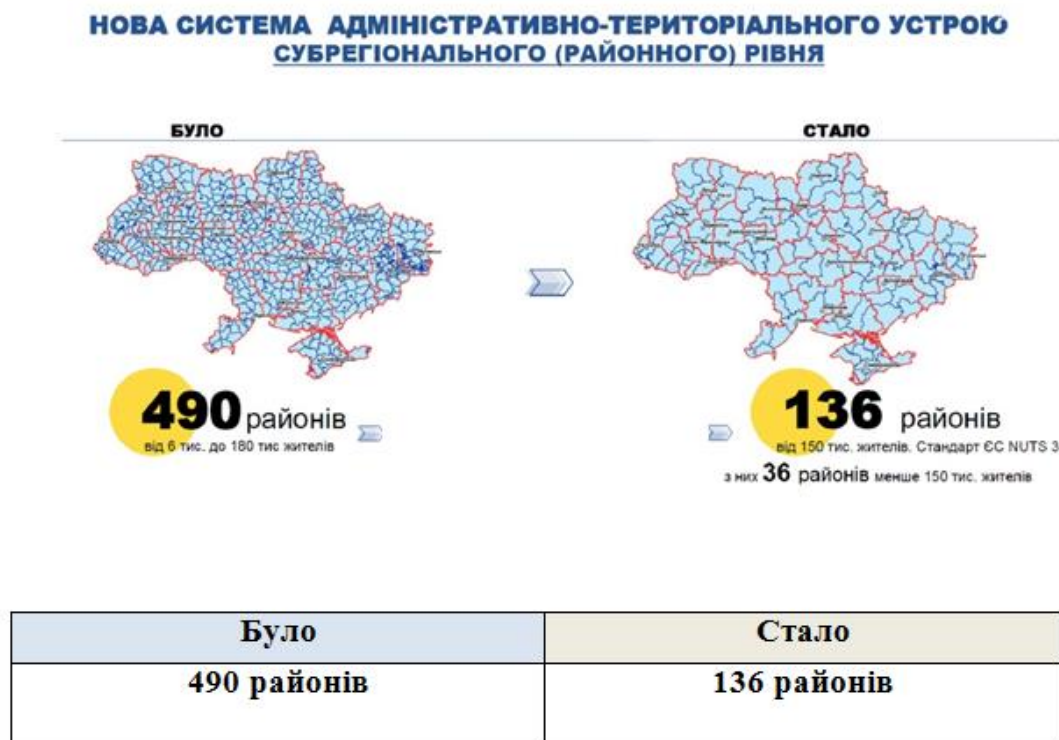

Рис.1.2. Система адміністративно-територіального устрою (районного) рівня [2].

В результаті чого реформа децентралізації дасть новий поштовх до формування дієздатного та найбільш наближеного до громадянина інституту влади – місцевого самоврядування, а добровільне об'єднання територіальних громад дозволить новоутвореним органам місцевого самоврядування отримати відповідні повноваження та ресурси.

Тенденція об'єднання громад створить нове підґрунтя для визначення потенційно ресурсних можливостей громад для соціального, культурного та економічного розвитку і, безумовно, забезпечить якісне надання послуг мешканцям міст та відкриє нові горизонти перспектив для розвитку нашої країни.

Список використаних джерел та літератури

1. Про співробітництво територіальних громад: Закон України за станом на 17 червня 2014 р. *Відомості Верховної Ради*. 2014. №34. Ст. 1167.

2. Реформа децентралізації. Урядовий портал. Єдиний веб – портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення 28.10.2020).

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад: Закон України за станом на 16 квітня 2020 р. №562-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. №35. Ст. 259.

*Донченко Костянтин Анатолійович,
Басва Юлія Євгенівна, кандидат політичних наук,
кафедра політичних наук і права КНУБА*

ДО ПИТАННЯ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ПУБЛІЧНОСТІ ОРГАНІВ ВЛАДИ

Розглядаючи публічність місцевої влади необхідно зупинитися на праві на доступ до інформації. Доступ до інформації є невід'ємною складовою публічності, оскільки оприлюднення даних за власним бажанням органів влади покладається на суб'єктивний чинник добросовісності самих органів влади та їх керівників. Інформування про діяльність органів влади є першим кроком з подальшого досягнення публічності, за яким слідує взаємодія з громадянами та іншими інституціями.

В даному контексті доступ до інформації виконує кілька соціально значущих функцій: він є елементом взаємодії органів влади з іншими суб'єктами політичного процесу; надає змогу контролювати процес виконання органами влади своїх повноважень; коригує інформаційну політику органів влади, за рахунок врахування суспільного інтересу до окремих питань.

В Україні доступ до інформації забезпечується Законом України від 13.01.2011 № 2939 «Про доступ до публічної інформації» [1]. Частина перша статті 1 Закону визначає, що публічна інформація – відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, яка була отримана або створена у процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством або яка перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом. Закон значно спростив доступ для інформації для громадян та інших суб'єктів політичного процесу.

Питання відкритості та публічності влади торкалися у своїх працях Н. Беляєва, Ю. Красін, Л. Ніковська, С. Перегудов, Ю. Подзолков, А. Сунгуров, О. Чальцева, В. Якимец. Правові аспекти

доступу до інформації вивчали В. Брижко, М. Демкова, Р. Калюжний, Л. Кузенко, М. Швець, О. Яременко.

В контексті української практики варто розглянути ключові міжнародні документи, що встановлюють принципи доступу до інформації.

Необхідно згадати насамперед про Європейську хартію місцевого самоврядування. Європейська хартія місцевого самоврядування прийнята 15 жовтня 1985, підписана Україною 6 листопада 1996 року та ратифікована Верховною Радою України 15 липня 1997 року [2].

У пункті 2 статті 3 згадуються прямі форми участі громадян. Право здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Це положення жодним чином не заважає використанню зборів громадян, референдумів чи будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом [3].

Уваги заслуговує і Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади від 16 листопада 2009 року [4]. Під правом участі мається на увазі право вживати рішучих заходів для визначення або впливу на здійснення повноважень та обов'язків місцевого органу влади (частина 2 статті 1).

Питання доступу до офіційних документів торкаються Рекомендації Ради Європи N R (2002)2 «Про доступ до офіційних документів» від 21 лютого 2002 року [5].

В Рекомендаціях зазначається, що широкий доступ до офіційних документів дозволяє громадянам виробити адекватне бачення та сформулювати критичні погляди щодо стану суспільства, у якому вони живуть, та щодо органів влади, які ними керують; сприяє більшій дієвості та ефективності адміністративних органів і допомагає підтримувати їх цілісність, усуваючи ризик корупції, та є чинником, що підтверджує легітимність органів управління як державних служб і посилює довіру громадськості до органів державної влади.

Рекомендація Rec(2001) 19 Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» від 6 грудня 2001 р. [6] торкається основних принципів політики демократичної участі на місцевому рівні та заходів, спрямованих на заохочення громадян до участі в місцевому публічному житті та на зростання такої участі.

У сфері прозорості діяльності місцевих органів влади містяться доволі конкретні заходи, зокрема:

- публічне ухвалення рішень на місцевому рівні (оприлюднення порядку денного засідань місцевої ради й місцевих органів виконавчої влади; відкритість для громадськості засідань місцевої ради та її комітетів; опублікування протоколів засідань і рішень тощо);

- гарантувати й поліпшувати доступ до інформації про питання місцевого значення (організація інформаційних бюро, центрів документації, публічних баз даних; використання інформаційних технологій тощо);

- забезпечувати відповідною інформацією про адміністративні органи та їхню організаційну структуру, а також інформувати громадян, яких безпосередньо стосується яка-небудь процедура, про перебіг цієї процедури, а також про відповідальних службових осіб.

Рекомендації містять заходи щодо ширшого використання інформаційно-комунікативних технологій на додаток до традиційних засобів інформування громадян, дорадчих механізмів ухвалення рішень.

Варто згадати і Рекомендацію CM/Rec(2018)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті [7], які загалом повторюють Рекомендацію Rec(2001) 19 Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» від 6 грудня 2001 р., вносячи окремі уточнення.

Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів [8] встановлює гарантії права доступу до офіційних документів, що знаходяться в розпорядженні державних органів. Обмеження права доступу повинні бути чітко встановлені у законі, бути необхідними у демократичному суспільстві і бути пропорційними цілям захисту.

Необхідно згадати і Йоганнесбурзькі принципи. Національна безпека, свобода висловлювання і доступ до інформації [9], ухвалені 1 жовтня 1995 р. групою експертів сфери міжнародного права, нацбезпеки і прав людини, які зібралися з ініціативи Міжнародного центру проти цензури «Article 19» за сприяння Центру прикладних правових досліджень Університету Витуотерсренд у Йоганнесбурзі.

Зокрема, принцип 1.2 визначає, що будь-яке обмеження доступу до інформації, що запроваджується урядом з метою захисту національної безпеки, повинно відповідати цій меті і аргументовано доводити, що кінцевим результатом є захист законних інтересів національної безпеки.

Принцип 1.3 встановлює необхідні базові умови для обмеження доступу до інформації.

Розділ 3 Принципів присвячений обмеженню доступу до інформації. Принцип 11 встановлює, що «кожен має право на інформацію від владних структур, включно з інформацією, що

стосується державної безпеки. Будь-які обмеження цього права під приводом національної безпеки не можуть запроваджуватися, допоки уряд не доведе, що таке обмеження передбачене законом і є необхідним у демократичному суспільстві для захисту законних інтересів національної безпеки».

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 №2939-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

2. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» від 15.07.1997 № 452/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

4. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади від 16.11.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_946#Text.

5. Рекомендації Ради Європи N R (2002)2 «Про доступ до офіційних документів» від 21 лютого 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a33#Text.

6. Рекомендація Rec(2001) 19 Комітету міністрів Ради Європи "Про участь громадян у місцевому публічному житті" від 06.12.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text.

7. Рекомендація CM/Rec(2018)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті (Прийнята Комітетом міністрів 21 березня 2018 року на 1311-му засіданні заступників міністрів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2018-4-participation-of-citizens-ukr/168097ed39>.

8. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів від 18.06.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text.

9. Йоганнесбурзькі принципи. Національна безпека, свобода висловлювання і доступ до інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/joburgprinciples.pdf>.

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК ТА ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

*Пристайко Валерій Володимирович,
головний консультант відділу воєнної політики Центру
безпекових досліджень Національного інституту стратегічних
досліджень*

ПИТАННЯ ДОСТУПУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ДО ЖИТТЄВО НЕОБХІДНИХ ПОСЛУГ (МІСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ) В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Як зазначається в Воєнній доктрині України, яка затверджена указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" в останні роки відбулись значні зміни у безпековому середовищі навколо України. Це пов'язано з тимчасовою окупацією Російською Федерацією частини території України - Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, розпалюванням Росією збройного конфлікту в східних регіонах України та руйнуванням системи світової та регіональної безпеки і принципів міжнародного права.

Проблема безпечного доступу цивільного населення до життєво необхідних послуг є однією з найактуальніших для сучасного міжнародного гуманітарного права (МГП). Особливо гострою ця проблема стала через ведення бойових дій у населених пунктах — містах, селищах, селах, тобто місцях, де компактно проживає цивільне населення та знаходиться значна кількість об'єктів цивільної інфраструктури [1, с. 181].

В Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164, міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів) визначається як система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм.

Основне завдання МГП - захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також тих, які перестали брати в них участь у результаті хвороби, поранення або будь-якої іншої причини, незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови або інших ознак.

Для виконання цього завдання МГП: визначає правовий статус осіб і об'єктів, які знаходяться у районі (зоні) ведення воєнних дій; встановлює ряд обмежень у виборі засобів, методів ведення воєнних дій сторонами, що воюють; регламентує права та обов'язки осіб, які знаходяться під захистом МГП; встановлює відповідальність держави і окремих осіб за порушення його норм.

МГП також встановлює захист об'єктів, які не мають військового значення, обмежує сторони, що воюють, у виборі засобів і методів ведення війни [2].

Необхідно зазначити, що згідно з доповіддю Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні (ММПІУ) Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ) щодо ситуації з правами людини в Україні в період з 1 січня до 31 липня 2020 року зафіксувало 107 випадків загибелі або поранення цивільних осіб: 18 загиблих та 89 поранених, що на десять відсотків менше порівняно з аналогічним періодом 2019 року (20 загиблих і 99 поранених).

В зазначений період УВКПЛ почало систематично фіксувати інциденти, які стосуються цивільних об'єктів (крім житла цивільного населення). Було зафіксовано 75 таких інцидентів, включаючи 41 інцидент, який призвів до пошкодження цивільних об'єктів (13 шкіл і дитячих садків зазнали або були пошкоджені внаслідок артилерійських обстрілів та вогню; 46 інцидентів, у яких постраждало 16 об'єктів водопостачання і каналізації; 8 випадків пошкодження інфраструктури електропостачання) [3, с. 8-9].

Персонал, який залучений до надання життєво необхідних сервісів, користується як загальним, так і спеціальним захистом відповідно до норм Міжнародного гуманітарного права. У Додатковому протоколі до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р. (ДПІ) та Додатковому протоколі до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р. (ДПІІ) закріплено, що цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів.

Окрім цього, МГП захищає медичний персонал та цивільні медичні формування, які надають послуги населенню в зоні ведення бойових дій та на окупованих територіях. І під час міжнародних, і під час внутрішніх збройних конфліктів медичний персонал користується повагою та захистом, йому надається вся можлива допомога для виконання ним своїх обов'язків. Медичні формування не можуть бути об'єктом нападу. У разі необхідності в районі, де цивільні медичні служби порушені внаслідок бойових дій, цивільному медичному персоналу надається всіляка можлива допомога.

Об'єкти, що пов'язані з наданням життєво необхідних послуг населенню, є цивільними об'єктами а priori, і тому не можуть піддаватися нападу. Це загальне правило, що міститься у ст. 52 ДПІ та відповідній нормі звичаєвого МГП (норма 10). Таким чином, усі цивільні об'єкти, незалежно від виду збройного конфлікту, не можуть розглядатися, як законні військові об'єкти.

У цей же час ст. 53 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року забороняє будь-яке знищення окупаційною державою приватного чи державного майна за винятком випадків, коли це є необхідним для проведення воєнних операцій. Аналогічне положення про заборону знищувати або захоплювати власність ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення постійно вимагається військовою необхідністю, міститься в Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року та відповідній звичаєвій нормі.

Частково питання щодо захисту об'єктів, завдання шкоди яким може вплинути на виживання цивільного населення, міститься у ст. 55 (щодо захисту природного середовища) та ст. 56 (щодо установок і споруд, що містять небезпечні сили) ДПІ.

Одним з найбільших ризиків для нормального функціонування об'єктів цивільної інфраструктури, що надають життєво необхідні послуги, є розміщення воєнних об'єктів у густонаселених районах або поряд з ними. Так, стаття 58 ДПІ і відповідна звичаєва норма передбачають, що сторони, які перебувають у конфлікті, максимально можливою мірою уникають розміщення воєнних об'єктів у густонаселених районах або поблизу них. Це положення є практичним вираженням принципу розрізнення між цивільними та воєнними особами/об'єктами. Воно також пов'язане із заборонаю живих щитів: необхідно зробити все можливе, щоб відділити воєнні об'єкти від цивільного населення, але за жодних обставин цивільне населення не може бути використане для прикриття воєнних об'єктів.

Загалом, сторони в конфлікті під час проведення воєнних операцій повинні неухильно дотримуватися тих принципів і норм, які так чи

інакше захищають цивільних осіб та об'єкти цивільної інфраструктури (а отже, й такі, що надають життєво необхідні послуги): обмеження обрання методів або засобів ведення війни (ст. 35 ДП); заборона нападів невибіркового характеру (ст. 51 ДП); захист цивільних об'єктів (ст. 52 ДП); застосування запобіжних заходів при проведенні воєнних операцій (ст. 57 ДП); застосування запобіжних заходів щодо наслідків нападу (ст. 58 ДП); заборона нападів на необоронювані місцевості (ст. 59 ДП); принцип співрозмірності при нападі (ст. 51 ДП).

Бойові дії в умовах міста створюють також проблему постачання витратних матеріалів, необхідних для нормальної роботи критичної інфраструктури та сервісів.

Ведення бойових дій у містах впливає не лише на функціонування послуг, а й на роботу менеджменту та персоналу, що обслуговує системи життєзабезпечення міста. Нерідко працівники комунальних служб, які ремонтують електромережі, що проходять поблизу зони бойових дій, стають жертвами снайперів чи кулеметного вогню [1, с. 187].

Таким чином, питання доступу цивільного населення до життєво необхідних послуг в умовах збройного конфлікту є одним з ключових, оскільки величезна кількість цивільних осіб продовжує жити в зонах ведення військових дій і при цьому користуватися необхідними послугами. Хоча МГП надає захист цивільному населенню та цивільним об'єктам, проте питання взаємозв'язку між життєво необхідними сервісами, врахування непрямого та кумулятивного впливу наслідків збройного конфлікту на роботу та доступ до цих сервісів не врегульовано нормами МГП.

Список використаних джерел

1. Мороз І. А. Міжнародно-правові аспекти доступу цивільного населення до життєво необхідних послуг в умовах збройного конфлікту / І. А. Мороз // Університетські наукові записки. - 2018. - № 2. - С. 180-189. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2018_2_18.

2. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затверджена Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 №164. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

3. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні (16 лютого – 31 липня 2020 р.). Управління Верховного Комісара ООН. – Режим доступу:

https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/30thReportUkraine_UA.pdf.

*Медвідь Федір Михайлович, д-р наук в галузі політології,
канд.філос.наук, проф. МКА, професор кафедри теорії держави і права
та конституційного права, академік Міжнародної академії безпеки
життєдіяльності,*

*Твердохліб Анатолій Іванович, магістр права, аспірант,
Урбанський Максим Вікторович, магістр права, здобувач,
Марченко Роман Олександрович, магістрант,
Міжрегіональна академія управління персоналом*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВВЕДЕННЯ В ДІЮ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Децентралізація виступає як процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень людей або речей від центрального управління, як такий спосіб організації публічної влади в державі, за якого адміністративно-територіальні одиниці або інші територіальні утворення мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення і реалізувати власні завдання у межах, встановлених законодавством та під відповідальність уповноважених органів і посадових осіб, а втручання у їх діяльність може відбуватись винятково з метою нагляду за законністю в передбачених законом випадках і відповідних формах [4, с. 13; 5, с. 21-25; 6, с. 35-40; 10; 35; 24, с. 174-180; 18, с. 699-713]. У загальноєвропейському середовищі децентралізацію розуміють як «процес широкого перерозподілу ролей та відповідальності з метою створення сприятливих умов для участі нових гравців (органи місцевого самоврядування, недержавні організації) в процесі вироблення, здійснення та застосування законодавства і політики Європейського Союзу» [3, с. 7-15; 9, с. 562; 14; 11; 31]. Децентралізація виступає інституційною передумовою становлення демократичного та ефективного публічного адміністрування, заснованого на принципах належного врядування. В силу цього децентралізацію влади вартує розглядати як невід'ємну складову трансформації державних інститутів в органи публічної влади на засадах запровадження принципів належного врядування (Good Governance).

Політика децентралізації публічної влади в Україні сьогодні формується в умовах неоголошеної війни з Росією, яка спричинила окупацію частини території та економічні втрати, супроводжується погіршенням соціально-економічного становища країни та рецесією,

вимагає значних зовнішніх запозичень на відновлення економіки, а також масштабних витрат на ведення воєнних дій. Водночас, Україна інтегрується в європейський цивілізаційний простір, що ставить перед національною регіональною політикою низку вимог.

Регіональна політика поєднує секторальні, просторові та управлінські цілі і пріоритети. Про це йдеться у «Порядку денному Європейського Союзу для регіонів» (EUTerritorial Agenda 2020), де зазначається, що серед найважливіших проблем, які мають вирішувати регіони ЄС у XXI ст., є формування місткого, консолідованого внутрішнього ринку, недопущення економічної регіональної самоізоляції та підтримка справедливої конкуренції на місцевому і регіональному рівні, впровадження ефективних заходів, пов'язаних з реакцією на демографічні і соціальні зміни у світі, вирішення актуальних проблем розвитку регіонів, пов'язаних зі зміною клімату та довкілля. З огляду на стратегічний курс на євроінтеграцію, Україна потребує, з одного боку, взаємної відповідності цілей регіонального розвитку країни та ЄС, а з іншого – вироблення власного стратегічного бачення реформ на регіональному і місцевому рівнях з урахуванням викликів, що постають перед нашою державою [1, с.196-198].

Стратегія національного розвитку України, що базується на системі національних інтересів і пріоритетів, включає і стратегію національної безпеки держави, яка визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [21, с.245-253]. З урахуванням геополітичної і внутрішньої ситуації діяльність усіх державних органів в Україні має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності і правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації [12; 13; 33].

Державна політика національної безпеки України формується і реалізується за умов, коли у сучасному світі нівелюється різниця між внутрішніми та зовнішніми аспектами безпеки, зростає вага несилових

(політичних, економічних, соціальних, енергетичних, екологічних, інформаційних тощо) складових її забезпечення[7] та формуються в межах ЄС – європейська наднаціональна ідентичність, а в рамках СНД – панросійська [29, с. 1-58] в умовах зовнішньої агресії Росії та сучасної гібридної війни[34].

Узагальнення теоретичного надбання, а також практики реалізації зовнішньополітичних завдань сприяє окресленню складових національної безпеки України у зовнішній площині, до яких, як відомо, зараховують: гарантування і захист прав українських громадян і співвітчизників за кордоном; збереження цілісності і територіальної недоторканності Української держави; досягнення високого економічного розвитку і відповідно гідного місця в міжнародному поділі праці, а також протистояння енергетичним загрозам; адекватне співвідношення національних інтересів з участю у наднаціональних міжнародних структурах; формування позитивного іміджу Української держави[2, с.5 - 6; 25, с. 93 - 98; 26, с. 697-707].

Зовнішньополітичні імперативи України спираються на загальновизнані норми і принципи міжнародного права, серед яких принцип визнання загальнолюдських цінностей, активної міжнародної співпраці є визначальним. Він передбачає на взаємній основі: суверенну рівність і повагу суверенітету; територіальну цілісність і непорушність кордонів; невтручання у внутрішні справи; дотримання і виконання міжнародних договорів і зобов'язань; врегулювання міжнародних спорів і конфліктів виключно мирними, політичними засобами. Для оптимального використання зазначених зовнішньополітичних імперативів Україна потребує конфігурації політичних сил навколо національних інтересів і безпеки[15, с. 59-68; 16, с.59-66; 17, с. 66-73].

Національна безпека виступає як важлива функція кожної держави, що покликана гарантувати сприятливі умови для життя і продуктивної діяльності громадянам, державних інститутів, захищати життєво важливі інтереси людини, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Національна безпека, як зазначено у ст.1 Закону України „Про національну безпеку України”, виступає як „захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам”[13]. Захищеність людини і громадянина, суспільства і держави забезпечується відповідною діяльністю, яка зменшує або відвертає ймовірні загрози і підвищує захисні, мобілізаційні функції у період небезпеки чи загроз. В основі цієї діяльності лежить обстоювання і реалізація національного інтересу

певної країни – глобального, всеохоплюючого інтегрального інтересу, втілення якого уможливорює здійснення життєво важливих приватних, групових і суспільних інтересів переважної більшості громадян. Отже, національна безпека є своєрідним синтезом інтересів і потреб усіх соціальних суб'єктів[19, с. 112 - 117].

Дослідженням національної безпеки і національних інтересів займається цілий ряд вчених з різних галузей знань. Політико-правові засади становлення національної безпеки і національних інтересів України розроблені автором [23, с. 724 - 734].

Правову основу національної безпеки становлять Конституція України, закони, інші нормативно-правові акти, а також визнані Україною міжнародні договори і угоди.

Заслуговує на увагу аналіз небезпек і загроз національним інтересам України як ядру національної безпеки держави, що виступає колективною здатністю протидіяти очікуваним загрозам. Нова редакція Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» була розроблена на виконання Указу Президента України від 14 вересня 2020 року №392 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року[32].

Основними цілями Стратегії є: мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО [32].

Досягнення визначених цілей потребує: зміцнення Української держави шляхом забезпечення поступального соціально-політичного й соціально-економічного розвитку України; якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах, комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки й оборони України; нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки[32].

До актуальних загроз національній безпеці України Стратегія відносить:

Агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження Української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави України і захоплення її території. Неefективність

системи забезпечення національної безпеки і оборони України. Корупція та неефективна система державного управління. Економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення. Загрози енергетичній безпеці. Загрози інформаційній безпеці. Загрози кібербезпеці і безпеці інформаційних ресурсів. Загрози безпеці критичної інфраструктури. Загрози екологічній безпеці[32; 22, с.45-59].

В умовах докорінних змін у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі Україна, на думку аналітиків, потребує нової моделі забезпечення національної безпеки, держава захищатиме всіма доступними засобами свої фундаментальні національні цінності, визначені Конституцією та законами України, - незалежність, територіальну цілісність і суверенітет держави, свободу, демократію, права людини і верховенство права, добробут, мир і безпеку[7; 8; 27].

Основою подальшого розвитку країни є нагальна переорієнтація системи державного управління на безумовне дотримання принципів верховенства права, рівності кожного громадянина перед законом, прозорості влади.

Характер сучасних загроз національній безпеці України зумовлює нагальну необхідність забезпечення готовності держави, її економіки і суспільства до оборони та відбиття збройної агресії, підвищення рівня обороноздатності держави як одного з найважливіших пріоритетів політики національної безпеки[25, с. 93-98].

Пріоритетним завданням є реформування Збройних Сил України з метою досягнення їх нової якості - ефективних, мобільних, оснащених сучасним озброєнням і військовою технікою, спроможних забезпечити оборону держави. Реформування правоохоронних органів, спеціальних служб і розвідувальних органів України спрямоване на забезпечення їх ефективного функціонування на основі загальноєвропейських норм, а також принципів державності, патріотизму, компетентності, демілітаризації, координації, результативної взаємодії, чіткого розподілу завдань і усунення дублювання функцій, запровадження нових цивільно-військових відносин.

Реформа Служби безпеки України має на меті позбавлення цього органу невластивих йому правоохоронних і слідчих функцій, перетворення на спеціальний орган контррозвідувального забезпечення державної безпеки, захисту конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і

оборонного потенціалу від посягань спеціальних служб іноземних держав, боротьби з тероризмом.

Реформа Державної прикордонної служби буде здійснюватися у напрямі підвищення можливостей цього органу для охорони та забезпечення недоторканості державного кордону, суверенних прав України в її виключні (морські) економічні зони шляхом створення мобільних механізованих підрозділів та формування повноцінного мобільного загону швидкого реагування. Відновлення територіальної цілісності Української держави, верховенства права на всі її території, реінтеграція тимчасово окупованих та неконтрольованих територій є першочерговими пріоритетами політики національної безпеки[2, с. 9-12; 28, с.399 - 402].-

Отже, подальша децентралізація публічної влади в Україні з урахуванням європейських стандартів та принципів регіонального розвитку повинна спрямовуватися на остаточний перехід від жорсткої системи державного управління по вертикалі «центр – регіон» до політики децентралізації державного управління, повсюдності місцевого самоврядування та оптимізації територіальної організації влади на принципах субсидіарності; перехід від політики вирівнювання з центру зростаючих соціально-економічних диспропорцій розвитку територій, централізованого перерозподілу ресурсів та обмежених бюджетних коштів – до політики створення рівних можливостей для збалансованого розвитку регіонів, розкриття внутрішнього потенціалу громад та підвищення їх конкурентоспроможності[1, с.19-199; 30; 33].

Отже, децентралізація публічної влади в умовах розбудови національної безпеки України передбачає формування нової логіки відносин громади, регіону та держави і має стати каталізатором відбудови і нового поступу держави, чинником консолідації українського суспільства задля збереження державності та реалізації євроінтеграційних прагнень.

Список використаних джерел та літератури

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.

2. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К.: НІСД, 2014. – 148 с.

3. Архипенко І. М. Зарубіжний досвід децентралізації влади: уроки для України // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2018.-Вип.4(39).- С.7-15.

4. Бориславська О. М., Заверуха І.Б., Школик А.М., Захарченко Е.М., Курінний О.В., Топпервін Н. Децентралізація публічної влади: досвід Європейських країн та перспективи України / О.М. Бориславська, І.Б. Заверуха, А.М. Школик, Е.М. Захарченко, О.В. Курінний, Н. Топпервін; Центр політико – правових реформ. – К., 2012. – 127 с.

5. Борденюк В. Децентралізація державної влади і місцеве самоврядування: поняття, суть, та форми (влади) [Текст] / В.Борденюк // Право України. 2005. – №1. – С. 21 – 25.

6. Болдирєв С.В., Цувіна А.А. Децентралізація державної влади як одна з умов побудови ефективної системи територіальної організації влади в Україні // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2019. - Том 30 (69). - № 6. - С.35-40.

7. Власюк О.С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни: монографія / О.С. Власюк, С.В. Кононенко. – К.: НІСД, 2017. – 304 с.

8.Горбулін В.П., Качинський А.Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010.-288 с.

9. Грицяк І.А., Говоруха В.В., Стрельцов В.Ю. Правова та інституційна основи Європейського Союзу: підруч. – Х., 2009. – 619 с.

10.Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. / [Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін.] ; за наук. ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2019. – 192 с.

11.Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. - К., Москаленко О. М.,2012. - 212 с.

12.Закон України „Про основи національної безпеки України”// Урядовий кур’єр. – 2003. – 30 липня.

13.Закон України «Про національну безпеку України» // Відомості Верховної Ради (ВВР) - 2018. - № 31, ст.241.

14.Матвієнко А.С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна / А.С. Матвієнко. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. – 376 с.

15.Медвідь Ф.М. Посилена угода Україна - ЄС в контексті вироблення стратегії національного розвитку // Україна-ЄС: на шляху до нового формату відносин: матеріали міжнародного «круглого столу»

(Київ, 24 квітня 2008 р.)/Національний інститут проблем міжнародної безпеки.- К.: НІПМБ, 2008. - С.59 - 68.

16. Medvid F. Interesy narodowe i priorytety geopolityczne Ukrainy - zarys tematyki // Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno- politologiczne – 2006. - №2.- С.59 - 66.

17. Медвідь Ф.М. Політико-правові засади концепції національних інтересів України // Політичний менеджмент. – 2007. - № 1(10). – С. 66 - 73.

18.Медвідь Ф.М., Чорна М.Ф., Давидюк П.М., Шеленговський В.В. Децентралізація публічної влади в умовах становлення національної безпеки України // The 9th International scientific and practical conference “Perspectives of world science and education” (May 20-22, 2020) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2020.-С.699- 713.

19. Медвідь Ф.М, Буга Р.І. Національні інтереси України та їх пріоритети в умовах глобалізованого світу: небезпеки та загрози // Наукові праці МАУП /Редкол.: В.Б. Захожай (гол. ред.) [та ін.]. –К.: МАУП, 2001. – Вип. 3(26). - К.: ДП «Вид.дім «Персонал», 2010.- С.112-117.

21.Медвідь Ф.М. Національна безпека і національні інтереси України в глобалізованому світі // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2017. Спецвипуск. - С.245 - 253.

22. Медвідь Ф.М. Небезпеки і загрози національним інтересам України у двосторонніх відносинах з Російською Федерацією // Актуальні проблеми міжнародної безпеки: український вимір: Матеріали круглих столів та конференцій, проведених Національним інститутом проблем міжнародної безпеки впродовж 2008-2009 років / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: ВД «Стилос», 2010.- С. 45 - 59.

23. Медвідь Ф.М., Твердохліб А.І., Урбанський М.В. Національні та національно-державні інтереси України в системі міжнародної безпеки // The 9th International scientific and practical conference “Scientific achievements of modern society” (April 28-30, 2020) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2020. - С.724 - 734.

24.Медвідь Ф.М., Мельниченко Я.Б., Твердохліб А.І. Політико-правові засади регіональної політики України в умовах імплементації європейських стандартів місцевого самоврядування // Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні [Текст] :матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (20 грудня 2019 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. М. Микієвича, проф. О. Сушинського, доц. Р. Бедрія. - Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2020. - С.174 - 180.

25.Медвідь Ф.М. Національна безпека України в умовах формування європейської системи колективної безпеки // Україна в нових реаліях: політичні, економічні та правові орієнтири розвитку: збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції, 17 травня 2011 року / Національний університет ДПС України, НДІ фінансового права. – К.: Алеута, 2011.- С.93- 98.

26.Медвідь Ф.М., Чорна М. Ф.,Твердохліб А. І., Шенгеловський В. В. Гуманітарна безпека України в умовах викликів XXI ст.: філософсько-правовий вимір // The 9 th International scientific and practical conference “Dynamics of the development of world science” (May 13-15, 2020) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2020. – С.697 – 707.

27.Національна безпека: моніторинг реалізації законодавства України. - Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. - 375 с.

28.Медвідь Ф.М., Мельниченко Я.Б., Твердохліб А.І. Адміністративно-правова доктрина про загальні положення національної безпеки України// International scientific and practical conference «Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage»:Conference proceedings, January 25-26, 2019, Arad: Izdevnieciba «Baltija Publishing». – С.399 – 402.

29.Пелагеша Н. Україна в смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації. – К.: НІСД, 2008. – 288 с.

30. Порівняльний аналіз позицій влади і громадян України з питань забезпечення безпеки громад під час децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування / М. Сунгуровський (керівник проекту) та ін. – Київ: Заповіт, 2018. – 60 с.

31. Правові засади оптимізації адміністративно-територіального устрою України : монографія / [Кресіна І.О., Коваленко А.А., Лойко Л.І., Матвієнко А.С. та ін.] / за ред. І.О. Кресіної. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2013. – 296 с.

32.Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»:Указ Президента України № 392/2020.

33.Реформування адміністративно-територіального устрою: український та зарубіжний досвід : монографія / [Кресіна І.О., Береза А.В., Коваленко А.А., Матвієнко А.С., Стойко О.М. та ін.] / за ред. І.О. Кресіної. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – 420 с.

34. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.

35. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін. ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : НАН України, 2016. – 284 с.

*Халява Владислав Миколайович,
аспірант кафедри політичних наук і права КНУБА*

ПОЛІТИКА БУДІВНИЦТВА ЖИТЛА ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС: ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО

Соціальний захист верств населення, що постраждали у наслідок воєнної агресії проти України є пріоритетом як загальнонаціональної, так і регіональної політики, проте не завжди даний пріоритет реалізується у повній мірі, причиною чому є, у першу чергу, брак фінансових ресурсів. Учасники бойових дій на Сході України та переселенці стали тими категоріями, які зіткнулися із цією проблемою, що призвело до посилення соціальної напруги у більше ніж півмільйонному ветеранському середовищі, особливо серед осіб, що отримали інвалідність під час проведення Антитерористичної операції (далі – АТО) і у подальшому Операції об'єднаних сил (далі – ООС), родин загиблих захисників та тих учасників АТО/ООС, котрі не можуть повернутися у власні помешкання на окупованих територіях (внутрішньо переміщені особи ВПО). Наразі урядові кредитні програми наразі не забезпечили у повній мірі житлові потреби даних категорій ветеранів.

Так за даними Держмолодьжитло пільгових кредитів категоріям населення (науковцям, педагогам, працівникам бюджетної сфери, учасникам бойових дій в АТО, внутрішньо переміщеним особам та ін.) за 9 місяців 2020 р. надано 82. З них за рахунок державного бюджету (учасникам АТО, ВПО) – 0, державного бюджету (педагогічним працівникам) – 1, місцевих бюджетів – 81[1]. Дана проблема активізувала суспільну критику від інститутів громадянського суспільства – ветеранських об'єднань і у жовтні 2020 за рахунок коштів спеціального фонду Державного бюджету України регіональні управління Держмолодьжитла запланували надати п'ять кредитів на

придбання житла для родин учасників АТО/ООС і таку ж кількість – для ВПО. На ці потреби планується спрямувати 5,477 млн. грн. (кредити для учасників АТО) і 4,016 млн грн (кредити переміщеним особам). Зазначені житлові кредити будуть видані на Вінниччині, Волині, у Львівській, Одеській і Харківській областях та Іпотечним центром Держмолодьжитла у Києві та Київській області[2].

На наш погляд, охарактеризований стан речей із забезпеченням житлових проблем захисників української незалежності потребує комплексного системного вирішення із залученням як механізмів кредитного фінансування, так і потенціалу комерційного сектору. Зокрема, перспективним напрямом вбачається підготовка програми державно-приватного партнерства із участю органів місцевого самоврядування, у рамках якої забезпечення житлом захисників буде здійснюватись шляхом взаємодії профільного міністерства, органів місцевого самоврядування та комерційного будівництва (рис. 1).

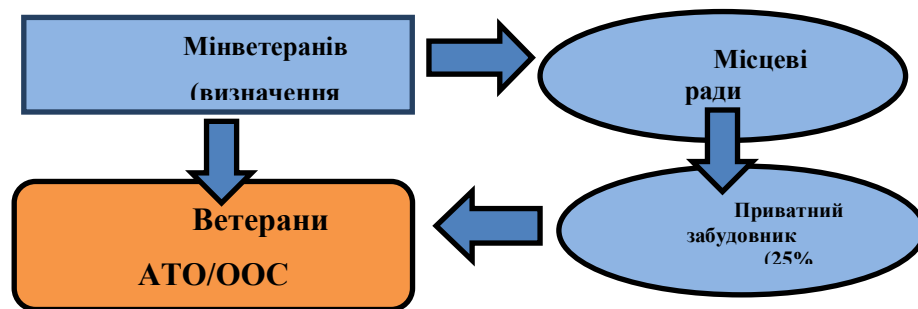

Рис. 1. Державно-приватне партнерство у забезпеченні житлом ветеранів АТО/ООС

Таким чином, комплекс заходів програми державно-приватного партнерства передбачає реалізацію забезпечення житлом ветеранів АТО/ООС у рамках наступних заходів:

- Мінветеранів на основі облікованих даних формує статистичні потреби у забезпеченні житлом ветеранів за наступними категоріями черговості: 1) особи з інвалідністю І-ї групи у наслідок війни; 2) родини загиблих учасників бойових дій; 3) учасники АТО-ВПО і через власні територіальні органи подає заявку у потребах забезпечення житлом цих категорій до органів місцевого самоврядування за місцем реєстрації таких ветеранів;

- органи місцевого самоврядування на чергових сесіях розглядають питання про виділення земельної ділянки під забудову приватним інвестором із укладенням тристороннього договору (Мінветеранів+місцева рада+збудовник) про надання не менше 25%

від збудованих квадратних метрів житла для забезпечення ветеранів АТО/ООС за черговістю і критеріями, поданими Мінветеранів;

- приватний інвестор по завершенню будівництва передає у володіння збудовані житлові приміщення ветеранам згідно укладеного тристороннього договору.

Зазначений механізм покликаний інтенсифікувати процес житлового забезпечення ветеранів АТО/ООС при сприянні отримання земельних ділянок під забудову та контрольній функції Мінветеранів, що виведе дану проблему з залежності від асигнувань з державного бюджету України.

Список використаних джерел

1. Житлові програми 2020 року: брак фінансування роботу не зупинив. Офіційний веб-сайт Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву. URL: <https://www.molod-kredit.gov.ua/pres-tsentr/novyny/zhytlovi-prohramy-2020-roku-brak-finansuvannia-robotu-ne-zurunuv> (дата звернення: 01.11.2020).

2. Нові кредити – учасникам АТО і ВПО. Офіційний веб-сайт Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву. URL : <https://www.molod-kredit.gov.ua/pres-tsentr/novyny/novi-kredyty-uchasnykam-ato-i-vpo> (дата звернення: 01.11.2020).

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МІСТ ТА РЕГІОНІВ. ТУРИЗМ

*Федулова Любов Іванівна,
доктор економічних наук, професор,
Національна академія держуправління при Президентові України*

ВПЛИВ КУЛЬТУРИ НА УРБАНІЗАЦІЮ

В останні десятиліття в всьому світі суттєво зростає роль міст в соціально-економічному розвитку країн, регіонів, тобто посилюється процес *урбанізації*, що означає підвищення ролі міського устрою життя та міської культури в розвитку суспільства. При цьому, при проведенні оцінки зазначеного процесу, важливо враховувати не стільки міські населені пункти в їх офіційних межах, скільки міські агломерації, що виходять за ці межі, які вважаються природно виникаючими формами поселення більш високого порядку, так як вони характеризуються високою мобільністю населення, динамічним інформаційним обміном та інклюзивними можливостями. Так, за оцінками ОЕСР, подвоєння чисельності населення спричиняє зростання продуктивності на 2–5% [1].

Стосовно України, то за даними офіційної статистики в 2018 році рівень урбанізації збільшився на 0,1% і склав 69,4%. За рівнем урбанізації Україна продовжує займати 25 місце серед держав Європи, а за період 2001-2018 рр. цей показник зріс на 2,4%. Частка міського населення зросла у переважній більшості областей та адміністративних районах України, в основному – за рахунок більш повільних темпів скорочення міського населення порівняно із сільським. Регіони України пропонується розділити на: високо урбанізовані (відсоток урбанізації більший за 70%), середньо урбанізовані (50-69,9%) та слабо урбанізовані (менше 50%). До високоурбанізованих регіонів віднесено Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Луганську і Харківську області. До середньо урбанізованих – Вінницьку, Волинську, Житомирську, Кіровоградську, Львівську, Миколаївську, Одеську, Полтавську, Сумську, Херсонську, Хмельницьку, Черкаську та Чернігівську області. До слабо урбанізованих – Закарпатську, Івано-Франківську, Рівненську, Тернопільську і Чернівецьку області [2].

Нажаль містобудівні ідеї урбанізації та агломераційного розвитку, що ефективно реалізуються в розвинених країнах, не завжди можуть

бути упроваджені в українських умовах через недостатній рівень економічного розвитку, курс на реіндустріалізацію, невирішені інфраструктурні проблеми міст і сіл, нагальні питання оптимізації транспортної мережі на всій території. За таких умов важливим драйвером формування сучасного устрою міста слід вважати культуру.

Ретроспектива показує, що, починаючи з неолітичної революції (людина від полювання і збиральництва перейшла до відтворювального господарства), прослідковується взаємозв'язок та взаємовплив розвитку міста та розвитку культури. Саме по містах можна встановити особливості культури як стародавнього світу, так і сучасності та визначити шляхи цивілізаційних процесів. У сучасну епоху динамічного глобалізованого світу з усіма його наслідками зростає роль культури в якості драйвера суспільно-економічного розвитку й детермінанти процесу формування спільності людей на основі специфічних способів передачі інформації і сенсів, що дозволяє виробляти у них відповідні установки та цінності й, таким чином, ефективно впливати на соціально-економічний розвиток регіонів, територій, міст.

У більшості випадків, культуру в якості виду діяльності розглядають як тривалий процес в інтервалах історичного розвитку, інновацій, мульти- і транскультурного контексту, спільності інтересів різних соціальних груп, особливостей творчого процесу і мистецького лідерства. Особливо важливим є погляд на культуру як прояв цілісності й ідентичності світової спільноти, що пронизує усі важливі сфери життя: державні й політичні, економічні й соціальні структури, в тому числі простір і громадянське суспільства, навчальні інституції, мистецтво, спортивне життя, релігійну сферу. Сьогодні культура розглядається не тільки як окремий сектор суспільної діяльності, як окрема галузь з відповідними управлінськими підходами, а базова сфера, яка продукує смисли, цінності, що збалансовують інші сектори, не допускаючи домінування якогось із них. Культура динамічно реагує на зміни і формує в суспільстві культурні маркери, і тому така динамічність може бути причиною зміни парадигми культурної політики.

Культура здатна зробити наші міста більш процвітаючими, безпечними і сталими, зазначається у Всесвітній доповіді ЮНЕСКО «Культура: майбутнє міст» [3]. Культура - це не тільки набір матеріальних і естетичних форм. Вона зачіпає також спосіб життя і колективну ідентичність, може стимулювати розвиток людських здібностей і талантів, їх можливостей досягати розквіту (зростати, проявляти стійкість, відчувати задоволення, ставити перед собою цілі, відчувати усвідомленість і щастя) [4].

У вересні 2015 року на Саміті в Нью-Йорку був прийнятий документ «Перетворення нашого світу: порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року», в якому виділено 17 глобальних цілей для майбутнього міжнародного співробітництва. А в жовтні 2016-го в Екваторі пройшла конференція Habitat III, присвячена питанням сталого міського розвитку, яка проводиться один раз на двадцять років. Обидва заходи піднімали питання про те, яка роль культури у розвитку міст і для вирішення яких завдань вона може стати дієвим інструментом.

В науково-методологічному плані заслуговують на увагу найбільш поширені теорії і практики розвитку сучасного міста такі як «місто-бренд», «плейсмейкінг», «кластерна модель», концепція культурних індустрій, які спрямовані на гармонійне поєднання соціально-культурної природи міського середовища, розвитку інфраструктури міста, формування публічного управління, забезпечення інвестиційної привабливості, створення і збереження пам'яток культури та мистецтва. Всі ці практики є надзвичайно актуальними й успішно упроваджуються в останні роки в Україні.

Зокрема, концепція «місто-бренд» сьогодні чи не найпопулярніша. Вона відповідає основним положенням глокалізації, започатковується на проникненні маркетингу в усі сфери життя городян, лібералізації економіки і вільної конкуренції за ресурси та інвестиції, а також розвитку туристичної індустрії. Однак, слід зазначити, що на відміну, від моделей створення бренду особистості, компанії або продукту, брендинг міста виступає більш складним процесом, оскільки цільова аудиторія цих заходів досить різноманітна і виникає проблема вибудовування відповідних інфраструктур та комунікацій для людей з різноманітними потребами. Практика показує, що сьогодні пошук стратегічної поведінки в рамках цієї концепції здійснюється в інтеграції можливостей позиціонування, пошуку місць ідентичності, визначенні переваг і цінностей, що асоціюються з містом і все це вимагає багатостороннього аналізу культурно-історичних ресурсів. Зарубіжний досвід свідчить, що одним із стратегічних напрямів «міста-бренду» є залучення талантів завдяки створенню умов для комфортного життя і роботи «креативного класу». Для України з точки зору реалізації нової регіональної культурної політики ця стратегія може бути найбільш перспективною.

Плейсмейкінг в буквальному перекладі означає «створення місця», а саме - благоустрій та розвиток певних просторів. Тобто, це зміна міського середовища на краще спільними зусиллями професіоналів і місцевих жителів. При цьому важливо не лише

створити місце, де люди захочуть проводити час, а й пояснити чиновникам принципи роботи успішного громадського простору.

Аналізуючи кейси щодо практики реалізації міської політики у співпраці з партнерськими організаціями, слід зазначити, що її основою виступає проектний підхід, тобто ініціатива і реалізація культурних проектів, спрямованих на: демократизацію культури, розширення інклюзивності та доступності - як географічної, так і з точки зору культурної різноманітності; визнання і гідну оцінку неформальних культур і маргіналізованих груп, їх культурного самовираження; регенерацію та удосконалення якості міського середовища та громадського простору; підтримку і заохочення стійкості співтовариств, навчання членів спільнот і стимулювання здорових суспільних відносин; ініціацію обговорення нагальних питань міського життя, налагодження зв'язків між міськими громадами; розвиток в громадянах впевненості і гордості за свій квартал, район або місто в цілому.

В період посилення демократизації суспільного життя, підвищення рівня мобільності та поінформованості населення, зростання споживчих запитів все більше сприяє переорієнтації міст з виробництва на надання послуг і розвиток сервісу, а тому виникає необхідність перебудови міст, перенесення за місто виробництв і перепрофілювання старих заводських будівель, наприклад, в креативні простори – креативні хаби. В епоху креативної економіки зростає попит на перетворення культури у повноцінний сегмент регіонального ринку.

Найбільш ефективно взаємозв'язок між комерційним і некомерційним сектором, між сектором культури і економічним зростанням проявляється на рівні міста. Тому важливого значення набуває методика *картирування територій* – складання карти культурних і творчих ресурсів території для оцінки потенціалу креативного сектора, визначення його можливостей і потреб. На цій основі формуються стратегія розвитку креативних індустрій і культурна політика на конкретній території. Проведення такого типу досліджень вважаються важливими з таких причин: різні субсектори креативних індустрій: музика, виконавські мистецтва, образотворчі мистецтва, телебачення і т.і. інтегровані в місцеву економіку, соціальне життя і політичні системи. Вони працюють як «кластери» і володіють кумулятивним ефектом, який істотно впливає на розвиток; кластери зосереджені головним чином у великих метрополіях, що працюють як сервісні хаби для більш дисперсних сервісів. Отже, власне місто і рівень урбанізації виступають базовими чинниками для розвитку сектора креативних індустрій, а отже визначення рівня «креативної кластеризації» території стає важливим показником цього розвитку.

Висновки. В сучасних умовах стратегія регіонального розвитку обов'язково повинна включати заходи, спрямовані на визнання і заохочення культурного розмаїття міст, включення культури в боротьбу з насильством в містах, забезпечення інвестицій для збільшення значущості культури, а також підвищення важливості культурної спадщини та творчості в міському плануванні. Актуальні плани з розвитку міст, включаючи інноваційні моделі (технологічні, брендові, кластерні і т.і.), повинні бути в першу чергу орієнтовані на людину і обумовлену її життєвим запитам культурну доцільність.

Список використаних джерел

1. OECD. 2015. Governing the City [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Governing-the-City-Policy-Highlights%20.pdf>.

2. Доповідь Кабінету Міністрів України про стан реалізації генеральної схеми планування території України за 2018 рік. Міністерство розвитку громад та територій України. – Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/monitoring-gsptu-za-2018-rik.pdf>.

3. Culture: Urban Future, launch of the Report in Quito. - Режим доступу: <https://en.unesco.org/news/culture-urban-future-launch-report-quito>.

4. Доклад о проектах преобразования города средствами культуры. - Режим доступу: http://www.worldcitiescultureforum.com/assets/others/Transformational_Cultural_Projects_Report_.pdf.

*Циватий Вячеслав Григорович, кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,
член правління Наукового товариства
історії дипломатії та міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ІСТОРИЧНІ МІСТА УКРАЇНИ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ МІСТ (ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ УРБАНІСТИКИ, УРБАНІСТИЧНОГО ТУРИЗМУ ТА ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ)

Концепт «історичне місто» це особлива категорія нового напрямку історичної науки – історичної урбаністики. Цей термін вживається у нормативно-правових актах, які пов'язані з охороною історико-

культурної спадщини та історико-культурним туризмом, а також для означення міст, які уособлюють у собі цінності, притаманні традиційним міським цивілізаціям та публічним просторам, зберегли впродовж віків неповторне історико-архітектурне обличчя й планування, традиційну планувальну структуру, відповідне культурне, історичне та архітектурне середовище, яке безпосередньо пов'язане з публічною історією та історико-культурним, урбаністичним і діаспоральним туризмом.

Сучасний поліцентричний світоустрій та процеси мондіалізації публічного простору, безумовно, впливають на сучасний стан та історико-культурні перспективи існування і збереження історичної спадщини, історико-архітектурних надбань людства, зокрема – міського публічного простору та історико-культурного урбаністичного простору [1, с. 26-29].

Поняття «історичне місто» уперше з'явилося в ухваленій Міжнародною радою з питань пам'яток і визначних місць (ІКОМОС) Міжнародної хартії про охорону історичних міст у 1987 році. З кінця ХХ століття актуалізувалося питання збереження планувальної структури історичних міст, у т.ч. зв'язків між його забудованими, вільними та озелененими зонами, а також набутого містом у процесі історичного розвитку призначення. Для історичного ареалу кожного історичного міста («історичне населене місце»; «історичний ареал населеного місця») розробляються «Правила охорони і використання історичного ареалу» [2, с. 355-369].

В Україні традиційно до числа історичних міст прийнято зараховувати міста, вік яких сягає понад 300 років, а також усі обласні центри, незалежно від їхнього віку (з огляду на зосереджені в них містобудівні й культурні цінності, містобудівну та архітектурну спадщини, потенціал історико-культурного регіонального туризму і підтримки міського публічного простору). Подібні практики мають місце і у світових міських публічних інституціональних просторах [3, с. 231-232].

Інституціональне освоєння людиною простору навколо себе уособило в традиційній просторово-часовій парадигмі новий напрям – візуальний або пікторальний напрям. Секрети топофілії – своєрідної прив'язаності людини до освоєної й обжитої нею території, розпланованого міського простору – стали предметом окремих наукових досліджень. У зазначеному контексті актуалізувалися дослідження проблем динаміки знакових і символічних ознак культури певного місця, просторової метафоризації, простору пам'яті та уяви. Атмосферу дому або міського (сільського) урбаністичного простору в

цілому для людини визначають значною мірою – символи, культурні коди, прийоми репрезентації спадщини, архітектурні стилі [4, с. 127-146].

Мозаїка просторового досвіду конкретного індивідуума в конкретну історичну епоху, його ментальні установки та пріоритети, інституціонально формуються із безлічі різнокольорових фрагментів, причому не лише за їх розташуванням, але й за домінуванням в даному соціумі системи їхнього осмислення, яка впливає на душевний стан людини та її соціокультурні й соціополітичні уподобання. Регіональний поділ урбаністичного простору, регіоналізація простору і відповідних уявлень, формування регіональних і локальних ідентичностей відбуваються в загальному руслі осмислення урбаністичного простору, ментальних основ буття і в тісному зв'язку із виокремленням відповідних образно-географічних полів [4, с. 139-144].

Освоєння істориками простору візуального – характерна прикмета нашого часу. Сфера уявленого стала об'єктом прискіпливої уваги в контексті історії ментальностей та ідентичностей [5, с. 397-408].

У сфері міждержавного та політико-дипломатичного спілкування в даний час посилюється головна тенденція в еволюції міжнародних відносин, політики, дипломатії та права – усе більше превалює міжнародно-правове регулювання на ті напрями, які раніше підпадали виключно під національну юрисдикцію окремих держав. У підсумку межі між різними областями міжнародного-правового регулювання все частіше і у все більшій мірі стираються та універсалізуються (наприклад, міжнародний туризм; регіональний туризм; урбаністичний туризм тощо) [6, с. 196-208; 7, с. 9-14].

У цьому напрямі одним з об'єднавчих інституціональних векторів у світовій політиці та стимулом регіонального розвитку є публічна дипломатія, культурна дипломатія, гастрономічна дипломатія [8, с. 32-36].

Туристична дипломатія, публічна дипломатія, культурна дипломатія і діалог культур у зовнішньополітичній діяльності – це перелік пріоритетних інструментів зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності більшості сучасних держав у поліцентричному світі XXI століття. Індустрія туризму та екскурсійної діяльності, будучи проявом і фактором глобалізації, а в певному сенсі й її втіленням, відчувають помітний вплив таких сил, як інформаційні технології, соціальна диференціація суспільства, зміна клімату та ін.

Геополітичні і соціально-економічні зміни, розвиток інформаційних технологій істотно вплинули на динаміку міжнародного туристичного потоку, призвели до інституціональної трансформації

туристичної галузі з такої, яка орієнтована на обслуговування організованих туристів, на багатогалузеву сферу діяльності, спрямовану на задоволення різноманітних потреб мільйонів індивідуальних мандрівників.

У той же час, такий погляд на туризм свідчить про віднесення його до спектру найважливіших системних інституціональних об'єктів суспільства: народження «Homo viator» (людини мандрівної). У даний час туризм став не просто подорожжю заради отримання насолоди від спілкування з природою. У сучасній дипломатії туризм відіграє все більш важливу роль і вже переступив межі міжнародних відносин, вийшов на передову лінію дипломатії, сформувавши специфічну галузь дипломатії, як – туристична дипломатія.

Комплексний і мобільний характер сучасного туризму сформував попит на безпечне і комфортне для життя і здоров'я середовище, здатне забезпечити необхідні умови для реалізації громадянами їх права на відпочинок і свободу пересування. Сучасний глобалізований світ важко уявити без туризму. Він розглядається міжнародними організаціями, планується національними урядами, обговорюється в засобах масової інформації (ЗМІ), у кінці кінців, ми самі зустрічаємося з ним кожен день.

Без перебільшення можна стверджувати, що туризм на сьогодні є не тільки практикою суспільного життя, а й фактором, що впливає на світовий глобальний розвиток суспільства. Безперечно, подорожі існували з давніх часів і були мотивовані в ранній Новий і Новий час різними факторами.

Трансформувались із сучасної практики організації дозвілля у важливий соціальний інститут, що має власні інституціональні функції, туризм постає у вигляді масового соціокультурного явища, з яким змушені рахуватися як національні уряди, так і міжнародні організації. Сучасна людина, повсякденне життя якого сповнене клопотів, завдяки багатьом місяців напруженої праці придбає дещо більше, ніж туристичний продукт в урбаністичному просторі [4, с. 133-139].

У даний час урбаністичний туризм і історико-культурний туризм стали не просто подорожжю заради отримання насолоди від спілкування з природою, в європейській дипломатії туризм відіграє все більш важливу комунікативну роль, туризм уже переступив межі міжнародних відносин і вийшов на передову лінію дипломатії [9, с. 21-38; 10].

У 2016-2020 роках вираз «туристична дипломатія» став одним з широко вживаних серед людей в нашому суспільстві. Туризм став уже складовою і невід'ємною інституціональною частиною національної

дипломатії. Туристична дипломатія стає важливим каналом формування і поширення іміджу і просування міжнародного визнання держави, також проводить у життя дипломатичну концепцію на співпрацю та взаємний вигравш, реалізує стратегію взаємовигідної відкритості, є важливим аспектом у справі формування глобальної та інституціональної мережі партнерських відносин. Історико-культурний туризм і екскурсійна діяльність стають інструментарієм і важливим засобом просування сучасної дипломатії в умовах поліцентричного світу XXI століття.

Історична урбаністика – це важливий фактор розвитку регіонів України, їх урбаністичних просторів, як сучасних, так і історичних [11, с. 146-155; 12, с. 85-112, 193-216].

Саме архітектурні та візуальні образи роблять історію видимою, відчутною «на дотик». Реалії сучасного буття людини стимулюють її до освоєння «простору ідентифікації», зокрема – й у сфері урбаністичній [13, с. 17-19]. Вони пов'язані, перш за все, з розширенням комунікативного простору, впливом віртуалізації на свідомість, розвитком туризму. Місто – найбільш вдячний об'єкт для таких досліджень. Саме за умов урбанізму, констатував Поль Рікбор, краще помітна робота, здійснювана часом у просторі – урбаністичному просторі. «Місто зіштовхує в одному й тому ж просторі різні епохи, відкриваючи погляду історію смаків і культурних форм, що вже відстоялася. Місто дає одночасно бачити себе й читати, образ міста – доволі емке й інституціонально насичене поняття. Переказаний час і освоєний простір тут переплетені тісніше, ніж в окремій будівлі. До того ж місто, у порівнянні з домом, стає ареною більш складних почуттів, оскільки надає простір для переміщення, зближення, віддалення. У місті можна відчути себе таким, що збився з дороги, заблуdivся, загубився – у той час як його публічний простір, його площі із звучними назвами запрошують до проведення меморіальних заходів і торжеств, що стали ритуальними» [14, с. 208].

Історична урбаністика останнім часом все більше набуває рис міждисциплінарності. Системи ментальних установок, символів, знаків, архетипів, стереотипів, які дають уявлення про образ міста, його обличчя, являють собою саме ті елементи міської семіотики, які останнім часом привертають особливий інтерес практиків і теоретиків архітектури, географії, культури, соціології, які досліджують соціальне самопочуття людини в урбаністичному просторі. Регіони і міста в Україні мають свої історичні образи, які сформувалися історично та зберігають свій неповторний архітектурний і урбаністичний колорит епох.

Таким чином, урбаністичний туризм, туристична дипломатія та екскурсійна діяльність на сьогодні – це інноваційні технології у сфері культурної індустрії та креативної індустрії, історико-культурного туризму в глобальному світовому просторі. Регіональний урбаністичний розвиток багато в чому на сьогодні залежить саме від розвитку регіонального туризму. Історична урбаністика створює всі умови для його успішного інституціонального функціонування та удосконалення.

Нове освоєння урбаністичного та історико-культурного ландшафту – це водночас і збереження найвиразніших ознак спадщини, і пошук нових форм, здатних відобразити сучасні інновації та індивідуальну творчість митців. Вдала урбаністика – це привабливий імідж і «обличчя» регіонів і міст.

Сучасна філософія урбанізму базується на пріоритетному інтересі до простеження еволюції міст у контексті світових цивілізацій, способів виробництва і дослідженні їх багатоманітних функцій.

Список використаних джерел та літератури

1. Циватий В. Г., Громико Ол. А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд ХХІ століття: (інституційний контекст) / Зовнішні справи. – 2014. – № 8. – С. 26-29.

2. Тронько П.Т., Верменич Я.В. Історичні міста в системі пам'яткоохоронної діяльності та регіонально-історичних досліджень // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Збірка наукових праць та спогадів. – Число 4. – Ч. 2. – К., 2000. – С. 355-369.

3. Аккерман Ф., Аккерман Я., Литтке А., Ниссер Ж., Томанн Ю. Прикладная история или Публичное измерение прошлого // Неприкосновенный запас. – 2012. – № 3. – С. 231-232.

4. Нагорна Л.П. Образ міста: регіональні аспекти вітчизняної візуалізації // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. – Київ, 2013. – Випуск 7. – С. 127-146.

5. Тронько П.Т., Верменич Я.В. Типи і типові ознаки історичного міста: проблеми дослідження і охорони спадщини // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики. – Число 5. Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 10. – Ч. 1. – К., 2000. – С. 397-408.

6. Шульга М. Освоєння особистістю соціокультурного простору життя через туризм // Соціальний ареал життя особистості. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. – С. 196-208.

7. Циватий В.Г. Историко-культурный туризм и туристическая дипломатия как глобальная технология культурной индустрии: институциональный и региональный дискурсы // Историко-культурный

туризм: український та світовий досвід: Зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції. – К.: «Фоліант», 2019. – С. 9-14.

8. Ціватий В.Г. Публічна дипломатія: традиції, тренди, та виклики (досвід і пріоритети для України) // Зовнішні справи. – 2014. – № 6. – С. 32-36.

9. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної урбаністики // Український історичний журнал. – 2004. – № 3. – С. 21-38.

10. Міжнародні регіональні процеси та зовнішньополітичні пріоритети України: Колективна монографія / Л. Д. Чекаленко, В. Г. Космина, В. Г. Ціватий / Дипломатична академія України при МЗС України. – Київ, 2017. – 440с.

11. Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2011. – 306 с.

12. Рыженко В. Исследователь в современном междисциплинарном пространстве: возможности изучения образов и пространства города советской эпохи // Регіональна історія України. – Вип. 3. – К., 2009. – С. 85-112; Вип.4. – К., 2010. – С. 193-216.

13. Малес Л. Карта міста: символічний простір управління // Критика. – 2007. – Ч.1. – С. 17-19.

14. Рикёр П. Память, история, забвение / Пер. с франц. / Серия: «Французская философия XX века». – М., 2004. – 728 с.

*Смирнов Ігор Георгійович,
доктор географічних наук, професор, академік НАН ВО України,
Цуй Джибо, докторант, PhD*

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛІНІЙ АРПАДА (УКРАЇНА) ТА ЛІНІЙ МОЛОВОТА (ПОЛЬЩА) ЯК ПРИКОРДОННИХ ТУРИСТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ВІЙСЬКОВОЇ АРХІТЕКТУРИ

Нині в Україні і світі активно розвивається мілітарі (воєнний)-туризм, який приваблює все більше не тільки любителів історії воєнних і післявоєнних часів, але й усе більше звичайних туристів, як з України, так і з інших країн, особливо країн-сусідів (Угорщина, Польща тощо). Цей різновид туризму розвивається і у посткарантинний період, хоча змушений адаптуватися до відповідних вимог національного та міжнародного масштабів. Потужним ресурсом для розвитку цього

різновиду туризму є, зокрема, фортифікаційні споруди періоду II Світової війни. Розглянемо можливості розвитку мілітарі-туризму в Україні на прикладі Лінії Арпада та Лінії Молотова. Перша з них була споруджена в Карпатах військовими інженерами та вченими Угорщини та Німеччини в 1943-1944 рр. для захисту від наступу Червоної армії (нині ця фортифікація знаходиться в Закарпатській області України), а друга – створена зусиллями бувшого СРСР у 1939 -1941 рр. на його тодішніх західних кордонах для захисту від Німеччини (нині ці оборонні об'єкти знаходяться у Східній Польщі). Якщо Лінія Арпада вже давно стала особливою туристичною родзинкою Закарпаття (рис.1), то Лінія Молотова ще чекає свого туристичного «освоєння», зокрема для туристів з України.

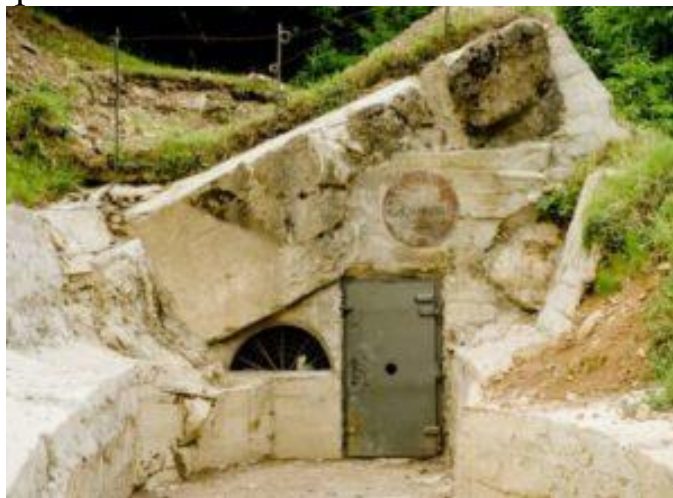

Рис.1. Фрагмент укріплення Лінії Арпада [1]

Легендарна Лінія Арпада є унікальним об'єктом світового значення і належить до найскладніших і наймасштабніших оборонних будівель II Світової війни. Вона створювалась військовими та інженерами Угорщини і Німеччини і її розміри справді вражають: протяжність - 600 км, 300 з яких прокладено в Україні, а решта – в Румунії [1]. Основу угорсько-німецького воєнно-оборонного проекту «Лінія Арпада» становили окремі тзв. «вузли оборони», яких на Закарпатті було майже 100. Вони включали довготривалі оборонні точки (ДОТ), яких налічувалося 800, дерево-земляні вогневі точки (ДЗОТ) (400), відкриті вогневі споруди (понад 430), а також 135 км протитанкових перешкод і 400 км траншей. Фортифікаційну систему назвали на честь князя Арпада, який в кінці 800-х років заснував Угорську державу, об'єднавши всі племена стародавніх угрів. План фортифікації спроектував талановитий угорський військовий інженер Теофіл Хороши. Лінія Арпада створювалась з переконанням, що ця оборонна система врятує Угорщину та Німеччину від наступу

радянських військ, і побудувати її треба на важкодоступних карпатських хребтах. Найбільша увага під час будівництва концентрувалася на таких перевалах, як Ужоцький, Верецький, Яблунецький, Торунський. Акцент робився на обороні тунелів, доріг і мостів, опорні пункти будували в долинах річок Латориця, Уж, Тиса. Всього на Закарпатті дослідники нарахували шість оборонних ліній, серед яких чотири угорські, у т.ч. Лінія Арпада, і дві – чехословацькі. У краї на даний момент існує понад 1500 військових об'єктів з часів II Світової війни. У потужних залізобетонних бункерах розміщувалися склади, шпиталі, казарми, пекарні, були вентиляційні шахти та контрольні виходи, і навіть, церкви. Всі будівельні операції велися під грифом «цілком таємно» і до жовтня 1944 р. були повністю завершені. Один з найпотужніших вузлів оборони звали на Ужоцькому перевалі, який захищав Ужгород, Верецький перевал контролював Мукачівський напрямок. Околиці Синевира захищали оборонні пункти місцевих перевалів, які належали до Хустського напрямку Лінії Арпада. Багато оборонних пунктів розмістилося на території села Ясіня (у ті часи – Керешмез), які повинні були захищати Рахівський напрямок. Втім, німці та угорці прорахувалася – така могутня фортифікаційна будівля не захистила їхні держави. Червона Армія пішла у наступ в іншому напрямку - через Свидовецький гірський хребет, спустившись в село Ясіня, де і відбулися вирішальні бої. Фактично цей маневр і вберіг інші райони Закарпаття від кровопролитних битв. Оскільки практично всі зміцнення лінії Арпада було заміновано, то угорська армія, відступаючи, підривала бункери. Частину будівель, що вціліли після війни, знищив НКВС. У наш час від Лінії Арпада залишились руїни військових об'єктів, а також невеликі кам'яні піраміди – перешкоди для танків (рис.2).

Рис. 2. Кам'яні піраміди – перешкоди для танків Лінії Арпада [1]

Один з найбільш вцілілих бункерів знаходиться в с. Верхня Грабівниця на Воловеччині, неподалік від Верецького перевалу, - це тунель довжиною в 150 м, вибитий прямо в скелі. Донині тут збереглося озброєння і вся військова екіпіровка. У с. Колочава на Міжгірщині 100 м Лінії Арпада стали цілим історико-військовим музеєм з тисячами експонатів, який сьогодні має шалену популярність серед українських, угорських та туристів з інших країн. Десятки тунелів, житлові казарми, сотні дотів і дзотів, протитанкових будівель і ровів, міномети, гармати, траншеї, шпиталі – все це знаходилося тільки в одному такому опорному пункті! А з деяких споруд «вузлів оборони» закарпатські підприємці зробили справжні готелі!

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика Лінії Арпада (Україна) та Лінії Молотова (Польща), як прикордонних військово-туристичних об'єктів*

№ з/п	Характерні ознаки	Лінія Арпада (Україна)	Лінія Молотова (Польща)
1	Територія (регіон)	Карпати	Розточчя
2	Час спорудження	1941-1943 рр.	1940-1941 рр.
3	Яка держава споруджувала	Угорщина	СРСР, Українська РСР
4	Мета спорудження	Захист від наступу радянських військ під час II Світової війни	Захист від можливої агресії фашистської Німеччини на початку II Світової війни
5	Ступінь завершення і оснащення	Повністю завершена і оснащена	Споруджено тільки бетонні бункери, проєктного важкого озброєння не було
6	Військове використання	Не було, наступ радянських військ відбувся за іншим напрямком	Малоефективне, потужне озброєння не встигли встановити, німецькі війська пройшли за дві доби
7	Сучасне розташування	Україна, Закарпатська обл.	Республіка Польща, Люблінське воєводство
8	Використання в туризмі	Дуже активне і інтенсивне - туристами з України, Угорщини та інших країн	Однобічне, мляве – в основному польськими туристами, українським туристам цей об'єкт майже невідомий

*Авторська розробка за [1;3;5;6]

Інший унікальний туристичний ресурс воєнно-туристичного призначення - Лінія Молотова - знаходиться у Люблінському воєводстві на сході Польщі. Це грізні зовні, але, як виявилось, малопридатні у дійсності потужні залізобетонні бункери, яких багато розкидано по території сучасної східної Польщі, і зокрема у регіоні Розточчя означеного воєводства [2]. Цей регіон ще якихось 120 років тому не мав жодної військово-стратегічної цінності, оскільки державні кордони того часу ділили його між Російською імперією (північ) та Австро-Угорщиною, тому потужні захисні форти ними тоді були споруджені у сучасній Рівненській області України (Тараканівський) та у Перемишлі (сучасна Польща). Недарма у Перемишлі є пам'ятник відомому літературному герою Я.Гашека – солдату австро-угорської армії Й.Швейку, який приймав участь у військових діях під час I Світової війни якраз у цих місцях. У Розточчі тоді нічого такого не будувалося і великих битв не зафіксовано. Політико-географічна та військова ситуація регіону змінилася з утворенням незалежної Польської держави - II Речі Посполитої Польської у 20-30 рр. XX ст., коли Розточчя стало одним із східних кордонних регіонів Польщі у сусідстві з р.Західний Буг. Це далось взнаки і на початку II Світової війни, після нападу Німеччини на Польщу, коли саме у Розточчі, біля м.Томашова у вересні 1939 р. відбулася одна з найбільших танкових сутичок між польськими та німецькими військами. Розточчя не втратило своєї військово-стратегічної цінності і після того, як територія Польщі була захоплена та поділена між нацистською Німеччиною та бувшим СРСР у 1939 р. згідно Пакту Риббентропа – Молотова. 17 вересня 1939 р., з початком II Світової війни, Радянський Союз впровадив війська на територію східної Польщі (сучасні західні області України та Білорусі). Підписаний з гітлерівською Німеччиною 28 вересня того ж року Договір про дружбу і кордони встановлював новий західний кордон СРСР у цілому за лінією Керзона за виключенням району м.Білосток, де вона пройшла дещо західніше. Після тзв. приєднання Західної України та Західної Білорусії до СРСР оборонна Лінія Сталіна, яка споруджувалась у 20-30 рр. XX ст., втратила своє значення, і рубіж радянської оборони був переміщений на 300 км західніше, де і виникла Лінія Молотова. Ця назва носить неформальний характер і увійшла у використання порівняно недавно [3]. Вважається, що вперше її вжив Віктор Суворов (Різун), радянський шпигун-перебіжчик, а пізніше - письменник, що розкрив «радянські військові секрети», у французькому виданні своєї книжки «Криголам» 1988 р. видання [4]. Нині більшість оборонних споруд Лінії Молотова знаходяться у східній Польщі, є вони

і в регіоні Розточчя. Ці залізобетонні монстри можна зустріти зараз у полях (рис.3), лісах, біля популярних автодоріг і навіть посеред невеликих містечок. Деякі з них - частково зруйновані, інші – зовсім цілі, хоч сьогодні займай оборону. Більшість з них поки що цікаві хіба що любителям воєнної історії, а місцевим мешканцям ці бетонні саркофаги є лише непотрібною перешкодою у повсякденних справах. Туристи теж не звертають особливої уваги на ці об'єкти з військового минулого. Всі ці споруди об'єднує одна назва - Лінія Молотова. Історія цих фортифікацій дуже повчальна. Збудовані на швидку руку, вони не змогли істотно перешкодити нападу Німеччини на Радянський Союз, пізніше про них постаралися скоріше забути, тому жодних пам'ятників тут не має, а персональні дані загиблих радянських солдатів невідомі. Лінію Молотова можна вважати повним провалом радянської військової фортифікації, прикладом того, як величезні фінансові кошти та зусилля тисяч людей були витрачені без будь-якої практичної користі. Серед фортифікаційних комплексів, побудованих у Європі в період між I та II Світовими війнами (а це Лінія Мажино у французькому Ельзасі, Східний та Атлантичний вали у Польщі та Нормандії, Лінія Маннергейма у Фінляндії) Лінія Молотова є останньою за часом спорудження. Будувати її почали, коли в Європі вже повним ходом йшла війна. Засобів не шкодували, добре розуміючи положення справ у світі. Було розпочато будівництво 13 укріпрайонів на новому західному кордоні СРСР - від Прибалтики до Галичини, яке велось у прискореному темпі за участю місцевого населення та солдатів. При цьому більшість споруд і бункерів змогли збудувати,

Рис. 3. Бетонний бункер Лінії Молотова у полях східної Польщі [5]

а от підготувати та оснастити зброєю не встигли. Не були встановлені мінні поля, не споруджені інженерні загороди, не було маскування. Більшість бункерів були оснащені не артилерійськими гарматами, а кулеметами «Максим» 1910 р. випуску. В результаті Лінія Молотова була захоплена німцями за два дні – танки вермахта просто об'їжджали ці бетонні споруди у наступі на схід, а пізніше спеціальні штурмові підрозділи добивали залишки оборонців в окремих об'єктах та бункерах, хоча було декілька героїчних прикладів, коли вже в глухому німецькому тилу радянські солдати продовжували нерівний бій ще майже два тижні. Залишки Лінії Молотова у польському Розточчі якраз і є гарною ілюстрацією безглуздості спорудження таких вельми коштовних, але неефективних систем фортифікацій. У польських полях стоїть і нині багато цих бетонних «саркофагів», які місцеві фермери розглядають, як перешкоди у сільськогосподарських роботах, але зробити з ними нічого не можуть, оскільки знести їх для них не під силу. Але у туризмі ці об'єкти нині використовуються і викликають значну цікавість, зокрема у польських туристів (рис.4,5), велотуристів (там проходять велотраси) тощо, про що в рекламних матеріалах з туризму Розточчя згадується не раз [2]. При цьому збереженість багатьох з цих об'єктів вражає. Незважаючи на те, що пройшло понад 80 років, можна помітити що більша частина з них навіть не була обстріляна, на їхній поверхні зберіглася первинна чорна фарба. Конструкція укріплених точок була приблизно однаковою – більшість мали два каземати, декілька амбразур, окреме приміщення для спостерігача та вхідний тамбур, який прострілювався через спеціальну бійницю. За проектом ці схрони повинні були бути оснащені системою фільтрації повітря, електрогенератором, хімічним захистом, баками з водою для охолодження гармат та кулеметів, а також телефонним та радіозв'язком. Для гарнізону поруч будувалися землянки. Але практично все це не встигли добудувати та задіяти. Незважаючи на те, що «Лінія Молотова» не виконала свого головного завдання – зупинити наступ німецьких військ, вона все ж відіграла певне значення у розвитку військової фортифікації часів II Світової війни та є цінною пам'яткою. Зброю, яка залишалась у бункерах, а також самі бункери пізніше використали загони польської Армії Крайової, а після закінчення II Світової війни ці бункери, як свої бази, були задіяні УПА. Для місцевого населення оснащення схронів, де воно зберіглося, було джерелом різноманітного технічного реманенту: паливних та електричних двигунів, pomp, електрогенераторів тощо. У межах сучасної Польщі знаходяться повністю або частково об'єкти шести укріпрайонів Лінії Молотова, зокрема на Люблінщині - це сотні

бункерів, що відносилися до Рава-Руського укріпрайону і які є нині цікавими пам'ятками для розвитку воєнного туризму та локальними туристичними атракціями.

Рис. 4, 5. Польські туристи біля об'єктів Лінії Молотова у Люблінському воєводстві Польщі [6]

Список використаних джерел

1. Лінія Арпада – грандіозна оборонна споруда в Карпатах. URL: Prokarpaty-tour.info/uk/liniya-arpada.
2. Magiczne Roztocze. Magazyn turystyczny.2017. Zamosc: Drukarnia FastGraw, 2017. 54 s.
3. Лінія Молотова. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
4. *Петров В.* Одинокий волк. Секретные архивы. 2020.№8. с.16-17.
5. Linia Molotowa. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Linia_Molotowa.
6. Linia Molotowa. URL: <https://www.biebrza24.pl/oferta/wycieczki-piesze/linia-molotowa/>.

*Пилипенко Олександр Євгенійович, д-р іст. наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Національного університету харчових технологій*

ПРОЦЕСИ УРБАНІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРИ ТА АРХІТЕКТУРИ

Процеси урбанізації в сучасній Україні проходять паралельно із зменшенням кількості населення і затяжною світовою економічною

кризою. Ці процеси охопили як міста, так й сільську місцевість. Протягом багатьох десятиліть кількість міського населення в Україні зменшувалась, окрім мегаполісів, таких як Київ, Львів, Харків, Одеса. Водночас в скрутних економічних умовах молоде покоління репродуктивного віку переїздить із сіл до міст. Це сприяє подальшому зростанню частки міського населення в країні. Наприклад, у 2001-2020 роках значний відтік сільського населення спостерігався у Вінницькій та Хмельницькій областях, де частка міського населення досі є однією з найнижчих. Проте, якщо раніше високий природний приріст у сільській місцевості компенсував міграційний відтік, то тепер у містах демографічна ситуація краща, ніж на селі, і сучасна урбанізація за рахунок міграції несе загрозу існуванню сільських поселень.

Чергова економічна криза зумовлює й зворотній процес дезурбанізації, який виявляється у певному відтоці міського населення до сільської місцевості. Деурбанізаційні процеси зумовлені посиленням зайнятості міських жителів сільськогосподарською діяльністю, послабленням екологічного впливу міст на природне середовище внаслідок зменшення потужностей та зупинення багатьох підприємств, припиненні територіального зростання міст.

На сьогодні найкращі умови для подальшого зростання мають найбільші великі промислові центри. Саме в них відбуваються найбільші соціально-економічні зміни. Поступово створюючи виробничу і соціальну інфраструктуру, ці населені пункти стають сприятливими для розміщення складних виробництв, розвитку сфери послуг та управлінської діяльності. В умовах соціально-економічної кризи такі міста стають центрами прогресивних змін у реструктуризації господарства. Абсолютна ж більшість середніх та малих міст виявились неспроможними втримати існуючу кількість населення. Винятком є суто аграрні регіони, де сільське населення активно мігрує до міст.

У регіональному розрізі виявляються наступні тенденції: зростання населення міст відбувається найбільше на заході та в центрі країни, а також на півдні. Причини – продовження індустріалізації та розвиток сфери послуг і міграція з сільської місцевості (на заході України та Поділлі), розвиток курортного господарства та сприятливі кліматичні умови (на півдні). Так, з 2001 по 2020 роки найбільші темпи приросту населення спостерігались у Києві, Львові, Вінниці, Хмельницькому, Рівному, Черкасах, Чернівцях, Івано-Франківську, Білій Церкві. Індустріальні міста сходу, особливо Донбасу, навпаки, інтенсивно втрачають населення, оскільки триває військово-політичний конфлікт, промислові підприємства масово закриваються і населення втрачає можливість працевлаштуватися.

Ситуація посилюється і важким екологічним станом у таких містах, навіть економічно-привабливих. Серед крупних міст винятком є лише Кривий Ріг, населення якого збільшується, оскільки тут його добробут забезпечується функціонуванням підприємств чорної металургії.

Незважаючи на кількісні втрати міського населення, продовжується процес утворення агломерацій, який виражається у посиленні зв'язків між найбільшими містами та прилеглою до них територією на основі трудових міграцій, спільних ринків праці, землі, фінансових ресурсів тощо. Найяскравішими прикладами таких агломерацій є Київська, Харківська, Одеська, Львівська області. Субурбанізаційний відтік заможного населення у приміську зону, будівництво котеджних містечок та реорганізація прилеглих до міста сіл сприяють виникненню агломеративних форм навіть біля менших міст у традиційно-сільських регіонах (Вінниця, Тернопіль, Житомир) [1].

В індустріальних регіонах, в ареалах агломераційного впливу спостерігається проникнення міського способу життя та міських форм забудови у сільську місцевість. Близькість міських поселень між собою приводить до поширення несільськогосподарських видів діяльності у сільській місцевості, значна частина сільських жителів бере участь у маятникових трудових поїздках, користуючись при цьому соціальними послугами у містах. Рівень благоустрою сільської місцевості тут значно вищий, ніж в середньому по країні. Проте в часи економічної кризи ці регіони виявились найбільш вразливими і зараз зазнають процес скорочення кількості міського населення.

У агропромислових регіонах мережа міських поселень представлена переважно одним (обласний центр) великим містом і густою мережею малих містечок, які більш-менш рівномірно розміщені по території. Всі вони мають тісні економічні, транспортні, управлінські, соціальні зв'язки із обласним центром і малорозвинені зв'язки із іншими містами. Вони виглядають "автономними", мають тісні зв'язки з прилеглою до них сільською місцевістю, є центрами локальних систем розселення. Отже, міські поселення в агропромислових регіонах відіграють значну системоутворювальну роль, фокусуючи зв'язки (виробничі, соціальні, управлінські, інформаційні та ін.) з прилеглою сільською місцевістю. У функціональній структурі малих міст значне місце займають сільське і лісове господарство, що не характерно для регіонів з промисловим типом освоєння. Це відбивається і на зовнішньому вигляді малих міст: в них значні площі зайняті городами, садами, в більшості з них існують комфортні природні умови для життя людей. Тісний зв'язок міських

жителів із сільською місцевістю дещо зменшив соціальні наслідки економічної кризи, ніж у промислових регіонах. Таким чином, чим нижчим є показник урбанізованості регіону, тим меншими є прояви процесу дезурбанізації.

Із отриманням країною незалежності вітчизняна система розселення отримала можливість для самостійного формування в межах державної території. Основний каркас цієї системи складають міські утворення. Тому в сучасних умовах відбуваються додаткові зміни та уточнення сфер функціонального впливу найбільших міст та формування регіональних систем розселення. Згідно Генеральної схеми планування території України, центрами таких систем стають найбільші міста та їх агломеративні утворення – Київ, Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, Одеса, Львів. Особливості сучасного зростання міст, диференціація території з точки зору екістичних характеристик, демографія та економічне районування зумовлюють до виділення ще двох планових центрів – Вінниці на Поділлі та Луцька на Волині.

У майбутньому прогнозується відновлення зростання міст, особливо у західній та центральній частинах держави, оскільки при неминучому зростанні продуктивності праці в сільському господарстві до показників розвинутих країн вільна робоча сила буде перетікати до міст. Таким чином, рівні урбанізації регіонів України будуть з часом вирівнюватись. Продовжиться розвиток існуючих агломерацій та формування нових, зокрема у приморській частині України.

Невпинні процеси урбанізації мають і зворотну сторону – руйнування пам'яток архітектури і культури. Швидкі процеси урбанізації призвели до стрімких темпів руйнування архітектурної спадщини Київської Русі. Охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що закріплено в Законі України "Про охорону культурної спадщини", де визначаються основні положення національної політики в цій галузі [2]. Проте насправді збереження спадщини не тільки не гарантоване державою, але знаходиться під ризиком постійного руйнування, і ця тенденція набула за останні 10-15 років тільки поглиблюється.

В Україні на державному обліку знаходиться більше 140 тисяч пам'яток, з яких 17 тисяч – пам'ятки архітектури, містобудування та садово-паркового мистецтва. Проте до Реєстру занесено лише дві тисячі об'єктів, і жоден з них, крім пам'яток Всесвітньої спадщини, не забезпечений необхідною документацією: охоронним договором, паспортом об'єкту, а для містобудівних пам'яток – ще й планами управління та організації території. Не захищені документацією

пам'ятки безперервно знищуються. Щороку Україна втрачає більше 100 об'єктів культурної спадщини [3]. Спадщина перебуває за межами економічного життя держави. Не існує ніяких соціальних програм, направлених на її оновлення, реставрацію, а найголовніше – адаптацію до сучасного життя із залученням широких верств населення.

Держава не надає інвесторам жодних стимулів для дбайливого відношення до збереження пам'яток або регенерації середовища. В більшості випадків збудувати новий об'єкт значно дешевше, ніж реставрувати існуючий. Навіть державні будівельні норми адаптації та реконструкції старовинних будинків не передбачають якогось особливого ставлення до них – збереження існуючих дерев, їхніх конструкцій, сходів, перекриттів, деталей фасадів стає неможливим через систему протипожежних та інших будівельних норм [4, с. 231].

Швидкі процеси урбанізації призвели до стрімких темпів руйнування архітектурної спадщини Київської Русі. Розростаючись великі міста поглинають навколишню територію, перетворюючи її на урбанізований простір. Цей процес разом з благами цивілізації руйнує гармонію в архітектурній системі, усталений побут і традиційне середовище місцевого населення. Ажіотажний будівельний бум, що прийшов після розвалу СРСР та трудової міграції українців на Захід призвів до хаотичної забудови сіл непродуманими та необґрунтованими за архітектурно-просторовими вирішеннями та масштабом будинками, які позбавляють села національної специфіки та естетичної привабливості. Проблема відродження українського села потребує сьогодні проведення чіткої містобудівної політики, яка була б спрямована на відродження національної архітектури. Конче необхідна державна спеціальна програма збереження пам'яток культури і архітектури. Має зрости роль соціальної відповідальності вітчизняного бізнесу.

При проведенні територіально-адміністративної реформи зросла роль громади та самоуправління. Контроль за дотриманням розвитку національної архітектури сприятиме розвитку культури народу. Громадам необхідно зосередити увагу на збереженні національного традиційного архітектурного середовища міст і сільських поселень.

Список використаних джерел

1. Сучасні урбанізаційні процеси: тенденції та регіональна диференціація // Електронний ресурс. Режим доступу: geograf.com.ua
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» // Вісник Верховної Ради України. – 2018. – № 34. – Ст. 256.

3. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України. Монографія. – К.: ІГ НАНУ, 2012. – 347 с.

4. Кюнцлі Р. Проблеми збереження архітектурного середовища села як мистецького витвору народного зодчества // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Вип. 27. – Львів, 2016. – С. 231-241.

*Тицький Сергій Іванович, кандидат історичних наук, доцент,
факультет філософії та суспільствознавства
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

ПРОБЛЕМА ЕВОЛЮЦІЇ БЮРОКРАТИЧНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ ЯК ФАКТОРУ ПРИСКОРЕННЯ УРБАНІЗАЦІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ У СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Реформи Олександра II, соціально-економічна політика російських урядів 1860-х – 1917 рр. у поєднанні з постійно зростаючими впливами світового товарного ринку активізували процеси промислової індустріалізації на території підросійської України, однією з найважливіших складових якої, принаймні в другій половині ХІХ ст., стали модернізація на механізованій основі вже існуючих видів транспорту та створення і розбудова залізничного та автомобільного транспорту. Розбудова та експлуатація залізниць потребувала величезних довгострокових капітальних вкладень, які неможливо було мобілізувати методами і засобами, традиційними для російського та українського підприємництва першої половини ХІХ ст., базованими на індивідуальній і сімейній приватній власності та змішаному використанні кріпацької та найманої робочої сили. Тому подальший розвиток механізованого транспорту відбувався майже виключно на засадах двох форм бюрократичної власності: державної та акціонерно-корпоративної. Формується і поглиблюється не тільки конкуренція господарських суб'єктів бюрократичної та буржуазної форм власності, але й протистояння між суб'єктами різних форм бюрократичної власності.

У першій половині 1860-х рр. російська державна бюрократія будувала залізницю шляхом державного замовлення приватним будівельним підрядникам. З 1865 – 1866 рр. зусиллями П.Г.Дервіза було запроваджено концесійну практику будівництва, коли спеціально створювані приватні

акціонерні компанії, з дозволу уряду, будували власним коштом відповідну залізницю з правом її насущної кількадесятилітньої експлуатації під державну гарантію 5-відсоткового щорічного прибутку. На цих засадах буди збудовані практично всі головні залізниці Правобережжя за північ від Балти, які увійшли бо складу акціонерної компанії Південно-Західних залізниць.

З кінця 1870-х рр. імперська державна бюрократія повернулася до практики державного будівництва залізниць при одночасному встановленні жорсткого державного контролю за діяльністю функціонуючих акціонерних залізничної компанії. Загальні темпи розширення залізничної мережі суттєво уповільнилися. Серед найважливіших новобудов Правобережжя до кінця 1890-х рр. були залізниці Лунінець – Сарни – Рівне (1884–85 рр., з'єднала мережу Поліських доріг з Козятинським і Жмеринським вузлами, розгалужена мережа під'їзних шляхів Пд.-Зх. залізниці до цукрових заводів Київської, Волинської та Подільської губерній (1889–93 рр.), Київ – Ковель, котра включила українське Полісся до залізничної мережі Правобережної України (1902 р.). Напередодні світової війни на Правобережжі поза державною формою бюрократичної власності залишалися лише кілька другорядних вузькоколіїних залізниць для вивезення зерна з глибинних районів Київської губернії.

Створення залізничного сполучення з Москви до Одеси через Київ менш ніж за десятиліття перетворило місто у найбагатолюдніше місто Правобережжя та головний промислово торгівельний центр краю.

Таблиця

Зростання кількості мешканців у деяких містах Правобережної України
(друга половина XIX – початок XX ст.)

Місто	1863	1874	1891	1897	1912
Київ	68,4	127,3	-	247,7	446,8
Житомир	38,4	-	-	65,9	90,7
Бердичів	53, 2 (1865 р.)	-	73,8 (1881 р.)	53,4	76,9
Вінниця		-	25,0	30,7	44,2
Кам'янець-Подільський	20,7	-	36,2	35,9	49,9
Проскурів	-	-	20,8	22,9	29,0

Співставлення даних з наведеної вище таблиці з датами відкриття залізничного сполучення у відповідних містах Правобережжя Київ – кінець 1860—х рр.; Бердичів, Проскурів і Вінниця – 1870 р.; Житомир – 1895 р., Кам'янець-Подільський – 1914 р.) засвідчує суттєвий приріст кількості городян у наступні за відкриттям залізничного сполучення десятиліття. Відсутність до 1914 р. залізниці у губернському місті Кам'янці-Подільському призвела до кількісної стагнації його населення протягом 2-ї пол. XIX ст.

Метою наукової розвідки було проаналізувати з точки зору конкуренції носіїв буржуазної та бюрократичної форм власності (включно протистояння носіїв різновидів бюрократичної власності) східноєвропейську історіографічну традицію вивчення впливу еволюції бюрократичної власності у залізничному транспорті на розвиток міст Правобережної України 2-ї пол. ХІХ – поч. ХХ ст.

У східноєвропейській історіографії залізничного транспорту в Україні у цілому, та її Правобережжі осібно, чітко проглядаються три основних періоди: імперський (друга половина ХІХ ст. – початок ХХ ст.), радянський (1917 – 1991 рр.) та пострадянський (від 1991 р.).

Історіографія імперської доби характеризується домінуючою увагою дослідників (як російських, так і практикуючих в українських центрах економічної та історичної науки) до історії залізниць на українських землях (переважно в загальноросійському контексті). Суттєво менша увага приділялася індустріальній модернізації водного транспорту. Епізодичні і суто локальні розвідки присвячувалися механічному міському та автомобільному транспорту. Загальний масив відповідних наукових робіт становили як колективні, так і, переважно, індивідуальні авторські монографії. Серед загальноросійських дослідників виділялися своїм доробком О.А. Головачов, О.І. Чупров, В.М. Верховський. На загальному фоні виділяли праці П.І. Георгіївського, який склав історичний нарис розвитку шляхів сполучення у ХІХ столітті та дослідив фінансові стосунки царських урядів (державної бюрократії) та приватних залізничних товариств (господарської бюрократії) у їх порівнянні з подібними взаємовідносинами провідних Європейських держав. Певною мірою дотичною до його робіт була монографія російсько-українського вченого П.П. Мигуліна про проблеми тогочасної залізничної політики царських урядів та джерела її фінансування. [2].

Історіографія радянської доби характеризується, з однієї сторони, суттєвим занепадом традиції дослідження історії залізничного транспорту в СРСР в цілому і на теренах союзних республік, включно Україну, а з другої сторони – появою комплексних досліджень таких галузей транспорту, як річковий, морський, автомобільний, міський комунальний тощо. На зміну дослідницькій активності вчених 1920-х – початку 1930-х рр. прийшов занепад другої половини 1930-х – середини 1950-х рр. Певне пожвавлення інтересу радянських науковців до історії транспорту пізньоімперської доби відбувається у 1960-і – на початку 1980-х рр. Серед публікацій цих десятиліть виділялася, не втративши в своїй об'єктивній частині видатного значення і дотепер, монографія А.М. Соловйової, в якій непересічне місце було присвячене діяльності акціонерних та інших приватних залізничних товариств і процесу одержавлення залізниць. [3]

Власне *українська традиція історіографії* транспортної справи в Україні доби під імперської індустріалізації закладається на початку 1950-х рр. історичним вступом до добірки документів з історії фінансування і будівництва залізниць О.П. Погребинського. С.В. Кульчицький у 1963 р. захистив дисертацію з розвитку залізничного транспорту в Україні імперської доби. Надалі транспортна тематика доби індустріалізації присутня в радянській українській історіографії переважно дотично до висвітлення інших проблем економіки України 2-ї пол. ХІХ – початку ХХ ст. [4].

Сучасна українська історіографія проблеми характеризується появою великої кількості монографій, статей дисертацій як з історії залізниць Росії в цілому, підросійської України та окремих регіонів України доби промислової індустріалізації 2-ї пол. ХІХ – початку ХХ ст., так і з історії міст правобережних губерній. Історією залізничного транспорту південної України опікувалися С.М. Приймак, О.А. Шаригіна, С.С. Богатчук, транспортною проблематикою в контексті міст Правобережжя – А.О. Гуменюк, О.П. Прищепа, С.М. Єсенін тощо. Однак практично всі новітні українські історики при дослідженні історії індустріалізації підімперської України залишають поза увагою вплив перерозподілу форм власності в середині бюрократичного сектору на темпи урбанізації і на перерозподіл економічних функцій правобережних міст. [5]

Сучасна російська історіографія проблеми. Сучасні російські дослідники зосереджуються головним чином на вивченні як загальноросійських проблем залізничної історії межі ХІХ і ХХ столітьв межах окремих регіонів власне імперської Великоросії. Серед таких дослідників можна, певним чином, відзначити О.Б. Вольфова, який у частинах 5-й і 6-й монографії звертає увагу на залізниці в українських губерніях. Однак подекуди з'являються і спеціальні публікації про залізниці в Україні (І.М. Слепньова тощо). [6]

Висновки. Накопичений значний досвід наукових досліджень з історії залізничного транспорту на українських землях під владою російських імператорів 2-ї пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Більшість історичних робіт припадають на російсько-імперську добу і на пострадянський період. На всіх трьох етапах історичних студій розглянутої проблеми самостійне місце займають українські історики-дослідники. У незалежній Україні склалася новітня традиція вивчення проблем розвитку залізничної галузі в українських губерніях межі ХІХ – ХХ ст., включно Правобережну Україну. Поза сферою уваги науковців залишаються проблема протистояння і взаємодії бюрократичного і буржуазного секторів залізничної справи, проблема співвідношення різновидів бюрократичної власності в середині бюрократичного сектору

та проблема їх ефективності у сприянні урбанізаційним процесам в українському суспільстві. Наукове опрацювання історії української економіки у даному сенсі видається перспективним напрямом економічної історії України межі ХІХ і ХХ ст.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойко Ю.М. Правобережна Україна в середині ХІХ ст. Історико-статистичні нариси. – Вінниця: ВНАУ, 2019. – 240 с.; Гульдман В.К. Населенные места Подольской губернии. – Кам'янець - Подільський: Тип. Подольского губерн. правления, 1893. – 183 с.; Гуменюк А.О. Соціальна і національна структура міського населення Правобережної України (друга половина ХІХ ст.) // УІЖ – 1993. – №10. – С.77 – 85; Крылов А. Населенные места Подольской губернии.- Каменец-Подольский, 1905. – 563 с.; Губернські міста Правобережжя: порівняльний аналіз розвитку в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Краєзнавство. – 2017. – № 1-2. – С. 169-174; Кульчицький С.П. Залізничне будівництво в Україні 19 – початку 20 століть // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова думка", 2005. – 672 с.; Соціальна історія Наддніпрянської України в другій половині ХІХ – на поч. ХХ ст.: Посібник для практичних занять та самостійної роботи для студентів історичних факультетів / Упоряд. В. О. Куліков, М. В. Проценко. – Харків: Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – С.19;

2. Верховский В. Исторический очерк развития железных дорог в России с их основания по 1897 г. включительно: Вып. 1 - 2. – СПб.: Тип. М-ва Путей Сообщения, 1898 - 1899. Вып. 1. - 1898. - IV, 176 с.; Вып. 2. – 1899. – С. 177-592, 59 с.; Георгиевский, П.И. Финансовые отношения государства и частных железнодорожных обществ в России и в Западно-Европейских государствах. – СПб.: Тип. Мин. путей сообщения (А. Бенке), 1887. – 336 с.; Головачёв А.А. История железнодорожного дела в России. – СПб.: Тип. Р.Голике, 1881. – 404 с.; Мигулин, П.П. Наша новейшая железнодорожная политика и железнодорожные займы (1893-1902). – Харьков: типолитограф. «Печатное дело» кн. К.Н. Гагарина, 1903. - [3], III, 360, VI с.; Чупров А.И. Из прошлого русских железных дорог. Ст. 1874–1895 гг. – М.: издательство М. и С. Сабашниковых, 1909. – VIII, 304 с.

3. Михайлов И.Д. Эволюция русского транспорта. 1913-1925 – М., Л.: Экономическая жизнь, 1925. – 247 с.; Соловьева А.М. Железнодорожный транспорт России во второй половине ХІХ века. – М.: Наука, 1975. – 196 с.

4. Погребинский А.П. Строительство железных дорог в пореформенной России и финансовая политика царизма (60-е - 90-е годы ХІХ века) // Исторические записки. – М., 1954. – Т. 47. – С. 140 – 156; Кульчицкий С.В. Развитие железнодорожного транспорта на Украине в

дореволюційний період. Автореферат на соиск. ученої ступені канд. екон. наук. – К., 1963. – 18 с.; Голобуцький В.О. Економічна історія Української РСР. Дожовтневий період: Навч. посібник. – Москва : Вища шк., 1970. – 298 с. тощо.

5. Богатчук С.С. Залізничний транспорт України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (Соціально-економіч. аспект): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харків. академія залізнич. транспорту України; Київ. ін-т залізнич. транспорту. – К., 2000. – 181 с.; Гуменюк А.О. Вплив розвитку транспортної системи у Правобережній Україні на урбанізаційні процеси (60–90-ті рр. ХІХ ст.)// Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Іст. науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2003. – Т. 11. – С. 121–127; Єсенін С.М. Становлення транспортної мережі Подільської губернії та її вплив на розвиток міст у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип.. 2. – С. 145 – 154; Прищепа О.П. Міста Волині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.. – Рівне: ПП ДМ, 2010. – 258 с.; Ї ж. Міста Правобережної України кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.: сучасний стан досліджень та перспективи вивчення // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – 2013. - № 12. – С. 131-139; Шаригіна О.А. Історія виникнення і розвитку залізничного та морського транспорту на Півдні України (друга половина ХІХ – поч. ХХ ст.). – Херсон : ХДМІ, 2009. – 260 с.; Юго-Западная железная дорога. Вчера. Сегодня. Завтра. 1870-1995 гг. / Под ред. Б.С. Олейника. – К.: Транспорт України, 1995. – 243 с.

6. Вульф А.Б. История железных дорог Российской империи. – М.: Рипол Классик, 2016. – 744 с.; История железнодорожного транспорта России и Советского Союза. – Т. 1. 1836 – 1917 гг. / под общ. ред. Е. Я. Красковского, М. М. Уздина. – СПб, 1994. – 336 с.; Слепнев И.Н. Акционерное общество юго-западных железных дорог и правительственная железнодорожная политика // Фирмы, общество и государство в истории российского предпринимательства: материалы международной научной конференции. – СПб., 2006. – С.194-198.

*Дьомкін Петро Олексійович,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права КНУБА*

МІСЬКА РЕФОРМА 1870 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ МІСЬКОГО ПРАВА УКРАЇНСЬКИХ МІСТ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

В системі соціально-політичних перетворень в Україні провідне місце належить реформуванню місцевого самоврядування взагалі та міського зокрема. Ефективне реформування міського самоуправління може бути досягнуте на основі удосконалення наявних та ухвалення нових нормативно-правових актів, при розробці яких необхідно враховувати попередній історико-правовий досвід проведення реформ міського самоврядування в українських містах в ХІХ – на початку ХХ століть. У цьому плані особливе місце займає міська реформа 1870 року проведена відповідно до нового «Міського положення», з котрою цілком справедливо пов'язується модернізація міст Російської імперії.

Необхідність нового закону була обумовлена потребами розвитку міст імперії, коли на фоні матеріальних і соціальних змін (промислова революція, розвиток транспортної мережі, індустріалізація Східного регіону, колонізація та стрімкий розвиток Півдня, урбанізація, буржуазно ліберальні реформи, поява нових соціальних страт) відбулися важливі трансформації у життєдіяльності міських поселень, а саме: традиційне середньовічне місто відживало, а на його місце заступало модерне місто – відкрите для розвитку нових технологій, соціокультурних та управлінських відносин і практик. Місто, яке менше залежало від держави, а більше від діяльності і мобільності його мешканців. Поява ділової еліти, яка прагнула брати участь в управлінні містами і готова була відповідати за розвиток міст, долати їх занедбаність та творити сприятливий для повсякденного проживання міський простір. Верховна влада розуміла що без залучення місцевих фінансів як і соціально зацікавлених діячів, не вдасться модернізувати міста. Слід було надати міській владі самостійність, створивши муніципальні органи,

Міська реформа 1870 року передбачала заміну станово-бюрократичних, архаїчних у правовому відношенні органів управління містом, що існували згідно з «Грамотою на права та вигоди містам Російської імперії» (Жалувана грамота містам) Катерини ІІ 1785 р., яка в нових соціально-економічних умовах другої половини ХІХ ст. стала серйозною перешкодою в організації міського життя і міського

господарства. Якщо міська реформа 1785 р. сформувала станове міське самоврядування, то за «Міським положенням», затвердженим Олександром II 16 червня 1870 року впроваджувалося безстанове міське управління і надавалось право голосу містянам, які були підданими Російської імперії і володіли певним майновим цензом, а також особам, що платили визначені збори в міський бюджет [1].

Підготовка реформи почалася ще в 1862 році. До розробки реформи було залучено чиновників Другого відділення Власної й. і. в. канцелярії, Державної ради, міністерств юстиції і фінансів, які побували на заході і які, звіряючись із практиками європейських міст, уклали вітчизняне законодавство. В обговоренні проекту брали участь практично усі державні інституції. Обмін думками підтвердив різне розуміння механізмів міського реформування, а тому їх мала якщо не ліквідувати, то узгодити урядова комісія, до якої в якості експертів увійшли міський голова Одеси Микола Новосельський і Харкова – Микола Шатунов. Суттєво було доопрацьовано положення 1870 р. про майнові права міст та їхній захист. Конкретизовано повноваження і склад міської громади. До вже звичної соціальної конфігурації додавалися «вольні люди» у західних містах та робочі. Йшлося також про чітке окреслення прав і обов'язків міських дум і управ, як органів взаємодії. У порівнянні з минулою реформою муніципальні органи наділялися розпорядчою і виконавчою владою з чітким розподілом повноважень. Переглядалися виборчі процедури з тим, щоб завдяки майновому цензу до влади прийшли забезпечені містяни, здатні вкладати власні кошти у розвиток його інфраструктури, та ті, що розумілися на його господарстві. Для незалежності від державних структур виборчого права позбавлялися чиновники органів державної адміністрації, прокуратури і поліції [2, с. 79]. Погоджений текст «Міського положення» був підготовлений міністерством внутрішніх справ під керівництвом графа П. Валуєва «з врахуванням вироблених місцевими комісіями матеріалів» і в 1864 році направлений до Державної ради і тільки через шість років 16 червня 1870 року російський імператор Олександр II підписав його.

Згідно Положення 1870 року, систему органів міського самоврядування склали: міські виборчі збори (проводились один раз на чотири роки для обрання гласних); міська дума (розпорядчий орган); міська управа (виконавчий орган). Положення встановлювало принцип нагляду за міськими органами з боку губернатора, очолюваної ним губернської присутності у міських справах а також структури міністерства внутрішніх справ. Компетенцією міського самоврядування було: стежити за господарством міста, міською

торгівлею, промисловістю, освітою, медициною, санітарією та ін. Таким чином, за «Міським положенням» на органи міського самоврядування були покладені адміністративно-господарські функції по здійсненню благоустрою міста [1, с. 827-828].

Виборцями були жителі міста чоловічої статі, російські піддані, які досягли 25 років і не мали боргів перед містом, володіли на території міста нерухомим майном або торговельними та промисловими підприємствами та сплачували в міську казну податки та збори, а також ті, хто викупляв купецькі й промислові посвідчення, прикажчики 1-го розряду. Поряд з одноосібниками виборчим правом наділялися організації, які сплачували податки в бюджет. Власники майнового цензу – жінки і неповнолітні могли передати голос за дорученням іншій особі, наділеній виборчим правом. Не мали виборчих прав іноземці, в'язні, злочинці, виключені зі станових товариств. Таким чином, до виборців не належала більшість мешканців міст: наймані робітники, переважна більшість міської інтелігенції, більшість жінок [1, с. 824]. Крім того, частина домовласників позбавлялася участі у виборах через заборгованість у сплаті міських податків.

Виборці розподілялися по 3-х нерівномірних куріях, але рівних між собою за сумою сплати податків, кожна з них давала третину до міських зборів і обирала третину гласних нового розпорядчого органу міського громадського самоврядування – міської думи. Перші дві курії, які давали думі 2/3 гласних, охоплювали лише близько 14% виборців. За цією системою виборів найбільшу кількість місць в органах міського самоврядування отримували заможні громадяни. Члени міської думи обиралися на 4 роки і називалися гласними. Їх кількісний склад залежав від розмірів і адміністративного значення міст і становив від 30 до 72 осіб, у Москві – 180, Санкт-Петербурзі – 250. Згідно «Міського положення» в тих містах, де кількість виборців не перевищувала 300 осіб, обиралася міська дума із 30 гласних. Якщо виборців було більше, на кожні 150 нових виборців дозволялося додатково обирати ще до 6 гласних

За реформою, міська дума обирала міського голову (у столичних містах, Одесі, Ризі, Києві – ще й його товариша(заступника), членів міської управи. Підпорядковувалася міська дума губернаторові та губернському в міських справах присутствію. Повноваження міської думи тривали чотири роки. Для проведення чергових виборів і обрання членів міських дум (гласних) скликалося міське виборче зібрання[1, с. 826].

Міські думи формували виконавчі органи – міські управи. Головною посадовою особою був міський голова, який виконував

обов'язки голови думи і голови управи. Він обирався з-поміж гласних. Голова губерньського міста затверджувався міністром внутрішніх справ, а повітового -- губернатором. Він представляв інтереси міста у відносинах з адміністративними органами та іншими установами. Компетенцією його були питання скликання думи, організація її роботи, запрошення на засідання компетентних зацікавлених осіб, контроль за законністю рішень управи та деякі інші. Уряд доволі жорстко контролював діяльність міських голів, їх благонадійність, активно впливав на процес обрання і затвердження на посаді.[1, с. 831 -832].

Кандидатури членів управи не затверджувалися урядовими органами, їх кількість не регламентувалась і залежала, як правило, від величини міста, міського голови, а також і членів управи. Члени управи керували певними галузями міського господарства. Гласні міських дум працювали на громадських засадах, а члени управ – на постійній основі. У невеликих містах дума могла не обирати управу, а всі обов'язки покладала на міського голову.

Слід підкреслити, що в умовах самодержавного ладу міські думи і управи мали досить широку самостійність у вирішенні питань місцевого значення, насамперед господарських. За положенням 1870 р. міські кошториси приймалися без адміністративного затвердження. Губернатори здійснювали лише нагляд за законністю постанов та рішень міських дум і управ. Безпосереднє керівництво міськими справами покладалося на міську управу в компетенції якої були: керівництво поточними справами міського господарства, інформування міської думи про стан міського господарства, складання проектів міських витрат та кошторисів, стягування визначених податків та зборів. Видатки на утримання думи були під контролем губернатора, який здійснював також нагляд за діяльністю органів міського самоврядування.

Положення надавало міському самоврядуванню деякі можливості для нормотворчої діяльності. Міські думи мали право видавати з санкції губернаторів обов'язкові постанови для громадянства міст. В той же час самоврядні органи не могли ставити питання про зміну існуючих законів, нне допускалась будь-яка власна суспільно-політична позиція муніципальних органів. Губернатор міг опротестувати внесення тих чи інших питань до порядку денного засідання, призупинити виконання постанов органів самоврядування на строк до одного місяця. В цьому випадку питання передавалося на розгляд губерньського з міських справ присутствія, яке очолював губернатор, а дума мала право оскаржити рішення присутствія в Сенат, однак до винесення ним остаточного рішення міські органи повинні виконувати постанову губерньського з

міських справ присутствія. Але ні губернатор, ні губернське з міських справ присутствіє не могли порушувати господарську самостійність міського самоврядування.[1, с. 827 - 828].

Закон визначав порядок внесення питань на розгляд думи. Засідання міської думи призначалися міським головою, або на вимогу губернатора. Також дозволялося скликати збори міської думи за ініціативою не менш однієї п'ятої всіх виборних гласних, які зобов'язувалися за три дні сповістити міського голову про суть обговорюваних питань [1, с.828 - 830].

Міське положення 1870 року визначало перелік муніципальних витрат, котрі поділялися на обов'язкові і необов'язкові. До перших відносилися витрати на утримання самого місцевого самоврядування, міських громадських будинків та пам'ятників, навчальних, благодійних та інших «загальнокорисних» закладів. Крім того, держава покладала на міське самоврядування тягар власних витрат, а саме: асигнування на військові потреби, утримання поліції, пожежних команд, опалення і освітлення в'язниць. Такий фінансовий тягар міське самоврядування фактично не витримувало, зростала заборгованість державній скарбниці. А малі повітові міста перебували в перманентній кризі і ледве існували. До «необов'язкових» були віднесені найактуальніші для населення витрати, а саме: фінансування освіти, охорони здоров'я, благоустрій [1, с. 839-842].

Бюджети міст поповнювалися з різних джерел. Серед них податки і збори, розміри яких були визначені законом

Запровадження міської реформи 1870 р. відбувалося поступово з урахуванням розвитку міст, їх статками та соціоетнічним складом містян. Щодо українських територій, то вона була впроваджена у 128 містах і семи посадах і не торкнулася 25 міст, а тривалість її становила понад 14 років. Протягом першого чотириріччя під її чинність потрапило 91 місто Наддніпрянської України. На Лівобережній і Слобідській Україні її поширення тривало десятиріччя. До особливостей лівобережних і слобідських міст варто віднести й небажання деяких міських громад запроваджувати нові органи, а тому ті вводилися губернаторами і міністерствами без клопотання громад. Спричинили це явище селяни, які становили більшість жителів міст і котрі вже звільнилися від кріпацтва, а тому відмовлялися переходити у категорію міщан [2, с. 80-82].

Реалізація міської реформи виявила суттєві локальні особливості, які спричинили відступи від основного положення 1870 р., і серед них міста Таврії та Південно-Західного краю. Вже 1873 р. Державна рада прийняла закон про склад міських дум у містах Таврійської губернії, у

яких переважали нехристияни, а говорячи «несуконною» мовою російського законодавства, кримськотатарські міщани. У разі необрання $\frac{2}{3}$ гласних із християн питання вирішував губернатор, узгоджуючи своє рішення з міністром. Відтермінування запровадження положення 1870 року у західних містах імперії обумовлене наслідком політичного становища краю. Для них було схвалено Олександром II новий закон як висновок Державної ради від 29 квітня 1875 р. [2, с. 81-82].

Слід зазначити, що Міське положення 1870 р. справило позитивний вплив на розвиток самоврядування в Україні. Не дивлячись на брак коштів та досить значний тягар покладених на самоврядування державою, воно створювало сприятливі умови для розвитку культури, освіти, підвищення рівня життя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Высочайше утвержденные Городовое положение 16 июня 1870 г. // Полное собрание законов Российской империи – Собрание 2-е. – СПб., 1874. – Т. 45. – Отд. Первое. -№ 48498.- С. 821 – 839.

2. Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) / Відп. ред. О. П. Реєнт. – К.: Інститут історії України НАН України, 2019. – 608 с.: табл., іл.

*Красковська Маргарита Петрівна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцентка кафедри політичних наук і права КНУБА*

ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНІ І КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ РЕГІОНІВ

Внутрішній регіоналізм притаманний будь-якій державі, і Україна в цьому сенсі не є винятком. Однак особливість українського регіоналізму полягає в тому, що його окремі складові формувались і розвивались як в різному географічному та політичному просторі, так й у різному історичному часі. І це зумовило досить значні міжрегіональні відмінності.

До найдавніших українських регіонів, закорінених ще в Стародавню Русь, слід віднести Наддніпрянщину, Волинь, Галичину і Закарпаття, однак останнє ще наприкінці X ст. увійшло до складу Угорського королівства.

Занепад і розпад Київської Русі драматично позначились на долі її споконвічних земель, які з втратою власної державності втратили й

національну незалежність. Уже в XIV ст. Наддніпрянщина та Волинь стали об'єктом повзучої експансії з боку Великого князівства Литовського, а Галичина опинилась під контролем Польщі. Пізніше, з укладенням Люблінської унії (1569), усі тодішні українські землі, крім Закарпаття, увійшли до складу Речі Посполитої й підпали під повне польське панування.

Наступний поворот в долі українських регіонів стався наприкінці XVIII ст., після остаточного поділу Польщі, внаслідок якого українські землі були розділені між двома імперіями – Російською та Австрійською, з часом (1867) трансформованої в Австро-Угорську. І, нарешті, ще один акт розпорошення українських земель відбувся після Першої світової війни, коли частина Полісся, Волинь і Галичина дістались Польщі, а Закарпаття – Чехословаччині. І лише після Другої світової війни, нарешті, була поставлена крапка в цій історичній драмі.

В іншому історичному часі та за інших історичних умов формувався східний регіон сучасної України, який включив в себе дві досить відмінні складові – Слобожанщину і Донбас. Слобожанщина, яка на той час перебувала за межами Речі Посполитої, а, отже, була недосяжна для польських каральних загонів, почала освоюватись в першій половині XVII ст. учасниками невдалих козацьких повстань, які й заснували тут перші українські поселення. Однак через територіальну близькість цей регіон не міг не відчувати впливу московського фактору, що значно посилювався після входження українських земель до складу Російської імперії.

З XVIII ст. починається й освоєння Донбасу, який з самого початку сформувався як переважно індустріальний регіон. І, оскільки бурхлива і тривала індустріалізація викликала гостру потребу в людських ресурсах, що задовольнялась за рахунок внутрішньої міграції в умовах великої багатонаціональної держави, це зумовило строкатий багатонаціональний склад місцевого населення, яке, тим не менш, створило єдине виробниче і побутове середовище.

Дещо інакше складалась доля південного регіону. Його активне заселення починається з кінця XVIII ст. і відбувається не стільки за рахунок власних людських ресурсів Російської імперії, скільки через запрошення іноземців, які, оселяючись окремими колоніями, зберігали свою етнічну ідентичність. Зважаючи на те, що основним економічним ресурсом тут була земля, даний регіон розвивався, переважно, як аграрний, закладаючи перші підвалини українського аграрного капіталізму.

Відмінності в історичній долі українських регіонів зумовили й певні відмінності у формуванні й характері їхнього культурного

надбання, хоч в цілому народна культура стародавніх українських земель розвивалась в загально європейському культурному річищі відповідного їй традиційного суспільства.

Етнічна культура в найширшому значенні цього поняття твориться етнічною свідомістю й, по суті, становить її зміст. І, оскільки традиційне суспільство базується на аграрному способі виробництва, в основі української народної культури лежить потужний пласт землеробських знань, доповнених побутовими знаннями і правилами, а також відповідними своєму часу моральними нормами і цінностями. Всі ці елементи в своїй сукупності забезпечували виживання, функціонування і відтворення традиційного українського суспільства.

Крім того, кожна культура включає в себе певний світоглядний аспект, який в традиційному суспільстві, перш за все, ототожнюється з тією або іншою формою релігії. В українському варіанті основою суспільного світогляду, як відомо, виступає та гілка християнства, що носить назву «православ'я», поступаючись в Галичині з кінця XVI ст. греко-католицькому обряду.

Звичайно, міжконфесійні відмінності не могли не вплинути й на народний світогляд, тим не менш спільним для всіх українських земель залишається стійке багатовікове співіснування христинських догматів і обрядів з прадавними народними віруваннями і уявленнями, що склали основу народної міфології. І враховуючи те, що народна свідомість сприймала свою міфологію як реальність, з повним правом її можна віднести не лише до народної творчості, а й до народного світогляду.

Наступною важливою складовою етнічної культури є художня народна творчість, яка охоплює широкий спектр різноманітних жанрів від народних казок і пісень до прикладних народних мистецтв. Народній творчості завжди притаманні певні регіональні і, навіть, локальні відмінності, що надає їй особливого місцевого колориту. Але в українській культурі ці відмінності достатньо глибокі й поширюються не лише на культуру, а й на мову, що теж є наслідком етнічної історії. Якщо, наприклад, на Наддніпрянщині народна мова формувалась і розвивалась, так би мовити, в моноетнічному середовищі, в західних регіонах місцеве українське населення протягом кількох сторіч співіснувало з хоч і замкненими, однак все ж контактуючими між собою різними етнічними громадами, що, звичайно вплинуло на його культуру і мову, надавши їм особливого місцевого забарвлення. Але в цілому традиційна культура, взята у всіх її різноманітних проявах, базується на монолітному фундаменті традиційної свідомості і, як й остання, має стійку тенденцію до самовідтворювання, що зумовлюється незмінним

протягом багатьох сторіч способом виробництва, а отже й способом життя.

В інших умовах і на інших засадах формувалась культура нових українських регіонів. Освоюючи нові землі, українці приносили туди й свою культуру, й там, де виникали достатньо потужні аграрні спільноти, напр., на Слобожанщині, ця культура пускала глибоке коріння, набуваючи при цьому певного місцевого забарвлення. В той же час на Донбасі, де формувалось єдине, але багатоетнічне середовище, створювався своєрідний культурний агломерат, який вже носив на собі риси не аграрного, а індустріального суспільства. У південному регіоні компактні етнічні громади зберігали культурну ідентичність, звичайно, відчуваючи певний вплив загальноімперської російської культури. Що до українського фактору, то він був присутній тут лише як одна з культурних складових.

Дещо автономну сторінку в культурному надбанні українського традиційного суспільства становить міська культура і культура вищих соціальних верств. Але ця тема потребує окремого висвітлення, в даному ж тексті необхідно торкнутись ще однієї грані регіональної й загальнонаціональної культурної спадщини, яку отримало сучасне українське суспільство.

Народна свідомість і народна культура традиційного суспільства не містять в собі політичної складової, оскільки політика на цьому етапі історичного розвитку є винятковою справою пануючого класу. Тим не менш в психології народу уже було закладене підґрунтя, на якому в подальшому зросли його політичні прагнення, ідеали та ілюзії, що загалом вкладались в ємке, але дуже розмите поняття «справедливість».

Якщо залишити поза дужками боротьбу навколо церковної унії XVI ст., перші прояви політичної свідомості та політичної діяльності на суто українському ґрунті пов'язані з козацтвом, яке, усвідомивши себе окремою соціальною верствою, висунуло в першій половині XVII ст. вимогу до польської влади надати йому шляхетський статус і право посилати своїх представників в сейм. Втім, це ніяк не стосувалось народних мас і, навіть, широкого козацького загалу. На перший план тут виступали інтереси козацької старшини, яка врешті-решт, опинившись в Російській імперії та отримавши дворянські титули, інтегрувалась у панівний імперський клас.

У XIX ст., коли вже починається поступова повільна руйнація традиційного суспільства, носієм політичної свідомості і політичної, переважно демократичної, ідеології виступає українська інтелігенція. Причому, на її політичних орієнтаціях і пріоритетах лежить відбиток

історичної долі українських регіонів. Якщо, скажімо, пріоритет належав соціальному фактору, в Галичині – фактору національному.

Обидві імперії, що включали в себе українські землі, були класичними зразками абсолютних монархій, в яких навіть освічені верстви населення мали більш, ніж обмежений, доступ до практичної політичної діяльності. Тому українська інтелігенція змушена була спрямовувати свою творчу енергію в єдине доступне їй річище – у річище культури, як правило, реалізуючи себе не в політиці, а в сфері освіти, літератури та публіцистики. Що до широких народних мас, то вони продовжували залишатись поза політикою, і навіть в буремні періоди вітчизняної історії їх участь в тих або інших політичних подіях базувалась не на політичних знаннях, а лише на політичних емоціях.

Відлуння своєї історичної драми українське суспільство відчуває й сьогодні. Йому все ще притаманні такі вади як: вкрай низький рівень політичної культури, переважно емоційне сприйняття політики, поділ суспільних пріоритетів на соціальні та національні, причому останні сьогодні трансформувались у відверто націоналістичні. Найбільший негатив цієї ситуації полягає в тому, що прибічники обох ціннісних орієнтацій не мають ані політичної, ані просто життєвої конструктивної позиції. Прихильники пріоритетності соціальних цінностей, перебуваючи в полоні сформованої віковими негараздами селянського життя звички покладатись у вирішенні своїх невирішуваних проблем на якусь сторонню чудодійну силу, вбачають цю силу в різних державних та міжнародних інституціях, а націоналісти, проголосивши себе патріотами, спрямовують зусилля не на розбудову української держави, а лише на власне психологічне самоствердження. І виправити це становище, мабуть, здатен тільки час.

*Карпенко Олена Володимирівна,
аспірантка, Київська обласна державна адміністрація*

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Історико-культурні ресурси в сучасному суспільстві виконують багато функцій, найбільш значуща з яких є економічна. Ресурси історико-культурної спадщини – це основа для розвитку багатьох галузей економіки, однією з яких є туризм. Вони відіграють важливу

роль у формуванні туристичного попиту та створюють привабливий туристичний імідж місцевості.

Потреба яка зростає в туристських послугах в Україні обумовлює необхідність впровадження одного з чинників інвестиційної привабливості ресурсного потенціалу – туристського. До його складу входять: природно-рекреаційний, історико-культурний комплекс, розвинена мережа туристичних послуг та соціальна інфраструктура [4, с. 95]. Природно-рекреаційний та історико-культурний комплекси є тими ресурсами, що обумовлюють привабливість території, а останні повинні цьому сприяти.

Ресурси історико-культурної спадщини - це пам'ятки культури та історії, які були створені людиною та які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес та використовуються в туристичній діяльності. Серед історико-культурних ресурсів виділяють: етнографічні об'єкти, пам'ятки історії, мистецтва, архітектури та пам'ятки народної творчості [3]. Структуру історико-культурного потенціалу найкраще зобразити у вигляді схеми (рис. 1).

Рис. 1. Структура історико-культурного потенціалу[1, с. 147]

На території нашої держави знаходиться велика кількість історико-культурних об'єктів, таких як, наприклад, стоянка раннього палеоліту, що знаходиться на Закарпатті і налічує близько мільйона років або Кирилівська стоянка, що знаходиться в Києві. Її вік становить майже 40 тисяч років, а також об'єкти порівняно молоді, що збудовані недавно. За даними Міністерства культури України приблизно 130 тисяч об'єктів історико-культурної спадщини знаходяться на державному обліку, з яких: 9562 об'єкти внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, з них 914 історико-культурних об'єктів національного значення та 8648 історико-культурних пам'яток місцевого значення, а також 6 пам'яток, що мають загальнолюдську

цінність та входять до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, це складає близько 0,65% від загальної кількості пам'яток всесвітньої спадщини усього світу[4].

Історико-культурні об'єкти, що внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток, відображено на рис.2.

Рис. 2 Відсоток об'єктів на державному обліку[2]

Київщина – багата на історико-культурну спадщину, успадковану від попередніх поколінь, та має 10% від усіх історико-культурних об'єктів розташованих в Україні. На території Київської області під охороною держави перебуває 3961 об'єкт культурної спадщини, з них 2067 – пам'яток археології, 1571 – пам'яток історії, 166 – пам'яток монументального мистецтва, 53 – пам'яток архітектури, 15 – пам'яток садово-паркового мистецтва та 89 – пам'яток науки та техніки. Загальна кількість об'єктів культурної спадщини, занесених до переліку щойно виявлених, становить 493 об'єкти. Вісім міст Київщини мають статус історичного населеного місця, де зберігся історичний ареал з об'єктами культурної спадщини [5].

Кожна громада Київщини має свої історико-культурні об'єкти, які в свою чергу можуть сприяти розумному, сталому і комплексному зростанню. Просування історико-культурного потенціалу території має такі переваги:

- створюються додаткові робочі місця в сфері туристичних послуг (готелі, сервісне обслуговування, виготовлення сувенірної продукції, тощо);
- підвищення рівня впізнаваності регіону або бренд території;
- впровадження нішевого (спеціалізованого) туризму (історичний туризм (знайомство з історичними подіями на певній території) ,

етнографічний туризм, пізнавально-культурно-розважальний туризм тощо).

Натепер велика кількість ОТГ має низький рівень соціально-економічного зростання, втім володіють достатнім, історико-культурним та природно-рекреаційним потенціалом. Підтримку розвитку історико-культурного потенціалу в громадах потрібно розглядати як засіб підвищення зайнятості населення, зниження трудової міграції, формування позитивного туристичного іміджу.

Проблеми, які існують на сьогодні в громадах, є наступними:

- створення позитивного образу місцевості як привабливого туристичного продукту;
- активне просування туристичного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринках туристичних послуг;
- геоінформаційне забезпечення розвитку історико-культурного потенціалу;
- рівень інформованості населення про історико-культурні ресурси місцевості.

Для привабливості подорожей по історико-культурним місцям необхідно рекламувати їх та розробити інформаційно-картографічне забезпечення.

Як зауважив міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко, «одним з невідкладних рішень держави є ухвалення нового законопроекту про туризм, що зробить пріоритетом внутрішній та в'їзний туризм». Цим законопроектом пропонується створення Єдиного туристичного реєстру для моніторингу туристичного ринку та алгоритм у відносинах з представниками туристичних послуг, а також створення єдиного туристичного порталу.

Буде вирішена проблема інфраструктури туризму, а саме – дороги. В рамках президентської програми «Велике будівництво доріг», також буде враховано добудову ділянок, через які проходять туристичні маршрути. Там буде додатково встановлено інформаційні борди з туристичними ресурсами цього регіону. Також відбудеться оновлення парку залізничного транспорту.

Пропонується виділити інвестиції для маркетингового просування України як туристичної держави на світовому туристичному ринку послуг для зміни тенденції в бік збільшення відвідування закордонних туристів та зменшення виїзду українців за межі держави шляхом просування внутрішнього туризму.

Окрім того, пропонується запровадження обов'язкового страхування для відшкодування туристові у разі порушення його прав туроператором або турагентом.

Регіони України отримують можливість фінансувати програми на місцевому рівні через цільові туристичні фонди. Завдяки цьому, місцеві органи влади зможуть напряму отримувати кошти на розвиток туризму [6].

Широкий загал туристів, організаторів і дослідників туризму повинен мати доступ і можливості забезпечення сучасною, достовірною інформацією про територію, регіон, місцевість, її історію, природу, культуру населення, об'єкти туризму та туристичної інфраструктури, умови і фактори розвитку туристичної діяльності тощо.

Список використаних джерел

1. Жердьов А.Є. Фортифікаційні споруди у системі об'єктів туристсько-рекреаційної діяльності / А.Є. Жердьов, В.Ю. Притков // Географія та туризм. - 2012. - Вип. 19.

2. Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухокої культурної спадщини [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерство культури України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу:

http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245358162.

3. Методика оцінки історико-культурних туристичних ресурсів [Електронний ресурс] / В. С.Кравців, Л. С. Гринів, М. В. Копач, С. П. Кузик // Туристична електронна бібліотека. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: https://tourlib.net/books_ukr/kravciv.htm.

4. Паньків Н. М. Туристичні ресурси та їхні класифікації / Н. М. Паньків // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія. - 2014. - № 2. - С. 93-99. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUg_2014_2_17.

5. Стратегія розвитку Київської області на 2021-2027 роки [Електронний ресурс] // Офіційний сайт КОДА. – 2019. – Режим доступу до ресурсу:

<https://text.ru/rd/aHR0cDovL2tpZXZ2bGFzdC5jb20udWEvcHJvamVjdC9yZXNvdXJjZXMvYXR0YWNobWVudHMvRUkyczNPMDcuZG9j>.

6. Туризм може стати одним із пріоритетів держави завдяки новому закону [Електронний ресурс] // Мультимедійна платформа іномовлення України УКРІНФОРМ. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3108005-turizm-moze-stati-odnim-iz-prioritetiv-derzavi-zavdaki-novomu-zakonu-tkacenko.html>.

*Чан Пен, аспірант КНУБА,
Дін Ян, аспірант КНУБА.*

Науковий керівник: д.арх., проф. Івашко Юлія Вадимівна

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ КИТАЙСЬКОЇ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КИТАЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вступ

Вплив глобалізації сьогодні зачепив більшість країн світу, призвівши до поширення інтернаціональних тенденцій в архітектурі і містобудуванні. Як свідчить реальність, сьогодні переважна більшість нових будівель Китаю не містять в собі національних ознак і часто зводяться за проектами відомих іноземних архітекторів. Саме тому в умовах реальної загрози втрати багато тисячолітніх культурно-мистецьких і архітектурних традицій уряд Китаю докладає зусиль для відродження національних традицій, в тому числі завдяки грантовому фінансуванню проектів, покликаних популяризувати маловідомі сторінки китайської історії, культури та архітектури.

Основна частина

Держава проводить послідовну політику популяризації архітектурної і культурно-мистецької спадщини Китаю поза межами країни, використовуючи при цьому різні шляхи - включення історичних об'єктів Китаю до списку ЮНЕСКО, розвиваючи туристичну галузь з включенням нових об'єктів до туристичних маршрутів, розширюючи перелік тематичних виставок і наукових конференцій з залученням іноземних фахівців, поглиблюючи співпрацю китайських та іноземних університетів, тощо [7]. Важливу роль в цьому процесі відіграє державна політика Китаю в галузі спеціалізованих видань різними мовами, яка покликана ознайомити жителів інших країн з китайською архітектурною і культурно-мистецькою спадщиною [1].

Така увага звернута на історичні китайські сади, які поступово стають важливою туристичною принадою [4-8]. Цей процес активізувався завдяки включенню в 1997 році до Реєстру об'єктів світової культурної спадщини ЮНЕСКО історичних приватних садів м.Сучжоу, які в усі часи були взірцем і еталоном китайського приватного саду – «Чжочженьюань» («Сад чиновника, який відійшов від справ»), «Лююань» («Той, хто залишає собі сад»), «Ваншиюань»

(«Сад рибалки»), «Хуаньсюшаньчжуан» («Садиба в мальовничому оточенні гір»). Процес включення садів Сучжоу до світової культурної спадщини був продовжений в 2000 році включенням найдавнішого саду Сучжоу – «Цанлантин» («Смарагдова альтанка») (сер.ХІ ст.), та трьох садів, які датовані періодами Мін (1368-1644 рр.) та Цин (1644-1911 рр.) – «Шицзилінь» («Сад кам'яних левів»), «Іпу» («Квітник мистецтва»), «Оуань» («Сад подружнього усамітнення») та «Туйсиюань» («Сад роздумів про скоєне»). Ми не випадково робимо акцент саме на збереженні історичної ландшафтної архітектури Сучжоу, оскільки вона уособлює період максимального розквіту традицій і вважається досконалим взірцем класичного китайського ландшафтного саду [4-8].

Процес комплексного збереження і популяризації історичних садів спонукав до підняття проблеми екологізації міського середовища на тлі зростаючих екологічних проблем в мегаполісах. Це призвело до появи напрямку екологічної освіти населення, повернення до давніх екологічних традицій Китаю, перетворення непрацюючих підприємств в великих містах на сучасні ботанічні сади. З кінця ХХ- початку ХХІ століття ці дії підтверджуються урядовою програмою покращення екологічних умов країни, окремих регіонів та міст. Ці заходи фінансуються як державою, так і спеціалізованими міністерствами, урядами провінцій, а також благодійними організаціями. Для отримання максимального ефекту ці дії тривають паралельно з вихованням населення в традиціях екологізму, що досягається шляхом підвищення ролі національних парків, громадських садів, ботанічних садів, створення нових ботанічних садів в містах Китаю в північних і центральних провінціях, які по суті перетворюються на екологічні громадські простори з функціями харчування, екологічної освіти, розважальної, тощо. В деяких випадках ці ботанічні сади перебирають на себе окремі функції скансенів – музеїв народної архітектури та побуту, оскільки там експонуються відтворені традиційні сільськогосподарські знаряддя, які можна не лише оглянути, а й спробувати в роботі на спеціально відведених ділянках з традиційними овочевими культурами. Суто китайським новаторством є утворення ботанічних садів з традиційними лікарськими рослинами, взірцем якого є ботанічний сад в м.Наннін в провінції Гуансі.

Оскільки урядова політика передбачає відродження китайських національних традицій, в тому числі і в архітектурі, виникає проблема можливості їх застосування в сучасних будівлях. Про те, що ця проблема дійсно є актуальною, свідчить те, що зараз китайські елементи в сучасних будівлях поступово втратили свій масштаб, складність малюнку, складну конструктивну основу і фактично перетворились та

елементи дизайну і декор. Найчастіше це об'єкти, які пов'язані із залученням туристів – ресторани та кав'ярні, де присутні угнуті дахи, прикрашені фігурками на кутах, стилізовані під історичні доу-гуни, багатоярусні розвинені карнизи, червоні колони, а також поліхромний підкреслено яскравий декор. Навіть побіжне порівняння таких «стилізованих під Китай» об'єктів з історичними зразками доводить, що вони втратили змістове наповнення і функціональну обґрунтованість складових елементів, як, наприклад, керамічні фігурки на кутах дахів, які колись позначали ранг імператорських павільйонів, так само як і жовтий дах, а тепер виступають туристичною принадою.

Отже, на відміну від 17-20 століть, коли безпосередньо під впливом китайських архітектурно-мистецьких традицій утворився специфічний європейський стиль «шинуазрі» і відбулась зміна стилістики модерну на території сетльментів в Китаї, під впливом інтернаціоналізації архітектури відбувся процес втрати сучасною китайською архітектурою яскраво виражених національних ознак, через що урядова політика відродження цих традицій є потребою сьогодення [2].

Висновки

Сьогодні Китай зіткнувся з небезпекою втрати сучасною архітектурою більшої частини національних ознак. Саме тому урядова лінія відродження національних традицій відбувається в багатьох напрямках, зокрема в збереженні і популяризації історико-культурної спадщини, в тому числі включення в Реєстр ЮНЕСКО, в екологічній освіті населення і створенні нових ботанічних садів, в тому числі на територіях закинутих промислових підприємств. Одним з напрямків може стати наукове дослідження морфології основних традиційних форм Китаю – виразників національної ідентичності з висновками і рекомендаціями щодо їх впровадження в сучасну архітектуру.

Список використаних джерел та літератури

1. Древний Китай (энциклопедия). Пер. с англ. Д. Р. Коган. Москва, 2007. 44 с.
2. Ивашко Ю., Ли Шуань. Модерн Западной Европы, Украины и Китая: пути трансформации и имплементации. Киев, 2015. 152 с.
3. Chinese pavilions. Text and photos by Qin Li. Beijing, 2019. 96 p.
4. Ivashko Y., Kuzmenko T., Li S., Chang P. The influence of the natural environment on the transformation of architectural style. Scientific Journal of Latvia University of Life Sciences and Technologies Landscape Architecture and Art, 2020, Vol. 15, No 15, pp.101-109.
5. Ivashko Y., Kuśnierz-Krupa D., Chang Peng. History of origin and development, compositional and morphological features of park pavilions in

Ancient China. Scientific Journal of Latvia University of Life Sciences and Technologies Landscape Architecture and Art, 2020, Vol. 15, No 15, pp.75-85.

6. Ivashko Y., Chernyshev D., Chang Peng. Functional and figurative and compositional features of traditional Chinese pavilions Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation • 61/2020, pp.60-66.

7. Orlenko M., Ivashko Y. The concept of art and works of art in the theory of art and in the restoration industry. Art Inquiry. Recherches sur les arts, 2019, vol. XXI, pp.171-190.

8. Orlenko M., Dyomin M., Ivashko Y., Dmytrenko A., Chang P. Rational and aesthetic principles of form-making in traditional Chinese architecture as the basis of restoration activities. International Journal of Conservation Science, 2020, Volume 11, Issue 2, pp. 499-512.

*Бачинська Ольга Василівна,
аспірантка кафедри інформаційних технологій в архітектурі КНУБА*

ВПЛИВ ВЛАДИ НА РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ІСТОРИЧНОГО КИЄВА

Вступ. Київ – давнє і значне місто з великою кількістю храмів, адміністративний і паломницький центр одночасно. На його релігійне життя впливали не тільки історичні події та місцеві фактори, але й політика тієї влади, яка приходила до міста. Іноді вплив правлячої верхівки в галузі релігії визначав ситуацію з віруваннями навіть сильніше, ніж інші фактори. Саме тому поєднання релігії і політики в житті Києва потребує вивчення.

Об'єктом дослідження є релігії і їх храми в Києві до 1917 р. Предмет дослідження: вплив політики на релігійне життя Києва. Мета дослідження: виявити значення політичної волі влади у формуванні релігійного життя і храмобудівельній діяльності в місті. Методика дослідження: виявлення будівельної діяльності релігій в історії міста, їх переліку і кількості в кожний період розвитку історичного Києва, взаємодії вірувань між собою, приналежності до влади, масштабів будівельної діяльності та впливу влади на стан і діяльність релігії.

Виклад основного матеріалу. Історичний Київ мав дуже багате релігійне життя. Упродовж історичного розвитку в місті було 11 релігій. Це: язичництво, Константинопольська православна церква, Руська православна церква, Вірменська Апостольська церква, старообрядництво, Римо-католицька церква, Греко-Католицька церква,

Євангелічно-лютеранська церква, іудаїзм, караїзм, сунізм. Насправді віруючих різних релігій упродовж історії міста проживало в ньому набагато більше, але не всі жителі утворювали парафії і будували власні сакральні споруди. Зводили свої храми та молитовні будинки представники 11 релігій, саме ці вірування внесли вклад в створення образу міста.

Упродовж історії не всі релігії одночасно були в Києві, релігійна ситуація змінювалася. За часів Київської Русі було від 1 до 2 релігій. Спочатку в Києві панувало язичництво, потім воно існувало разом з християнством. Хрещення Київської Русі знищило язичництво. Київська митрополія в складі Константинопольської православної церкви залишилася єдиним державним віруванням. Наприкінці існування Русі до Києві дійшли носії іудаїзму, і релігій стало дві [1; 2; 3].

В Литовсько-польський період релігій було від 3 до 4 одночасно. Владу в місті захопили литовці і принесли своє вірування. До існуючого константинопольського православ'я та іудаїзму додалася Римо-католицька церква, яка потрапила в місто разом з литовцями. Потім в Києві збудувала свою споруду Вірменська Апостольська церква, але через деякий час храм зник і більше вірменських сакральних будівель не існувало. Зате замість вірменського православ'я було створена Унія – частина православних зі збереженням їх обряду була підпорядкована Риму, центру Римо-католицької церкви. В результаті чого утворилася Українська Греко-Католицька церква. В місті зберігалось православ'я та іудаїзм, вони існували разом римо-католиками та греко-католиками [1; 2; 3].

За часів Російської імперії релігій було від 4 до 8 одночасно. Київ захопила Російська імперія і додала свою Руську православну церкву до релігійного життя міста. Росіяни знищили константинопольське православ'я, забравши території Київської митрополії і її храми собі. Саме тому в перший час правління Російської імперії релігій залишалось, як в попередній період, 4 – в місті проживали римо-католики, греко-католики, представники іудаїзму, а православна церква була замінена на ту, яку принесла Росія. З розвитком Києва утворилася лютеранська громада, і в місті з'явилася Євангелічно-лютеранська церква. Її представники звели власну кірху. В XIX ст. Київ продовжив заселятися новими жителями. Так з'явилися громади старообрядців, караїмів та мусульман, які збудували старообрядницьку церкву, караїмську кенаса і мусульманський молитовний будинок [1; 2; 3].

Ці 11 релігій, які вели будівельну діяльність в Києві, мали різну кількість храмів і зробили різний внесок у сакральну складову міста.

Язичництво зазвичай не створювало споруд, але за письмовими згадками в давнину в місті був один храм, який потім знищили, тому невідомо як він виглядав [4].

Східний православний напрямок християнства був одним з домінуючих в релігійному житті Києва і представлений чотирма релігійними віруваннями. Константинопольська православна церква утворила Київську митрополію. Митрополія будувала дуже багато, але з давніх часів через руйнівні періоди збереглося мало храмів, в основному вони дійшли до пізніх віків у вигляді руїн. І відомі стали православні церкви Київської Русі тільки завдяки дослідникам ХХ ст., які займалися розкопками і реконструкціями церков. Руська православна церква прийшла в місто набагато пізніше. Вона створила безліч храмів, розбудовувала міські монастирі, зводила міські парафіяльні храми, відомчі церкви при лікарнях, учбових, військових, соціальних, тюремних закладах, каплиці, великі і визначні споруда та рядові. Завдяки Руській православній церкві місто перетворилося на храмовий центр. Більшість споруд були знищені в ХХ ст., але збереглися їх фотографії та малюнки, тому ми можемо уявити, як виглядав Київ в останні віки перед сучасним руйнуванням храмів. Вірменська Апостольська церква мала один храм, який зник, і більше не будувала в місті. Старообрядництво звало одну церкву, яка збереглася досі [4].

Західне християнство – католицизм і протестантизм також вплинули на релігійну історію Києва і представлені трьома напрямками. Римо-католицька церква потрапила в Київ разом з литовцями. Як притаманна владі, вона багато зводила своїх споруд. За описами свідків місто було розділене на дві частини, в одній частині розміщувалися тільки католицькі храми, в іншій – католицькі і православні церкви. Є згадки про будівлі в готичному стилі того часу, тому ймовірно і католицькі церкви мали цікавий вигляд. Але до пізніших віків вони не дійшли. Після приходу Росії в місті згоріла остання католицька церква середньовічного Києва. Після цього католики залишилися без храму і уклінно просили російського імператора в момент його відвідування Києва про дозвіл на будівництво католицької церкви. Імператор дав згоду за умови, що собор назвуть його ім'ям. Саме так з'явився в місті Олександрівський костел. Коли він перестав вмщати всіх бажаючих, звели Миколаївський костел, збудований видатним архітектором Городецьким. Греко-Католицька церква через свою релігійну доктрину, засновану на православ'ї і католицизмі, часто використовує спільний храм з цими напрямками. Саме тому після свого виникнення в Києві вона забирала кам'яні православні церкви Київської Русі, вважаючи

себе похідною від константинопольського православ'я, і використовувала їх для своїх потреб. Після приходу Росії храми Київської митрополії перейшли у користування до Руської православної церкви. Деякий час у греко-католиків не було церкви. І тільки наприкінці XIX ст. в Києві з'явилася потужна галицька греко-католицька діаспора. Вона привезла зі своєї батьківщини дерев'яний храм, який розмістила в одному зі скверів міста. Євангелічно-лютеранська церква звела одну кірху, будинок причту та учбовий заклад, утворивши свій осередок німецьких лютеран в місті [4].

Інші три течії ісламу та іудаїзму внесли різноманіття в релігійне життя Києва. Іудаїзм потрапив в місто ще за Київської Русі, але з давніх часів синагоги не збереглися. Відомі лише десяток споруд, збудованих в XIX ст. Караїзм попав до міста в більш пізній час, караїми звали одну кенаса – караїмську синагогу, автором якої був видатний архітектор Городецький. Мусульмани також потрапили до міста в останній період і мали один молитовний будинок, але він сам і його зображення не збереглися [4].

В історії міста релігії були в різному статусі. Частина з них була діаспорами іноземців з одним чи декількома храмами і не претендувала на важливу роль в Києві. Інша частина вірувань навпаки відіграла значну роль і багато будувала свої споруди. В будівництві храмів Києва мала вагу саме провладна релігія – та, яку сповідувала політична влада в кожний період. В давні часи це було язичництво, але воно не мало конкурентів. Потім його витіснило константинопольське православ'я, в другий період – католицизм, в третій – російське православ'я.

Коли стільки релігій одночасно знаходяться в місті, між ними виникають певні відносини. Вони можуть бути різні: ворожі, дружні, інертні. Київ вирізняється тим, що більшість релігій тут не конфліктували. В інших країнах, де на одній території опинялися християни різних напрямків, мусульмани та представники іудаїзму, конфлікти часом були жорстокими і кривавими. Але в Києві більшість релігій уживалися мирно.

Всі конфлікти, які виникали упродовж історії Києва, провокувала саме політична влада, і тому агресію проявляла релігія, яка була тій владі притаманна на час кожного періоду. Спочатку саме православна влада знищила язичництво. Потім католицька влада спрямовувала свої дії проти православ'я і його храмів. Потім православна влада Росії загарбала собі Київську митрополію і спрямовувала свої дії проти всього українського в православ'ї та іудаїзму. Але в цілому масштаб цих конфліктів був набагато менший, ніж ті релігійні війни, які розгоралися в світі.

Висновки. В історії Києва кількість релігій в кожний період була більше однієї і збільшувалася з часом. Проміжки часу між потрапляння нового вірування в місто були довгими в давнину і зменшилися з плином історії. З розвитком цивілізації життя в місті, в тому числі і релігійне, прискорювалося, насичуючись новими складовими. Статус релігій був різний – від невеличкої діаспори до вірування, притаманного владі.

Коли релігій більше однієї, між ними виникають певні відносини. В більшості ці відносини були толерантними і лояльними, світові конфлікти не відображалися на релігійному житті Києва.

Найбільшу вагу серед інших вірувань завжди мала провладна релігія. Вона керувала релігійним життям Києва, насаджувала свою віру серед населення, вибирала окремі вірування антиподом і могла нищити їх, багато зводила свої храми. Вона мала широкі повноваження, які використовувала для активної будівельної діяльності, розгортаючи масштабне зведення своїх храмових споруд.

Провладні релігії змінювалися в місті в кожний період історії. Між окремими періодами відбувалися війни, внаслідок чого страждали не тільки храми, але й вся міська забудова в цілому. Але для Києва ще характерне вороже ставлення нової провладної релігії до храмобудівельної діяльності попереднього провладного вірування. Внаслідок цього місто втратило давній досвід зведення храмів: споруди Київської Русі дійшли до подальших віків в поруйнованому стані, храми польсько-литовської доби зникли зовсім. В останній період історичного Києва – в часи Російської імперії російське православ'я забудувало місто своїми храмами. Вони в гарному стані дійшли до початку ХХ ст. і були знищені новою владою після 1917 р.

Список використаних джерел:

1. Закревский Н. Описание Киева. В 3 т. – Т. 1, 2. – М.: Тип. В. Грачева, 1868. – 950 с.
2. Шулькевич М.М., Дмитренко Т.Д. Киев. – 5-е изд. – К.: Будівельник, 1978. – 464 с.
3. Павлов В.С., Мезенцев К.В., Любіцева О.О. Географія релігій. – К.: АртЕк, 1999. – 504 с.
4. Бачинська О.В. Релігійне життя Києва у дожовтневий період. – Конотопські читання: Збірник публікацій за результатами Конотопських читань 2011. – Конотоп: Відділ культури і туризму Конотопської міської ради Сумської області, Конотопський міський краєзнавчий музей ім. О.М. Лазаревського, 2011. – Вип. II – С. 10–15.

*Ніколаєва Тетяна Михайлівна, к.і.н., доц.,
заступник завідувача кафедри політичних технологій ДВНЗ «Київський
національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

КИЇВСЬКІ ДУБИ – ЖИВІ СВІДКИ ІСТОРІЇ У РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

Історія міста - це забудови і пожежі, відбудови і підтоплення, сплюндрування і розквіт... Київські дерева – свідки цих подій, ровесники козацьких битв та давніх городищ, звільнень та окупацій. Деякі дерева міста значно старіші за давні церкви, вже не кажучи про архітектурні пам'ятки містобудування. Саме вони є окрасою і великою історичною цінністю туристичного Києва... Хоча величезна частина зеленої історичної спадщини столиці, вже перестала бути окрасою. The Economist Intelligence Unit 10 років тому спробував визначити найзеленіше місто Європи. Київ посів останнє, 30 місце... Дослідники вважають, що виною всьому стрімке зростання столиці, яке проходить без врахування зелених зон. Наприклад, згідно зі статистикою, в 1968 році кількість дерев в Києві була на 30% більшою, ніж зараз [1].

Прикро що в Україні давніх дерев виявляється в 10-12 разів менше (хоч за територією вона більша), аніж у Німеччині, Польщі чи іншій західній державі, де вони є основою для розвитку туристичної інфраструктури. Чому ж так? Щоб зацікавити у збереженні зелених свідків історії та привернути увагу туристів, ряд європейських країн організували конкурс "Європейське дерево року" вже майже 20 років обирає найкращі дерева континенту. Цей захід, організований Асоціацією екологічного партнерства та Європейською організацією землевласників, має на меті висвітлити емоційний зв'язок, який багато людей відчувають до дерев, а також звернути увагу на існуючі загрози для дерев: зміна клімату, вирубка лісу, а також сприяти увазі до історії краю, його етнічних особливостей [1]. Варто було б перейняти досвід сусідів.

Гортаючи історію життя дерев, як живих свідків історії, пересвідчуємось: цікаве місце займають дуби. Адже давніх часів дуб – найшанованіше дерево у багатьох народів: у кельтів, євреїв, греків, римлян, слов'ян. Звісно на перше місце ставилась його довговічність та міцність. Під священним дубом Додони давала пророцтва Сивіла. Друїди правили свої обряди в дубових гаях. У давніх греків дуб був деревом Зевса. З дуба була виготовлена знаменита паля Геракла. У римлян – це дерево Юпітера. У слов'ян-язичників правічний – це символ

Дуб на верхів'ях якого сидить найвище божество Род у вигляді сяючого сокола [2].

В підтвердження цінності цього в сучасному Києві ще й досі ростуть дуби-ровесники Київської Русі. Постійна комісія Київської міської ради з питань екологічної політики прийняла рішення про надання статусу пам'ятки природи місцевого значення 25-ти прадавнім деревам столиці [3]. А це переважно – дуби. Почесне місце найстарішого належить дубу Грюневельда, який названий на честь середньовічного німецького художника, що малював казкові дерева. За підрахунками йому дев'ятсот років! Висотою двадцять метрів. Прикрашає він Столичне шосе, в Кончі-Заспі, на території пансіонату "Жовтень". Хоча його велике дупло, пошкоджене вогнем. За приблизними оцінками, йому 800-900 років. Тобто поки він ріс, змінилося дев'ять -десять поколінь киян. Хоч і молодші його київські дуби- старожили значно вищі – до тридцяти метрів, та саме дуб Грюневельда *2010 року на всеукраїнському конкурсі "Національне дерево" визнано найестетичнішим деревом, та* присвоєно звання «Національне дерево України». Їх - найстаріших і найвидатніших дерев в Україні лише сімнадцять.

Є у місті, поряд із площею Тараса Шевченка (вул. Вишгородська, 69), на території Інституту ендокринології і обміну речовин НАН України, дуб вік якого близько 600 років, та його ровесник та на вулиці Осиповського, 3. На території Голосіївського району (вулиця Кашенка, 40), недалеко від північно-західної частини Корчуватського кладовища, росте 400-річний дуб-велетень, висота якого становить 28 метрів, а обвід стовбура — 580 сантиметрів. В історичній місцевості Пріорка, у "Березовому гаю", біля хати Шевченка, на горі, стоїть величний 400-річний дуб. Висотою 15 м, обхват стовбура — 4,50 м. Саме тут, Тарас Шевченко провів два тижні у серпні 1859 року, коли востаннє був у Києві.

Дуб Громашевського віком 350 років, розташований по вул. Амосова, 5 у Солом'янському районі, на території Київського інституту епідеміології та інфекційних захворювань ім. Л.В. Громашевського МОЗ України. На висоті 1,3 м це дерево має в охопленні 4,63 м, висота дерева 30 м. Дерево зростає на підвищенні, біля камню. Названий на честь одного з засновників вітчизняної епідеміології Л. В. Громашевського.

«Дуб на Сетомлі» по вул. Танкова, 6 у Шевченківському районі (парк «Нивки»). Дуб, віком біля 400 років. На висоті 1,3 м це дерево має в охопленні 4,1 м, висотою 25 м. Названий на честь літописної річки Сетомль (сучасний Сирець), на якому він знаходиться.

На вулиці Героїв Оборони, неподалік входу в четвертий навчальний корпус НУБіП (№13) красується справжній велетенський дуб Вітовта, названий, ймовірно, на ім'я відомого литовського князя. Дереву вже виповнилося близько 300 років. А біля першого корпусу (вул. Генерала Родимцева, 19) дуби Петра Могили і дуби Екзюпері, висаджені за приблизними підрахунками 400-450 років тому [4].

«Віковий дуб «Бай-Бай» у Пуща-Водицькому лісництві, проростає дуб віком 350 років. Висота дуба – 25 м, діаметр стовбура на рівні 1,3 м від землі дорівнює 475 см. Дерево має історичну та культурну цінність, бо пов'язане, за народними переказами, з великим українським поетом Тарасом Шевченко, який кілька разів відвідував цей дуб. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Царський дуб» - перетин 2-ї лінії та вул. Гамарника в Оболонського району.

Іменних дерев у Києві чимало, але дуби – особливі, тому і ставлення до них має бути особливо турботливим. Вони мають бути окрасою екскурсійних маршрутів, але при цьому доглянутими, з впорядкованою територією. Тоді історія і культура нашої столиці буде цікавою і популярною для туристичної сфери.

Список використаних джерел

1. Створили карту найстаріших дерев Києва. Деякі з них бачили Київську Русь. URL: <https://platfor.ma/stvoryly-kartu-najstarishyh-derev-kyuueva-deyaki-z-nyh-bachyly-kyuivsku-rus/>.

2. Символ дерева в міфології народів світу. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2006/16_4/124_Pylat_16_4.pdf.

3. Київрада оголосила пам'ятками природи 25 прадавніх дерев столиці. URL: <https://www.unian.ua/kyiv/576605-kijivrada-ogolosila-pamyatkami-prirodi-25-pradavnih-derev-stolitsi.html>.

4. Прогулянка Києвом: шукаємо сквер з кам'яними скульптурами і дерева з іменами на вулиці Героїв Оборони. URL: <http://kiev.segodnya.ua/ua/kiev/kother/progulka-po-kievu-ishchem-skver-s-kamennymi-skulpturami-i-derevya-s-imenami-na-ulice-geroiev-oborony-1252126.html/>.

*Малежик Дмитро Іванович, кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії та філософії історії
Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*

ТВОРЧІСТЬ ХУДОЖНЬОЇ НОНКОНФОРМІСТСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ М. КИЄВА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1960–1970-х рр.

Хрущовська «відлига» посилила ідеологічну кризу радянського мистецтва та супротив частини творчої інтелігенції офіційному мистецтву. Логічним підсумком цього процесу стало формування в 1960-х рр. основних центрів позаофіційного мистецтва, основними з яких стали Київ, Одеса, Львів та Закарпаття. Одним з найпотужніших художніх осередків став київський, який гуртувався навколо Київського художнього інституту.

Ще з часів «розстріляного відродження» у Києві зберіглася академічна традиція живопису. Характерною особливістю київських митців була більша політизованість і радикальніше протистояння офіційному мистецтву. Крім митців-шістдесятників Г. Гавриленка, А. Горської, В. Зарецького, А. Зубка, В. Куткіна, В. Кушніра, Л. Панченка, Г. Севрук, Л. Семикіної, М. Стороженка, Г. Якутовича до київської школи нонконформістів також входили О. Дубовик, В. Ламах, Я. Левич, А. Лимарева, А. Суммар, Ф. Тетянич та інші [5, с. 328]. Вчителями київських шістдесятників були такі художники-реалісти як С. Григор'єв, В. Касіян, В. Костецький, О. Пашенко, Т. Яблонська.

Серед характерних ознак київської мистецької школи нонконформістів варто виділити чітке національне підґрунтя, поєднання традицій народного мистецтва з європейською естетикою, тяжіння до академізму, зумовлене тяглою освітньою традицією, драматизму, ідеалізм, колажність, абстрактність форм і фігур, поєднання простоти виконання з високою майстерністю, домінування урбаністичних тем та мотивів [2, с. 245].

Під впливом лібералізації суспільного життя в роки хрущовської «відлиги» у 1960-ті у київських молодих художників з'являється інтерес до опанування фольклоризму у власній творчості. З цього часу Київ стає одним з провідних центрів художників-нонконформістів. Ідейними натхненниками цього процесу стали митці Західної України. Фольклоризм був всеукраїнським явищем протесту проти естетичного консерватизму та моралізаторства соціалістичного реалізму, рухом за національну ідентичність у мистецтві. Мистецький акцент на кольорі та «примітивність» форми, притаманні фольклорному стилю, використовувались і в роботах «офіційних» художників.

Важливою рисою творчості нонконформістів було залучення історичних мотивів. Приміром, твори І.-В. Задорожного стилізовані під бойчукізм, а самі картини митця сприймалися як ікони. Художник звертався до образів Київської Русі, середньовічного Києва і на основі давньої історичної реальності творив імовірну сучасну реальність [5, с. 333]. Історична тематика стала вагомою в роботах І. Литовченка, Л. Осики, Г. Севрук, В. Федька, Г. Якутовича та ін.

Власний варіант «фольклорного стилю» репрезентує Г. Якутович, творчість якого позначена зверненням до карпатських художніх традицій. Характерними рисами його творчості були монументальність та структурованість композиції, суворість форми [5, с. 331].

Мистецькі роботи Г. Севрук відзначаються проекцією в минуле. Людина випереджала реальність заданої дійсності на підставі того, що переносила в цю реальність образи минулого. Художниця опановувала національну історію, заглиблюючись у романтизований світ подій і персонажів, зокрема В. Винниченка, М. Грушевського та С. Петлюри [5, с. 332].

Художник В. Зарецький з другої половини 1960-х поетику «суворого стилю» піднімає до метафізичного рівня. Заборонена соціальна тематика, до якої звертається митець — секс, джаз, алкоголь, наркотики — стане наскрізною для його творчості аж до кінця 1980-х рр. [5, с. 334-335].

Митці В. Куткін і Г. Якутович у своїх ранніх творах звернулися до надбань мексиканської графічної школи – експресивної і різкої за виявом емоційного стану героїв. Ця різкість та емоційність стали характерними для творчості А. Горської, ряду творів В. Кушніра і В. Зарецького. Перехід від колективістського до індивідуального в художній культурі Києва поєднував новаторство художніх засобів з традиційною та зрозумілою глядачеві реалістичною формою; нонконформізм постає, як метаморфоза випробовування помилок і веде до нового рівня мистецької свідомості [3, с. 55]. Найяскравіше риси такого унікального явища як шістдесятництво зосередив в собі В. Зарецький.

Характерним явищем для митців-нонконформістів стали квартирні виставки. Вони набули гучного резонансу як неофіційні виставки Москви чи Ленінграду і стали стилем життя для художників Одеси, Києва, Львова. Так, художники М. Малишко, І. Марчук, Б. Плаксії, Ф. Тетянич та інші організували у своїх квартирах одноденні покази робіт з обговоренням у камерному колі однодумців [2, с. 245]. Для легалізації проведення виставок неофіційних митців у Києві в 1970-х рр. створювалися клуби: при міській бібліотеці мистецтв – «Екслібрис»,

при літературному музеї, Будинку вчених, Київському політехнічному інституті – «Клуб молодих вчених» тощо.

Підготовка молодих митців-нонконформістів відбувалась також нелегально. Приміром, у 1978 році В. Зарецький відкрив власну художню студію, у якій навчалося понад 200 учнів, серед яких були Т. Лобода, Л. Піша, А. Савадов, М. Соченко, А. Твердий, М. Шкарапута та ін. [3, с. 58] Студія мала неофіційний статус, тому її діяльність було припинено через донос у владні органи. Від переслідувань художника В. Зарецького врятував його вчитель С. Григор'єва.

Проте, значна частина митців не уникнули переслідувань за власну творчість. Одним з них став Г. Гавриленко, професійний колорист і майстер сміливого експерименту. В умовах політичного тиску він, подібно до багатьох художників, самостійно освоював шлях європейської візуальної культури століття. Сьогодні можна сміливо стверджувати, що ледь не в повній ізоляції вони працювали в контексті світового мистецтва» [4, с. 77].

Нищівної критики за відвертий абстракціонізм зазнали художники В. Ламах за європейську орієнтацію, Е. Котков і С. Литовченко – за оперування абстрактними локальними плямами, А. Суммар – за поєднання глибоких стриманих кольорів у своїх нефігуративних полотнах [1, с. 65; 2, с. 245].

Новаторство київської школи полягало в тому, що в роботах її представників виражалися риси позаідеологічності, відходу від свідомості «радянського типу людини», символіки форм. У 1970–1980-ті рр. до цих рис у київській школі додаються трагізм, викликаний репресіями проти творчої інтелігенції, залучення образів давнього мистецтва, використання міфологічних образів.

У творчості українських нонконформістів переважали жанри урбаністичного пейзажу, портрету та абстрактних композицій. Останній жанр звичайно використовував інші, аніж у соціалістичного реалізму, методи зображення – і в цьому була його протестність, гротескність. Митці перебували в постійному пошуку нових форм і технік – від олійного живопису до темпері, акрилу.

Отже, основними засадами київської художньої школи нонконформізму стало поєднання двох складників: професійного («мистецтво заради мистецтва»), що вивільняло живопис з-під канонів методу соцреалізму, та національного, який посилював зв'язок мистецтва з фольклором й українською історією, сприяв розвитку самосвідомості.

Список використаних джерел

1. Курносів Ю. О. Інакомислення в Україні (1960-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.) / Ю.О. Курносів. – К. Ін-т історії України НАН України, 1994. – 222 с.
2. Лупак Т. Специфіка регіональних нонконформістських мистецьких шкіл України 60–80-х років ХХ століття // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наук. праць. – 2013. – Вип. 665-666. Філософія. – С.243–249.
3. Медведєва Л.В. Нонконформізм як явище культури 60-х років / Л.В. Медведєва // Сучасність. – 2002. – № 12.– С. 50–64.
4. Сидоренко В. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століття / В.Сидоренко. – К. : ВХ [студіо], 2008. – 188 с.
5. Смирна Л.В. Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві: Монографія / Л.В. Смирна. – К.: Вид-во «Фенікс», 2017. – 480 с.